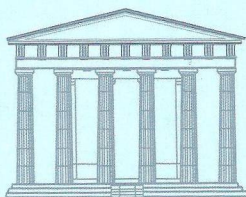

84.4Укр6
С 24

Володимир Свідзінський

ТВОРИ

1

ВІДКРИТИЙ
АРХІВ

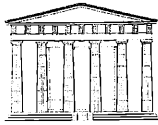
Володимир Свідзінський ←

B. Clivincovi

Український науковий інститут
Гарвардського університету

Інститут Критики

Серія «Відкритий архів»

Нове українське письменство

ВОЛОДИМИР СВІДЗІНСЬКИЙ

ТВОРИ У ДВОХ ТОМАХ

Видання підготувала *Елеонора Соловей*

Критика
Київ 2004

ВОЛОДИМИР СВІДЗІНСЬКИЙ

ТОМ ПЕРШИЙ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

Критика
Київ 2004

Серія «Відкритий архів»

Голова редакційної колегії

Григорій Грабович

Координатор проекту

Степан Захаркін

Володимир Свідзінський

Твори: У двох томах

Том 1

Упорядкування, підготування текстів,

стаття та коментарі

Елеонори Соловей

Відповідальний редактор

Віктор Дудко

Видання побачило світ завдяки фінансовій підтримці
Українського наукового інституту Гарвардського університету

ISBN 966-7679-51-9

ISBN 966-7679-52-7 (том 1)

© Володимир Свідзінський, спадкоємці, 2004

© Елеонора Соловей, упорядкування,
підготування текстів, реконструкція збірки
«Медобір», стаття, коментарі, 2004

© Видавництво «Часопис „Критика“», 2004

ЛІРИКА

ЛІРИЧНІ ПОЕЗІЇ

Вже хутко день. Сховався місяць.
Здригнувсь жахливий сон.
Краса небес, провісник сходу,
Палає Оріон.

5 Боець потужний, над землею
Простяг він ясний міч:
Загин усім, хто ворог дневі,
Кому жадана ніч.

Нове життя в бою повстане,
10 Офір воно жада.
Лиш блисне промінь, кров гаряча
Полетиться як вода.

Тоді ж то, визволена з пільми,
Обмита в крові,
15 Зростить земля і цвіт незнаний
І дасть плоди нові...

Але поволі гаснуть зорі;
Злотистий світ замрів
На обрію, і тихий вітер
20 Древа розбудив.

Погас і Оріон могучий
В уборі бойовім.
Одна лише зоря сіяє
На небі голубім.

25 О ні, не буде кар і помсти
І не пролетиться кров:
В очах зірниці світової
Любов, одна любов.

* * *

Мені ти милий з давніх літ.
Один закон, один завіт
Оба ми берегли любовно,
Жадали одного вінка,
5 Чиясь таємная рука
Нам душі збурила чудовно,
Як подих ночі сон листка,
І поріднив мене з тобою
Святий гармонії напій,
10 І горда туга за красою,
І чарівних жагучих мрій
Невтихомирний неспокій...

І там, де я колись, на грані
Дитячих і юнацьких днів,
15 У першім чистім закоханні
Мої коліна преклонив,
Там нині ти на голос щастя
Як зачарований спинивсь
І цілим серцем покоривсь
20 Його жаданій милій власті.

ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Зелені свята, весняні свята!
Липовим гіллям замаєна хата,
Липовим гіллям, татарським зіллям,
Чим весна багата.

⁵ Під синім небом, ласкавим світом
Земля красує розмаїтим цвітом.
Земля красує і нам дарує
Зелені свята.

Ой гаю мій, гаю, великий розмаю!
¹⁰ До тебе піду, тебе звітаю.
То ж ти могучий, свіжий, дрімучий
В зелені свята!

Кипуче поле, сріблястий колос,
Буйна пшенице, шовковий голос!
¹⁵ Стану край лану, довкола гляну —
Зелені свята!

Зелені свята, весняні свята,
Липовим гіллям уквітчана хата,
Липовим гіллям, татарським зіллям,
²⁰ Чим весна багата.

КАПЛИЦЯ

Ой у полі, полі,
При тихому долі,
Не цвіт на калині біліє,
То біла капличка
5 Стоїть невеличка
Край шляху, де льон голубіє.

А в тій капличці
Чудовий образ
Діви Марії сіяє,
10 На лоні в неї
Мале дитятко,
Як янголятко,
Зеленою віткою грає.

І в будень, і в свята
15 Приходять дівчата,
І кожна поклін покладає
І образ квітчає
Барвінком, і гіллям,
І всяким зіллям,
20 Що в нашій землі процвітає.

А глянеш навколо —
Зелене поле
Леліє, як море безкрає;
Пшениченька рівна
25 Стоїть гордовито,
Як тая князівна,
Дрімучеє жито
Над межами колос схиляє.

І все те багатство
30 Марія Діва
На красні жнива,
На добрий пожиток ховає;
Од бур і негоди,
Од злої пригоди
35 Покровом святим заступає.

* * *

Ой красно ти, яблунько,
Зацвітала.
Ой рясно ти, зелена,
Плодів приношала.
5 Була б ти багата,
Та прийшли дівчата
І ласії діти,
Розхильчасті віти
Понагинали,
10 Запашні яблука
Пообривали...

— Ой дівчата, дівчата,
Уквітчані коси,
Нас вітри колихали,
15 Зволожали нас роси,
І нас сонце любило,
Наші личенька рум'янило,
Нас нагледало
Золотим оком
20 Ще й наливало
Солодким соком...

Тепер нашим вітам тяженько,
То ви нас здійміте легенько.
До церкви однесіте,
25 До святого дому,
Учиніте славу літу золотому.

У неділю ранесенько
Буйно пчоли вигравали,
Старенькому пасічнику-діду
30 Над ухом гучали:
— Ой діду, наш діду,

Ти проспиш до обіду,
А ми вдосвіта встали,
То вже скрізь побували:

35 Розсипались ми по луках
Цвітучих,
Розлігались по гаїнах
Дрімучих,
40 Погуляли ми і в полі,
І в лузі,
Побудили дзвіночки
В ярузі;
Сколихнули ми лелію
В діброві,
45 Отрусили з неї роси
Перлові;
Ми до кожної чарунки
Воскової
Доливали вологи
50 Медової...

То ти, діду, добре дбай,
Одного щільника виймай,
Однеси до церкви, до святого дому,
Учини славу літу золотому.

55 То на Спаса рано-пораненько
Не червоні маки зацвітали,
Зодягались люде хорошенько,
Колом церкву обступали.
Випливало сонце із-за саду,

60 Білу церкву рум'янило,
Від престолу, з глибини святої,
Виходжало золоте кропило,
Святило
Яблука рум'яні,
65 Вінки квітчані,
Меди пахучі,
Зілля цілюче,
Все, що земля багата
Дарувала до свята.

⁷⁰ То на Спаса рано-пораненько
Гомоніли дзвони дрібненько:

— Ой слава, слава
Весняному раю,
А ще більша слава
⁷⁵ Та щедрому врожаю!
Ой слава, слава
Жемчужному цвіту,
А ще більша слава
Та дорідному літу.

* * *

Не вій, вітре буйнесенький,
Не шуми в садочку;
Не розхвиляй зелен-листя
На тім ясеночку.

5 Під ним козак молоденький
Чи спить, чи дрімає,
По кривавім бойовищу
Спочин собі має.

10 То кувала зозуленька
Увечері в гаю:
— Козаченьку кучерявий,
З якого ти краю?

15 І туркавка воркувала
До сходу край броду:
— Козаченьку чорнобривий,
Якого ти роду?

20 І питала смутливая
Червона калина:
— Чи є в тебе, козаченьку,
Кохана дружина?

Ніхто ж того не відає
І не буде знати...
Хоч не мав він дружини,
Тепер буде мати.

25 Коли б знала, то б раділа
Матінка журлива,
Що такая придалася
Невістка вродлива.

Вродлива невісточка,
30 Ще й красно убрана.
Серед саду шумливого
Квітчаста поляна.

* * *

Як тебе утомить місто,
Як знесилишся в борні,
Навісти мене, коханий,
У моїй самотині.

5 В мене зелено і свіжо,
 Повен тихости мій двір
 І до мене з вітром плине
 Аромат дністрових гір.

 Буде все в твоєму зорі
10 Небо тепло-голубе,
 І акації прозорі
 Обвіватимуть тебе.

 А коли обійме небо
 Ніч, зірницями густа,
15 Біля перс моїх спочинуть,
 Милий мій, твої уста.

НА ЗАЛІСКУ

На тихім заліску — там день пливе, як сон...
Бринять, дзигочуть мух повітряні загони,
І коників сюрчать невидні легіони,
І золотий літає махаон.

⁵ Вгорі — небес прозірчасті затони;
І сонце, там поставивши свій трон,
Огнем пронизує ставних дубів корони
І все захоплює в томливий свій полон.

І любо там південною порою,
¹⁰ З утоми млосної припавши самотою
До лона свіжого пахучої землі,

Розплинутись в якійсь гарячій млі
І, поринаючи в солодке забування,
Віддатись маренням самотнього кохання.

НА РУЇНІ

Лежать руїною палати гордовливі,
Кругом, буяючи, розполонивсь бур'ян;
Не криє виноград альтанки вимисливі,
І співним плюскотом не хлюпає фонтан.

⁵ В тіні алей, глибоких і пустинних,
Блукає тихо промінь осяйний,
Увечері рояля звук сумний
Не будить лип широковерховинних.

Черет і осока обняли сонний став.
¹⁰ І пусто скрізь. Лиш дівчинка порою,
В забутий парк забрівши самотою,

На галяві, серед високих трав,
Коли південь виблискує й палає,
Із бабки срібної візок собі сплітає.

* * *

Буває, в час самотніх дум
Дивочна мрія в серці зрине,
На мить одну привабить ум
І десь у безвісті загине.

⁵ Та дні минуть, пройдуть літа,
І скресне крига забуття,
І знов зіходить мрія та
В красі первісного повстання.

Тоді ж то, збуджена вмить,
¹⁰ Душа схвильовано здригнеться,
І легкий спів несамохіть
З глибин незвіданих полетіть.

* * *

Так сумно тут здавалось самотою,
А ти, дівчинонько, прийшла —
І стало так, неначе ти з собою
Ясного сонця принесла.

⁵ Дивлюсь — усі гроби травною густо вкриті,
В траві розбризкалась кульбаба золота,
Гілки вишень, в пахучо-теплім цвіті,
Схиляються до кожного хреста.

І скрізь життя, і все радіє, живши,
¹⁰ І все жадне буюти і цвісти...
А ти стоїш, головку похиливши,
Як ангель смутку й краси.

ЩАСТЯ

Довірливих надій в юнацтві серце повне,
Кипить воно у мріях, як в огні,
І щастя нам ввижається чудовне
Прийдучого в неясній даліні.

⁵ Та горе і літа, учителі сумні,
Надіяння розіб'ють безосновне;
Тоді, оглянувшись на перші наші дні,
Ми в них побачимо те щастя неуловне.

Так іноді пташок яскравих згряя
¹⁰ Поперед мандрівця у полі походжає,
І вабить зір його блискуче пір'я їх;

Та тільки він наблизиться до них,
Вони перелетять йому над головою.
І знов за ним збираються юрбою.

* * *

Як важко дихає ся ніч!
Неначе в ній вогонь таїться...
...На ніжне лоно з білих пліч
Коса потоками зміїться...

⁵ Спахнула блискавка з-за гір;
Безодня пітьми в надрах тучі...
...Як надра темряви, твій зір,
Як полум'я, уста томлючі...

Надходить буря... Ми самі...
¹⁰ Весь світ у пітьмі потопає...
О мила, мила! Не томи...
Несила... серце знемагає.

* * *

Нежданий сніг упав на брость зелену,
Як сум на серце молоде...
Покірливо схилилася берізка,
Гілок обтяжених угору не зведе.

5 Збіліло все, замовкло, заніміло,
 Панує скрізь холодна чистота.
 Але ж то мить — поглянь на схід, берізко,
 Яка там смуга золота!

* * *

Цілий день палочий вітер,
Буйний суховій...
Цілий день перед очима
Милий образ твій.

⁵ На південнім краї неба
Сріблястий туман...
Ой тумане-безумане,
Сам я безуман!*

На межі гарячій ляжу,
¹⁰ Очі затулюю...
Ой коли б ти, мила, знала,
Як тебе люблю!

Надо мною вітер хилить
Жовтії жита...
¹⁵ Чи то сонце так цілує,
Чи твої уста?

Ох, як солодко заснути
В золотому сні...
То колосся чи миленька
²⁰ Шепче щось мені?

* З народної пісні:

Не ставай край тумана,
Бо той туман — безуман:
Білі ручк и полама,
Перстенечки позніма.

ПРИПЛИВ

Тихо плине місяць повний,
Осяваючи блакить.
Дивну власть, чудовну силу
Мертвий зір його таїть.

⁵ Наче чари невидимі
Ллються зверху на моря,
І бурхливо рвуться води
До безмовного царя.

Клекотять і плещуть хвилі
¹⁰ І з неоглядних далин
Буйно котять срібні гриви
До бережних стромовин.

Тяжко в камінь ударяють,
¹⁵ Рясно сиплють синій блиск,
Обливають білим шумом
Темних скель безладний тиск.

Та дарма. Не зворушити,
Не збудити їм мерця;
²⁰ Безпричасні і холодні
Риси світлого лиця.

Так і я до тебе рвався,
Так і я тебе любив.
Ти дивилася як місяць,
²⁵ Буйним морем я кипів.

* * *

Вже з дерева життя мого
Пожовклий лист паде,
А черга днів безперестанно
До тайних меж веде.

⁵ Прийду, прийду в країну мертво,
До мертвих берегів,
І обведу глибоким зором
Пустелю без країв.

Не буде день, і ніч не буде,
¹⁰ А присмерки і сум.
І слух напружений уловить
Лиш моря вічний шум.

І зближаться холодні тіні,
І гляну, і без слів
¹⁵ Пізнаю я з очей безодніх
Страшний тягар віків.

І, як туман, вони схитнуться
І тихо одійдуть;
І буде на човні невірним
²⁰ Моя остання путь.

Десь упадуть безсилі сльози,
Як роси на траву,
А я в той час в далекім морі
У безвість попливу.

* * *

Висхли, висхли ранні роси,
і не пив я їх.
А тепер... Лежать покоси
на полях пустих.

⁵ Будуть роси ще вечірні...
смутно я уп'юсь.
І в стеги, стеги незмірні
тихо віддаюсь.

ТЕМНА

Стара, старенька,
Босі, потріскані ноги,
В одній руці костур,
У другій кошик.
5 Прихилилась лицем до церковного муру
І наче завмерла.
Темна. Ні синього неба,
Ні свіжого листя не бачить.
Обнявши її прохолодним затінням,
10 Шепоче над нею розпашиста липа.
Спека. Південь гомонить, щебече, співає...
В саду над верхами дерев
Пронизливо крячуть ворони.
Солодко пахнуть акації білі.
15 Пішла...
Я знаю житло її бідне:
Довге, узеньке подвір'я,
Зруйнований дім в глибині,
І край нього мала ліплянка.
20 Покрівля прогнила, погнулися стіни,
Хутко повалиться зовсім...
Як пахнуть акації білі!..

* * *

Весна. Розкрились небеса.
Збудилось все, що жити здібне.
І от згортають діти знов
Торішнє листя непотрібне.

⁵ Веселі діти: гомін, сміх...
Вони весні служити раді.
Нехай тепер трава росте —
Ніщо не буде на заваді.

Та смутен я дивлюсь на те.
¹⁰ Не знаю сам я із-за чого,
А так мені, мов ті граблі
Черкаються до серця мого.

* * *

Сіє сад, від наморозі білий.
А тихо в нім! Нігде сухий листок
Не шелесне. Ні вітер легкокрилий,
Ні бистрий птах не сколихне гілок.

⁵ Настала ніч. Небес блискучий човен
Підняв уверх дві щогли золоті.
І вийшов я, і знов, кохання повен,
Задумався, забувся в самоті.

Солодкі ви, душі самотні мрії,
¹⁰ Та не такі, як за юнацьких літ.
У той-бо час цвіли ви, як лелії,
А нині ви, як цей зимовий цвіт.

* * *

Ходім туди, у ліс, на гору!
Так свіжо там в південний час.
Нас стрінуть берести і граби
І холодком обіймуть нас.

⁵ Є місце там: здовж косогору
Щовби і брили кам'яні,
Розбиті давніми віками,
Чорніють дико в гущині.

Киличе пташка. Ледве промінь
¹⁰ Згори промкнеться золотий;
А долі постіль оксамитну
Нечутно стелить мох густий.

Як подих казки, нас обійме
Зелений змрок верхів рясних,
¹⁵ І напою тобою в тиші
Палку жадобу уст моїх.

* * *

Усе в далечінь я дивлюся,
Усе в степову далечінь.
Часами, мені так здається,
Я бачу легесеньку тінь.

5 Іде вона тихо по полю
 У білій одежі своїй,
 В душі моїй будить тривогу,
 Приковує очі мої.

 Чи то мое світле дитинство
10 Збирає волошки в полях?
 Чи то моя мила, забута,
 Сумує по згублених днях?

 Дивлюсь і томлюся без краю,
 Несила очей одвести.
15 Уже ж мені милій назустріч
 Ніколи степами не йти.

* * *

У тьмі, як море, сад шумів.
Десь билися огненні крила,
Вода лилась і плюскотіла,
І грім розкотисто гримів.

⁵ Але затихло все поволі.
Між хмарами в височині
З'явилися галяви ясні,
І осрібнилися тополі.

Тоді вікно розкрив я в сад
¹⁰ І довго в світлім супокої
Вдихав солодкий аромат
І чисту свіжість ночі тої.

Край мене на твоїм вікні
Прозірчасто сплелися тіні,
¹⁵ І радісно було мені,
Що ти так близько в сій годині.

Я згадував слова твої,
Твій зір, отінений глибоко...
Твій образ був в душі моїй,
²⁰ Тебе любив я одиноко.

І видавалося мені,
Що я не розлучавсь з тобою,
Що дух твій віє наді мною,
Тебе покинувши вві сні.

* * *

Моя дорога в край незнаний,
Моя дорога в далечінь.
Іду один. Немає сонця;
Навколо мене тиша й тінь.

⁵ Навколо мене все погасло:
Всі барви, звуки, всі пісні.
Краса вмирання, зов'явання
Чарує сумно зір мені.

А серце квітне дивним щастям.
¹⁰ Все жду чогось, когось люблю,
І листя шелест передсмертний,
Як світлу музику, ловлю.

Моя дорога в далеч темну,
Моя душа в солодких снах.
¹⁵ Як дика сарна, я блукаю
Один в покинутих лісах.

* * *

Вона прийшла. Іде лісами.
А вже давно зів'яло все,
О скільки ніжності і жалю
Вона в душі своїй несе.

5 Побачила клен-древо журне,
І зупинилась перед ним,
І доторкнулася рукою:
«Будь на виранню золотим».

Угледіла калину в гаї...
10 Додолу тихо капле кров.
«Засни, забудь... Най квітне щастям
У білих снах твоя любов».

А небо сіре мла вкриває.
На всім лежить холодна тінь,
15 І тихо, тихо. Лиш синиці
Кують сріблясте «пінь-пінь-пінь».

І прихилилась до берізки,
І скорбно дивиться в поля.
«Люблю, люблю. О Боже милий,
20 Яка сумна твоя земля!»

* * *

Люблю. Покинуто, самотно.
А вже поля мої пусті;
У парку клени золоті,
І осінь віє непривітно.

5 Люблю, люблю. Ходжу без цілі.
Щось жалібно шепоче гай
І ронить листя. Листя миле,
Прощай, прощай.

ДОЩ

Набігають бистрі хмари
На сади на весняні.
Загримить, по листю вдарить
І затихне вдалині.

⁵ Перейде, а по годині
З чаші світлої униз
Стрімголов ізнову рине
Буйних крапель бистрий блиск.

* * *

Тут день — неначе сон прозорий.
Як тихий корабель,
Пливуть кудись ліси, і гори,
І дикий безлад скель.

⁵ Пливуть отари на узбоччі,
Пливе стрімкий обрив...
І звідусіль сіяє в очі
Небес ясний розлив.

Стою один вгорі, над гаєм...
¹⁰ У далеч казкову
З усім зелено-тихим краєм
Я теж пливу.

* * *

По лісі шум, розливний шум
Неперестанний...

Гойдаються верхи дубів
Високостанних.

⁵ Над ними хмари, як примари,
Пливуть без дум,
А долі — срібне щебетання,
Зозулі сум.

Лягти в траву, стулити очі

¹⁰ І тихо снити
Про давні літа, про кохання,
Про все прожите,
Про дорогих, що між живих
Уже немає,

¹⁵ А вітру плив верхи дубів
Нехай гойдає.

РАНОК

Весняний ранок на землі,
Коли так радісно дзвенить
Освіжене росою поле
І листя, сонцем переткане,
5 Коли обліті блиском води
Неначе б'ються в срібній сіті,
Накинутій далеким сонцем, —
Що він таке? Чия усмішка?
Чиєї мрії відгук світлий?
10 Чийого щастя відбиття?

НА ДНІСТРІ

Мільйони кружечків піни
Пливуть за водою каламутною;
З-під весла блискучі змійки
Розбігаються з піснею півчутною.

⁵ Крізь прозорий туман вода червоніє,
А там поверхня неначе з криці...
Поперед човна перникоза утікає —
Не дістанеш ніяк із рушниці.

Набрунилися ліси на стрімких покотах;
¹⁰ Дико хмуряться скелі;
Розвила весна блакитний прапор,
Обсипала цвітом морелі.

Свіжий вітер з південного краю
Дзвінко пролітає верхами.
¹⁵ Золотисто-прохолодний ранок
Розливає блискіт над берегами.

* * *

Потопало сонце за житами,
Над ланами блиском полилося...
Ти сказала: «Ви такі холодні,
Як оце колосся».

⁵ І сказала, й тихо плакати стала...
На межу, зволожену росною,
Ти сльозу ронила
За сльозною.

Похиливши голову в задумі,
¹⁰ Колоски ти рвала несвідомо...
І погасла радість межі нами,
І печаль повіяла знайомо.

Тихо ми верталися додому,
Не бриніла срібна нить розмови,
¹⁵ І до тебе не знайшов я в серці
Ні краплини жáлю, ні любові.

Ой чого ж, коли літа минули,
Так до тебе прагну я тужливо,
І здається, що без тебе жити
²⁰ Неможливо.

ГОРИ

Так близько мій край заповітний:
Лиш гори отсі перейти,
І міг би я з серця свого
Всі скорбі життя зволікти.

⁵ І міг би я знов привітати
І молодість світлу мою,
І ту, що любив я так довго,
А може, ще й досі люблю.

Десь там вона ходить самітно
¹⁰ І згадує давні літа,
І слід її в полі широкім
Цілюють шовкові жита.

А я безпоривно згасаю
За пасмами гір мовчазних
¹⁵ І тільки задумаюсь часом,
Як сонце заходить за них.

* * *

В часи давноминулі,
Як сі степи, просторе
Лежало тут безплodne
Світло-пустельне море.

5 Під поломним промінням
 У блискітках сліпучих
 І дихала, й двигтіла
 Безодня вод могучих.

10 І острови-атоли,
 Неначе персні білі,
 То тут, то там лежали
 На смарагдовій хвилі.

15 І, звідусіль укриті
 Від наглої негоди,
 Дрімали в тих кружалах
 Прозірно-теплі води.

20 І велетні дерева
 Схилялись над водами
 І тихо шелестіли
 Пір'ястими верхами.

25 Але віки промчали
 І нині — подивися:
 Степи, поля і луки
 Без краю простяглися.

 І там, де глибинами
 Блукала хижа риба,
 Тепер орач співає,
 Блищить розрита скиба.

30 І синім блиском неба,
Як світлим сном, обняті,
Збожілля золотого
Течуть лани багаті.

По захисних долинах
Сріблясто ріки в'ються,
35 Тісняться людні села,
За вітром верби гнуться.

А там, де лоно моря
Рясніло островами,
Горби високоверхі
40 Сплітаються вінками.

На збоччі їх, як хмари,
Лягли ліси дубові,
І будить тихий вітер
В них шелести шовкові.

45 І сниться їм часами
Пустеля вод солоних,
І острови жемчужні,
І плюск лагун півсонних.

І мріються їм древа
50 В дивочному уборі
І їх дрімливий шелест
На безпритульнім морі.

* * *

...Прощай,
Мій хлопчику! Не буду більше я
Приходити до тебе на дозвіллю,
І ти, мене угледівши здаля,
5 Устріч мені не будеш вибігати,
Мене вітаючи веселим криком.
Не стану я казок тобі казати
Про змія, про розбійників, про сонце,
А ти, мене довірливо обнявши,
10 Не станеш слухати моєї мови
З блискучим зором непорушно-темних
Увагою поширених очей.
Не підем ми удвох з тобою більше
В долину нашу, до струмка швидкого,
15 Де ти босоніж плюскався і грався,
Де все, що ти стрічав або знаходив,
В тобі живу цікавість пробуджало:
Принесені водою жовті кости,
Розколина у скелі віковій,
20 І бистрий шелест ящірки в кущах,
І дикі мальви, що росли над яром,
Здіймаючись свічками золотими...

ВОРИТТЯ

В безмежності часу ми прийдемо знов.
Тоді наше серце буде прекрасне:
Не потьмариться наша любов,
І наша радість не згасне.

⁵ Минуле покриється вічною тьмою;
Та що нам по скорбному спомині?
Ми вперше станем собою,
Засіяєм, як зоряні промені...

* * *

О Боже, не дай загубити ключі
Від сонця, від серця твого огняного,
Бо тяжко і страшно вночі
У кривавому хаосі світу земного.

⁵ Але дай, щоб духовний мій зір
Убачав перед себе щохвилі,
Як пасмо сіяючих гір,
Верховини Твоїї одвічної цілі.

НА ЗАХОДІ

Глибокий сніг заліг степи.
...Порвало серце срібні волоконця...
На заході безодня огнева
Розкрилась по відході сонця.

⁵ Понуро жмуряться ліси.
...А як збирав я тії ниті!..
Криваво-темний цвіт зорі
Розвіяв вітер по блакиті.

Густа імла на діл лягла.
¹⁰ ...Які із них сплітав я ткани!..
Холоне захід. Тоне зір
В повільно-смутному згасанні.

Так гаснуть серця почуття.
Колись забуду, як любив я...
¹⁵ Горять краї димчастих хмар,
Як непорушних гір верхів'я.

ВІТЕР

Тече берізка
Тремтячим блиском,
За буйним вітром
Простягши гілля;
5 Могучі клени
Свій шум зелений
Бурхливо клонять
На свіже зілля.
А буйне збіжжя
10 Аж до обніжжя
Горбів далеких
Кипить розливне,
І все, здається,
Біжить, сміється
15 У слід блакитний,
За днем поривним.

ЗИМА

1

За гаєм, гаєм,
За деревами
Кують морози
Поломну зброю,
5 Поломну зброю—
Мечі огнисті,
А в гаю тихо.
Заячі лапки
В пухкій пороші
10 Слід проснували,
Сосонки темні,
Як ті чернички,
Струнко і строго
Чекають сонця,
15 ...Кують морози
Мечі огнисті.

2

Розцвіли сніги
Іскряним блиском.
За садом сонце!
20 А в саду, саду
Западь глибока
Здіяла чудо:
Сплела дерева
За білі руки
25 Та й зчарувала.
А на квітнику,
По сухім бадиллю,
Розсипались снігурі,
Як червоні вуглики.

30 Сидять, гойдаються
І все гудуть та й гудуть
В свої срібні сопілки.

...Розцвіли сніги
Іскряним блиском.

3

35 В синій пустині
Сіє місяць,
В безмовний смуток
Закований.

Тишею ночі,
40 Туманним блиском
Сад зачарований.
Пагілки яблунь
В холоднім цвіті
Тонко срібляють

45 На темній блакиті,
І не порушно
Їх сіть воздушна
Тінню прозорою
Долі повторена.

50 ...В безмовний смуток
Місяць закований.

* * *

Дубовий ліс в сумній покорі
Ронив зів'яле покриття.
Вона в гущавині прозорій
Була безжурна, як дитя.

5 Багровим листям уквітчала
Сніг чола. Радісним теплом
Сміялись очі... Цюсь співала...
І тихий шелест був кругом.

І раптом постріл десь... І знову...
10 І посвист... Як ранений звір,
Вона метнулась; жах раптовий
В бездонну ніч поширив зір.

І, як безумна, в ліс глибокий
Наосліп кинулась вона,
15 І шумно пугач вирлоокій
Жахнувся, збуджений від сна.

Дрімливі дерева ледве встигли
Розбігтися з її путі...
В далекі застуми забігла,
20 В безмовні пущі золоті.

І зупинилась... Наслухала...
І довго серця неспокій
І бурні перса гамувала
Маленька ручка — сон лелій.
25 Нігде ні звука. Все замовкло.
В задумі іноді плечем
Вона стене. А лист пожовклий
На неї сиплеться дощем.

* * *

Я вгорі, над лісом.
День — блакитна повінь.
Десь внизу, глибоко,
Шум потока леться.

5 Що це? Через гори
Хтось до мене лине...
Крила розгортає...
О, невже ж то мила?

Мила, мила лине!
10 Зводить білі руки,
Щоб мене обняти...
Ні, то хмарка біла!

То пливе хмаринка
По пустелі синій...
15 День крізь сон сміється...
Я один на скелі.

ВЕРЕСЕНЬ

* * *

Над джерелом, край теплої долини,
Цвіте, біліючи, черешня у гаю,
І легкі пелюстки, злетівши з верховини,
Падуть зірницями в холодну течію.

⁵ Вода провітчаста колише їх, гойдає.
Та, в глибині своїй замкнувши день ясний,
Вмирання їх не бачить і не знає
І щось лепече їм про юний світ весни.

* * *

Верхи тополь склонились.
Запало сонце. Темний вітер
По деревах кочує,
І смутно так шепоче сад,
5 Мов подих смерті чує.

А небо дивно чисте.
Так чисто віє вечір літній,
Коли квітує жито.
О скільки вечорів таких
10 З минулим перевито!

Я не прощався з ними.
Я не жалів краси живої,
Що гасла над землею.
Туди, де схід і день новий,
15 Я поривавсь душею.

Я чую шелест ночі.
Надходить ніч в одежі темній.
Далекі ті змагання —
Моя вечірняя зоря
20 Горить не так, як рання.

* * *

Війнули зорі холодом.
Під явором
Кружало листя в'ялого,
На досвітку опалого.

5 Ой мла, імла незглиблена,
Лиш ввечері
Жаріє за долиною
Кривавою шипшиною.

10 Ходім у сад покинутий,
Звітаємо
Пустельно позолочений,
Журбою обволочений.

15 Десь, може, знайдем яблуко
Незірване,
Забуте між розкритими
Розхильчастими вітами.

* * *

Не метає огнів блискавиця
В замисленім співі моїм,
Ані бою смертельна криця
Не гримить і не іскрить у нім.

⁵ Я плеканець полів сумовитих
І тиші грабових гаїв.
Я над озером днів пережитих
Віти серця глибоко склонив.

* * *

Як темно стало. Десь сонце скрилось.
Глуха стежинка у морок кличе;
Між сірих грабів берези білі —
Як похоронні свічі.

⁵ Збужаю пущі, повні дрімоти,
Тривожу думи конвалій.
Дерева шепчуть: «Мандрівче, хто ти?
Невже ти підеш ще далі?»

* * *

І вітер, і блискіт на сході,
І росяний запах зорі,
І рози потоком жемчужним,
І явір шумить у дворі.

5 Навіщо встаю на світанню?
Чого я так трепетно жду?
І звідки ця музика юна
В старому, сумному саду?

Я піду до скель непорушних,
10 Приникну к горі кам'яній —
І скелі тремтять потаємно,
Здригаються надра земні.

І подих дрімливого степу,
Томить мене, кличе вночі,
15 Я вийду — трепечуть зірниці,
Дзвенять таємничі ключі.

А вранці — поривчастий вітер
І росяний блискіт зорі,
І рози потоками ллються,
20 І явір шумить у дворі.

* * *

Як м'яко вечір тині стеле!
Зчарований, дивлюсь туди,
Де колихають темну зелень
Дощем побризкані сади.

5 За ними поле половіє,
Там мак цвіте, стежинка в нім...
Чому ж не йдеш, моя леліє?
Твій подих в вітрі запашнім.

Прийди, прийди. Побудь зо мною.
10 На хвилі теплій і живій
Бездонно-ніжною імлою
Свідомість солодко обвій.

Я забуваю: в цій годині
Далека ти. Не в цім краю
15 Твій погляд милий, темно-синій,
Світив на молодість мою.

Вечірне небо навіває
Незбутніх мрій, дивочних дум...
Я забуваю — все минає,
20 Як блиск роси, як вітру шум.

* * *

Одинока хата при долині,
Посеред неоглядних полів,
Тінь глибока в саді; квітнуть на леваді
Ярий мак, сокирки темно-сині,
5 І дзвенить дівочий журний спів.

Дні палають, м'яко сяють ночі,
Віддає вінець зоря зорі.
Оддзвеніло жито, розбуялось літо:
Все так само тужить спів дівочий,
10 Розхвиляє колос по горі.

Сине небо летється безупинно,
Днів потік не має вороття...
В невідомій долі, в степовім роздоллі,
Дико-свіже, жарко-неповинне,
15 Упливає молоде життя.

* * *

Не мов нічого, кохана:
Не владні більше слова.
Як обрій в блиску полудня,
Примглились очі твої.

⁵ Не мов нічого, кохана,
Велика тиша кругом.
Над нами шелест акацій.
Як б'ється серце твоє!

Прозорий шелест акацій
¹⁰ Над нами м'яко пливе.
Спорхнула пташка... десь близько.
Як б'ється серце твоє!

О ранок дивно нежданий!
Чия над нами рука?
¹⁵ Так ніжно очі благають,
Такі покірні уста!

* * *

Куди пливем? Чого ці води
Так смутно плюскають у тьмі?
І в висоті ріка срібляста...
Не відаєм нічого ми.

⁵ Тяжать над нами мертві хмари,
Як темний попіл угорі.
Не вернемо очам погаслим
Карміну чистої зорі.

Лиши весло, печальний брате,
¹⁰ Згадаймо радість юних днів.
Як древо, осінню обняте,
Живий вінок наш облетів.

* * *

Весняна розо, любиш ти —
І аромат твого кохання
Я п'ю при блискоті світання,
Як чистий подих краси,
5 Як невидиме доторкання
Якоїсь тайни неземної,
Моїм очам недосяжної.

Була весна, що й я кохав
Ту полонінь, той смуток чистий,
10 Той трепет серця променистий —
Чи хто відчув їх, чи пізнав,
Чи аромат їх хто уймав,
Як знак безмовного привіту
Із-за межі чужого світу.

* * *

В моїй уяві образ твій,
Осяяний любов'ю і весною,
Неначе сонячний навій,
Обвинений блакиттю молодю.

⁵ А імені твого звук —
Як огнекрилий мак у полі,
Як зорні наспіви куколю,
Як пахощі подільських лук.

* * *

Ой упало сонце в яблуневий сад,
В яблуневий сад моєї милої
І вечірнє сяйво м'яко розточає.
Чом і я не можу за сонцем полинути,
5 Моєї милої та навідати,
Білого цвіту з яблунь зірвати?

На сході рано полум'я зорне
Залеліє золотим гіллям,
Зажахтить огневим листям,
10 І повіє на мене чистим запахом,
Чистим запахом яблунєвого цвіту
Із далекого саду моєї милої.

ДИТИНСТВО

Рушив вітер ясенів віти,
Сколихнув шумку своєю колиску.
А від сходу, крізь запону листя, —
Повінь блиску.

5 Білі рози тепло засіяли,
Розсвітився промінь на леваді.
Я не сам: таємний дух зо мною
В давнім саді.

10 То сміється дзвінко за кущами,
То в алею за собою кличе;
Промайне і зникне десь обличчя
Таємниче.

15 І чого ти криєшся від мене?
Поеднаймо, милий, дружні руки
Та й біжімо разом на поплави
Та на луки.

20 Все поділим: золото полудня,
Коників чечекання томливе,
Пахощі рясної конюшини,
Вітру співи.

І поділим плюскіт вод прозорих
На піщаній зámілі в затінню,
І піймаєм рибку тріпотливу
В баговінню.

25 Аж тоді, як місяцева дужка
Заясніє в небі голубому,
Ти повернеш в теплу сутінь саду,
Я — додому.

ВЕЧІРНІ ТРІОЛЕТИ

1

Вернули з поля голуби,
Став мирний вечір коло хати.
Забудься денної турби:
Вернули з поля голуби,
5 Німіє вітер голубий,
Не сміє листя колихати...
Вернули з поля голуби,
Став мирний вечір коло хати.

2

Крізь темні віти черешень
10 Чуть світиться стяга черлена:
Вмираючи, жаріє день
Крізь темні віти черешень.
Виводить місяць-хорошень
Зірниць нечислені племена;
15 Крізь темні віти черешень
Чуть світиться стяга черлена.

* * *

М. Васильківському

Над парканáми жовті віти,
І жовкне, старіє трава,
І ввечері шепоче вітер
Печалі сповнені слова.

5 Щось темне віє невидимо;
Покірно поникає сад...
Чого ж над мурами старими
Запломенився виноград?

Черешня в пурпурі черленім,
10 І на кущах пожар ясний,
І золото спокійних кленів
Сіє світлістю весни.

Нехай же налітають бурі,
Ми серце сонцем одягнім —
15 В долині бідній і понурій
Світ незгасаний хоронім.

* * *

Запало сонце в далекі землі,
І в запечаллі склонилось поле,
І поніміли шумкі дерева,
Розмайні дерева понад шляхами.
5 Лиш дзвенів-дзюрчав польовий ручай
Зеленим ярмом поміж ланами:
«Я туди дійду, де сонце спочило,
Я туди дійду, і там я буду,
Про всі тайнощі я розвідаюсь».
10 Над ним колосся глибоко впало,
Тієї мови жадібне чути.
«Не спіши, струмку, туди не дійдеш,
Туди не дійдеш і там не будеш.
Ізійде місяць, високо стане,
15 Розсуне пасма мертвого сяйва —
Тоді пізнаєш тайну жадану;
А хоч пізнаєш, то не зрадієш:
Притихне журкіт світло-безжурний,
І прихолоне струмок гарячий,
20 І пригаїться течійка бистра».

Запало сонце в далекі землі.

* * *

Відійшла ти з померлого світу
В тайну західних меж,
І розвіяв вечірній вітер
Пахноту твоїх чистих одеж.

⁵ І спочило місячне сяйво
На пониклім колосі вночі,
Як голівка твоя русява
Спочивала мені на плечі.

Десь струмиться в незнаній країні
¹⁰ Огневої ріки течія.
Прийде час, і забуду в пустині
Милий голос, кохане ім'я.

Вийду з кола твого золотого.
Та не згасять ніколи роки
¹⁵ Зорне світло круг серця мого,
Слід небесний твоєї руки.

* * *

Єдина, безліччю свідомостей окремих
Ти пізнаєш свою глибокiсть таємничу
І безліччю процвітаних веселок
Вибризкуєш над первісною ніччю.

⁵ Єдина, лешся ти співучою блакиттю,
Клекочеш лавою в вулкані;
Твій голос — в дикім зойку звіра,
І смуток твій — в моїм коханні.

Єдина, ти ненавидиш і любиш,
¹⁰ Жадна то щастя, то скорботи...
Всеосяжна, бурхлива, суперечна,
Чи відаєш ти, хто ти?

* * *

І ти ж колись як сонце був,
А нині
Бездушною блукаєш тінню
По світовій пустині.

⁵ А ще б ти міг сплахнути раз:
Розбити тіло непотрібне
І спасти злотними дощами
В безмір'я, променю жадібне.

Померхлої рабині раб,
¹⁰ Чи довго на високім чолі
Носитимеш корону смерті
І сум неволі?

* * *

Давніх літ сон солодкий...
Деся я в полі лежу,
В пологому падолі.
Невдалеку,
3 По зломчастому придолинку, —
Чути, — ручай паде,
Переливаючи журкоти різнозвучні,
І ліворуч, праворуч
І скрізь по колоссю
10 Кружляють шуми шовкові.

Деся я дримаю.
Несила мені очей розімкнути,
Синього неба поглянути.
Але знаю, що там, угорі,
15 Передпівденна блакить
Яріє, жажтить
Сріблясто-білим полум'ям сонця,
І в тім паланню
Рівне гудіння — дрімке і солодке —
20 Пливе, і пливе, і пливе
Безупинно.

І являється мила мені.
Чи вона приходить польовими дорогами,
Між кривавником та повійкою,
25 Чи припливає з південним вітром, —
Не бачу.
А знаю проте,
Що, як цвіт черешневий,
Біле і тепле її одіння,
30 І в темно-сірих очах
Повно ніжності журної,

І усміхаються смутно уста.
От наклонилась до мене,
Ароматом убрання і уст
35 Обвіяла чисто —
Так і припав би до неї,
Та несила мені очей розімкнути,
Ні рук підняти,
І я западаю в глибокий сон.
40 А надо мною
Дивне гудіння росте і росте, і росте,
Ціле небо сповняє собою,
І журкіт ручаю
Гримить, як шум водоспаду,
45 І сонце сурмить
У тисячі сурем тремких,
Весь світ пойнявся
Співучим громом,
Огнем блискучим.

50 І от розкривається небо,
І тисячі сонць закружляли вгорі,
Тисячі сонць, над полями зеленими,
Плавлють, палають, гудуть веретенами,
І пожовкла земля,
55 Почорніла, дихнула вогнем.
Над падолом різа пшениці
Раптом спахнула широко,
Ще хвиля — і полум'я бистре
Вихорем рине на мене.
60 Я пориваюсь,
Я руки скидаю як крила, —
Де ж мила?
Гарячий південь пропливає дрімливо,
Курличе і ропче ручай,
65 Праворуч, ліворуч
Кружляють шуми шовкові,
І рівне гудіння,
Десь високо вгорі,
Пливе і пливе, і пливе
70 Безупинно.

* * *

О. С—кому

Ми в ніч ввійшли. Зоря погасла нам.
Наш світлий день замовк і одійшов.
Над нами смерть склонилася. А там,
На сході нашому, зоря сіяє знов.

- ⁵ Нехай вона зоріє молодим,
Як нам колись. А ми — добича тьми.
О брате мій, востаннє спом'янім,
Як золотились ми.

* * *

О. К.

З-за тонкого золота зорі
Юний голос до схід сонця чути:
Чия молодість рокоचे співно,
Як ручай повитий по долині,
5 Привид смерти серцем не владає, —
Кличу тих: уквітчані, приходьте,
Пийте мого світлого вина!

Юний голос до схід сонця чути:
На південнім обрію весна
10 Одчинила двері днів погідних,
І верба сіяє край потока,
Пахощами віючи далеко —
І в гаю склонився білий сон,
Пийте мого чистого вина.

15 Юний голос до схід сонця чути:
Я поставлю полум'яні маки
Освічати межі і дороги,
Я над вами сонце розкроплю,
Цвіт зорі козельцями розсиплю —
20 Молоді, незаймані, приходьте,
Пийте мого чистого вина.

* * *

Впали чорні лебеді
На вечірнє озеро,
Сколихнули воду.
«Добрий вечір, озеро,
5 Радістю вітаємо:
Дожидай до себе
В темряві глибини
Зоряниць небесних».

Хлюпне хвиля в озері:
10 «То мені не радість —
Зорі полуночні,
Сонце — моя радість
І солодка втома.
А немає сонця,
15 Забування багну:
Срібного завою
Теплого туману».

* * *

І ароматно вечір віє,
І поле вогко зеленіє.
В воді озерець дощових
Рум'яний світиться відтінок
5 Забутих тучею хмаринок
І сині плеса серед них.

О час небесного спокою!
Твоею легкою красою
Як жадно упиваюсь я.
10 Як у тонке твое палання,
В твое зникоме розцвітання
Ввіллялася б душа моя.

* * *

Із огневого джерела,
Розкритого в небеснім полі,
Ви пили, дерева лісові,
І довго потім у неволі
5 Томились промені живі.
Але палаючим ключем
Я розімкнув темницю їх, —
І от давно погаслим днем
Позолотився мертвий сніг.
.....
10 Так ти на мене вієш чаром
І радістю тії весни,
Коли мов сонячним пожаром
Юнацькі обнялися сні,
І вихор буйно-золотий
15 Промчався по душі моїй,
І в тій тривозі чарівній
Запломенився світач твій.

* * *

І цей листочок,
Як я, — єдиний:
Не був ніколи
І знов не прийде,
5 Дитя і плеканець
Одної весни.

І цей листочок,
Як я, уп'ється
Любов'ю неба,
10 Землі красою;
І він пізнає
Таємну волю
І в творчій пориві
Розкриє серце
15 Яскравим цвітом.

Та осінь пові
Холодом зорнім,
Блиском зловісним,
І він поникне,
20 І рідна гілка
Віддасть покірно
Свою дитину
Землі байдужій.

Листочку ярній,
25 Чи ти щасливий?
Нічим, нічим я
Не більший від тебе.

* * *

Вільготна темрява на полі.
Навислих хмар понурий стан
Вгорі розкидався. Туман
Збирається в пустельнім долі.

5 Земля здрімалася в теплі:
Склонився місяць до землі
І золотою яснотою,
Як оболонкою тонкою,
Обволікається поволі.

10 І тихо всюди. Ледве мрітно
Далекі мовчазні поля.
Лиш непокійна мисль моя
Над ними носить самітно.
Б'ючи упертими крильми,
15 Змагається з навалом тьми,
Палає, як небесні зорі,
Немов я сторож цих просторів,
Обнятих тінню оксамитно.

* * *

Віють — не віють
Крила серпневої ночі.
Як легко упала вона
На каменисту долину.
5 Як освітила гори,
Як потік розсрібнила.
І тихо в долині.
По диких заламах скель
Чорніють тіні глибоко,
10 Тут кущі будяків,
Там білі кості,
Що смерть розкидала.
І тихо в долині.
Тільки цикади сюрчать,
15 Наче струмочки течуть,
Наче розточені ллються...
Віють — не віють
Крила серпневої ночі.

* * *

Ніч вереснева холодна...
Тихо. Тебе я не жду.
Сосни, як хмура сторожа,
Темно стоять у ряду.

⁵ Пусто в алеях вишневих;
Там, за окопом, поля.
Стану, погляну — так смутно
Стелеться чорна зябля.

Чую — метелик пурхає.
¹⁰ Ні, то листочок упав.
...Десь одпливає, як човен,
Час яснооких купав.

* * *

Десь з'єдналися тисячі сонців,
Що так сіє гарячий ранок;
Небесні вінця тремтять золотисто,
Від дивних звуків ширшає серце.

⁵ О яке поле безкрає, безгранне!
І знову мила мені назустріч,
І знов ми юні,— і знову любим,
І несвідомі свого кохання.

¹⁰ Твоя одежа — як цвіт вишневий,
Рукави пахнуть степовим вітром.
О мила, мила! Нема розстання:
Світ дивний в обладі нашій.

¹⁵ Десь з'єдналися тисячі сонців,
Небесні вінця тремтять золотисто,
І знов ми разом, і знову любим:
Світ дивний в обладі нашій.

* * *

Ой спалахне день по дні,
Голубо засіяє
І серце сп'янить у стозвучнім огні,
Зовучим мревом заграє.

⁵ Буду кудись іти,
Чогось жадати я буду.
Зречуся дитячих забав
Для поривного труду.

Несвідомий, стихійний, сліпий,
¹⁰ Як повіє весною із саду,
Подам невинним устам
Гіркість смертного яду.

Колом обернуться дні,
Люди, літа, країни,
¹⁵ І все те — лиш сон голубий,
Голубоокий, єдиний.

Покине серце одно,
Пригорнеться до другого,
І все те — лиш сон голубий,
²⁰ Щоб співати про нього.

Ой спалахне день по дні,
Голубо засіяє
І серце сп'янить у стозвучнім огні,
Зовучим мревом заграє.

* * *

Не в бога смерти і рабства —
Вірю в одвічне буття
Творчої сили і радості світлої
І що я її паросток,
5 Листок на гілці, дитя.
Не жадає від мене нічого,
Світлом чарує душу мою,
І тому віддаюся так повно,
Так люблю.
10 О як оповім мою радість,
Земними словами любов мою?
Світ голубий перед мене.
Серце п'яніє... Пити,
Пити, голубити світ голубий,
15 Припадати до хвилі життя,
Одриватись, співати,
Співати про світ голубий.

* * *

П. С.

А сині ж метелики, сині,
Де ярній цвіт на долині.
Полум'ям шириться сонце.
В сонці як іскри метелики сині.

⁵ Сині метелики, синій день,
Темрявий берест шумить одиноко,
Серце зривають сплески пісень —
День розпалався широко, високо.

* * *

Як повно кругом
Солодкої тайни!
То дзвінко падуть
Гарячі плюскоти сонця,
3 То сиплються в морок
Блискучі стружки зірниць.

Ти, мила, дивна,
Чиї невидні одежі
Віють на мене блакиттю,
10 Як поглянути в очі твої,
Як дойнятись твоєї руки?
Чи то вії твої
Тихо срібляться вночі?

Стану я в полі,
15 Зайду в глибінь лісову,
Тисячі уст живих
Шепчуть мені одно:
Як повно кругом
Солодкої тайни!

* * *

Пливають мої дні
І ночі мої
За сонцем, за зорями,
Пливають за землею;
5 Пливають — і серце моє,
І очі, і пам'ять мою
Обвивають імлою туманною,
Безгранною.

Огневими пилінками
10 Зустрічалися ми
В безмежному сьайві,
В єдиному світі...
А тепер... я не знаю...
Зором мірю безмір'я,
15 Хто я, де я? — питаю.

А як листя шумить опівдні,
Надо мною у гаю шумить загадково,
Серце холоне, склепляються очі,
Небувале пригадую,
20 Наче в безвісті падаю.
Пливають мої дні
І ночі мої
За сонцем, за зорями,
Пливають за землею...
25 Як крізь сон, я співаю,
В золотому п'янкуму тумані,
Як трава поникаю.

* * *

Коли я був у цій країні?
Коли ці пасма круглих гір
Над краєм водної пустині
Як нині вабили мій зір?

⁵ Пливу на обрій невідомий
По океані колихкім.
Відкіль же острівок знайомий
На первіснім шляху моїм?

Пройшов, пройшов перед очима
¹⁰ І зник, як хмарка, в далечінь.
О тінь життя неувовима,
Кружляння маревних тремтінь.

Навколо глибина бездонна,
Де таємнича кожна мить,
¹⁵ А серце — як полудень сонний,
Як притуманена блакить.

* * *

Загубився в небі слід весни,
День задумався ясний.

Опівдні не вабить холодок;
Жовтий іскриться листок.

⁵ Швидшим кроком наступає тінь:
Стала ширша далечінь.

Смутно щось одходить од землі,
Тоне в трепетній імлі.

¹⁰ Чую в серці звук нових тремтінь —
Потайну осінню тінь.

* * *

А. Воронцю

Широка вулиця, зелена краєм,
Квітуці лози язвіня тонкого
З окопу перегнулись на дорогу.
За язвінем шепоче кукурудза,
5 Ляним волоссям маючи на вітрі,
І соняшники жовто-кучеряві
Горять між него. Он ліплянка бідна
Микити-діда, лірника сліпого,
А онде він і сам, старий, патлатий,
10 Сидить коло окопу в холодку
І пильно наслухає денний гомін.
А день шумкий, широкий день. То півень
Як громом захитає чорний морок,
То віз заб'ється стукотом частим,
15 То десь високо, відки жар пливе,
Розшириться дзвінкий, могутий клекіт,
І бурею промчить, і десь зникне.
Якусь годину в світлу заводь тиші
Не упадає ні єдиний звук.
20 Дід голову понурить, мов дрімає.
Його збужає тупіт, голоси:
Юрба дітей, як бистрий шум потоку,
Пливе, зближається, і раптом — тиша,
І в тиші сміх приглушений і шепіт.
25 Тривожної уваги повен дід.
Іще хвилина — і слова оскорбні,
Жорстокий насміх, глум над сліпотою
Огнем опалять серце одиноке.
Схопився дід — і костур, загудівши,
30 Як блискавка, майнув услід за дітьми,
І з галасом і сміхом діти врозтіч.

Мине полудень. Тиша і жара
Село обіймуть. Коник трав'яний,

Ускочивши старому на коліна,
35 Розглянеться, повернеться кругом
І, вусиком повівши імовірно,
Задеренчить, і довго лірник темний,
З лицем проясненим, склонивши ухо,
Сидить і непорушно наслухає
40 Оце сухе, розливне цвіркотіння.

* * *

Там, на рідній межі
Волині дрімливої
І України Подільської,
Як чарувала мене,
5 Як звала
Краса моєї землі!
Було, прокинуся рано —
А буйний же вітер в саду!
Віють, шумлять верховини
10 М'яко-темрявих лип
І ясенів прозірно-розмаяних...
Внизу, під віттям ліщини,
Ще омрак таїться, ще холод.
Я на галяві стану —
15 Там пукаті дуплянки,
В шапках із темних снопів,
Уже метають у синяву неба
Гучливі жмутки стрілок живих.
І приглушено-дзвінко,
20 Немов полонянка темниці хрустальної,
Десь невидна зозуля кує.

Темний сад до ріки,
За рікою схопились вогнем
Потужні кущі будяків
25 І так солодко пахнуть
Медом і ранком.
Я берегом річки до моря іду,
До невісного моря.
Серце так стрепехається:
30 Там, на обрії, стали ліси,
Обкинені тонко туманом.
Там безлітніх дерев

Неміряні займища,
А надо мною,
35 Склоняючись цвітом до цвіту,
Шепочуть кущі будяків:
Сей хлопчик до моря іде,
До невісного моря!
І все завмирає навколо.
40 Все очі звертає на мене:
Татарське зілля, верби, купини.
Джміль надлетів відкілясь,
Як вихор, зв'язав надо мною
Огнисту спіраль,
45 Повну гучання і гомону,
І зник раптово
В ранішнім блиску.
І знову тихо кругом.
Тільки шумлять будяки,
50 Торкаючись цвітом до цвіту.
І так солодко пахнуть
Медом і ранком.

Там, на рідній межі
Волині дрімливої
55 І України Подільської,
Як чарувала мене,
Як звала
Краса моєї землі!

* * *

Сіверкий, похмурий день.
Не шумить шумливий клень.

Сум у погляді весни.
Віє тьмою ліс німий.

⁵ Смуток юного чола —
Тінь летящого орла:

Голубіше подихнеш,
Ласкавіше обів'еш.

¹⁰ На узміжках потайних
Припаду до ніг твоїх.

Мак зашепче: день люблю.
Озовуся: світ люблю.

О повій же, голубій,
Молодим огнем обвій.

¹⁵ Милий зір до глибини
Оживи, розпломени.

* * *

Ти, місяцю-молодику,
Дібровою блудиш,
По таємних джерелах
Зламки променю губиш.

5 А я услід за тобою,
Де доріжки укриті,
Розтинаю, зриваю
Весняні твої сіті.

Ніч так тонко сіяє.
10 Ніч — посріблений порох...
У глибокому гаї
Друг таїться чи ворог?

Ніч фіалками дише,
Ніч така таємнича;
15 Обережно-пестливо
Віє пільма в обличчя.

Ти, місяцю-молодику,
Дібровою блудиш —
Чую — вітер кущами:
20 Знов як хлопчик ти любиш.

* * *

Ой навіщо ви з'єднались,
Порошинки золоті,
Що, блискотючи, злітались
В недоступній висоті?

3 Тіла сонячного часті,
Ви були щасливі в нім,
І любов не знала власті
В вашім світі огневім.

Неминучі розставання
10 Не здавались вам сумні
Серед співного хитання
В безбережному вогні.

А тепер вас полонило
Небо темної землі
15 І замкнуло вас зрадливо
В голубій своїй імлі.

Дарувало вам жадання,
Радість творчости і мрій,
І холодний край вигнання
20 Вам зробився дорогий.

Над безсилим очима
Промінь давнього погас,
І покинута отчина
Стала тайною для вас.

25 Ви на острові чужому
Віддались незбутнім снам,
І вернутися додому
Тяжко вам і жахно вам.

* * *

Був я в південній землі, де шумлять евкаліпти сріблясті,
Плюскіт морської води тіло моє обіймав,
Морок північних лісів навівав мені смуток солодкий,
Бачив я в синій далі обриси гір снігових,
5 Та над отчину мою не знайшов я милішого краю:
Небо України одно — радість нетлінна очам.

* * *

Ніч голубая,
Ніч потекла.
Тепло дрімає
Липова мла.

5 В темній алеї
Смутен іду.
Запах тополі
Віє в саду.

Місяця чоло
10 Дим обволік.
Зникне, як дим той,
Звір-чоловік.

Землю покриють
Інші сади,
15 Інші істоти
Прийдуть сюди.

Буде їм чутний
Шелест зірниць.
Зірвуть печаті
20 Всіх таємниць.

Запах тополі
В теплій імлі
Переповість їм
Сповідь землі.

25 В темній алеї
Смутен іду.
Запах тополі
Віє в саду.

* * *

Під роздумою погас пожар,
Знемощів солодкий дар.

Ні, коли налине дивна мить
Серце звуками втомить,

⁵ Ти п'янкої мли не прозирай,
Ні ключа од тайни не питай.

В забутті, примкнувши двері вії,
Не дивись, хто навіститель твій,
Темних слів не розумій.

¹⁰ Будь тоді як в вихорі листок,
Аж коли промчиться буйний ток,

Пошукай в густім намулі дна
Самоцвітного зерна.

* * *

На незайманому полі,
Ще й у дальній даліні,
Твій недовгий супочивок
На постелі цвітяній.

5 М'яко примерки густіють.
Захід попелом припав,
І довкола твого ложа
Мов туман заклуботав.

Крізь завісу колихливу
10 Тільки мріється в імлі,
Ніби лілії склонились
На високому стеблі.

І хитається без звука
Білих віял довгий ряд,
15 І мелькають голі руки
Цвітом вінчаних дівчат.

* * *

Біла пушинка пливе над сіножаттю — легке суденце,
Несене струменем вітру, куди забажає, недбалий..
Десять з одного гнізда променясто розходиться щоглів;
Отже, нема ні стерна, ні весла. Та й навіщо їм бути?
5 Чи на південь, чи на північ, чи в іншу країну летіти,
Біла пушинка за те не турбує. Знялась кудилуча —
Сильному роду своєму землі добувати нової.
Гордо пливе корабель, до завзятого бою готовий.
Тільки ж і війська на нім, що одно непомітне зеренце.
10 Буде пливти і пливти, аж зронивши натомлені крила,
Десь її вітер зневолить упасти в гущавину травну.
Там і лежатиме нишком, підступний, притаєний ворог.
Сіверка осінь пройде над землею, волочучи важко
Хмари, наповнені вільги холодної. Потім надовго
15 Впаде зима непорушна. Та день неминучий настане,
Кинеться сніг, загурчить, затуркоче. І кільчик тоненький
Вийде з малого зерна. Напочатку несміливий, кволий,
Він до трави молоді тулитися боязко буде.
Голову потім підвівши, упевнено гляне круг себе.
20 «Буду владати цією країною. Чуєте, трави?
Тут розцвіту, розхилюся, розсію потужний нащадок.
Слово незламне мое. Зачуйте, готуйтеся до бою».

* * *

Збирає ранок
Тонкі полотна туману.
Пахне черешня,
Біла черешня.

⁵ До дому, дому
Садами в'ється дорога...
Як твої очі
Юно свіtilись.

Іду садами,
¹⁰ А пам'ять повна тобою.
Пахне черешня,
Біла черешня.

* * *

В полум'ї був спервовіку
І в полум'я вёрнуса знову...
І як те вугілля в горні
В бурхливім горінні зникає,
5 Так розімчать, розметають
Сонячні вихори в пасма блискучі
Спалене тіло мое.
І там, невідущий, невісний,
Міріядом бездумних частинок
10 Зустрінуся знову з тобою,
Колись — як і я — живою.
Міріядом бездумних частинок
З розсипаним пилом пилинки земної.
І не повість нам, не скаже ніщо,
15 Як у часі незглибнім,
У світі зниклім,
Два листки на єдиному дереві,
Ми спяхнули колись,
І зчарованим зором уздріли
20 Цвіт огневий над собою,
І розцвіли в його світлі ласкавім,
І невольники волі його
Так безумно, так трепетно
Поривалися серцем до серця.
25 Не повість нам, не скаже ніщо.

* * *

Настане день мій сумний —
Одлечу, одімкнусь од багаття живого,
Що так високо зметнуло,
Так розквітчало чудовно
5 Свій співний, поривний вогонь.
І погаснеш для мене
Ти, пристрасний світе,
Ненадивляний світе,
Бурхотливий, п'янкий.
10 Не буду як лист деревний,
Ні як травинка, позбавлена слова,
А буду як сонний граніт
Над гомоном вод непокійних.
Замкнуся в мовчанні важкім.
15 Зіллюсь з невиразною мислю
В великім усім...
Буду як сонний граніт.

* * *

Одна Марійка, друга Стефця звалась,
Як островок горошку голубого
На житнім полі, так вони цвіли,
Перевиваючи дівочі дні
5 Смутливими піснями України.
І от я знов у рідному селі.
Село мое, що сталося з тобою?
Померхло ти, зів'яло, посмутніло.
Лежиш у ярі, і осінній лист
10 Тебе як гріб забутий засипає.
Нема Марійки. Темна синь очей
І чиста ніжність юного чола,
Отінена хустинкою простою,
І бистрі рухи, дужі і пругкі, —
15 Погасло все і скрилося землею.
А Стефцю бачив я. Біда, безсила.
Мале дитя держала біля грудей
І говорила: «Подивлюсь на його —
Воно як та калина червоніє.
20 Чи то вже так Господь йому дає?
Бо це ж, либонь, позавтра буде місяць,
Як у дому нема скоринки хліба».
Заплакала, схилилась до дитини.

* * *

Під голубою водою
Живу я, живу...
Золотоокий рибак надо мною
Закидає сіть огневу.

³ Крізь принадливі очка — знаю —
Не раз, не два я промкнув,
В баговінню садів погуляю,
А колись таки попадусь.

Спопеліє, застигне смутно
¹⁰ Жовтава зоря в імлі,
Ніч надійде нечутно,
І не знайде мене на землі.

* * *

Світлий день — уста медяні —
Підійшов під моє вікно —
Не стенулося серце в мені,
Не вітаю я ранків давно.

⁵ На порозі я став — бузок
Простягає мені гілки:
Не ловлю я живих пелюсток,
Не даю їм моєї руки.

Я звітаю вечірню зорю,
¹⁰ Її пилу злотавий дим.
Десь і сам, як зоря, я згорю,
Стану в споминах пилом тонким.

* * *

Померхли огні золоті
На просторі моїх заплав.
Полягли на покоси часті
Блискотливі кружечки купав.

5 Та ще липень розгорне дні —
Підведеться отава-трава,
І будуть нові пісні
І радість нова.

А потятої рости укіс,
10 Пов'ялений денним огнем,
Покладуть на рипливий віз
І приложать важким рублем.

І на тік одвезуть, — а там,
Наче кидають дрова у піч,
15 Віддадуть спокійним волам,
Чиї очі — глибока ніч.

* * *

Як дощу мигіння прозоре
Поглинає глуха трава,
Так щомить розпадається зоряно,
Розсипається сіль життьова.

⁵ І світліє, росте, розсипаючись,
І густішає кожну мить.
Підіймаючись, розхиляючись,
Тисячоцвітно тремтить.

¹⁰ Ще леліємо, друзі, ще світимся
Хитким, тріпотливим огнем.
Сіль здригнеться — і ми посиплемся
І, як бризки в траві, пропадем.

* * *

Діл зникав у темряві вечірній,
Іній густо одягав сади.
Від криниці по тропі нагірній
Ти ішла з коновкою води.

5 Я сказав тобі слова привіту.
Темний був твій погляд і німий.
Лиш світився променем розбитим
У коновці місяць молодий.

* * *

Снився білий рукав —
Яблуні цвіт...
Темна доріжка,
Росяний холод.

⁵ Сnilась крайка жарка —
Рання зоря.
В вітах дзвеніла
Очеретянка.

Сnilась радість мені —
¹⁰ Юна любов.
Росяний холод,
Цвіт яблуневий.

* * *

Голубими очима
Вдивляється в небо дитя —
Голубими дорогами
Одпливає, одходить життя.

⁵ Десь нема вже високого саду,
Що до мене клонився-шумів,
Десь порубані й верби поривчасті,
Журні сестри пласких берегів.

І немає високого саду,
¹⁰ І в руїнах мій рідний дім,
І не грає червоний світанок
На подвілім острішку старім.

І в зарічних просторах забуте
Їх дитини ласкаве ім'я.
¹⁵ Може й камінь самотній розбито,
Де плакала мати моя.

Голубими очима
Вдивляється в небо дитя,
Голубими дорогами
²⁰ Одпливає, одходить життя.

* * *

П. Тичині

Як білий привид, знялися гори,
І повно блиску в небесній сині.
І кипариси немов прозорі,
І кипариси сіяють нині.

⁵ Печаль оберну в тінь золотую,
Порину в шемріт морської ріні...
Деся мули близько, дзвіночки чую...
Печаль оберну в тінь золотую.

* * *

До нашого саду
Унадився ятіл.
Як його голос
Буйно дзвенить
5 В золотій розріді
Над німою дорогою.

Він в кору ясенову
Горішок забив.
Учепився гілок —
10 Цок-цок —
В золотій розріді
Над німою дорогою.

Ой ходімо, ходім —
Підкрадімося знишка,
15 Придивімося зблизька,
Що який він ясний
У своєму наряді:
Як поскочить по гілці —
Блиск ударить по саді.

І горішок покинув,
20 Сам у безвість полинув.
Тільки крик розпустив,
Розметав, покотив
Огневою тривоною
25 Над німою дорогою...

* * *

Вранці іній як сніг,
А вночі під вікном
Ніби звір перебіг,
Тупотів копитом.

5 Нині був я в саду —
І трава нежива,
І погасли корчі:
Десь ходив, помертвив
Той, що біг уночі.

10 Я в алею вступив:
У німій глибині
Привижалась мені
Темна грива, як кров,
Я кругом обійшов —

15 Сад холодний, пустий.

Сад холодний, пустий,
І нікого нема.

З-за ріки, від луки,
Лине клекіт гусей,

20 З-за ріки —
Гусім пухом зима...
Тьма.

* * *

Одривалися тумани
Од дрімливої землі,
День зійшов, і обрій танув
В наростаючій теплі.

⁵ Ти проходила край замку
Як обнята світлим сном.
Тріпотіли блиски ранку
Над задуманим чолом.

¹⁰ Літо, йдучи попереду
Кроком легким і живим,
Розставляло чаші меду
На обрусі польовім.

¹⁵ Цвіт повійки степової
Припадав тобі до ніг,
І зривались за тобою
Крила маків огневих.

* * *

Л.

Поривалась підлетіти вгору,
Розпустила злотоперий хвіст —
Чорний вершень виїхав із бору,
Кинув з лука проразливий свист.

⁵ Стрепенула крилами, упала,
Темно кров струмилася густа,
А в гаю десь дівчина співала,
Що солодкі в милого уста.

Не стнуться крила перебиті,
¹⁰ Чорний вершень виїхав на луг.
Лиш облитий кров'ю легкий пух
Червонів розсипано в блакиті.

ЛИСТЯ

1

Який чудовний, світла повний
На серці спомин тріпотить —
Непохоплéнний, ніжний, чистий, —
Мов ранку виблиск променистий
5 Порошу тонко золотить.

2

Молодість, радість люблю я, і сонце, і пісню люблю я,
Може, тому, що глибоко і довго смутилося серце.

3

Любо тебе несподівано стріти в юрбі неухажній:
Наче квітчаною липою раптом повіє на мене.
10 І як смієшся ти м'яко, здається, що юна трепітка,
Зрушена крилами ранку, до сонця шумить і блискоче.

4

Цілий день із серця рвалась пісня,
Гамував я: до зорі, зорі...
І зоря прийшла, зоря погасла —
15 Не вернув я звуків дорогих.

5

Як сумно в селищах рідних,
Коли бідні солом'яні стріхи
В вечірніх примерках тануть.
Як сумно в селищах рідних!

6

20 Як промінь пам'яті зрадливо служить нам!
Заблисне тут, померхне там.
А темні обсяги, де він навік погас,
До гробу ще одняла смерть у нас.

* * *

Не дивися в юний зір таємний,
Не діймайся милої руки:
Ходить осінь по саду твоєму,
Обтрясає зоряні гілки.

⁵ Неминучій долі будь покірний,
День твій згас, його не вернеш ти.
На останні відблиски вечірні
Упадає попіл темноти.

* * *

Я хотів би бути кленом молодим,
Юним кленом, що я бачив нині
Там, край скелі, на долині.
Я хотів би бути кленом молодим.

⁵ Милій світ його незмінно з ним.
Світ його — то береги зелені,
Світ його — дерева нечисленні
Над потоком гомінким.

Тільки те, що близько, знає він:
¹⁰ Зір його не тоне в небосхилі,
Він не тужить по далекій милій —
Тільки те, що близько, любить він.

* * *

Чорним вихорем — ночі,
Світлою бурею — дні.
Бачу я, бачу сам,
Що палаю в огні.

5 Небо горить і земля,
І сонце, і всі світи.
— О вогню, вогню великий,
Де ж коріння твоє знайти?

10 О вогню, вогню таємний,
Навіщо гориш?
Нащо серце мое
Вдень і вночі томиш?

15 Марно питати, марно шукати:
Я ж сльозами тебе не заллю,
Тільки склонюся, спитаю:
— Навіщо люблю?

20 Тільки склонюся, промовлю:
— Всеволоден еси:
Ти запалив моє полум'я —
Нині згаси.
Чорним вихором — ночі,
Світлою бурею — дні,
Бачу я, бачу сам,
Що зникаю в огні.

МЕДОБІР

* * *

Темну осінню фіалку ти дала мені на прощання.
В книзі засохла вона, тільки пахощі легкі zostались.
Щоб у розстанні з тобою я згадував вечір сльотавий,
Сміх невідущий дитини і сльози твої неремстві.

1925

* * *

Так я між вами живу, садинокий в притаєних думках,
Як на торгівниці в місті випадком посажене древо:
Чи обкидається бростю, чи листя скровлене ронить,
В вирі юрби клопітної ніхто не зважає на нього.

1924

БЕЗПРИТУЛЬНИЙ

Спахнули міські вогні
В скляній неволі своїй,
І от — усміхаються очі в людей,
І розсвітилась їх мова.

⁵ А там, за безвістю ночі,
Горбаті стріхи хаток
Поприпадали до снігу,
І глухо і пусто кругом.
Але там — там навіть зайчик малий
²⁰ У лісі мав хату свою.

І приходив до нього
Вовк-сіроманець,
Медвідь-набрідь,
Рак-неборак, —
²⁵ Приходили в гості до нього,
Аж поки зірвалася буря...

Зайчику милий, це ти?
Ходи до мого притулку,
Тут тепло, тут гріють асфальт.
³⁰ Ходи, погадаймо удвох,
Як нам вернути додому?
Бач, корабель огнеокий,
Коливаючись, плине, гуде,
Не боїться ні тьми, ні зими
³⁵ Ще й сипле з похилої щогли
Тріскотющі зірки.
А хутче сідаймо, сідаймо,
Ти — назад, а я правити буду.

⁴⁰ Гей, як побігли дерева,
Як надлітають далекі кущі!
Тільки ж не хутко додому:
Завала снігу, завала часу,
Завала літ і смертей.

25. X 1926

* * *

Мені снилось —
Серце моє стало.
Прийшли люди —
Запашним димом обкурjali,
5 Золотою сіткою обплітали.
А тоді налинув бистрий чорнокрил,
Тіло моє взяв
І в свою домівку переніс.
А його домівка гострі гори,
10 Глибокі провалля, темні звори.
Там-то він сів —
Покрикнув:
«Що який же ти був
Палкий та одважний —
15 На всесвіт важив!
А тепер ти мій.
Могучі руки поодриваю,
Мисливі очі повипиваю,
Бо мій же ти, мій!»
20 І озвалися гори — твій!
Глибокі провалля — твій!
Темряві звори — твій!

15. XII 1926

* * *

У степу, до дощі,
Мертва ніч; а проте
Зелен-блиском веде
По оливнім полині.

⁵ Тільки там, угорі,
В місяцевім дворі,
Тихі світла стоять
Споконвіку понині.

Там заблукана вічність
¹⁰ Спочити лягла,
Одпочити лягла,
Як пастух при долині.

1926

* * *

- Пух золотої верби, як сніг, розлетівся по світі.
Приснуло буйним дощем — і стало тепла прибувати.
З берега висох намул, острови затяглися травною,
Слід повільної скойки на доннім піску позначився.
- ⁵ Входить босий рибалка у річку і невід метає.
З галасом хлопчики бистрі товчуться весь день коло греблі,
Голі, на конях в'їжджають у воду — і пирхають коні,
Морди підносячи вгору і ловлячи в ніздрі повітря.
Віє млосна юга, з-за обрію громом страхає...
- ¹⁰ Пух золотої верби, як сніг, розлетівся по світі.

23. V 1928

* * *

Долом тінь у саду, в верхівітті ще сонце зависло.
Жовте волоття тай-зілля світліш вирізняється в травах.
Тихо стоять ясені, на пасіці медом запахло.
Плавле черлян над кущем бузиновим. То сяде на квітку,
5 Крила розклавши, то, цокнувши ними, здіймається знову.
Мир і спокій коло дому. Туркоти в стріп залітають.
Долом тінь полягла, верхівіття ще держиться сонця.

27. VI 1928

* * *

Урожай був шумкий, високий.
Лежала густо медова жень.
Я знайшов на стерні сліпоокій
Один колосок за день.

⁵ Я пізно прибув, невчасно.
Одгримів огневий коповіз.
На межі, серед квітів пригаслих,
Бачу втиснений слід коліс.

Було зерна дорідного здобіль,
¹⁰ Та не я щасливий возій.
На спустілому полі чорнобиль —
Як на зрубі, в гаю, сухостій.

1. VII 1928
Мерефа

* * *

Назбираю цвіту по за́лісках,
Покладу на твоєму вікні.
Вже й не знаю, коли ми єдналися,
Щоб оддати наш день весні.

⁵ Ми перейдем дорогу і висип
І нас прийме сосновий бір.
У лощівині куц байбарису
Прошумить нам летючий докір.

Крізь дерева, високі й темні,
¹⁰ Промкнеться зоря мідяна,
І підійметься в світла надземні
Лісова глушина.

1. VII 1928

Мерефа

ПОЇЗД

Як наліне, гукне покрай лісу,
Аж одкинеться сонне гілля.
Затято лапи залізні
Підгортають під себе поля.

⁵ Але скрізь на сліди заволоки,
Де стягою пісок прокипів,
Нариваються різнооко
Незліченні вигнанці степів.

Дивина золотить свої свічі,
¹⁰ М'яко сяє петрів батіг,
Повкидались у хвіст лисичий
Черевички з зозулиних ніг.

Павута підіймає несміло
Легких кубків молочний хрусталь, —
¹⁵ Тут усі, кого рало гнітило,
Кого замагав рискаль.

І той, хто в дітей степовілля
Видирав по облозі обліг,
Дає їм останнє прихилля
²⁰ Край своїх переможних доріг.

16. VII 1928

УГЛЯР

Попродав чорний вугіль, чорний сам,
Купив вина і хліба, повечеряв
Та й похилився на свій візок дощаний.
Терплячий кінь уважно подивився
5 І взяв щипати жовклі бур'яни.

Поїде поночі. А путь далека.
Низовина, туман, очереті,
Тоді горбів піщаних білі ребра,
І віддаля коноплі млосний дух,
10 І довга ніч, і довга самота.

Над досвітком проїде через греблю,
Попід гіллям узенького заулку
Сколошкає застояне тепло —
І тихо пирхне коник, гуркне засув,
15 І спалахне з порога: «То вже ти?»

23. VIII 1928
Харків

* * *

У саду мого дитинства
Виростало три берези.
Що одна коло окопу,
Над дорогою друга,
5 Біля брами стала третя.
Пам'ятаю день розстання.
Та, що стала при окопі,
Омирила шум летючий,
Перестала гомоніти.
10 Що біліла край дороги, —
Розтворила білу кору,
Обіллялася сльозами.
Що над брамою сп'ялася, —
Поронила листя зверху,
15 На дорогу пометала,
Вслід за мною посидала:
«Ой роздумайся, вернися!
Світ обійдеш, та не знайдеш
Ні матері край постелі,
20 Ані сонця у порогу,
Ані меду на зеліні».

12. IX 1928

* * *

Безпечно ми в саду при місяці співаєм,
Хвилює голос твій м'яку запону тьми,
А може в цій порі, під диким Чорним гаєм,
Ворожі коні мечуть копитьми.

⁵ І завтра, десь над досвітком похмурим,
Ти збудиш зойками незнаемі поля,
А я, розтоптаний, лежатиму під муром,
І в попелі руїн застигне кров моя.

1. X 1928

* * *

Бистрий день упав за гай далекий,
Вирізьбив верхівки яворів.
Одкотився денний клекіт
До горіцвіту зорі.

⁵ Я один на темнім попелищі.
Никне гай у скровленій імлі.
Чорний велет чимраз вище й вище
Витягає тулуб з-під землі.

7. X 1928

* * *

— Смутно і нудно. Усе, як ця гілка, зів'яло для мене. —
Так ти сказала і мертвого листя торкнулась рукою.
Місяці й літа перейдуть, та буде мені до сконання
Кожний засохлий листок кольким докором од тебе.

28. X 1928

* * *

Ще осінь, племениста квітка,
Гойдає зламаним стеблом.
Ще не роздерте вітром
Вогке тепло.
І руки в тебе теплі ще,
Коли зіходимось надвечір,
І шерхлий осокір
Над нами ржаво крекче.

30. X 1928

ЗАКЛИНАННЯ

Притулила брови до вікна,
Подивилась тьмяними очима.
Затремтіло світло. Серед сна
У колисці кинулась дитина.

⁵ Одійди, завійся в вихор білий,
Сніговою розліттю гойдай.
Десь у прірву, попід скельні брили,
Ядовиту голову сховай.

Або вергнись на північні гори,
¹⁰ Настромися на кінчастий шпиль
Та й повіки невидючим зором
Видивляйся в заметіль.

4. XI 1928

* * *

В самоті лежу я,
А навколо мене
Темрява висока,
Як бур'ян, шумить.

5 Чую, ходить туга
Круг мого ліжка,
Мов таронтля сіра
Круг житла свого,

А все ближче, ближче
10 Кроком кострубатим,
Коло ізвиває,
Зв'язує вузли.

Місяцю-косарю,
Вийди на тумани,
15 Під бур'яном пітьми
Лезом замахни.

Бачу — надо мною
Велетень водоріст,
Бачу — ходить рибка
20 В зелен-висоті.

А все нижче, нижче
Перами веслує,
Кола ізвиває,
Зв'язує вузли.

25 Підпливла та й стала.
Круг очей обвідки,
А в очах застигло
Янтаріє сон.

7. XI 1928

* * *

В текучім блиску стигне жито,
А суголовки — ріки цвіту.
Я тими ріками бреду.
Шукаю доли, не знайду.
5 — Ти пам'ятаєш ту пір'їну,
Що бистрий голуб упустив
Перед тобою на долину?
Ти не підняв її, не хтів...

«Однаково одняв би вітер!»

10 — А пам'ятаєш, край узлісся
Тобі під ноги, в мертве листя,
Упав орішок лісовий?
Ти занехав його, а твій...

«Давно б зотлів орішок той!»

15 — А пригадай, як на поляні,
Під першим льодом, у воді,
Кружало срібне ти наглянув,
Ти не добув його тоді...

«Прийшла б весна, воно б розтало!»

20 В текучім блиску мліє жито,
А суголовки — повинь цвіту.
Я тою повинню бреду,
Шукаю щастя... Чи знайду?

26. XII 1928

* * *

Я пам'ятаю по дощі
Розволохатяні кущі,
І сріберний одлеглий грім,
І за рікою сизий дим
5 Понад волоттям луговим.

Ліщини памолодь шумку
Я обережно розгорнув,
І в свіжу тінь її зарнув,
І на притоптанім піску
10 Угледів нори диких бджіл
І трепети довгастих крил.

Той день у спогаді моїм —
Немов одірваний листок.
Ударив летом голубим
15 Дитинства сонний колосок,
Зронив свій образ, як росу,
І зник у віддалях часу,
Як сріберний одлеглий грім.

5. 1 1929

ХУРТОВИНА

Так щоночі: проквляє дико,
Ламле віття, стогне та ячить,
Б'є у двері, припада до вікон
Сніговими більмами очей.

⁵ А коли отане те бурхання,
Десь далеко, з неживих глибин,
Стелячись, плазує завивання,
Як злоблива скарга, як проклін.

«Та коли ж ти будеш нездвиженна
¹⁰ На своєму мертвому стеблі?»
Так же тяжко зводити рамена,
Одривати тіло од землі!

Вік по віку плине чередою,
А безокий все не переміг!
¹⁵ Раз у раз зривайся до побою,
Раз у раз метайся за поріг!»

15. I 1929

* * *

Розхиляю колосся, іду.
Устріч — арнаутка чорнява.
Слава вам, рідні поля,
І вечірній тихості слава!

⁵ Уже видко верхівки топіль.
Покажеться й хата затого.
Коли голос: «На давнє гніздо?
Еге! Ані сліду від нього».

Проста повість. Денікін — синів,
¹⁰ Старого догризли сухоти,
Ну, а люди поволі — садок,
Та й тепер лиш бур'ян коло плоту.

Зашипіла коса, як змія.
Арнаутка склоняється нижче.
¹⁵ Померхли верхівки топіль,
Розп'ято встає кладовище.

17. II 1929

СОНЦЕ

Ідуть верхи дерев
Світитися до сходу,
Шумлять верхи дерев
На літо, на погоду.

⁵ Дивлюсь: як юний лев,
На стежку, перед хату,
Розп'ясно лягло,
Розверглося зігріто
І на камінні плити
¹⁰ Поклало лапу пелехату.

Цвінуть верхи кущів
За кам'яну ограду,
Ідуть ряди кущів
На дальні межі саду.

¹⁵ Я двері одчинив —
І вкинулось до ганку,
І в темряву хибку,
На радісну приміту,
Пустило світлу віту,
²⁰ Напахану вітрами ранку.

28. II 1929

* * *

Уже понурі оболочи
На марах сонце понесли
В глибоку падь глухої мли.
Тихо в долині.
5 Сірий вечір запорпав лапи в мох.

На полонистій обочі
Горбато вистромляється з землі каміння.
Внизу безокий, волохатий
Заколотився над водою.

10 Великий камінь встає —
Тихо.
Великий камінь нащурило ухо —
Тихо в долині. Ніч.
Великий камінь глянув на мене.
15 Ніч.

7. IV 1929

БЕРЕЗЕНЬ

Знайшов собі протряхле місце
На глиняній таловині.
Оглянувся — димують гори
В щасливій даліні.

⁵ А ще таки нога вгрузає.
Вода й коло межі.
Земля стобурчить білу вовну:
Стрижи мене, стрижи!

Кущі шипшини. Подивився —
¹⁰ Так голубіє тіль!
І задзвеніло на тичині:
Чергіль! чергіль!

7. IV 1929

* * *

Наклав на лук очеретину,
Засмолену в кінці, —
Переспівала гай високий,
Упала на луці.

⁵ А там ходив товар безглуздий,
Лінива вагота,
Та й потрошили цівку-стрілку
Повільні копита.

Шкодá мені! А я так пильно
¹⁰ Оглянув очерет!
А я до сонячного блиску
Метав співучий лет.

Ти — зрадниця, ти, смóло чорна!
Кладу на тебе гнів.
¹⁵ Навіщо я дитину ліга
У тьму твою вмочив?

7. IV 1929

* * *

Утомлений, склонившись на горби,
День спав та й спав. Здавалося, ніколи
Не перейдуть глибини голубі
Над нивами. Лінивий, безтурботний,
5 І я приліг і дався владі сну.
Прокинувся — мій дню блискучий, де ти?
Тонка імла від сходу простяглась,
Двома крильми обнявши рівне поле.
У гробі сонце. Дерево замовкло,
10 І, холодом у чашечках тюльпанів
Зачинені, позастигали бджоли,
Що дзвінко так дитинство дня вітали.

11. IV 1929

*Божевільно дивлюся на гибіль Європи
Під рев моїх строф.*

Я. Савченко

Зевс, покохавши Європу, безглуздим биком учинився,
Владар богів і людей мукав як та німіна.
Ти, бідолаха, не любиш Європи, з якої ж причини
Як поранений осел, в віршах поганих ревеш?

16. IV 1929

* * *

Уже десь вийшла на возлісся
Вечірня череда.
Прив'яле небо вщолочало,
Як голуба вода.

5 Сірий зайчик збудився —
Тихо.
Сірий зайчик послухав на діброву —
Уже й колокілець не чути.
Імшеддю, морохом, гниличчям
10 Тамує звуки ніч.
Тільки коріння дрягло корчить пальці
Та високі мурашникі
Стали пліч-о-пліч в імлі.

Тоді зайчик плиг-плиг!
15 Враз —
В очі вогонь.
Ах, одурила недвига ніч!
Одні дерева колóвертнем,
Другі урозтіч —
20 І стало не чути нігич.

21. IV 1929

* * *

Сад не сад — одне деревце,
Жмут молодого гілля.
Жаринки чмелів на цвіту.
У мглянім теплі земля.

⁵ Коли раптом туп-туп:
Метляє вим'ям пругким.
Зглемедало кору й лозу,
Збило злотистий дим.

Тінь. Молодиться на дощ.
¹⁰ Десь ізвисока: кру! кру!
Засмутилось мале деревце:
Умру!

27. IV 1929

* * *

Де не глянь, борозénки твої
Повились по тропі лісовій.
Як різьбою змережав пісок —
Ти недурно чорт пісковий.

⁵ Навертів рясних ліечок —
Хто вгадає, в которій ти?
Там-то хитрий жучок!
Ніяк би тебе не знайти.

Коли горе, що ворог зіркий.
¹⁰ Тільки скоса погляне згори —
І вже дряпають легкий слід
Нетерплячі його пазурі.

Бідний чортик! Такий-то сумний
Твоїх мудрощів плід!
¹⁵ Умреш — і завіють вітри
Твій поплутаний хід.

14. V 1929

* * *

Страшно, кажу я, на думку, що в постаті звіра ходив я.
Страшно, — нащадок мій скаже, — що був я колись чоловіком.

1. VII 1929

* * *

Як тихо тут: земля і сонце!
Уже ліщина попустила
Свої світильники довгасті,
І крихко розцвітає ряст.

⁵ Як мирно тут: тобі на руку
Упала скакавка плеската.
В воді озерець джерелянки
Кують задуму лісову.

¹⁰ Прислухайся: десь за горою,
За верховинами дерев,
Облоки ронять краплі світла
В уважні розплески весни.

¹⁵ Побудьмо тут. Тут всі дороги,
Що землю, втомлену любов'ю,
Вели до нас, її найменших.
Побудьмо тут на самоті.

1929

* * *

На снозах літа високих
Щодня густіший мед сонця.
Уже пшениця пожовкла
І ягоди попаліли —
3 Щодня густіший мед сонця.

Чого ж ти стала інакша?
Прийдем на дальнє узлісся,
Ти поруч іти не хочеш,
Прихилю гілку для тебе —
10 Руки не здіймеш,
І смутно падé розмова,
Як листя в темну криницю.

Чого ти стала інакша?
Ти ж хотіла цих днів...
15 Клен глибокий
Як потемнів!

24. VI 1929

* * *

Синій, з смужками золотими,
Довга паличка замість тіла, —
Був він бистрий, веселий коник,
Все готовий летіти в далеч.
5 Спів кропив'янки, рання річка,
Над коноплями дим зелений —
Як ми повно владали світом!

Нахиливши чоло затяте,
Вибиваючи грім копитами,
10 Аж зривалась у сніг кульбаба,
Він імчав мене, де хотів я,
Заношав мене, де я здумав.

Та ніколи в бур'яну забіч.
15 Там роззявився брезклим ротом
Пласкокрилий чолатий погреб.
Сам запався, сніпки погнили,
Цвіль і морох угризли ребра...
Тож ніколи в бур'яну забіч.

Чи він бачив майбутнє — коник?
20 Там він довго лежав забутий.
Там і листя на ньому тліло,
І, наосліп розклавши руки,
Нипали волочущі мряки.
Там він довго лежав забутий.

25 Аж уліті його знайшов я
На сліду косаря швидкого.
Сині смужки на нім померхли,
Жовті очі повицвітали.
Я підняв його та й одкинув.

³⁰ Отоді ж то зчинилась буря!
Розмахнуло старі дерева,
Закрутило дощем як хмелем.
Я до стежки — мені під ноги
Умоталися гострі блиски,
³⁵ Я де-лұча — услід за мною
Тьма і зойки, огонь і розтріск!
Тільки ж хутко і перемчало.
Увалився за обрій торох.
По гушавинах лип та кленів
⁴⁰ Засвітилися руки сонця:
«Миром, світлосте! Миром, земле!»

Я в задумі довкола глянув.
Попід стріхою, на камінні,
Легкий брязкіт — останні краплі.
⁴⁵ З-поза хати туман береться.
Небо ранку, ясень-світанку,
Потаває у мгляну безвість.

V– VI 1929

* * *

Як тіні ночі
Посходились на тихе віче,
Наповідав мені чаклун:
«Люби, що я люблю: печери без криниць,
5 І обережну павоць сну,
І древно порохоць зірниць»...
Я слухав і дрімав.
І враз —
Пересвітилось через гай,
10 Упало грудкою на камінь
І під вільховими гілками
Сріблo стругає на ручай.
Схопився я — мій світ зо мною:
І блиск води за попліттю низькою,
15 І на тичині хмелю джгут,
І молотарки гуд
За ближньою горою.
А наповідач мій
Заледве з-під землі видніє,
20 І мох йому стягає очі:
«А годі! Спати! Люлю!
Дивись, який пустій!»

9. VII 1929

* * *

Оточили небо
Чорні ковачі.
Став блискучий свердел
На моїй свічі.

5 Прочитав я казку
Та й забув.
Жаль мені хлопчика,
Що щасливий був.

10 Що на міст опівночі
Вибігав тихцем,
До поруччя трухлого
Ластився лицем.

15 Потьмарили небо
Чорні ковачі,
Нижче тихий свердел
На моїй свічі.

20 Прочитав я казку
Та й забув,
Вітер, вітер
Тужно загув.

22. VII 1929

* * *

На осіннім озері
Тінь, холодок.
В ясно-сині одсвіти
Падає листок.

5 Я знаю: гаєм погаслим
Ідеш ти сама одна.
Тихо.
Десь вивірка гілку зламала,
Десь ворон озвався.
10 Тихо.

Над осіннім озером
Дід-осокір.
Ясно-синіх одсвітів
Смутен зір.

15 Щастя —
Як пізній овоч на віті:
Тільки торкнися до нього —
Упав!
Ясно-синіх одсвітів
20 Смутен зір.

5. IX 1929

* * *

Дні мигтіли, як при сонці дощ, —
Над водою, над татарським зіллям,
Над горбами, де полинь та мох.

Світлих безліч, а між ними — ворон.
5 Налетів — і сірий мур муріє
І на нім волоссям трупа трави.

А слідом — павучим кроком ніч.
Місяць-гребінь — на ліси далекі,
А на мене смуток та непам'ять.

1929

* * *

Коли жовтий вечір марнів за жовтими
деревами

І під солом'яні віка хатів
Натікала клоччяна тьма,
Ти брав свою скрипку стару
5 І сідав край вікна,
І смутно над трумною дня,
Смутно трумкали струни.

А твій син молодий поривався
І йшов безтурботно
10 В вітер і холод зорі.
Руїни стоять, де був дім твій,
А полум'я зорі замкнулось за твоїм сином,
Замкнулось, завихрилось
Палим листям!
15 Листки дубові, кленові, криваві...
А я крильми глибоко візьму
У світлющі колівертні їх,
Прогорну золотаву тьму
До найдальших щирин огневих.
20 Там —
Буде світло очам.

Ні!
В глибині, в щирині
Світла нема.
25 В глибині —
Попіл і тьма!

27. X 1929

ДО ШКОЛИ

Пласкотіле, темне крізь туман
Попливло поволі по ріці.
От замріли мури, вулиці
І домів ворожий стан.

⁵ Коні мляво хрупають овес.
Пролетів зорею змії.
Мати стиха: «Ти не змерз,
Синку мій?»

Буде тужно. Будуть довгі дні.
¹⁰ Змію, змію, ти смішний:
У якій то далині
Теремок твій казковий!

24. I 1930

* * *

Ти велетнем по високості
Верстаєш бистрий хід,
Але на зоряній розтоці
Твій зникає слід.

⁵ Я тут, на долі, садинок
Іду кудись, як ти.
Мій мертвий прищвітень — як око
На паволоках темноти.

І зглибока до мене голос:
¹⁰ «Невілен я:
Ти на горі — високий колос,
Я, долі, — тінь твоя».

30. I 1930

* * *

Ледве позначені сонця сліди,
З них так легко зійти,
А кругом — заграда борів.
Раптом — озеро, повне дрімоти,
5 Вправлене в сім огнів.

— Озеро, хто ти?
Чи не сонце зронило тебе
Із-за череса — кругле свічадо? —
«Ні, моє ім'я Час.
10 Я око чарівника».

Мерхнуть вечірні цвіти,
Так нетрудно з дороги зійти.
— Озеро, що на твоєму дні?
«Перломутові скойки — дні,
15 Камінчики чорні — ночі».

— А навіщо тобі
Тая крайка у сім огнів? —
«А то буде обслона моя.
Як ізімкнеться перстень віків
20 На пальці чарівника,
Як заглухну і я».

7. III 1930

* * *

Ключами кличуть журавлі,
І сонце в ключ кипить —
А ніч не журиться нічим
І над колодязями тьми
5 Підносить журавлі зірниць.

І важко гупає відро
Об цямрину. На дні
Зриває тьмяне сребро
Колись блискучих днів.

10 Уже десь повне. Віддаливсь
Мовчанням кутий стан.
Веду рукою — ніч пуста.
Кругом — дерзкий бур'ян.

А рано сонце в ключ кипить,
15 Ключами й журавлі.
І тільки легкий знак таїть
Туга кора землі.

23. III 1930

* * *

Наривається хмара
З того боку, де бір.
Блискавиця кладе свої руки
На стрімкий косогір.

5 Я снопа зав'язала —
Ти, дитя моє, спи, —
Розігнулася, гляну —
Аж не наші степи!
Тільки сосни та сосни
10 І, мов цвітом, мороз
Побілів верховини.
Згинь, маро!

Уже хмара широко
Засягає плечем,
15 Блискавиця куці оббігає,
Витинає мечем.
Я мерщій до дитини,
Коли гляну — кругом
Темно море темніє
20 І ряд за рядом
Плещуть хвилі до мене
І порожня чиясь...
Мов... колисочка... плине...
Ой Михасю, Михась!

1930

* * *

Рано прокинувся, на світлий полудень вікно одчиняю.

Тінь від домів укриває ще вулицю сонну. За нею

Сонце на насипі жовтім уже будяки освітило.

Тихо в кімнаті. Самітно читаю, пишу коло столу.

⁵ Час непомітно іде. От і доня моя пробудилась,

Лепетом милим сповняє кімнату, у двір вибігає,

Знову вертає до мене і в легкім волоссі приносить

Пахощі раннього вітру і полиски раннього сонця.

Ні, то задумався я. Моя дівчинка в дальньому місті.

¹⁰ Тихо в кімнаті моїй — і ніхто не говорить до мене.

1930

* * *

Вино зорі — і лід вікна,
Бринить у червені стіна,
А килима загуслий дим
Зробився плавко-золотим.

⁵ І широчіє літній степ.
Там тиша голубиних крил.
Високо соняшник росте,
Стає над млосний небосхил.

Але похмурий дід іде
¹⁰ І в древню пасіку веде.
А сам мовчить. Вечірня тінь
І запах воску. Сон і тлінь.

22. VII 1930

БУЛИ КВІТАМИ

Я став біля пагорка,
Ти оддалі, біля рову.
Я здійняв золоту чашу.
Ти — сапфірòву.

⁵ Заклекотіло в сонячнім горні,
Двигну́ла тілом ріка.
Твій подих пахущий
Торкнувся мене, як рука.

Переганялися зайчики бистрі
¹⁰ На білястій корі.
Ти припадала світлом полудня,
Я — блиском зорі.

Ми здрімалися. Голубооке
Навіяло тінь вечорову.
¹⁵ Лелю, полелю! Закрило нам чаші,
Мою — злотну, твою — сапфірову.

10. VIII 1930

ЗОЗУЛЯ

— Із-за зорі, вогонь-гори,
Укрите зговори.
Скажи, що буде вдалині,
Наклич, навій мені —

- ⁵ Марчіти в дряглому дворі,
Де мороком марянка мрі',
Туманами — моріг,
Де тінь бредє полельом
На тин, обвитий хмелем,
¹⁰ На скривлений поріг.

— А ще ж бо зблизька, через став,
Крізь цвічену дугу
Щасливі літа в ряд постав,
Як копи на лугу. —

- ¹⁵ Ще будеш гостю мати,
Але не ту, котру
Ти мріяв називати
Ручайно-світлим Ру.
Твою холодну втому
²⁰ Своєю обведе.
На двері твого дому
Клен-листя упаде.

VI—XI 1930

* * *

Узимі маленького дому
Розмерзалось не часто вікно.
От вечір. Внесли солому.
Розлили холодне вино.

⁵ Волохатіє стріха низько.
В білих шапочках темний пліт.
В сінях тупіт. То дід Онисько.
Гострі очі, на вусах лід.

Ще проухаю намерзь. До поля
¹⁰ Крадькома припадає тьма.
На окопі стара тополя,
Та й більше нічого нема.

28. XI 1930

* * *

- Одступається небо,
Виводить поля з тайні.
І от полувінком свіжим
Встають коралеві горби,
5 А в їх затоці, в мирному падолі,
Яблуневі сади цвітуть,
І сонце, як легкий птах,
Перелітає з дерева на дерево.
І скрізь, де стану, видний день.
-
- 10 А я хотів би глухо скритись,
Як іноді зів'ялий вечір
Паде між брили хмарові,
Де грім ламкий, в вогких ізворах,
Розтрушує залізний торох.
- 15 Іти, іти... Осмеркти в домі,
Що лютий морок, як собака,
Заліг на дикому порозі,
Ввійти, замкнутися у нім,
Щоб відстань і навала днів
20 Затьмили прахом незрушеним
І образ мій, і спомин мій.

І. 1931

* * *

Прийшов до саду, де був хлопчиком.

В паморозній тиші вечора

Усі дерева сколихнулися.

— Де ти так довго, довго був?

⁵ Либонь, усі світи обійшов,

Обтрусив золоту яблуню,

Пив воду з лиця місяця,

Здобув уламок веселки? —

Я став, відказую тихо:

¹⁰ — Золотих яблук не рвав,

З криниці неба не пив води,

До веселки ані дойнявся. —

Усі дерева посмутилися.

Коли паморозь — сад глибокий,

¹⁵ В саду світліє вікно.

Увійшов я — там дід замшілий,

На чугаїні червоні вуса,

Під чобітьми мокрявий слід.

Я ліг на тапчан рипливий,

²⁰ На ньому рядно у смужках,

Тільки синя притьмарилася, —

За довгі літа намеркла.

Розпочинає замшілий дід:

— Що був собі хлопчик малий,

²⁵ Та пішов у далекий світ,

А горбата за ним услід...

Тріщить у грубці солома,

Смертний сон облягає вії,

Як той іній навислу стріху.

13. I 1931

* * *

Вибігає на море човен —
Такі вигинисті груди.
На човні капелюх, як сито,
Попід тим капелюхом люди.

⁵ Небагато — один китаєць.
В руках вудочка тростинова.
Віють пальми, шугають баклани,
На горах снігу обнова.

А чомусь він сумний, китаєць.
¹⁰ Загадався, забув про вудку.
Виринає дельфін із моря:
— Китайче, не треба смутку.

— Ну як же не треба смутку!
Мій кораблик такий пасматий,
¹⁵ Сам я юний, тоненькі вуса,
Ще й червоні на мені шати.

А поглянь же ти — я невірний
І з такою вродою пишною
Примальований до фаянсу
²⁰ Чиєюсь рукою зловтішною!

14. III 1931

* * *

Така мальована хата,
Ще й дві яблуні поруч.
На правій — цвіт красовит,
На лівій — черлений овоч.

5 Над хатою стрілкою дим,
Від хати дорога в стрілку.
Ранок ілле голубим,
Моститься сонце на гілку.

І раптом дитячий зойк:
10 «Ой жук величнний, ой лихо!»
Дим тоді в комин, стежка — в кущі,
Яблуні — попід стріху.

Розплаталася бистра тінь,
Загуло, задудніло грізно.
15 Жах! Коли яблуня в сміх:
— Та це ж не справжній — залізний!

1931

* * *

Тільки в вечірньому мороці
Та насумрився хати ріг —
Розхрабрувався гриб у саду:

— Плавлю-поплаваю
5 На мряці-тумані,
На ніжці зеленій, —
Всіх пов'ялю!
Тих, що в цій хаті нещасній,
На своїй шапочці красній
10 Чорними цятками пороблю. —

Ходить коловертнем тут і там,
Уприкрється деревам.

Коли так —
Засвітилася стріха — ага!
15 Засіяв виноград — ага!
Синьворонка тріп-тріп крильми,
Туман поповзом на долину:
— Леле, гину,
Привійте тьми!

20 Отоді ж бо то дівчинка з хати:
— Грибку, це ти?
— Ой, я!
— А де ж твої очі ятряні?
— Мої очі посліпли в тумані.
25 — Чого в тебе ніжка похила?
— Мрич мою ніжку під'їла...—

Подив, задума, тінь в очах...
А сонця, сонця прилляло —
Аж тече по руках.

ЗРАДА

I

Їду-поїду на бистрім коні
Крізь попіл ночі, крізь полум'я днів,
Тільки пісня бринить за сідлом,
А слідом —
5 Одинадцять друзів моїх,
Одинадцять місяців молодих.

Велика скеля стоїть.
Під скелею земля спить.
А в тій землі теремок,
10 Де ящірка проживає,
Що була колись князівною.

— Нумо, хлопці, станьмо,
Мечі з піхов добуваймо,
Князівну-полонянку
15 Із чарів визволяймо.

Хлопці стали,
Мечі з піхов добували,
Князівну-полонянку
Із чарів визволяли.
20 Вийшла вона як квіточка біла,
Тільки несміла, несміла.

— Ти мене любиш? — питає.— Люблю.
— Віддай мені радість свою.—
Я віддав.
25 — І тепер мене любиш? — Люблю.
— Віддай мені силу свою.—
Віддав.
— І ще мене любиш? — Люблю.
— Віддай мені мужність свою.
30 Віддав.

Тоді очі звела,
Повні спокою,
Тоді повела
Проти себе рукою,
35 Я дивлюсь, —
А моїх одинадцяти друзів нема,
Тільки вечір та падає тьма,
Та стоїть одинадцять стовпчиків,
Одні порохняві, другі криві,
40 На всіх шапочки снігові!

Дивна князівна тоді на коня:
— Чого ж твої очі в журбі?
Не нудно буде ї тобі:
День у день,
45 Рік у рік,
Повік
Біля стовпчиків похожати
Та співати жальливих пісень,
Що зграбували тебе,
50 Що ти не можеш забути,
Що як же недобрим бути,
Коли небо таке голубе!

Показала зуби як ікла,
Засміялася, свиснула, зникла.

III 1934

II

На західних полях, у намерку,
І ясен не так шумить,
І ясмин не так пахне,
Як на ранній, поранній зорі.

- 5 Як будеш тихий, як будеш добрий,
То прийдеш над самий обрій.
Там, на галяві, темна фіалка.
Ти ступиш до неї — еге!
Заламлеться під тобою,
10 Захрустить, як жовтневий лід.
І засміється фіалка.
Ти почнеш оглядатися за тропою
І зуздриш купу купинок,
Мов зграю сидух на базарі,
15 Одні самотні, а інші в парі.

На західних полях, у намерку,
Ясен холодом пропахає,
А ясмин поникає
На жовті руки крушини.

- 20 І загукають до тебе: «Сюди, сюди!
Ми тебе обіймем іржавцями,
Мокряками, багнами ненатлими,
Обмотаємо трав'яними патлами.
Ми тобі дівчину дамо:
25 Зелені плечі, слизький живіт,
Пулькаті очі... краса боліт!»
І знов засміється фіалка:
— Тебе ображає хто хоче!
І раптом тиша сумна
30 І якась статечна жона.
Ти руки до неї: «Ноче!»

4. XII 1931

III

Де улицю укрили
Петрові батоги,
У колію знайому
Не покладу ноги.

5 Були одчинені двері,
Та тільки ніч увійшла,
Клишонога незграба ніч.
Нема на ній шапочки голубої
З зигзагом із сірого шовку.
10 Не скажу я, обнявши її:
— Мила, як довго ждав я! —

Коло вікна твогого,
Коли приходить день,
Не я турбую віти
15 Рябини та вишень.

Зате, як вийде вона
Раненько з місяцем-другом,
І стануть сідати обое
На громохкий сонячний віз,
20 І весело заторохтять орчики,
А я буду дивитися з ганку,
То не оглянеться на мене
І не засміється глузливо
Клишонога незграба ніч.

12. VI 1931

IV

Я іду здовж ручаю.
Вечірня пташка мигтить крильми.
На вільхи, на скелі спадає
Покошлана мерва тьми.

⁵ Іду я самітно, леле!
Забуті руки ломлю.
Чи зрине казковий шелест,
Світючий шелест «люблю».

Та все навколо знайоме,
¹⁰ І глузливо шепоче тьма:
«Ти йдеш не в казку — додому,
А казки... казки нема».

23. V 1931

V

Ти ляж та й засни собі, тату,
А я біля тебе кластиму хату.
Стіни
Пороблю із сухої чатини,
5 На покрівлю соснових гілок,
А волотка трави — то над нею димок.
А як прийде яка горбата
Або інший лихий чоловік, —
Бо тут сьогодні багато
10 Проходжає калік, —
То я тебе закидаю
Сонячними шапочками маю
І скажу, затуливши собою хатинку:
— Тут мого тата немає,
15 Десь він інде тепер на спочинку,
Бо він приїхав дуже трудний,
То ви марно сюди не ходіте
І голосом не ячіте,
Все одно чаклунки горбаті
20 Не мають сили при моїй хаті.

20. VI 1931

VI

Чи ти чуєш, нечуй-вітре,
Ти, що коливаєшся
На вечірньому небі,
На вмирущому сонці?

5 В кутку двора іржава лійка,
Забута тачка. Осінь ходить,
Збирає сухозлітку листя,
Стебельну ламань. Осінь, осінь!
І я тепер ходжу, як ти,
10 Збираю тьмяну сухозлітку
Того, що молодість дала,
А я згубив так необачно.
Коли б зібрати якнайбільше!

Ой послухай, нечуй-вітре,
15 Ти, що коливаєшся
На примерклому світлі,
На протавці зорній.

Коли б зібрати якнайбільше!
Нехай тоді глуха зима,
20 Нехай залізо самоти, —
Я б засвітився сам од себе,
Як золотяться гловарі
В дому жовтневої зорі,
І, замість стоптаних фіалок,
25 На полі вечора могó
Зростив би, може, інший цвіт
І незрадливий, і нетлінний.

Чи ти чуєш, нечуй-вітре?

1931

VII

— Десь ти з чарами став до бою,
Що не владні тепер над тобою
Ні недобра моя красота,
Ні олживі уста. —

5 — Я не з чарами став до бою,
А як нехворощ польова
Обкололася мерзлою млою,
Я завівся в сніжний дим
І за сіткою колихкою
10 Уздрів потаєнний дім.
Проживало там три сестри,
Три жаденних жури.
Там я милий був гість —
Біле ж тіло,
15 Кров червона,
Жовта кість.

Ізв'ялили, спилі...
Та навесні морелевий цвіт
Полонив мене у свій літ,
20 І склонили мене вітри
До оселі моєї сестри.
А в оселі сестри —
Там горіцвітом розгоряє,
Там зірниці лежать на траві,
25 Там кущі, обкувавши пліт,
Зеленять мій улюблений світ,
Надвечірній світ.

18. V 1931

IX

- Під вікном моїм жовтий буркун
Сумував, що вечір прийшов,
Що день віддає ключі.
Уночі
5 Завітав до мене чаклун.
- Величний, приятний дід.
Повідає: — Я твій сусід
І тебе за мирність люблю.
Я знаю притугу твою,
10 Угамую чадну печаль.
Коли хочеш, над цим вікном
Колихнешся квітушою вітою,
І не буде нічого жаль.
Я склонився чолом —
не одвітую.
- 15 Буркун засвітився в вікні,
Буркун.
Буркун надо мною, як дерево, став,
Широко гілля розметав.
От над правим моїм плечем
20 Линув золотавим дощем
І на ліве плече
Стікає мені гаряче.
Впливають зірниці в вікно,
Стають на цвіті тонкім.
25 О як же давно, давно
Був я у блиску таким!
5. VII 1932

* * *

Уже так тихо в дворі.
І вітер не рушить листком,
І в вікнах темно кругом,
І тільки під осокором
5 Стоїть колисочка пуста,
Чи покинута, чи забута.

Я знаю — за рядом домів
Киплять вулиці гомінкі,
Світлі возики колобродять,
10 І може в веселій юрбі
Моя поневірниця ходить,
Така говірка й щаслива.

Але хто небагатий на щастя,
Тому краще не бути там,
15 Тому краще в глухому дворі,
Де мирні, вірні осокорі,
І стоїть колисочка пуста,
Чи покинута, чи забута.

1931

* * *

На виході із саду
Вільготна в'ялина.
В кленовому прозорі
Тінь без дна.

5 Ми шукали, шукали скрізь
Гробу нені твоєї.
Шерех листя додолу стікав.
Ти як погода — тиха така!
Тінь без дна.

10 На виході із саду
Густіє мла увіч.
В кленовому прозорі
В'ється ніч.

15 Не було, ніде не було
Гробу нені твоєї.
Ти як осінь — поникла така!
Сухий безсмертник — твоя рука.
В'ється ніч.

1931

* * *

Луска морозу срібнить вікно.
Марний смуток облиш.
Пий в самоті вино.
Там, над озером, мерзне комиш.
5 День іде, ніч іде —
Він жде.

На лузі, на березі
Буде сонце метати стіг,
Буде спливатися рибка
10 Комишеві до ніг.
Здригнуться пера вітрових крил —
Віялом бистрих стріл
Так і відбризне пріч.

Ніч.
15 Платівки снігу глушать вікно.
Пий вино.

16. XI 1931

* * *

М. Степнякові

Із-за жовтого клена
Жарка зоря в павутинні.
Гашу над столом моїм
Полум'я зблідлий листок,
5 А з ним
І розцвіти милої казки.
Цілу ніч порцеляновий човник плив
Проти збитої ряски.

Недовго осені згорблений день
10 Буде кульгати в полі пустому.
Тільки смутно, щораз то смутніш
Вертати надвечір додому.
Із-за сірих покрівель
Руки диму в липкім павутинні.
15 Порцеляновий човнику мій,
Чи поплинемо нині?

20. II 1932

* * *

Сизий голубе вечора,
Ой же ти, сизий голубе!
Ізлети на гніздо своє,
На гніздо, на темне гніздище,
5 Злети ж ти іздалеку,
З мого ясенового краю.

Сизий голубе вечора!
Чи там зорі ще несмучені,
Тихі води нескривавлені?
10 Чи цвіте сонце, тюльпан-сонце,
Розклоняючи дуги-віти
По полявинах та по г'ялявах?

Сизий голубе вечора!
Бризни на мене із сон-трави:
15 Край тюльпан-сонця побути,
Злобливий сум омирити,
Край тюльпан-сонця, сиз-вечоре,
У землі моїй шум-ясеновій.

1932

* * *

Нерозвійно нагула над мокрым вікном
Осліплених днів каламуть.
Речі спокійно живуть,
Не зринають гіркі слова,
5 І сіріє печаль моя,
Як під льодом трава.

Заростає дзеркало пилом,
Пам'ять ніжної — забуттям.

Нехай речі спокійно живуть
10 Під глухою корою мовчання.

Ні вечірня зоря, ані рання,
Ні з далеких, ні з близьких доріг
На мій забутий поріг
Голосу милого не приведуть.

18. III 1932

* * *

Я сидів край дороги.
Тінь розкинула руки
І з'єднала під гаєм.
Залеліло, заграло
5 Поворозками блиску.

Я сидів край дороги.
Коливаючи станом,
Спокійно вернулося сонце.
Засвітилась роса в цвіту
10 Під одвірками райдуги.

Я сидів край дороги.
Праворуч, ліворуч, скрізь
Труд розкружляв свої шуми.
Тріпотіли волотки гречок,
15 Обкинені сіткою музики.

10. IV 1932

* * *

Береза пройшла крізь зорю
І стала черлена.
— Березо, чого я темна,
Чому не горю?
5 — Ти мертва, повітко!
— Мертва? — Мертва, повітко!
Згорбилась повітка, затихла.
Коло погребя, під кущами
Захихотіло в моху.
10 Став дужчий холоду стиск.
Над глухою повіткою
Береза тане, як віск.

23. IV 1932

* * *

Іде хлопчик по місті. Точильник
Став коло муру, точить ніж,
Летючі іскри жмутками мече.
Хлопчик руки наставив, ловить —
5 Еге! — не даються зловити.
Задумався хлопчик: труд
Огністі іскорки появляє.

Іде він далі, а ранній гудок
Виповняється, стигне, росте,
10 То як лебідь згинає шию,
То як дерево розцвітає.
Задумався хлопчик: гудок —
Як дерево розцвітає!

15. V 1932

* * *

Як любив я з дитячих літ
Твої памеги, скелі, гаї,
І веселки блискучий зліт,
І зоряні тканки Твої.

⁵ І в замисленім смутку їх красоти
Як я часто вгадати хотів
Те, про що мріяв Ти,
І чого не створив.

1932

* * *

Вже ані словом, ні співом, ні блиском очей не приваблю
Юного серця. Та є в мене доня, мій паросток ніжний,
Буде любити мене і вечірнього. Буду їй милий
Навіть тоді, як затихну під брилами смертної ночі.

1932

* * *

Запах меду і дим гіркий
Над садом вечірнім.
Паровози криками торсають тишу.
П'яніно печаль свою
5 Кладе пластівнями на трави, на віти.

Я сиджу осторонь золота на ослоні.
Я згадую про тебе, як дерево про південь.
Мені хочеться кінцем променя
Написати біля себе на піску:
10 Люблю без мрії.

1. VI 1932

* * *

Ні, сонце, більше не приходь.
Блукай собі лелекою по затоках світла,
Колисайся на вусах ячменю,
Оставайся на руках яблунь,
5 Але до мене не приходь,
Уже-бо й радість томить мене, як печаль.

Або навіть мене в чужій постаті,
Щоб не міг я тебе пізнати.
Залети красоцвітом та й вилети,
10 Завій пахоццями та й розвійся,
Увійди лісовою дівчинкою,
Що приносить полуниці в горняті,
Постій коло порога та й вийди.

То як стане тихо і пусто
15 І смуток приляже всі речі,
Я догадаюся і скажу:
— То приходило сонце.

9. XI 1932

* * *

Натрусилось по дворах соломи,
А зірниць на сонячнім сліду.
Натяжило втоми
У твоїм саду.

5 А ти ж наповнено світилась,
Як бростка навесні.
Була в руці ночей волотка,
У другій — пámолоток днів.

Я руку простягнув за ним.
10 Ти усмінулась, оддала.
І раптом за плечем моїм —
Два крила.

І жаль згадати! Що замчало
За дальній гаю ріг,
15 А що ворони позобали
Край степових доріг.

Ти засмутилась. Жовто так
На скошеній луці!
Чорний мак
20 Остався в твоїй руці.

1932

* * *

Туча з райдугою і громом,
З колотом, з чорноперим димом
Повагом проповзала мимо,
Як равлик із своїм домом.

⁵ Ми zostались на темному острові.
Голос туркавки був відрада нам.
Там тополі нагуслим ладаном
Обтяжали пониклу просторінь.

Ми шукали до сонця броду.
¹⁰ З нами йшов рожевий горошок.
Ти свій круглясто плетений кошик
На пояску зануряла в воду.

Там лежали страпаті тканки,
Куширі проринали хмуρο,
¹⁵ Там туманились рибки мурі —
Вікодавні глибин полонянки.

Туча з райдугою і димом,
З мовчазними руїнами грому
І там проповзала мимо,
²⁰ Як равлик з поколотим домом.

З. VIII 1932

Вінниця

* * *

Туман, туман і холод
Раненько на зорі.
Сумує голубінка:
— Де красні козарі?

5 Будеш вертати додому
Посиротіла одна.
Смутно подивиться янгол
Із голубого вікна:
— Не буде листя сухе
10 Шуміти, знову зелене.
Не буде тобі повік
Розради, нене!

Не сонце, тінь владає
І в гаї, і в бору.
15 Скорбіє голубінка:
— Тепер і я умру.

Сядеш спочити на камінь —
Навколо осінь, жура.
Смутно подивиться янгол
20 Із голубого двора:
— Ой дерева, пожовклі дерева,
Чого вам так тихо стояти?
Нехай би не чув ніхто,
Як плаче мати.

5. ІХ 1932

* * *

Спи. Засни.
Позлітались на берег рибальські човни.
Хмарка по хмарці паде до сходу,
Як по листку листок.
5 Два верхівці під'їжджають до броду:
Сивий кінь поклав копита в воду,
Вороний на пісок.
Чуеш, дівчина темнокоса
Грає в сопілку червоним рибкам,
10 Щоб червоні рибки заснули —
І вони засинають.
Чуеш: по звуку звук
Поглинає морок недобрий.
Дальній міст тремтить, як протятий павук,
15 Будяки підіймають шпаги на обрій
І тануть. В'яжуться гронами
Зорі, пускають віти увіч.
Спи, колихнула запонами
Ніч.

ІХ 1932

* * *

Коцаво гримлять трамваї,
Ніби падають з висоти,
Огнів — як листя у гаї,
Свічниками горять мости.

⁵ Я хвилююсь, ніяк не звикну
До ніжної темряви, до весни.
По садах золотіють вікна,
Як під папороттю світуни.

І я сам ходжу, мов у лісі,
¹⁰ Ніде не жданий, нічий.
У глибокім вікні, при завісі,
Тінь виноградних очей.

Чи зустріну тебе, не знаю.
І не відаю навіть, хто ти.
¹⁵ Як Іван-царевич, шукаю
Нерозлюбленої краси.

20. X 1932

* * *

Над медовим ручаєм
Літеплом небо вмите.
В воді, як руки твої,
Світяться віги.

⁵ Ходить увалистий грім,
Стрясає порским дощем.
Тільки затихне, знов
Яснотá за плечем.

Де твоє тайне житлó?
¹⁰ Кажуть до сходу іти
Хміль, виноград та мед —
Три чаклуни-брати.

Ніч. Над медовим ручаєм
Зорі на схід веду.
¹⁵ Там, де яблука стигнуть,
Тебе, як жар-птицю, жду —
Все тебе!

31. X 1932

* * *

Холодна тиша. Місяцю надламаний,
Зо мною будь і освяти печаль мою.
Вона, як сніг на вітах, умирилася,
Вона, як сніг на вітах, і осиплеться.
5 Три радості у мене неодіймані:
Самотність, труд, мовчання. Туги злобної
Немає більше. Місяцю надламаний,
Я виноград відновлення у ніч несучи.
На мертвім полі стану помолитися,
10 І будуть зорі біля мене падати.

1932

ОГОНЬ

Поклав на стіни крила нашорошені
І, наче бабка на листку водобрасу,
Завмер. Я в тихій самоті пишу, а він
Наставив вушко зрізане та й слухає.
5 Як друг, як вірний спільник, труд мій
любить він.
Зо мною дише і зо мною думає
І, тільки захвилююсь я, здригається.
Давно минула північ. Дика темрява
Скребе одвірок зажерущим пазурем.
10 Я знемагаю, але друг не стомлений.
Я наближаюсь. Добрий і довірливий,
Він смерті не сподіється. Я дихаю.
Земля стенулась. Пітьма раптом грянула,
Звалилася, як кам'яна обрушина.
15 Загинув він чи бистрі крила виволік
З-під тяготи — і увалився в безвісті?

1932

* * *

Маятник натомився.
День, ніч,
Літо, зима —
Дебелу тишу гойдай, гойдай!
3 Маятник дихає, як ранений.

А чом я не чув його брязку,
Як моя дівчинка була зо мною?
Бувало, вона лягає,
А я приходжу прочитати їй казку.

10 День, ніч,
Літо, зима,
Час на часу не стоїть.
Пожовкли прочитані книги,
По закутках снідїє чорне,
15 Павук угортає старощі в павоть —
Не вгорне.

День, ніч —
Лічена кожна мить.
Маятник хрипить.

27. XII 1932

* * *

По улоговинах покосів
Веде угнуту павоть осінь,
Щоб промінь, налетівши скоса,
Скакав, як хлопчик через тин.

⁵ Від дня до дня веду задуму,
Хмеліє тоскно голова,
Стелю здивовані слова,
Як нерозривну павоть суму.

І буде знову, як бувало:
¹⁰ Весна, і вечір, і тепло,
І проріски ламкє стебло,
І мирне гáляви кружало.

І буде дівчина в гаю,
Одна на зрубі. Розділ кіс
¹⁵ Леліє золотом. [Сурмно кіс]
Співає. Засипає ліс.

Тоді од скорбних сторінок
Одійме погляд, одведе,
І буде дивно їй: чому
²⁰ Задума ронить холодок
Тьми сизоперої, чому
Застиг, як скований, листок.

1932

* * *

Ті хмаринки, що гаснуть там
Незавважно, — відкіль вони?
Пам'ятаю, мої були,
Пам'ятаю, я клав на них
5 Барви, ясності повні.

Я одну одягнув у жовть,
Другу наскрізь прозеленив,
Тільки скраю вгорнув у дим,
Три рожевих поклав на діл,
10 Три пелюстки з морелі.

Потім ми одійшли назад
І дивились крізь паморозь.
Ти торкнула рукою кущ —
І на руку мені упав
15 Холодок волохатий.

Ті хмаринки, що тануть там,
Нагадали мені про все.
Де ж ти, підруго творчих днів,
Чом тепер не зо мною?

5. II 1933

* * *

Як ми вийшли,
Берези розсівали росяний шум.
За горожею, за воринням,
Ми побачили божевільних —
5 Вони були в білому, як берези.

— Дитино моя, убито тебе,
В потоптанім саді
Розп'ято тебе. —
(Ти взяла мою руку).
10 — Смерть над бровою,
А на грудях дві,
Коник по волоссі,
Наче по траві. —
(Ти боязко пригорнулася до мене).
15 Берези розсівали росяний шум.

Ми зійшли з пагорка —
Там гребля, бурхоти шуму,
Новенька лопать у колесі.
Взяліся праворуч —
20 Вітер в лице, наголіватки.
— Правда, татку,
Між наголоватками не буває божевільних?

5. III 1933

* * *

Взими, на світанні,
Коли сосни вгрібаються лапами в сніг,
А чола підносять у світло,
Солодко прикувати себе до тиші
5 Твоєї холодної душі —
Такою мужністю віє від неї!
Чи покладу пальці на марно плекані мрії,
Гірка музика моєї печалі
Злітає сніжинками
10 Проти блиску твого
І, осяяна, тане.
Взими, на світанні,
Коли сосни вгрібаються лапами в сніг.

13. III 1933

* * *

Ти хотіла подивитися на зорю.
Було ще темно.
Незліченні зірничі юрмилися над сходом,
Нависаючи, як чашечки конвалій,
5 Де-не-де перебігав вітер.

Тоді —
Зоря замріла, як груди кобчика.
У полі, над дорогою,
Нагорблені ведмеді, зіп'явшись на задні лапи,
10 Приречénно почалапали за обрій.

Раптом —
Дорога зірниць заголубіла,
Дерева розступилися,
І ми чули, як вітер благав:
15 Ведмеді, ведмеді, не скидайтеся тополями,
Не скидайтеся.

13. III. 1933

* * *

Ти наче прóтавка тепер
На смутку вечора мого.
Померк твій зір, твій златоглав,
А все плекаю, все люблю
5 Красу розірвану твою.

Коли повернуся в сади,
Де був мій день як мак-зіркач,
На дереві сонця, на корі,
Там напишу твоє ім'я,
10 Там, бідна первітко моя.

21. III 1933

* * *

Різьбою пагілок нових
Сад молодіє по весні.
Набігли памеги. Бджола
Тобі упала на рукав,
5 І ти радієш, як дитя,
· На очі, на пушок її
І на малинову пергу.

Духмяне світло молодим,
Духмяні сонячні уста.
10 За теплим нависом юги
Посовгнувся веселий грім.
Бджола злетіла. Блиск і тінь.
Духмяні сонячні уста,
Ласкаві весни молодим.

21. III 1933

БАЛАДИ

I

Встану рано, зійду
По вогкому сліду —
Дивен звір походив
У моєму саду
5 Позривав темну персть,
Обтрусив ясени,
На сухі полини
Кинув вицвілу шерсть.

Я в вечірній імлі
10 Затаюся в саду,
Од гіллі до гіллі
Сіть шовкову зведу.
Тільки блисне зело
В народженному дню,
15 Я високе чоло
Ізловлю, полоню.

Марне слово прорік,
Пусто ніч чатував —
Дивен звір мою сіть
20 Потоптав, пометав,
По кущах поволік,
Лиш розгільчастий ріг
Засвітився на мить
Під каштаном старим,
25 Лиш копітяний грім
По саду перебіг
У вогнисту повіть,
За блискучий поріг.

11. X 1927

II

Коли над вільхами засвітиться
Вечірній місяць — і на березі
Запахне водяною м'ятою,
І стане тихо на млині;

⁵ Коли замовкне в місті музика,
І над вершинами дубовими
Шумне дрімлюга, блискавицею
Ламаючи свавільний лет, —

Тоді з долин, зарослих тернами,
¹⁰ Із лісових яруг, де урвища
Спредвіку тяжко захаращені
Уламками камінних брил,

Виходять звірі, дивні поstattю,
Нахмурені і настобурчені,
¹⁵ І походом величавою
До берега поволі йдуть.

І там на скелях розлягаються,
І, перед себе лапи витягши,
Кладуть на них гривасті голови
²⁰ І чола, повні темних дум.

І цілу ніч лежать, зітхаючи,
На дальнє місто видивляючись,
І на хребтах їм, проти місяця,
Вилискує зловісно шерсть.

1933

III

Темними ріками
Ніч тече по долинах,
Прудко біжить по зворах,
Мутно піниться на косогорах.

5 По зарослім болоті
Клятий іде,
На короткій оброті
Золотого коня веде.

Злякано дуб кордубатий
10 На нелюдське обличчя
Настобурчив сухе патиччя,
Як звір підіймає шерсть.
Тяжко чалапає клятий,
Аж погинається персть.

15 — Ступай, мій коню,
На незайману оболоню.
Три роси обіб'еш,
Три криниці вип'еш,
Здійсниться наша мрія —
20 Станемо на вогнénного змія!

Темними ріками
Ніч тече по ізворах,
Сиво піниться на косогорах.
На синьому полі,
25 В райдужному колі,
Там-то паші, ще й цвіту багатого!
Вітер має патлами клятого.
Раптом на сході
Немов хто косою — черк!

- ³⁰ І вдруге, світліше — дзінь!
Золотий кінь
Померк.
Клятий вирячив очі,
Вогнем до скелі та й здимів.
- ³⁵ Ой зашуміло ж тоді!
На землі —
Струснувся кожен листок.
На воді —
Павуки в нестяменний танок.
- ⁴⁰ Заяснілися межі, вівса...
Стала краса.

2. VII 1932

IV

Падає місто в імлисте море,
Коливаючись, як корабель.
Зловтішно дивиться поповзень-морок
З-поза пустельних скель.

⁵ Тонуть у морі башти, мечеті,
Прадавні брами, рубчасті доми,
І пальм рівностанних високі намети
Никнуть в тумані підводної тьми.

В нагірних палатах плаче князівна.
¹⁰ Рука не зриває напружених струн.
Сумує край неї голуб безгнівний,
Друг її вірний, сивий буркун.

От вийшли зорі, — а міста немає,
Лиш води рівно лежать, як став,
¹⁵ І тихо плавле, до місяця грає
Померклим сріблом парчевий рукав.

29. III 1933

* * *

Не мріє іволга співати
В садах коралів, під водою,
А кропу золотистий лан —
Зробитись опанчею сонця.

5 Не мріє осінь у діброві
Заздріти цвічену черемху,
І я не мрію, що колись
Ти знов повернешся до мене.

3. V 1933

* * *

Поле ідуть — і повільна хода їм і мирна розмова.
Вітер, нагірних морелей покинувши зарості дикі,
Стиглим теплом обтікає їм плечі, шумить на пшениці.
От ізійшли на місток. На поруччя склонилась Ірина
5 І в глибині, проти сивої хмарки, угледіла раптом
Юної постаті обрис хиткий і розтріпаний жмуток
Синього цвіту в руді і, на вроду свою здивувавшись,
Жарко рум'янцем зайшла. А веселі подруги тим часом
Далі ідуть, і повільна хода їм і мирна розмова.

1933

* * *

Моя радість самотня й загублена,
Як цвіт ірису в комиші.
Ні від кого я в дар не беру її,
Самосівом зринає в душі.

⁵ Мерехтять потаємно і трудно,
Як світло зірниць уночі.
Та ніхто не шукає привіту в мене,
І скарб мій — більше нічий.

Я живу в покинутім теремі.
¹⁰ Запалю найясніші вогні,
Жду — немає нікого. А в темряві
Сни чудовні лестять мені.

Все пишу на погаслому попелі
Мрійну казку свою про любов.
¹⁵ Слова безумні зриває негода,
А я креслю їх знов і знов.

Або музику, повну блангання,
Вкладаю в слова неказані,
Що падають, як зоряні промені,
²⁰ Крепом темряви перев'язані.

23. VI 1933

MORTALIA

I

Ми збирали яр-цвіт берегами
Там, де балка до річки спадала.
Ти більше не плакала. Ти запевняла,
Що хутко одужає бідна мама.

⁵ Тоді зеленіли червневі поля,
Як свіжі пальчики на модрині,
І тихо лежала земля,
Прорізно вкована в вечір синій.

Лежала тихо, як мама в лікарні,
¹⁰ Звільна заходила в тінь.
Журно питали волошки гарні:
— Як ми будем без світлої висоти? —

Ми верталися пізно, тьмою.
В парку нам видалось жаско і сумно.
¹⁵ Раптом почув я шелест горою:
— Ялове дерево добре на трумно...

23. VII 1933

II

Нема тебе на землі!
Ніхто ніколи не скаже мені,
Що стрів тебе тут або там,
Що твої руки, розкриті до ліктів,
5 Одчиняли вікно над садом.
Ніхто ніколи,
Одійшла ти на безвісті темні,
Де бистрий вогонь не в'ється,
І дуб не шумить,
10 І мати не склоняється над дитиною.
Нема тебе на землі.

Змійка з нового малахіту,
Забавка царівни, падає в нурту,
І одвертають воду, і знаходять її,
15 І вона являється такою, як була.
Ти упала в темряву —
І ніхто вже не верне тебе.
А ти ж була жива,
І що проти тебе
20 Малахітова змійка царівни?

Ти була жива,
Мої руки доторкалися до тебе,
Моя молодість осяяна твоєю,
Як же ти перестала бути?
25 Хіба зелений острівок може зробитися
хвилею
І розпливтися в морі?

Чи тобі на життя позаздрено?
Сім огнів має райдуга,
Сім племенистих облич!

30 Та ніхто ж не розбирає її
І не ділить між сімомá світами.
А тебе, мою райдугу, розібрано,
І розібрано, і поділено:
Тіло да́но покірній землі,
35 А те, що благало безсмертя,
Кому?
Чи не хижим вітрам степовим,
Що їм однако, що руйнувати:
Чи розімчати намет сніговий,
40 Чи світле озёрце по́топтом бити.

А на гробі твоїм,
Над чорторіями мороку,
Над кучугурами тьми —
Сіє-посіває чебрик,
45 Щедрик
Творящого літа.
На гробі твоїм —
Високе полум'я дня.

І чебрик, і день,
50 І сонця дугасті мости —
Все, що любила ти!

1. VIII 1933

III

Роздумно, важко ступали коні.
Ти лежала високо й спокійно,
Сама непорушна, ти всіх вела.
Суворі люди ішли за тобою,
5 І діти також тебе проводжали.
Праворуч текло вечірнє сонце,
До краю дороги укріп тиснувся,
Ліворуч липи сяяли цвітом.
До звуків музики, тяжких, як залізо,
10 Свій легкий голос іволга приєднала,
І мої сльози падали на дорогу.

І так прийшли ми в дивне посілля,
Дивне посілля, де жодного дому.
Ніде не видно високих вікон,
15 А тільки віти шумлять і віють.
Музика змовкла. Завмерло світло.
Тебе піднесли, тебе опустили,
І я цілував твою тиху руку...
Коли перестав мигтїти заступ,
20 На горбик поклали вінок із клена,
А в узголів'я вінок сосновий.
Зітхнуло сонце. Повіяв подих
Тиші великої.

13. VIII 1933

IV

Ти увійшла нечутно, як русалка,
Обличчя тлінне, спущені повіки,
Вогка земля в одежі. Ти сказала,
Глузливо усміхаючись:— А, морок,
5 Морока, труд гіркий — живу сховати! —
Я крикнув і збудився. Ніч стояла,
Ніч, повна шуму й древньої скорботи.
І плакав я вночі. Ти так далеко!
Страшна земля в одежі... Так глибоко!
10 Та сосонка, приставлена до тебе,
Та сосонка зів'яла чи живе? —
Однаково! Нічим вона не вradить.
Не чуєш ти, засипана, як ніч
Сама в собі перебирає шум:
15 То покладе його на діл холодний,
То здійме знов на темні верховини.

18. VIII 1933

V

Відколи сховав я мертву голубку,
Відтоді почав її скрізь гледіти.
Іду полями — напроти вітер
Сині полотна провіває на згірку.
5 — Обійди упруг, перейди й другий —
Ти можеш найти голубу намистину,
Що рано-вранці зоря зронила,
Своєї голубки ніде не знайдеш.
Твою голубку земля замкнула;
10 Сам же рівняв ти горбик над нею!

Іду я далі — в ліс уступаю.
Що ліс нап'явся похмурною тінню,
Переліски стали в блискучому світлі.
В лісі — каміння, глухе одвіку,
15 В лісі гупіють лисячі нори,
На скосі яру стоїть голубінка, —
Моеї голубки і тут не видати!
Іду я знову — зустрічаю осінь.
Осінь проживає на галяві мерзлій,
20 Кругом двора золоте вір'я.
Сама осінь ходить по подвір'ї,
Підіймає руки в пломенистих рукавах,
Обертає вітром, як великим колом.
— Осінь, осінь, де моя голубка?
25 — Ходи до мене, стань під рукою,
Як тебе кину на дурний вихор,
Забудеш ходити, голубки питати!..
Сонцю леліти, рікам шуміти,
Мені, осені, хороше гуляти,
30 А потужному дубові довгий вік,
А опалому листю зойк та зик,
А твоїй голубці тихо лежати,
В янтарні очі тьми набирати...

ПАМ'ЯТІ З. С – СЬКОЇ

I

Увечері прийду до хати,
Ляжу спочити — темнить забуття.
Не так, як пахощі м'яти,
Трудно бреде забуття.

⁵ І от заулоч. Бур'ян, сміття.
Ми стоїмо коло брами,
І хоч нерано вже — з нами
Наше маленьке дитя.

¹⁰ За садами Підзамчя
Розораний сонцем гасне обліг.
Підбігає білий баранчик,
Ластиться тобі до ніг.

Але ти не говориш «милий»,
¹⁵ Очі твої в далині.
Смутно одходить баранчик білий,
І всі ми чомусь смутні.

19. VIII 1930

II

Коли ти була зо мною, ладо моє,
Усе було до ладу,
Як сонце в саду,
А тепер розладнався світ, ладо моє.

5 Встала між нами розрив-трава.
Розрив-трава високо росте,
Розірвала ночі і дні.
Перше були вони як крила ластівки:
Верх чорний, спід білий, а крило одно.
10 Тепер вони як розламаний камінь —
Колють і ранять, ладо моє.

Стало тяжко нести мені час.
Туга рве мислі мої,
Як буря метає снігом.
15 Одна сніжинка паде на лід,
І вітер жене її в безвість,
Друга лягає при березі
У скований слід копита,
Третя розбивається об сук.
20 Стало тяжко нести мені час.

Я знаю: усе вмирає.
Квітка у полі,
Дерево в лісі,
Дитина в місті.
25 Усе вмирає, ладо моє.
Не в одні двері приводить нас вечір,
Не в одному вікні вітаєм ми ранок,
І забув я творити казку.
Так гостро дивлюсь,
30 А бачу тільки видиме,
Тільки можливе, ладо моє.

III – IV 1932

III

І довго шукав я живущої води.
Аж повістила мені дуплинаста верба:
«Живої води нема на землі;
А як зугарний дійти, поспитай у сонця».

- 5 І я знайшов неходжені дороги.
Передався за гори з голубими верхами
І вийшов на долину, де з кожної скелі,
З кожного каменя журкотіло світло.
Там бавилися молоді веселки,
10 Єднаючи семиполум'яним поясом
Праві руки, піднесені вгору.
Осторонь лежав кострубатий грім,
Схожий на викорчований зглибока пень.
Мужні грози нахилялися, як жінці,
15 В'яжучи перевеслами жмутки блискавиць.
Із-за дерева випорснув побігущий дощ
І оббризкав мене з золотої лійки.
Сніг лежав пухнатий як росомаха,
Ліниво витягши дебели лапи.
20 Я пройшов недалеко — він не звів голови.
На придолинку, в саду, я побачив сонце.
В одежі, синішій від стиглої ожини.
Сонце спочивало на білому камені,
Серед зарості ласкавої сон-трави.
25 Я сказав несміливо: «Сонце, сонце!
Уділи мені живущої води,
Бо моя подруга стала землею,
І я не знаю, як її оживити».
Сонце подумало й відказало сумно:
30 «Живої води нема на землі,
Та нема ж її і в великому світі.
Я само посилало дітей своїх
По живущу воду в глибокі неба,

Вони розійшлись, і ніхто не вернувся,
35 Тільки гроби їх світліють на тёмряві.
Уже ж бо і я не в початку цвітіння,
Уже й мені невеликий час красувати,
Тепер жовтію, далі зчервонію,
А тоді умру, і стане тихо в світі.
40 Вернися ж додому, не шукай пусто,
Милої дружини не сподійся оживити».

Сонце змовкло — і все засмутилось,
Мужні грози похилили голови,
Веселий дощ зронив свою лійку,
45 Лінивий сніг зітхнув і зажмурич очі,
А невідущі веселки збилися на галяві,
Як рій наполоханих голубок.

1. XII 1934

IV

Тінь на пісок наберéжний упала,
Не одірвати її від піску;
Не одірвати й від мислі печалі,
Як спогадаю руку тонку;

5 Руку тонку, і вечір осінній,
І трави намогильної шовк...
Все непотрібне в цім крузі тліннім,
Дорогоцінна повіки любов.

Як засіяло б усе невгасанно,
10 Світло спажнуло б на кожному стеблі,
Коли б, здолавши закон нездоланий,
Голос твій знов зазвучав на землі.

О, я беріг би кожен твій подих...
Не одстрахнули б ми радість хистку.
15 Мислі, жадання були б у згоді,
Як два зерна в однім колоску.

.
Падають гори, зникають ріки,
Сходить краса з молодого лиця,
Сохне, як травка, дуб великий —
20 Мрія любові не знає кінця.

11. IV 1930
Харків

V

Уже туркавки в лісі смутніше гудуть.
Зрядилась весна в опівнічну путь.
Підвеліся квіти, що цвітуть улітку.
Підійми, сонце, і мою квітку.

- ⁵ — Твоя квітка землею обнята,
Лежить глибоко, не можна підняти.
Лежить вона в корені темної ялини,
Як тонкий місяць при хмарі осінній.
Дерево ялина як день так ніч
¹⁰ Все стогне, шумить, така її річ:
«Ти любив мене, як зорі і світ,
І одняв у мене зорі і світ».

1934

* * *

Аби заснув, приходиш крадькома
І починаєш надити словами:
«А йдім же, любий, в темне муравище,
Що серед бору, в виярку дрімучім,
5 Під соснами. Коли б ти тільки знав,
Якого в нім печерок та яскинь!
А вже вони давно стоять нежиті.
Я посвічу в них свічі незліченні —
І сяйво бризне... Ні огидних слів,
10 Ні погляду ворожого! Де глянеш,
Подушечки отласові лежать.
Обійме сон — і мирно ти заснеш.
Тобі спочинок, а мені турбота.
Тебе обійду, обчеркну. Кругом
15 Осиковий поставлю частокіл.
Пристрітища, урочища, уроки
Нас будуть сторожити од людей.
Я в головах у тебе заспіваю:
— Не вийдеш більше, мій мурашку білий!»

1933

* * *

Місяць морхлий, увесь
Перетрушений заступом смерті,
Старанно кладе на землю
Мерзло-зелені крижинки.
5 Кладе на ставок, на мур,
На сходи, де кублиться жаба,
І на цвіт яблуневий кладе.
Виходить із озера діва ночей,
Не зводить із місяця мглених очей.
10 «Чолом вам, високий грабарю,
Могил та склепів бідний владарю!
Посвітїть на мою смарагдову косу,
А я подивую на вашу красу.
Які ви шляхетно зів'ялі,
15 Скільки в погляді вашім печалі!
А як зайдете інколи в хмару,
Ледве світиться в ній волоконце.
Добраніч, невгаданий царю!
Добраніч, невизнане сонце!»

1932

* * *

Хліб, запашне молоко, золотистого масла платівка,
Промінь на рубчику склянки — і відсвіт на стелі. То б'ється
Бистрим мигтінням, то жужмиться в кім'ях. В сусідній кімнаті,
Ще неостиглий од сну, твій голос бринить клопітливо.

⁵ Хатнього захистку мила богиня, ти зараз увійдеш
І, на стану фартушок переп'явши, наблизити до столу
Руки, нагі до плеча, на округленні злегка прозорі,
Люблені руки, що пестоші, світло й догоду дарують.

X 1933

МАТИ

І сонце, і сад, і з тобою дитина.
Твоя одежа многоручайна
Обходить розкриту шию,
Одклонено лоном тече
5 І затихає на колінах.

Спить дитя. Приязна віта
Лягла тобі на рамена.

Твій сад — улюбленець літа,
Круг тебе поросьть зелена —
10 Навіщо з тобою смуток?
Права рука забуго повисла,
Права рука — опалий лист
На колонці крісла.

Мир тобі, радосте світа,
15 Мир, благословенна!

22. X 1933

* * *

Як хочеться покинути себе,
Свої гризоти, спогади, бажання...
На березі морським знаходять діти
Камінчики блискучі — може я
5 Знайду собі де-небудь іншу вдачу
І стану інший — безтурботний, владний,
Привабливий, упевнений себе.
Або купатись буду — і приплине
До ніг мені щербата горошінка.
10 Я проковтну її та й стану враз
Рибалкою в південнім місті. Буду
Свій човен мати, неводи плести,
На теплім морі ночувати часто,
Вертатися, коли в волоссі хмар
15 Горять рожеві уплітки, — а потім,
Коло стола в маленькій кухні сівши,
Дивитися, як мати чистить рибу
І як луска, спорснувши з-під ножа,
До пальчиків пошерхлих прилипає.

19. X 1933

* * *

Прийшло до моря
Три дівчини.
А море темне, як слива-угорка,
Тільки шум шугає по хвилях,
5 Як білі ласиці по осінніх ріллях.

Перша дівчина каже:
— Море, море! Велика дитино,
Хто поклав тебе в вічну колиску?
Чого над тобою птахи плачуть? —
10 Прихилила голівку до скелі,
Задумалась.
Хмурне море ще горійше похмурніло.

Друга дівчина каже:
— Море, море, гірка розлуко!
15 Що в землі омріяній
Каравани йдуть,
Каравани йдуть,
Щастя дар везуть,
Все мене питають,
20 Як я тут живу,
Смутно так горю —
На восковім озері
Золота тополька. —
Сіла, обняла коліна руками,
25 Заскорбилася.
Третя дівчина каже:
— О радість, радість!
Яка ти, весно, добра та мила
Що так же рясно кущі зацвіли! —
30 І стає на коліна.

І обводить руками куцц,
І пригортає до себе

Тоді на темному морі
Вода голубо засвітилася,
³⁵ Білі ласиці заскакали в сонці,
І на тую дівчину,
І на парость
З висоти багатої —
Ясен парус.

18. XI 1933

* * *

Лице люстра мертвіє в тіні,
І задавнена тиша спить,
Як налита в миску вода.
Тільки руки мої живуть —
5 Іноді чудно, якось окремо,
Іноді рух моїх рук
Вертає мене з задуми,
Як шурхіт у леглому листі.

Я встаю, іду до вікна.
10 Надбита колонка стоїть коло ганку.
Цвіль у її жолобках.
Долітають сюди сніжинки,
Долітають синиці ранками.
Прихилюся чолом до скла,
15 Довго на них дивлюсь.

Не люблю, як приходить ніч,
Завинена в темний платок
З імшано-зеленим цвітом.
Тиша стікає в великий став.
20 Сині синиці, де ви вночі?

Лице люстра трупіє в тіні,
Завіси стають кам'яні,
І, обчеркнений колом мовчання,
Я глухіше, сумніше горю,
25 Я горю, як китайський ліхтарик,
Забутий на гілці в старому саду.

25. XI 1933

* * *

Вийду, гляну на гай,
Бачу — берест і клен,
Тут, і далі, і там
Колихають руками,
5 Голубінь розвіваючи.

А за ними кругом
Плечі світяться хмар.
Он припала одна,
Там стаїлася друга —
10 Світлі, граються хованки.

1933

* * *

Ми уже зближалися додому,
Коли ти почав іти тихіше
І сказав: «Тут близько кладовище.
Хочеш, зайдем?» Якимсь півсвідомо

⁵ Дав я згоду. Ми пройшли у браму.
Там дерева древніми верхами
Сонно привітали нас. І смуток
Розтікався од нагробних руток.

Ми звернули й сіли недалеко.
¹⁰ Ти курив, мовчав і трудно дихав.
І було навколо дивно тихо,
Тільки коник гостро десь чечекав.

Ти промовив: «Адже правда, гарно?»
Я, з вокзалу ідучи додому,
¹⁵ Часто спочиваю тут. А парно
Нині зранку... Чи не буде грому?»

Непомітно зникла тінь од листя.
Наповзали хмар важкі одриви.
Я підвівся. Близько того місця
²⁰ Ти лежиш тепер під тінню іви.

1934

* * *

А смутно ж тут ходити,
Де тьма ламає день.
Ні журних, ані світлих
Не здумаю пісень.

5 Ще й голуб з гілки бука
Аврука в тїнь хитку:
«Розпадина... розпука...
Ой руку, руку-ку!»

10 Що вийду я на кручу
Та в стомлений прибії
Скочу, злегенька тручу
Камінчик голубий.

15 Камінчик рівно тихий —
На скелі чи на дні.
Сичить стара зміїха
В роззявленому пні:

20 «Люби мою госпду,
Жени задуму пріч,
Спиши свою пригоду
На попелі узбіч».

1934

ДУША ПОЕТА

Шукає чуда в звуках, у світлі,
В старому гаю, на квітчастій болоні.
Мріє з'єднати небо і землю,
Як дві ласкаві долоні.

⁵ Іноді багне голубити світ,
Як голівку малого хлопчика,
Радіє на мох боліт,
На ряди придорожніх стовпчиків.

А часом не вірить і в добрість літа,
¹⁰ Тремтить від холодного слова,
І шукає змії укритої
В вінках зірниць вечорових.

І в кінці, як на осінь осельня,
Завивається в листя, що в'яне,
¹⁵ І мріє про інші оселі
І про радощі неугасанні.

1934

* * *

В колі світла електричного
Сніг вечірній рівно падає,
Убіляє хутро дівчини,
Що читає оголошення.

5 Навкруги, по темних вулицях,
Бистрі сани трусять брязкотом.
Пролетіла сніжка напруго
І розбилась під штахетами.

Я іду, дивлюся, слухаю.
10 Стільки літ я свідок світові,
А мене дивує молодість,
Сніг і будочка над урвищем.

Добрий вечір, тихе дерево!
Чи ти відаєш, що сніг іде,
15 Що й земля лежить убілена,
Рівно платами вповивана?

Тихе дерево не думає,
Ані брязкоту не слухає.
Знов об'ява й знову дівчина
20 В крузі світла електричного.

Чи я збився і назад вернувсь,
Чи то місто зачакловане,
Як на релях, як на конику
Непомітно обернулося?

1935

* * *

На берегах ночі дико, пусто.
Кораблик дня обережно
Іде з погашеними вогнями,
Ополісті вітрила позвивані.

5 На кораблику, на чардаку
Тьмяно біліє зламана квітка,
Вона умерла й не буде жити,
Її чашечка згорнулася.

10 На берегах ночі причаїлися,
Умишляють лихе корабликові,
Але він непомітно пройде,
Не углядять його злобителі.

Кораблик дня повезе
Зламану квітку далеко за ніч.
15 На іскрястім піску, на осонні,
Пристане кораблик дня.

Він пристане, всі вийдуть на берег,
Поховають зламану квітку.
Там вони поховають її
20 В чистому камені агаті.

А на далекій землі, в саду,
Де процвітала квітка, все тихо.
Один явір легко зітхнув,
Інші дерева не озвалися.

1934

* * *

Обновляється древо мислі моєї;
Що старий стовбур лежить похило,
А на відземку новітня парость —
Як стрункі свічі на свят-престоли.
5 Вийду на поле, стану на згірку,
Поведу рукою над головою.
А за рукою тягнеться сонце,
Як цвіт латаття за рухом весел.

Убита голубко! Твоя одежа,
10 Що я ховаю, лицем тулюся,
Зотліла в мене, стемніла в мене,
Не розцвітає од сліз печалю.
І що казати? Сама ти знаєш:
Нехай збере хто весь цвіт полеглий,
15 Зібравши, кине на спади неба,
Зорі не створить вечерової.

А бистрі ночі так дико пахнуть,
А вітер бризка дощем в обличчя,
Жаданим громом обносить слух мій:
20 — Поринь у племінь рай-блискавиці.

1934

* * *

Ти в сонних покоях міщанки,
За низьким трухлявим вікном,
День по дневі як персні губиш,
Нахиляючись над столом.

⁵ Стертий образ, воскові рослини,
Прозориста тарілочка на стіні
І злинялий, із клаптів, килим —
Часто в темряві, завжди в тіні.

А надворі, за зелен-садами,
¹⁰ Білий оболоч став, — і на нім,
Як той чміль на цвіті черемхи,
Тяжкотіло розсівся грім.

І каже нести себе в поле,
На ладан ланів ярових,
¹⁵ І там по медунках качається,
Не мнучи й не хитаючи їх.

В бузинових кущах ночує,
Чуть на світ — уже збіг на горби,
І весь день безборонно кочує
²⁰ Та по світлості голубій.

А в міщанки бронзовий янгол
Трубить, наче перед судом,
Що життя твоє скліє, скніє,
Як вишивана квітка за склом.

VI 1934

СПОГАД

На землі настагає літо,
На землі од зелених гір
Лунко музика одбиває
Розмаїтий дня поговір.

⁵ Бистрий дощ на заріччя,
Світ-дуга — за дощем навздогін.
Я для тої, що прийде надвечір,
Нагинаю, ламлю ясмин.

Вона прийде, в глибокій алеї
¹⁰ Сяде на темний ослін,
Тільки я та кружала сонця
Біля милих колін.

На землі настагає літо,
На землі ясмин цвіте,
¹⁵ Світ-дуга поринає
В голубе й золоте.

1934

* * *

Я буду шукати тиші.

Тиша на заводях ставу
Стелить листя кругляве.

Тихосте, тише, по чому

5 Пізнати близькість твого дому?

По вогні, що не гнеться од вітру,

По сонних пушинках на рівнім піску

Чи по чорних колонах,

смарагдом прояснених?

— Ні по колонах, ні по вогні,

10 Ні по пушинках на рівнім піску,

А так:

Будеш один на луці,

І зійде ранок на правій руці,

І промовить голосом лядвенець рогатий,

15 Що сплітає золотаві китиці в траві:

«Тихий Дунай, тихша земля,

Найтихше сонячне світло.

Мир тобі, спокій тобі!

Мої китиці од сонця».

20 То як зачнеш такі слова,

Знай:

Душа твоя — оселя тиші.

1934

* * *

Наболіли деревам за довгий день,
Наболіли голови од буйного шуму:
З-за рівного поля, з-за рогу ліса
Притьмом налягає навр'ятливий вітер!
5 Настала ніч, а чи буде спокій?
«Ти, цвіркун, сторожи печі,
Темних богів, сволоків димних,
А я вийду вітер одвертати».
Виходить із хати заживний дідок:
10 О горе, горе, не спить земля!
Смутно рипить важкий журавель,
Вітряк стрясає сухими кістками,
Болісно стогне караката верба,
А в неї серце дуплом розколене.
15 Зітхає дідок, стає проти вітру,
Дивиться в поле, припадає журбою.
За рогом лісу громовий стукіт:
Злива голосів, розсипище брязкоту,
Зойкання сталі, немісячне світло!
20 Шепче дідок пазуристі слова,
Підіймає дідок недобрі руки —
Схопити за роги навратливий вітер.
Вітер, як бик, видирає роги,
Тручає в груди, глузує словами:
25 — Мерлець у гробі, камінь у морі,
А тобі б, старому, нарозумитись
Та в дуплавій вербі уякоритись.
Там було б тобі хороше стояти,
Кігтями-нігтями погрібати,
30 Гнилим порохном пересипати.

1. VIII 1934

* * *

Такі ночі, так сяють дні —
Коли б же не тоскно мені,
Не смутно бути мені!

5 Стаю перед світом на ганку,
Одно благаю: «Спи, світанку,
В соснових дуплах! Подрімай,
Блискуча змійко, нерозвита
В таємних похоронках літа».

10 От же ні!
Одрізнився од темряви ясен, —
Ясен сокіл між деревом, —
Одрізнилася бабка,
Голубка між травами.
День зіходить... Колишній друг.

15 Я виходжу на світлий луг.
Я співаю — луг сумно звучить,
Срібноверхий двірок стоїть.
Там свічі, вино, цвіти.
20 Та, отруений ядом краси,
Все ж не багну я увійти.

Я вступаю в великі ліси.
Косогором дерева ідуть,
Розкрити труну несуть.
На дні вповивала пусті,
25 На віку навісочки золоті.
Навіщо навісочки ті?

Повнить шум верховину густу:
«На забаву, на втіху пусту,

Як твої приреченні пісні
30 На твоїй невблаганній путі —
Лиш окраси, оздоби пусті,
Ті ж навісочки на труні».

VIII 1934

* * *

Закріпилась в небі блискуча лялечка,
Земля надягає убрання з зірницями.

От ніч упала.

От уже час на північ.

⁵ Край берега, в воді — скибка світла,

У лісі — птаха-виспівач.

Птаха-виспівач пісню веде,

А скибка світла гусне, як мед.

ІХ 1934

* * *

Ти, уст моїх слово вірне,
Перейди за темряву, що вгорі,
Над сонним, пониклим світом
Доторкнися до слуху зорі.

⁵ І скажи: «Зірнице, ти — сонце.
І я од світла іду.
Мое світло — ім'я йому розум —
Сіє в земному саду.

Він прямий і високий — розум:
¹⁰ У нього прекрасне чоло.
Йому покірні камінь і води,
Залізо, вогонь, зело.

А сам він не може коритись.
Нічиїх не обійме колін.
¹⁵ Він прямий і високий — розум, —
Як ясінь здіймається він».

1934

* * *

Коли дні сіріли мертво,
Як сухі торішні стебла,
Я таїв ласкавий вогник
В аметистовім дімку.
5 І здавалося мені,
Що його ніхто не має,
Тільки я, тільки я.

А тепер він скрізь, де гляну:
У чмеля на черевку,
10 В цвіті верб і на ліщині,
На ометах вечорів
І на поясі світанку —
Тут і там, тут і там!

А зате в мені самому
15 Аметистовий дімок
Не сіяє, в вікнах темно,
Серед блиску світового
Потьмарився мій вогонь,
Як зникає шум листочка
20 У саду, у гаю.

1934

* * *

Над Чорним морем, на Пазур-горі,
Зацвіли до зорі чашечки голубі,
А в них стрілки кармінного полум'я.

До зорі похмуρο, туман та морок.
5 Тільки на морі гуркіт і гук.
Тоді подумали чашечки голубі:
«Та нехай сонце!» І все засіяло.
Тепер хвилі, гомін угамуйте,
Голубі чашечки зйдуть до вас.
10 От ідуть вони жовтим покотом,
Одна по одній, не бринять, не віють,
Незліченно несуть кармінне світло,
Обложили море кармінним світлом.

1934

* * *

Смутно дзвонить зима
Намерзлим віттям дерев.
Одрягли, посівіли дні,
І тільки обрій навзаході —
5 Як крила красіворонки,
Що до мене давно лігала,
Мою молодість освічала.

А я піду в далекі поля,
Буду глядіти, буду дивитись:
10 Де веселчин дім височіє,
Там буде моя красіворонка.

Іду та й іду, а ніч услід.
Смутно лунає круг мене
Подзвіння обмерзлих дерев.
15 От сіяє веселчин дім,
А красіворонки немає.

Стануть дерева праворуч, ліворуч,
І вперед мене, і позад мене,
Приклонять дрімуче гілля
20 Та й замкнуть мене в льодову темницю:
«Тут тобі буде тихо,
Тут погаснуть усі жадання».

Задрімав я та й чую голос,
Нижний поклик, мов бренькіт повою:
25 «Милий, милий, збудися, встань.
То я прийшла, твоя красіворонка.
Ламай-поламай льодові стіни,
Вийди, побудь зо мною!»

Я схопився — аж то горбата!
30 В покарлючених пальцях ковінька.
Гунявий рот — як поцвіла твань.
По тій твані здригає сміх:

«А вітай же свою красиворонку!»

1931

* * *

Невже ми не вийдем з мороку книг?
Де ми з тобою, де?
«Мені здається, ми в парк ідем,
Над нами віє лапатий сніг.
5 Парк і сніг на багато гін.
Ти — праворуч уклін.
Я — ліворуч уклін.
Вітер хиляє верхами ялин.
Ах, якби світ, милий світ
10 Та належав нашим творцям —
Художникам та митцям!..»
— Що ж би діялось? Дай одвіт.
«Не згасав би ніколи наряд
Весни і літа, о ні!
15 Верховець на буланім коні,
Не сваволив би листопад».
— Може бути. Та що нам по тім?
Ми — вигнанці на світі земнім.
Ми обоє — і я, і ти —
20 На сторінці забутій, в книзі товстій,
Серед віхоли, в самоті,
Будем вічно до парку іти.
«Правда, мила, що заметіль
Перебути нема нам надії.
25 Тільки все ж на дугасті вії
Падати снігові не давай.
Одганяй його помахом віяла,
Платівками віяла одбивай».

1934–1936

* * *

Загудів трамвай — і зник поволі
В місячному блиску, за домами,
Як зникає в лісі за кущами
Звір високий з зіркою на чолі.

⁵ Я один в провулку мовчазному.
Стрягнуть ноги у глибокий порох;
Не почує ані друг, ні ворог,
Як я наближаюся додому.

1934

* * *

Весь день у мене легкий морок.
Дивлюсь в одчинене вікно —
Там блиск на листі осокорів
І хмар сріблясте полотно.

⁵ Метелик криво понад тином
Перелітає на поля.
Мені здається, що земля —
Моя покинута дитина.

1934

* * *

Ростуть дерева на козиних ніжках,
Та не в гаю, а на вікні трамвая
Північного, що, гудучи, вертає
В своє гніздо. Кондуктор спить. Ніхто
5 Не хухає на папороть холодну,
На гірські пасма, на лелітки білі.
Дзвенять дерева на козиних ніжках:
«Всі очі надивилися на нас,
Рясні суцвіття замкнених і ніжних,
10 Прагнущих і спустошених очей.
Усі зустрічні світла наіскрились
На наших вітах сипаним вогнем.
А що ж тепер? Іде мороз. Ростім!
Зійдім на гори, станьмо на долині,
15 Візьмім собі займанщину, порослу
Мітличинням — бо що як завтра сонце?»

1930

* * *

Арону Копштейну

Холод іде, залізо несе —
Літа гарячий шум замикати.
Шум замикає, темряву довжить,
Синє небо під трепетом держить,
5 Сонячні паруси обтинає.
Обтинчики падають тут і там,
Упавши, шепчуть: «Годі світити!»
Вийду я в поле, стану, послухаю,
Що мені скаже замерзле озерце.
10 Озерце каже: «Десь сливи цвітуть,
І море плеще в зелений острів,
І біля дому молода жінка
Могає міток жемчужних ниток.
А я, озерце, на те не заздрю.
15 Я тут, у полі, мов гусь біленька,
Що сіла-впала перепочити,
Очерет надо мною шумить, шумить,
Перестане... і знов шумить!»

1936

* * *

Пізно вночі вертаю додому.
Світла, замкнені в скла високі,
Скрізь горять; я збираю світло
В темні кружечки зіниць, як колодязь
5 Воду бере, а ніколи не повний.
Рівний сніг пухнавіє — ще свіжий,
Ще пропаханий холодом неба.
От і двір мій. Ніщо не змінилось:
Козла на дрова, низькі штахети
10 І, перетягнена од сараю
До берези, корява мотузка.
Сплять дерева нагі. Увіходжу.
Тепло і темно. На підвіконні
Жбан високий біліє. Руки
15 Ночі лежать на столі моєму,
Де сьогодні про дівчину світла,
Все забувши, писав я. Над п'ястю
Ніжною чорне мереживо тьміє.
Ноче, ноче, нехай би інша,
20 Тлінна рука мене привітала,
В час як пізно вертаю додому.

1936

* * *

Сьогодні вдень позаздри
Звичайним грубим будякам,
Що на горбку розкидали свій пірост.
Там поблизу, через дорогу, море;
5 Там легко дихати вітрам;
Туди важка не добреде задуха.
Лежав я там і слухав
Веселі повісті цикад,
Надихані глибоким блиском літа,
10 І будяків кармінний сад
І шелестів, і пахнув,
Як милої наряд.
От я заснув, а море Чорне
На камінь камінь горне
15 І плеще, і шумить.
Воно шумить, а мила щось говорить,
І спів цикад, і голос моря
Світліє кожну мить.

1936

* * *

Круг мене знов давно забутий світ:
Картопля, бур'яни, сніпчана стріха,
Між полем і горóдом легкий пліт;
За вітряком заходить сонце стиха.

5 Як мертвий лист, німує пережите.
Подуманої пісні не зберу.
Встаю до світа, удочку беру,
Іду на Лош краснопірку ловити.

10 І глухо так мої минають дні,
Неначе я живу на дні морському.
Ось, бачиться, виходячи із дому,
Морський король загадує мені:

«Ти до труда привчай себе поволі,
І ось тобі сьогодні мій наказ:
15 За вітряком холоне сонце в полі —
Візьми його та й принеси до нас».

1936

* * *

В руці ледь-ледь колишеться удильно,
Гарячий вітер в бересті шумить;
На глибині проходить риба звільна,
Латаття спить, як пам'ять серця спить.

⁵ І сонний блиск ласкавої блакиті
Під хмарами ясніє в глибині,
І чашечки латаття піврозкриті
Про дива дна розказують мені.

¹⁰ І я боюсь, що встану і піду,
Плескатий лист руками розведу,
І в глибину спокусливу порину,

І, покіль віку, тихо, без упину,
Все буду занурятися туди,
Де хмари стали в безмірі води.

1936

* * *

Як гомонять сади нагірні!
Їх ранній вітер побудив.
За їх плечима темних злив
Хмуріють обриси невірні.

5 Півнеба осінь прилягла,
Півнеба — в володінні літа.
Там дикість бурі, подих зла,
Тут мир і лагода розлита.

Глибокий південь в очі віє,
10 І хлюпа теплий океан,
І крізь прозірчастий туман
Чиєсь вітрило пламеніє.

І я неначе на грані
Якогось краю чарівного,
15 Де вільно бавитись весні
При домі вересня сумного,

Де жар і холод, блиск і мла
Живуть край себе в супокою,
Як на рослині два стебла,
20 Одною плекані рукою.

10. X 1936
Маріуполь

* * *

Моя кімната темна, як колодязь.
Виходжу в поле. Талої води
Багато скрізь. Великий блиск на сході.
Від гóрода мелькають поїзди.

⁵ І так гримлять, мов тішаться весною
І відталю. На сугроби вогкім
Стою один — і в'ється наді мною,
Зникаючи, розірваний їх дим.

1936

* * *

Сірий дощик зранку брів,
Прихищаючись туманом;
Не спинився за парканом —
Поволікся по дворі.

⁵ Кинув журкіт в сонну бочку,
Кинув дерево в журу
І в посріблену сорочку
Приодяг вишень кору.

Що ж? Невже і осінь хутко?
¹⁰ Біля ганку я стою
І тонка течійка смутку
В душу крадеться мою.

1936

* * *

Ти прийшов, як часто, грубий, п'яний
І ударив молоду дружину,
І на ніжному обличчі темний
Знак остався — мов листок зів'ялий.

⁵ І вона одна, в осіннім місті,
Плачучи, блукала довгий вечір,
І в незнаний сад зайшла випадком
І здрімалась на ослоні. Снилось
Сонце їй в глибокому потоці,
¹⁰ Під запоною рослин листатих,
І дитинство, і село, і літо,
І гарячі пахощі покосу,
І в горбді золото крокбсу.

А ще снівся перший прокид серця,
¹⁵ Скельний берег — і твоє признання.
Пам'ятаєш, як затрепетав ти?
Все потьмилось — а гарячі скелі
Розтуляли потай очі темні,
Ніби очі буйволів великих.

²⁰ І вона збудилася, і встала,
І, зітхнувши, побрела додому.
Аж на розі вулиці зустріла
Давніх друзів. Почали питати
За здоров'я чоловіка. «Милий
²⁵ Він у вас — казали — добрий, щирий».
І тоді вона тихенько стала
Так, щоб світло не могло упасти
На лице, на той листок зів'ялий
І сказала радісно: «він славний».

1936

* * *

Ударив дощ, заколихав
Полудня спокій величавий,
З квітучого горошку галяв
Стовпи метеликів підняв.

⁵ Де ж ти? Твоєї пісні звук,
Линувши, потопила злива.
Дивлюсь: з затуманілих лук
Біжиш, задихана, щаслива.

Нема ні неба, ні землі.
¹⁰ Блищать натягнені вервечки.
Ти в легкій сукні, як яєчко,
Між них білієш оддалі.

Добігла — проливень затих.
Тепер, цілуючи, вдихаю
¹⁵ З плечей оббризканих твоїх
Тепло і запах неба маю.

1936

* * *

Надщерблений місяць
Жовкне над вирізом гаю.
Темніють у полі забуті скирти;
Листя холодне, давно холодне,
5 І смутно мені іти.

Застигла ріка лежить,
Чи то спить, чи не спить —
До льоду примерз листок,
Під льодом русалочка тужить,
10 Що колись володіла царством
І мала свій теремок.

Ти, русалочко-бранко!
Да й чого ж ти сумна така?
І в мене нема теремка,
15 І мій теремок упав.
А та, що владала в нім,
Тиха в глибокій землі,
Да тиха ж, як місяць в імлі.

Ти, русалочко-бранко!
20 Гряне широка вода,
Кинеться брость молода,
І може доб'ється до тебе
Жених твій, одважний князь,
І чари зламає юнацька любов,
25 І станеш ти знов,
Як віддавна, царівною.
А до подруги моєї
Ніхто ніколи не прийде,
І не встане вона,
30 Не верне в наземні сади,
Не буде вдруге цвісти.
Да смутно ж мені іти.

ЗІ ЗБІРКИ «ПОЕЗІЇ»

НЕГОДА

З-за похилої стодоли
Смутно дощик повела,
На горіх, горіх волоський
Каламуттю налягла,
5 Зажурила всю долину,
Притуманила лісок,
Загурчала у відерце,
Як у дудку пастушок,
І уже гляділа місця,
10 Щоб звинутись і тихцем
Задрімати на сухому,
Під ясиновим кущем,
Коли сонце з-понад гаю
Обернулося назад
15 І, немов ручне ягнятко,
Прояснівши, вбігло в сад.

23. ІХ 1934 – 1939

* * *

Нищитель рабства, темряви гонитель
Ослона миру, вірний друг труда,
Чие ім'я ненавидить гнобитель,
Чия рука — напасників узда,

⁵ О, Сталін наш! Як твій Кавказ могучий,
Здіймаючись, над світом ти стоїш;
Спокійно чорні розтинаєш тучі,
Джерела думки творчої живиш.

Народів братніх з'єднана держава
¹⁰ Круг тебе квітне радісно — землі
Щасливий край, і на твоїм чолі,
Як оболочка весни, сіяє слава.

1939

ПЕРЕДМОВА ДО КАЗКИ

Пухнаті лапки, віяла, колосся,
Поламаний вітрами очерет,
Кубло змії, русалчине волосся
На синім склі писав мороз-поет;

⁵ І вечір був, і радісна утома,
І муркання дрімливого кота,
І біля грубки золота солома,
А у печі пожежа золота;

І ум втрачав свою звичайну владу
¹⁰ Над дійсністю, і видива чудні,
Як літні хмари із-за зелен-саду,
Зринаючи, являлися мені.

1938

* * *

Старезний сад стоїть, бувало,
Мов задурманений дощем,
А я лежу під темрявим кущем,
Де теплої землі сухе кружало,
5 І слухаю із захистку свого
Дощу спокійного слова.
Ніхто ж не скаже нам того,
Що добра крапля дощова.
Од лепету її тихішає земля.
10 Ось милий брат мій віддаля
Мене гукає в неспокою.
Ні, не озвуся, потаю
Задуму й самоту мою
І те, що зріло самотою.
15 Приходить сон. Недовго сплю.
Як хміль, дивочні в'ються звуки...
Чи то де грають, чи кують?
Ах, спати ще! Та ось ласкаві руки
Беруть мене, голублять, і несуть,
20 І пригортають до рамен.
Жадні, приникливі уста
З мого обличчя вільгу п'ють.
Розкрию очі: яснота!
Упростріль сонце протинає клен,
25 І іскриться оббризканий ромен,
І вся доріжка — золота.

19. VI 1939

ЖОВТЕНЬ

О воїн осені, о жовтень вихровий,
Як радісно проходиш ти над нами!
Це ж ти колись поставив нас у брамі
Життя нового і нових надій.

⁵ І буря робітничого повстання
З твоїми бурями в один злилася лад.
І в час зникання, зов'явання
Зійшла і зацвіла Країна Рад.

¹⁰ І так, як ти зриваєш мертве листя,
Зірвав мертвуще рабство робітник.
І, творчого труда прийнявши владу чисту,
Уперше став собою чоловік.

¹⁵ О квітень осені, наш жовтень золотий,
Як радісно сіяєш ти над нами!
Це ж ти колись поставив нас у брамі
Життя нового і нових надій.

1939

* * *

Забувши давнє, Тясмин тихо спить
Між берегів, що їх любила слава.
Високий цвіт здіймається на плавах,
Як сонний лев, важка гора лежить.

5 Край вітряків, край мовчазних могил
Незнана предкам гуркотить машина;
Козирить кінь чутливими ушима,
І стомлено ступає древній віл.

Як буйно розливається пашня!
10 І соняшник підняв яскраву грінку;
Мов дівчина, із рук палкого дня
Пручається веселий вітер дзвінко...

Не лічить літо сонячних годин,
Нечутно дні спливаються в сторіччя.
15 Цвіте безпечно давнє узграниччя,
Нових людей плекає Чигирин.

1937

* * *

Потьмилася небесна синьота!
З полудня парко мгіє день —
Нагусла хмари сонна тягота.

Десь дощ іде —
5 Не мовкнуть голоси зозуль.
Чи хлопчик я?
Так хочу дохопитися рукою до гнізда,
Де блискавка лежить,
Як вовною обтулена змія.
10 Десь дощ іде.

Що я почну, коли наринє він,
Осипле жемчугом долину,
Стурбує плем'я ніжних верб,
І враз —
15 Немов його підітне серп —
І шум, і блиск широко перекине
На дальні луки?

Що я почну, коли врочисті звуки
Відновляться, коли здвигнеться все,
20 І піде сонце понад садом,
Як дівчина, що, знявши гарні руки,
Для гості милої несе
Хрустальну вазу з синім виноградом?

1936

* * *

І час далекий, і земля далека,
А пам'ятаю все. Маленький двір,
Страпата стріха. На гнізді лелека
Задумався. В саду ласкавий мир.

⁵ Ласкавий мир в вечірньому промінні,
Ласкавим світлом дихає ясин,
І двох тополь високих довгі тіні
Перелягли верхівками ослін.

І от виходить мати молода
¹⁰ І до куща звертає зір щасливий,
І ламле цвіт, і повідає в співі,
Що тихо йде Дунаєва вода

І що ніде нема Дунаю краю.
Я слухаю і забуваю світ,
¹⁵ А біля мене невидимий кріт
Землі кругляву купку зворушає.

Далеко він, той вечір, і не встане
Сіяти знов над світом молодим;
Ні паростком не похитне малим,
²⁰ Ні зглибока ув очі не погляне.

Навіщо ж він, як марево, як мрево,
Весь вік стоїть у спогаді моїм?
О пам'яте! Ти мов розкішне древо,
Поставлене над горбиком німим.

1938

* * *

Блукаю вдень то в луках, то в гаю,
Як дерево, вдихаю запах літа,
На падолі джерельну воду п'ю,
А на межі схиляю колос жита,

5 І так живу, як придолинний цвіт, —
Без розмислу, без дум і неспокою.
Та що по тім? Ніч владною рукою
Мій осяйний перемиляє світ.

Тоді іду блукати в інші луки.
10 Там холодом північної роси
Торкаються мене невидні руки
І з темряви, з Великої розлуки
Звучать давно безмовні голоси.

4. ІХ 1939

Гадяч

* * *

Охайно позамітано двори,
Покопані грядки чорніють масно,
І скрізь ознаки милої пори:
Дівочі руки відновили красно,
5 На кожній хаті, бурями зими
Розмитий розпис. Жарко килими
Горять на сонці. Тихо вгору йду
І помічаю: в кожному саду
Набринулися вишні, а дерен
10 Стоїть уже в гудінні та цвіту,
Немов намісник сонця між дерев.
Мале дівча несе фіалки сині,
А з урвища, де в зеленастій глині
Глибокі нори зяють, чути знову
15 Сизоворонок джеркотливу мову.
Та ось і двір жаданий. Три тополі
Стоять, як перше; на старій стодолі
Зима кроквину вивела на світ,
Розтріпавши трухлявий околіт.
20 А більш нема одміни. На горби
Збігає сад; під скелею початок
Струмка дзвенить — і двоє козеняток
Стоять на погребі...

Чолом тобі,
Землі ласкавої куточку милий!

25 Ти дав мені колись щасливі дні,
Прийми ж ізнов і другом будь мені,
І миром оклони мій вік похилий.

1938

* * *

Листок на холод скаржитья листку,
І паморозь лягає на піску.
О осінь, мрії журної любов!
Як сталося, що я дитина знов?
5 Мое житло в наскельному саду,
Я в вересні до школи рано йду.
Ось досвітом обпалений дурман
Роковано склонився під паркан;
Ось сонна церква з золотим верхом.
10 Товстий чернець хамаркає псалом,
І темний дід благає: «Не миніть
Да й крихіточку хліба донесіть!»
А оддалік, на острові крутім,
Камінний грамузд міста — і над ним,
15 Вируючи, кружляє никлий шум.
І в серце входить темний страх і сум:
Там, як хижак, гніздиться лютий глум,
І школа там понура, як тюрма,
Там друга і заступника нема!
20 Мій путь ламають сходи до ріки.
Я бачу те, що бачили віки:
Руїни башт, каплицю, журавель,
Ряди хаток, притиснених до скель,
Затоптане, злиденне живоття,
25 Отруйне шмаття, купами сміття,
Розвернене гноїще і над ним
Гіркий, зелений, ядушливий дим!
Нема ні в чім принади і краси.
Аж раптом сміх і бистрі голоси,
30 І полум'я — і заgrimіла сталь
Під молотом, мов бризнула відталь
На цілий світ і на печаль мою.
О милий звук, за що тебе люблю?

Ти що, скажи, незнаного тайш,
35 Що серце так хвилюєш і томиш?
В тобі весна і молодий потік,
І кібчика над садом перший крик,
І мрійно притуманений лісок,
І поїзда далекого димок,
40 І милий край над берегом Дністра,
І за Дністром уквітчана гора.

1939

ПОЗА ЗБІРКАМИ

* * *

Давно, давно тебе я жду...
Коли б побачить ти могла,
Як хороше тепер в саду,
Як гарно мальва зацвіла.
5 І квіти ждуть тебе, як я...
Се ж я для тебе їх садив,
Для тебе пестив і ростив;
Се ж ти, улюблена моя,
Подарувала їм життя,
10 В твоїй далекій далині
Була їм сонцем, як мені...
І я, сумуючи, не раз
На самоті, в вечірній час,
Як образ твій мені сяв,
15 Про тебе їм оповідав.

1912

* * *

Знову в душі моїй знайомий сум замрів,
І знов зовуть мене далекії країни,
Де все інакове: життя і річ людини,
Земля і небеса, поля і цвіт гаїв.

⁵ Де вічно лле весна живе тепло в долини,
Де над піском пустинь, над хвилями морів
Блискочуть гір величні верховини
Льодами вічними і білістю снігів.

¹⁰ Там, мариться мені, жив у віках минулих,
Коли лягав туман серед степів посулих,
І місяць осрібляв безмовний караван, —
Тоді в моїм шатрі солодкий морок ночі
До вуст моїх схиляв уста дівочі,
А поблизу шумів безмежний океан.

1919

ПІСЕНЬКА

Ой ліщино густолиста,
Схили темну віту;
Закрий мою криниченьку
Від цілого світу.
5 Поки мила на чужині,
Най ніхто не гляне
В ясну воду, де світилось
Личенько кохане.
Ні високий місяченько,
10 Ні ясна зорина,
Ні русалка одинока,
Ні мала зілина.
Най без милої не видне
Буде дно студене
15 І в криниці темно стане,
Як на серці в мене.

1919

* * *

Лесі Члінгаровій

Не прийшла ти. Один без тебе,
Я липовий цвіт ірвав.
І сонце прозорим медом
Точилось по листю трав.

⁵ Я ліг і заснув. Збудився —
Нема медяного дня.
І тільки зоря над гаєм,
Як грива гнідого коня.

І липовий цвіт коло мене,
¹⁰ Що ми мали зривати вдвох.
І липовий цвіт од спеки
Помарнів і посох.

Я сумно ішов на захід,
Гнідих шерстинок шукав.
¹⁵ І думав про тебе — і тихо
Зів'ялий цвіт цілував.

27. VI 1932.

* * *

Звеліла собі віддати
Ніклевий годинник мій.
І щось виправляє уважно
В ласкавій постелі своїй.

⁵ Уся поринула в роботу,
А я дивлюсь крадькома,
Як чудно під віями в неї
То світло густіє, то тьма.

¹⁰ Зітхне, погляне на стрілку,
Бровою досадно здвигне,
Подивиться бистро на двері, —
Та зовсім не бачить мене.

Не знаю, не смію спитати,
Котра то година там.
¹⁵ Я сонцеву путь виміряю
Печального серця биттям.

Як тихо повзе сьогодні
Облăдар небес огневий!
Глузлива іскорка світить
²⁰ Під тінню опущених вій.

9.VII 1932

* * *

Із мурованого покою
Виходити смутно мені.
Тільки в самотині
Можна бути собою.

⁵ Хто дає мені душу чужу,
Коли я з людьми? Чому їм кажу
Не ті заповітні слова, не ті,
Що родилися в самоті?

Легко
¹⁰ До гілки руку простягти,
Погладити билинку несвідому.
Чому ж так трудно
Себе при людях зберегти?

Як місяць світиться, коли
¹⁵ Поволі одхиляє двері
Свого житла! В юрбі зірниць
Він ходить мерклий і блідий.

І кожне речення і слово —
Мое й чуже —
²⁰ Потворно нівечить звучання
Мого укритого життя.

Камінь,
Упавши в озеро, зо дна
Не цвіт, не водоріст зриває,
²⁵ Лише намул і каламуть.

О чиста святість самоти!
Слова дзвенять, як комиші

Понад провітчастим затоном,
І сонце світу незборонно
³⁰ Сіє в дзеркалі душі.

1933–1935

* * *

Вийду я, сяду на камені,
Люди проходять край мене,
І завжди, чую, хто-небудь скаже:
«Наша сліпорожденна».

⁵ День нишпорить по моїм лиці,
Пругко брумчить, наслідує бджілку,
Хлопчик кричить на сусідній луці:
«А я піймав листокрилку!»

Воркує голуб, хльоскає прут,
¹⁰ Інколи брязнуть відра надворі.
О день веселий, багатий на звук,
А з деревом в вічному спорі.

Ноче, ноче! Твоєї душі
Я не збагну й по сьогодні,
¹⁵ Прийдеш — і тихне великий світ,
І мовкнуть листочки холодні.

Не знаю, за віщо тебе люблю.
Тиха, ти наче сестра мені.
Часом я думаю: «Може ти тут,
²⁰ Поруч мене на камені?»

Таїться в мовчанні твоїм
Щось ніжне, глибоке, пророче.
Щаслива була б я бодай на мить
Тебе побачити, ноче.

29. I 1934

* * *

Зав'язують, затагають,
Як ряска плесо.
Живущим погрівом — сонце,
Гіркавим пилом — полинь,
3 Миром — тїнь:
«Забудь... Покинь...»

— Милі, милі, один же вік.
Покинути, що ззелієв?
Оддати іншим, про віщо мріяв?
10 Для чого ж я жаром протік?

Коли чую: від сонця сміх.
«От я сію найбільш усіх,
А ти бачив женців моїх?»

Радість на бистрому вітрі цвіте.
15 Ой на бистрому, ще й на рвучкому,
А бажання — при доброму й злому
Стоять, як дерева навколо дому —
Не одходять ніколи, ніде.
То, скільки не жити,
20 Мрії не вдовольнити».

Зав'язують, затагають:
«Забудь... покинь!..»
Ласкавим опалом — сонце,
Оливним димом — полинь,
25 Миром — тїнь.

25. VIII 1935

* * *

Лагідно шумлять айланти,
Рясно блищать оливи.
На човен, мона Фіоре!
Ми будем сьогодні щасливі.

5 Ви занурите в море руку,
І буде вода під нами,
Крізь ваші пальці тоненькі,
Жебоніти трьома струмками.

10 А на морі ні вітру, ні хвилі —
Тільки стрічка від капелюшка
Буде ластитись і звиватись
Коло ніжного вушка.

15 Ми будем співати, мона Фіоре,
Ви — про рідну країну,
Про діву Марію, про сині гори,
А ще про любов до загину.

20 А я про вінок пав'яний,
Дарунок юнацького віку,
Що вітер, зірвавши з мене,
Замчав на безодню велику.

А коли б нахопилася буря,
То не страхайтесь, мона Фіоре.
Уявлені речі в воді не тонуть,
То й вас не поглине море.

25 Ви нічим не ризикуєте, мила моно,
А як боїтеся ризику,

То залишайтеся. А я покличу
Мадонну Аморориску.

Ні-ні, я не зрадник, неправда.
³⁰ Несправедливі ваші докори.
А тільки тоскно самому бути,
Коли так осяяне море.

Ви не знаєте, мила моно,
Як пусто у мене в дому старім.
³⁵ Вінок мій у морі, в воді глибокій,
Мелькає, як сизий дим.

Ви не знаєте, як жорстоко
Вростає в серце старий бур'ян.
Вінок мій у морі, в воді глибокій,
⁴⁰ Лежить, як осінній туман.

1935

* * *

Не буюли віхоли по лугах;
Дні мостили кубла затишні;
Сосни по стегна грузли в снігах,
Розтопірчивши віти, як клішні.

⁵ Я жив в одинокім дому,
Не жадаючи, мов без тіла;
Розлука мене не томила.
Улюблена книга світила тьму.

Хтось ночами житло мое ніс
¹⁰ Крізь завалений снігом ліс,
І за тонко-намерзлим вікном,
Що я притулявся чолом,
Серед темряви, тут і там,
Розкидаючи іскор високі дощі,
¹⁵ Жарко, без полум'я, тліли кущі,
Мов огнисті фонтани — принада очам —
Виринали, бурхали, світили здаля...
Невже то була земля,
Моя звичайна земля?

1935

* * *

Уже вистигає каміння,
Олива продовжила холодок,
І вечір, виходячи з дому,
Дослухається, де струмок.

⁵ Море ледве скидає піну.
Мені смутно. Там, на горі,
Спить поет у камінному гробі.
Мені смутно в такій порі.

Та нехай би чаклун-полудень
¹⁰ Був приспав мене, зчарував
І поклав недалеко моря,
На ложе попалених трав.

Я б лежав, і мені б видавалось,
Що поетова жовкла гора
¹⁵ Перейшла на степи України,
Що на ній розвивається граб;

Що зо мною сестра ласкава,
Що в задумі вона плете
Із шальвії вінок недбайий,
²⁰ Що навколо дрімає степ,

І що вітер рідного поля,
Протікаючи путь дзвінку,
Темно-синю гойдає мушку
На пшеничному колоску.

1935
Коктебель

* * *

Де не йшов я, одне й те саме
Являлось моїм очам:
Древні башти, замовклі фонтани,
Золоті наверхники брам.

5 Але скрізь було пусто. На всьому
Лід лежав, як ламане скло,
І як місяць обличчя сонця
Покопане смертю було.

10 І ніде не шуміли води,
Ні малий листок не бринів,
Ні вітер пругким перелітом
Не хияв одностайних ланів.

15 Я кликав — ніхто не озвався;
Я дивився у кожне житло:
Ніде ні рука не майнула,
Ні плече, ні юнацьке чоло.

20 Я стомився, упав. Я плакав.
Все крізь серце мені перейшло,
Що любив я, про віщо мріяв,
Що умерло і що цвіло.

І снились мені на згасанні,
В сумній непорушній імлі,
Райдуга — радість неба,
Дівчина — радість землі.

1935
Коктебель

* * *

Незмінно жду прибою в час вечірній,
Або щоб місяць, плеканий в теплі,
З тонким уривком хмари на чолі,
Замислено різьбив сади нагірні.

⁵ Та вдалині зосталось миле море,
Нагірний сад далеко од очей,
І не встає німий пестун ночей
Ласкавого приляти блиску в морок.

І в час, коли на обрії далекім
¹⁰ Впадає в ніч останній струм зорі,
Я, мріючи на кам'янім дворі,
Лиш гóрода суворий чую кле́кіт.

11. X 1936

* * *

Густі морок. Крізь вікно одчинене
Дивлюсь один, як понад краєм насипу
Біжать верхи вагонів, а за пагорком
Ховаються блискучі вушка місяця.

⁵ Те місце знаю, був там. Шелюга, пісок,
Подекуди круглясті улоговини
І на піску якийсь чудний узенький слід,
Мов борозна, тонким ребром проведена.

1936

* * *

Прозорий січень небо розтворив
І знову світло світові явив.
Срібляє обрій в ніжному тумані;
Широко день роздав блискучі грані,
5 І я дивлюсь — і всі щасливі дні,
Що спопеліли в сонячнім вогні,
Мов віяло, таємною рукою
Розгорнене, встають передо мною.
І первісна затаєна любов
10 На мляве серце напливає знов.
Над паростком, над весняним потоком
Схиляюся і плачу самотою...
Хто погубив його? Чия рука?
Незаймано пливе Дунай-ріка. —
15 Де ж огнище на мрійному смерканні?
Де постать мила в білому убранні?

1937

* * *

Червоний, жовтий і зелений блиск
Лежать стовпами в мокрому асфальті,
Страховище туману прилягло
Доми горбаті. Там, в високих вікнах,
5 Тонкі завіси мгляють прозористо,
Електрика повніе — і рослини
Широкий лист підносять загадково,
Звиваючи й гнучи потужні стебла.
Під стелями з оздобою ліпною
10 Горять блискучі люстри, наче виноград
Чудових світел, що дарують радість,
І золоті й рожеві абажури
Маячать, як прикуті кораблі.
І часом тінь чиясь майне на склі,
15 І мріється — то дівчина пройшла,
І стан її — зневага колоску.
І незліченні люди там живуть,
І долі їх сплітаються з собою,
Як тіні листя при бурхливім вітрі,
20 А в тім узорі і моє життя.
І ваше теж, дерева милі. Тихо
Ви стоїте край вулиці. В тумані
Поволі котяться холодні краплі
По ваших вітах, падають на камінь
25 І на плече мені. О, в ніч осінню
Ви мрієте про вихор громовий,
Про ніжну тканку первісної брості,
А я... а я, блукаючи самітно
По вулицях, спотворених туманом,
30 В моє минуле пам'ять зануряю.
Пригадую то молодість мою,
То башти замку в рідному містечку,
То пісню, що колись томила серце,
То друга, що загинув передчасно.

XII 1937

* * *

Понад озером одиноко
Ти ідеш, — а вже повна ніч.
Місяць мружить жовтаве око,
Десь на скелі пахавкає сич.

⁵ Як горбатіє темна гора!
Там неначе чатує хтось.
Чи то привид? пуста мара?
Жахом серце твоє облилось.

¹⁰ Тобі чується в вербах зітхання,
Хрускіт гілки, чудний неспокій,
Таємничих одеж колихання.
О, який ти ще молодий!

Оболонь. Повна тіней долина.
Стовп імлі — їх безмовний водій.
¹⁵ Ти тремтиш, немоціють коліна...
О, несміливий хлопчику мій.

1937

* * *

Що дивного, що вулиця пуста,
Що вечорами не співає молодь?
Вікно, як муром, льодом зароста,
Ручайних вод зав'язано уста,
І потоптом бреде по полю холод.

І звечора на тверді темно-синій
Нема моєї зірки між зірок,
Немов і там був ураган осінній
Та й повалив блискучий теремок.

* * *

Осі́нні хма́ри,
Жоржи́ни ве́чірнього неба!
Здіймі́ться висо́ко, поли́ньте да́леко:
Наві́що ва́м ба́чити го́ре зе́млі?

5 Одлі́тає бли́скучий водо́мороз,
Покида́є води́ і кру́чі;
Пре́красні ве́рби пони́кли од сльо́з,
Пожури́лись стру́мки гово́рючі!
Гро́за відсту́пає на би́стрій тучі,
10 Хо́ває у пі́хви во́гонь-ме́чі,
Грі́м іде́, тя́жко ку́льгаю́чи,
За́лізну коло́ду несе́ на пле́чі.
О́дна на півде́нну до́рогу,
За́кривши ли́це, одхо́дить ве́селка;
15 Пога́слі кві́ти мно́жать триво́гу,
Кри́ючі зерно́ в та́ємні ясе́лка,
Ві́тер гра́є в висо́ку тре́мбіту,
Що́ більше́ не вста́ти ме́ртовому́ лі́ту!

Осі́нні хма́ри,
20 Опале́ лис́тя з дере́ва сві́тла!
Готуйте́ до́рогу слуга́м зи́ми,
Стелі́ть ши́року обру́шина́м ть́ми!

Угні́здила́ся за́меть на півно́чі,
Скли́кає плака́льни́ць і голо́сільни́ць,
25 Буди́ть ва́жкий сні́гопад.
Ві́н хи́бко вста́є, розги́нає спи́ну:
«Де́ ти, борві́ю, ми́лий си́ну?»
Гей, за́сипле́мо те́мні бо́ри,
Та́ ло́щовини́, та́ яри́,
30 Та́ послу́жимо́ ма́тері-но́чі...»

За́кри́й, по́лудню́, голу́бі о́чі!

1933

* * *

Теперішне! Мов хатка картяна,
Ти падаєш од подиху зітхання,
Од руху вуст — а завжди непорушне.
Теперішне! Золотогранна свічка,
5 Що кожду мить згоряє безнастанно
На сонячнім престоли, а проте
Стоїть на нім од віку і до віку!

Мое «тепер»! Ти ж і тоді було,
Коли я цілував кохане тіло,
10 І нині є, коли в землі глибокій
До нього смерть устами припадає.
Ти — день і ніч, початок і кінець,
Стріла й мета, весна і зов'явання.
В тобі шукав я і в тобі знаходжу,
15 В тобі був юний і в тобі старію.

О дивна мить! Мов крізь кораль намиста,
Крізь тебе нитка часу переходить,
То золота, то чорна, то безбарвна.
Нічого не існує, опріч тебе,
20 Але й тебе нема. Вуста не встигнуть
Тебе назвати, як зникаєш ти.
Ось я веду про тебе пісню цю:
Ще звук не вмер, а ти уже навіки
Відбігла від народження його,
25 Уже ти відокремилась від слова,
Яке я щойно вимовив. Майбутнє
Тобою стало — й відступило в давнє.

26. X 1937

* * *

Як на півдні темніло грозою!
Як кували возулі
Перед тучею вихровою,
Скликаючись через ріки,
5 Через темні бори великі!

А дощ зашумів та й одбіг!
Ой одбіг, наче в прірву ліг,
Помчав далеко, на інші оселі,
Як сокіл майнув — і не глянув!

10 Чи там його краще вітають?
Чи там йому одчиняють
Різьблені вікна, золоті брами,
Підносять угору руки з вінками —
Підносять руки, хороше славлять,
15 Високі крісла на луках ставлять?

...Одна капелька забриніла,
Та й ту ж мить догоріла...

1937—1939

* * *

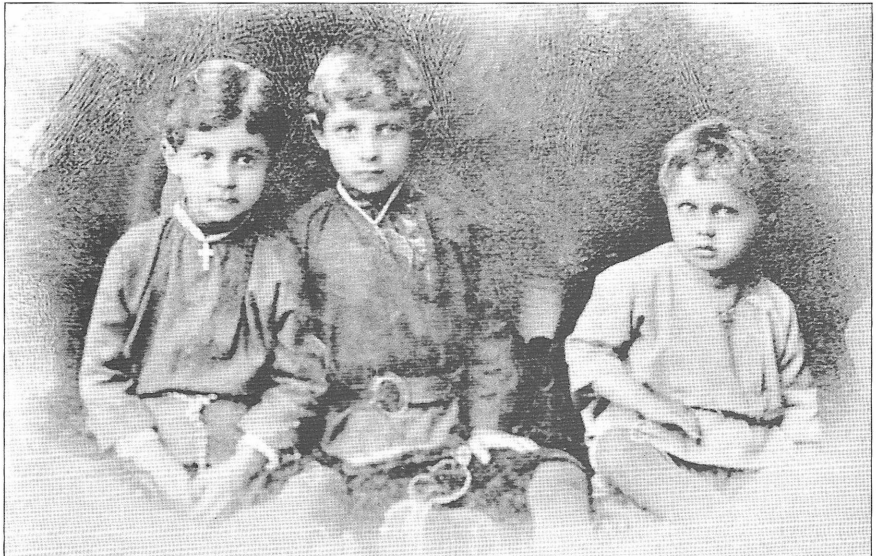
Спало все. І місяць десь погас.
Тільки грала зірка світова.
І мені в той таємничий час
Снилися незаймані слова.

⁵ Що одні пахтіли, як бур'ян,
А другі — як яблука в саду;
У одних був голос як орган,
Інші мали при устах дуду.

І радів, і дивувався я,
¹⁰ Як нетрудно виникає спів...
Був би я в степу між колосків,
Міг би дати кожному ім'я.

21. V 1937

*Батьки поета
Євтим Овксентійович
та Наталя Прохорівна
Свідзінські.
1883.
ЧМК.*

*Володимир, Георгій та Вадим Свідзінські. Бл. 1890.
ЧМК.*

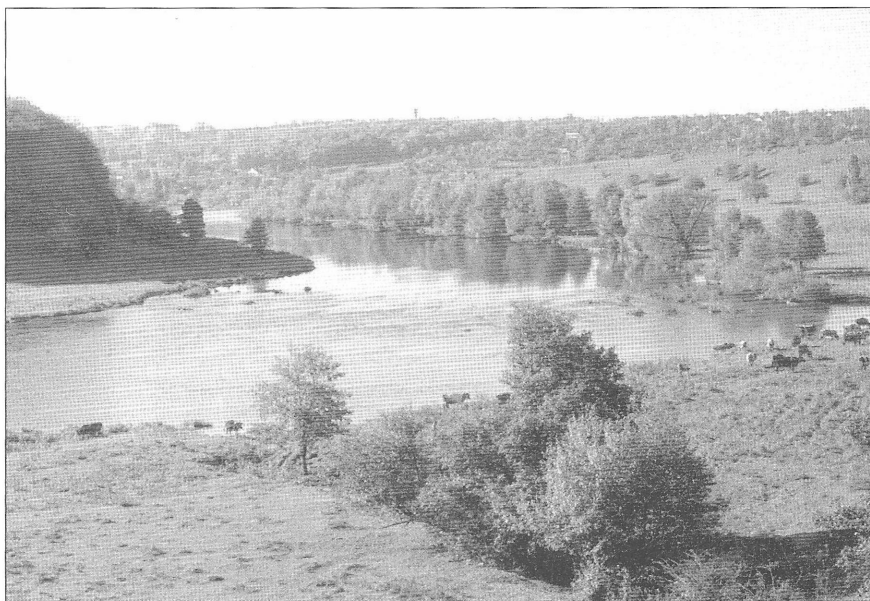

*Наталія Прохорівна Свідзінська
з донькою Оленою.
Фотографія А. Янгеля.
1910 р.
ЧМК.*

*Село Маянів Тиврівського району Вінницької області.
Місце, на якому стояли церква і хата священика, де народився
Володимир Свідзінський. Фотографія Володимира Очеретного. 2004.*

*Олена Свідзінська,
сестра поета.
1919.
ЧМК.*

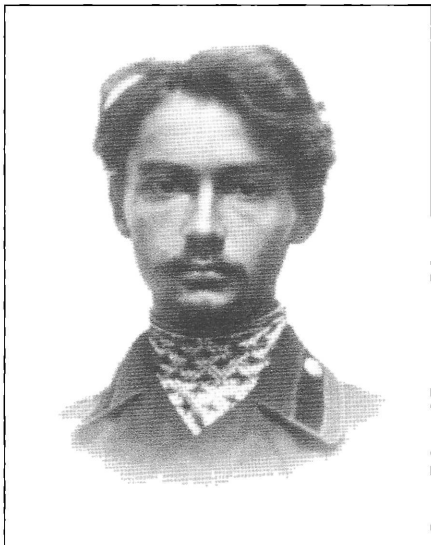
*Річка Південний Буг біля Тиврова.
Фото Володимира Очеретного. 2004.*

*Будинок, у якому містилося Тиврівське духовне училище.
Фото Володимира Очеретного. 2004.*

Подільська духовна семінарія. Фотографія початку ХХ ст.

*Володимир Свідзінський –
студент Київського
комерційного інституту.
1907.*

Державний архів м. Києва.

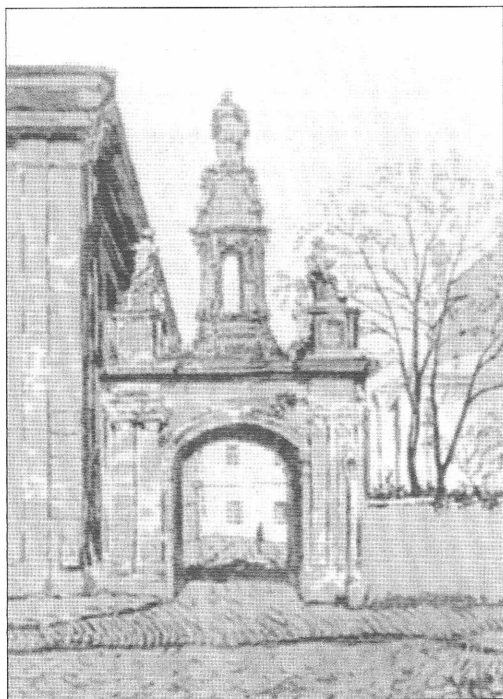
*Зінаїда Йосипівна
Сулковська,
майбутня дружина поета.*

*Фотографія
П. К. Остроумова.
Москва, 1911.
ХЛМ.*

*Родина Свідзінських і Сулковських. Лежать: Віра Йосипівна Сулковська, Вадим Євтимійович Свідзінський, Анастасія Євстрафіївна Свідзінська (уродж. Сільнічей), його дружина; сидять, 1-й ряд: Анастасія Яківна Сулковська (уродж. Зубрицька), дружина о. Ісаї, Володимир Євтимійович Свідзінський; 2-й ряд: невідома, Юліта Прохорівна Сулковська (уродж. Стопакевич), Олена Євтиміївна Свідзінська, Наталя Прохорівна Свідзінська (уродж. Стопакевич), Павло Євтимійович Свідзінський; стоять: о. Ісая Якович Сулковський, двоє невідомих. Кам'янець-Подільський, 1911.
Родинний архів Анатолія Свідзінського.*

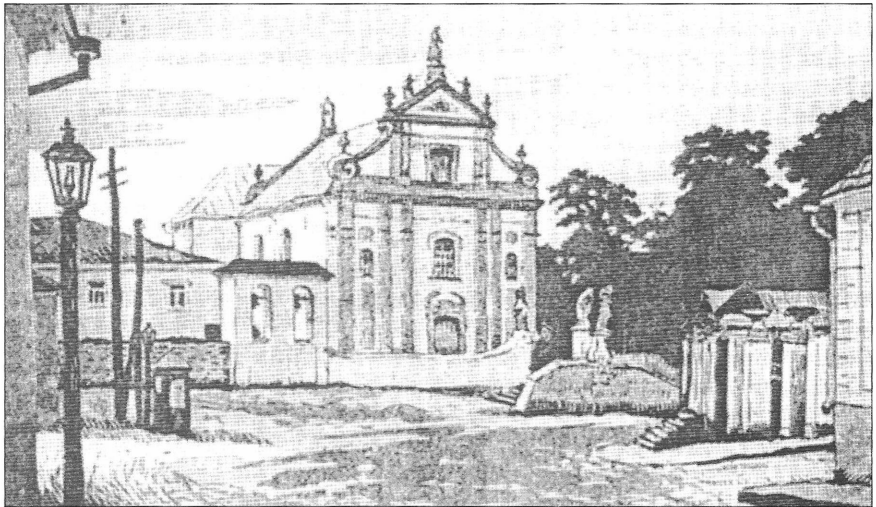
*Володимир та Зінаїда
Свідзінські
з невстановленою особою.
Початок 1920-х років.
ХЛМ.*

*Тріюмфальна брама у
Кам'янець-Подільському.
Автолітографія Володимира
Гагенмейстера.*

*Володимир Свідзінський
з донькою Мирославою.
Середина 20-х років.
ЧМК.*

Вид Кам'яця-Подільського. Літографія Володимира Гагенмейстера.

*Олена Пилинська –
гімназистка.
ХЛМ.*

*Сестри Пилинські –
Олена і Марія.
Середина 1920-х років.
ХЛМ.*

*Сидять (зліва направо): Майк Йогансен, Дмитрій Петровський, Павло Тичина, Марія Гонга,
Володимир Сосюра. Стоять: І. Дніпровський, Петро Панч, Олександр Копиленко,
Аркадій Любченко. Харків, 1925. Приватний архів Ірини Шарафутдінової (Київ).*

ВОЛОДИМИР СВИДЗІНСЬКИЙ

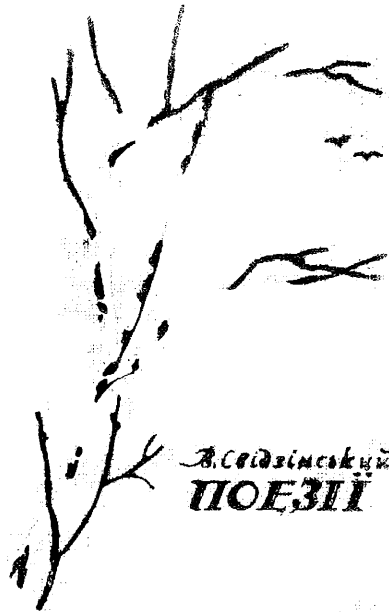
ЛІРИЧНІ
ПОЕЗІЇ

Всеукраїнсько Державне Видавництво.
з'явилася Філія.
1922.

В. СВИДЗІНСЬКИЙ

ВЕРЕСЕНЬ

ХАРКІВ
1927

В. Свидзінський
ПОЕЗІЇ

Обкладинки прижиттєвих видань
поезій Володимира Свидзінського.

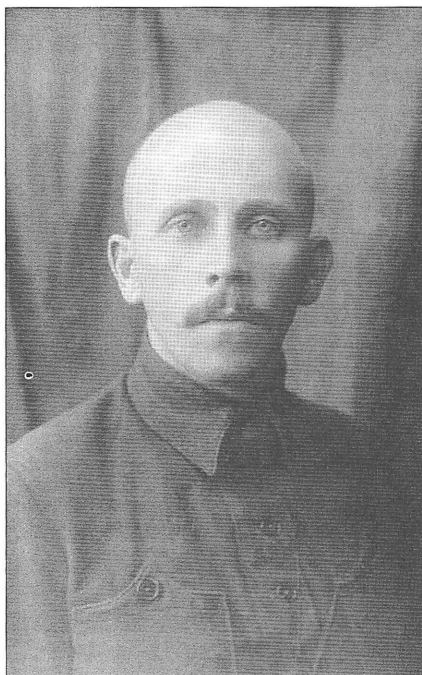
Наталія Прохорівна
Свідзінська.
Середина 1930-х років.
ХЛМ.

XXXXVII

Холодна тиша. Місяцю надламаний,
Зо мною буде і освіти пелюк мій.
Вона, як сніг на вітках, умириса,
Вона, як сніг на вітках, і осиплеться.
Три радощі у мене невдільмані:
Самофія, труд, мовчаня. Туди знов
Немає вісвіта. Місяцю надламаний,
А виноград відновлення у ній неч.
На мертвоті полі с'яну поміжній
І зовуть зорі біля мене подати.

1932.

*Павло Свідзінський.
Кінець 1910-х—
початок 1920-х років (?).
ХЛМ.*

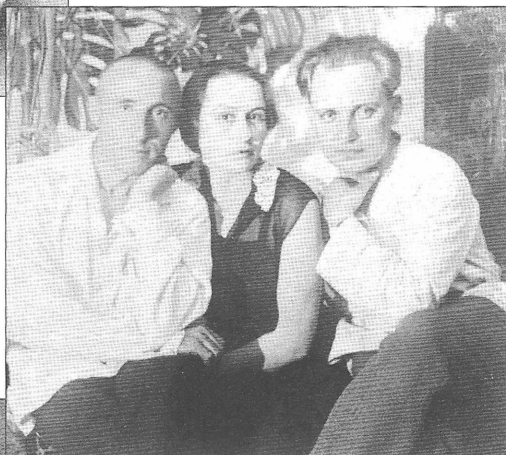

*Олег Свідзінський. 1937 р.
Фотографія зі слідчої справи.
Державний архів
Вінницької області.*

*І. Дніпровський
з дружиною Марією
Пилинською.
Початок 1930-х років.
ХЛМ.*

*І. Дніпровський,
Марія Пилинська
і Варфоломій Кириленко.
Початок 1930-х років.
ХЛМ.*

*Володимир Свідзінський.
Маріуполь,
жовтень 1936 року.
ЧМК.*

*Володимир Свідзінський,
Олена Чілінгарова,
невстановлена особа,
харківський знайомий
Пилинських Никифорок.
Кінець 1930-х років.
ХЛМ.*

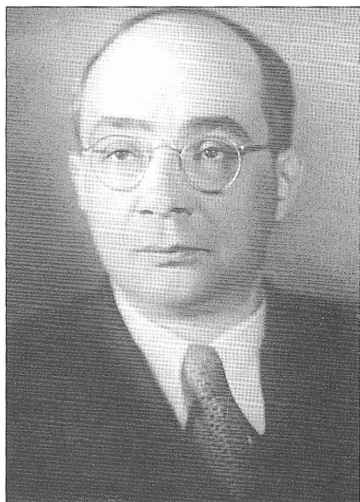

*Олена Чілінгарова.
Кінець 1930-х років.
ХЛМ.*

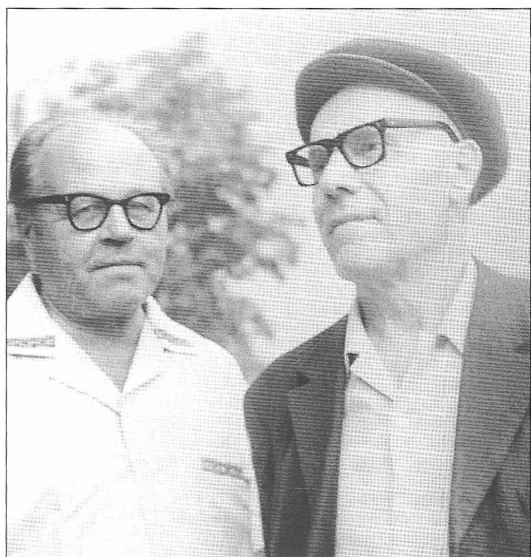
*Будинок по вулиці
Лютівській
у Харкові,
де Володимир
Свідзінський
у 1930-х роках
винаймав кімнату.
Фото 1975 року.
ХЛМ.*

*Микола Бажан.
1930-ті роки.
ВР ІЛ.*

*Юрій Яновський.
Фото Євгена Ряпасова.
Вересень 1949 року.
ВР ІЛ.*

*Андрій Чернишов
і Василь Мисик.
Харків, 1979.
Центральний державний
архів-музей літератури
і мистецтва України.*

* * *

На вечірніх вулицях і майданах
Мороз кує паморозь із туману.
Високі доми ламлються в імлі,
Хмуρο горбатіють, як дикі гори.
5 Мовчуці велетні, куди ви ведете мене?
Назустріч люди без ліку, без краю,
Наче сиплеться чорне зерно.
Ідуть дівчата в чорних шапочках,
Ідуть діти з забавками,
10 І злидар простягає руку
(Огляньтесь на моє темне блукання!)
І лежить хлопчик, білий як свічка,
І його пальчики здригаються,
Як лапки косарика-павука,
15 Що їх одривають діти.
Мовчуці велетні, куди ви ведете мене?
Огні виринають праворуч,
Оббігають сад, підносяться на мостах,
Падають в імлу, вертаються з лівого боку,
20 В'яжуться повислими ланцюгами,
Вирлоокі самокати ллються, ллються,
Вулиці звільна кружляють круг мене,
Чаклюють, кличуть, гримлять,
Вирлоокі самокати ллються, ллються...
25 Тополько, тобі не сумно?
Ти нічого не маєш сказати людям?
Ти ж, як і я, не хотіла бути.
Мені здається, я бачив тебе
Колись, давно, —
30 І ти так само стояла в паморозі,
І так само ламались доми в тумані,
І люди зринали чорним зерном
(Огляньтесь на моє темне блукання!),

І лежав хлопчик, білий як свічка,
35 І його пальчики здригалися,
Як лапки косарика-павука,
Що їх одривають діти.
Тополько, це досі ти?
Мені трудно іти, мислі поникають.
40 Я затуляю очі, мені заздрісно,
Що ти вся в паморозі.

12. XI 1933

* * *

Як радісно поглянути з вікна
В цей холодок, в цю глибину зелену,
Де тінь і блиск, і брила кам'яна,
І вив'юрка шугає в гущі клена.

⁵ На самоті, без милої руки,
Я не сумую: і ласкаві ночі,
І миром віє з повної ріки,
І зорі дивляться глибоко в очі.

1938

* * *

Хтось був вночі в дворі і коло саду,
Хтось поламав бурульки льодові,
Біля дверей, на стеблах винограду,
Що в промені мигтіли, як живі.

⁵ А я не чув нічого... Сон глибокий,
Немов скалою, слух мій привалив,
І тільки зорі слухали високі,
Як збитий лід на камені бринів.

1938

* * *

Хто мені повість, у які безодні
Углибає час? Де весна прихильна,
Що ввела мене в двері повноліття,
В вік юнацтва?

⁵ Де любов моя, таєне кохання,
Ніжне джерело дум печаловитих,
Що лилися в ніч, у сади безмовні
В запах яблунь?

Я ішов на степ, я ставав на згірку:
¹⁰ «О зійди, зійди, полум'я небесне,
Освіти мені люблену долину,
Милу хату!»

Ось бурхає схід незглибимим блиском,
Солов'ї гримлять, набігає вітер,
¹⁵ В надручайний сад тої, що люблю я,
Входить сонце!

О, коли б мені промінь, або птаха,
Або дальній грім повістили нині,
Що до мене знов молодість вітає
²⁰ І кохання.

Та скоріше дуб вийде на облоки,
Скорше тихий сніг стане другом літа,
Аніж прийде хто одвести занепад
Од мого порога.

XII 1938

* * *

Ніде днів розширяться:
Цілий світ обвитий хмарами,
Наче опрядом опрядений,
Сірим замотком обмотаний.

5 Вітер шастає під агрусом,
В верболозі стрепихається,
Колихає білим деревом,
Верховіття кленів торсає.

Не веліла осінь заздрісна,
10 Щоб дерева величалися
Спадком літа добромисного:
Все обірване, обтрушене!

Але гордо і незаймано
Нелинь-дуб стоїть на заліску;
15 Листя жовто-червонястого
Не дає вітрам обносити.

Не дозволить він красу свою
Волочити по лощовинах,
По колькій тернині шарпати,
20 В сиву пámороку кидати.

Аж коли весна розсвітиться,
І весь світ обвіє гóлубо,
І протеплить тіло велетня
До осердя потаєнного —

25 Гарне листя вільно скине він —
Не в полу вітрам-зайдисвітам,
А на плечі юним проліскам,
Рясту синьому, баранчикам.

31. X 1938

* * *

По цій землі ступав Богдан великий,
Розпалено козачі грали коні;
Смертельний спис блищав на оболоні,
Зривалися і завмирали крики.

5 Текли зағони з міста на поля,
А матері їх проводжали босо.
Гарячий вітер налітав здаля,
Чорноблиском леліло темне просо.

Як з пагорка сповзає тихо сніг
10 Напровесні, так тихо час минає...
Нечутно вік за віком перебіг
І що живе було, того немає.

Ой ізійду на степову могилу
Да гляну ж я на Україну милу.
15 Густі лани течуть повноколосо,
Чорноблиском лисніє темне просо.

Дзвенить і б'є колючий суховій,
Ах, смутен, вітре, вічний голос твій!
Дивлюсь на степ, на села, на долину...
20 Не надивлюсь на милу Україну.

1938

* * *

Я знов твій гість, землі куточку милий!
Не перший раз мене приймаєш ти,
Щоб одвести од мене сум і втому.
До тебе звик я і тебе люблю.
5 Твої горби, кущеві придолинки,
Осот на луках, хміль коло води,
Ковбані, скриті в нетрях очерету, —
Все-все мені нагадує той край,
Де перебіг, як бистрий горностаї,
10 Відрадісний мого життя початок.

Там сад був, темний сад, як темний гай.
Там берести і ясені потужні
Мені оповідали речі дружні:
Про добрість сонця до землі своєї,
15 Про лагідні турботи ранніх зор.

Про золоті колісочки на вітах,
Де вивільга дітей своїх гойдає.
Там все мені любов заповідає:
Срібляста принадь на медовій сливі,
20 Ласкавий пух на котиках лози,
На скелі моху тепле запинало.
О саде мій, учителю прихильний!
Як рано я з тобою розлучивсь,
Як рано вийшов у шумливий світ!
25 Та все життя мое, у снах глибоких,
Як вірний друг, являвся ти мені
В такій красі блискучій, хоч сумній,
В такім солодкім, хоч примерклім сяїві,
Що плакало і завмирало серце.
30 Навіщо ти тривожив сонний дух мій,
Будив бажання відновити те,

Що на землі відновлення не знає?
Ніхто мені не дав гіркої вісті,
Та я відомий, що тебе немає.
35 А хоч би ти і досі красував,
Не хочу я ронити сльози там,
Де ти вінчав мене небесним щастям,
Не хочу я на чистому смарагді
Лишати плями смутку та прокльону...

40 Та в час, коли я помирати стану,
Явись мені, коханий саде мій!
Явись таким, яким прийшов навесні,
Коли в тобі ліщина розцвітала.
Хай скорбному мені здаватись буде,
45 Що сотні дармовишків світюгцем
На подуві квітневому бринять,
Що, держачи на вітах безліч сонць,
Кущі, мов сестри, стали наді мною,
Щоб милою відрадою дитинства
50 Осяяти останню мить мою.

10. X 1938

* * *

Гарячий день. Дрімає Чигирин.
Лежу в тіні край берега один.
Скрізь зелено, людей немов немає,
І тільки вітер тишу розриває.

⁵ Передо мною луг, за лугом ліс.
Густіючи, як димова завіса,
Висока мла здіймається з-за ліса.
То, певно, там цей жар палючий ріс.

І ріс, і грав, і пахощами сіна
¹⁰ Ситив себе. О золота година!
Хоч сонце завжди — мрії баламут,
Але мені сьогодні добре тут.

Не заздрю я підхмарному орлові,
Не заздрю й вам, пушинки осотові,
¹⁵ Що линете за вітровим крилом,
І кораблі, і плавачі разом!

Та де я, що я? Чи то Тясмин дише,
Чи іволга галузкою колише?
Мене веселий будить голосок:
²⁰ «Добридень вам! Аж ось де холодок!»

1938

* * *

О, коли б дощ пішов вночі,
Як перше, як давно!
Я б одчинив вікно,
Я всім єством моїм
5 Вдихав би блискавку і грім,
І невидимих крапель шум,
Що заворожує і найсумніший ум.

І думав би утішно я,
Як перше, як давно,
10 Що мати-ніч і я гадаємо одно,
Що прохолода знов
Надовго прийде в милий сад,
Що в добрих зорях стигне виноград,
Що в час, як ми спимо, не спить любов.

17.VI 1939

* * *

Над го́родом ніч і сон;
Тихо край білих колон.
Німують високі доми,
Очі їх повні тьми.
5 Внизу, коло світлих вітрин,
Блукає сторож один.
Коротка рушниця в руці,
Шапка в морозянім молоді...
Люблю я вітрини нічні —
10 Сяйво в черво́нім вині,
І посуду синій кришталь,
І рум'яної ляльки печаль,
І дитячих убрань рукави,
І пащу вовчої голови.
15 Промчав пустий автобус,
І промінь його як вус,
Як довгий вус золотий,
Упав на асфальт нічний.
Я тихо додому іду,
20 Мою думу з собою веду,
Веду мою думу, як тінь,
І люблю мені в самоті,
Неначе я щастя жду,
Неначе я в дивнім саду.

2. III 1939

* * *

Уже ночі повні спокою,
Повні юної теплоти;
Щойно смеркнеться, під водою —
Тонка скибочка ясноти.

⁵ Ой лежить, не зринає,
Тільки іноді тихо здригає,
Коли тая ліщина, що клонить
Дві гілки з навислої кручі,
На неї ронить
¹⁰ Свої сережки пахучі.

1939

* * *

Над рікою Дінцем,
На колишніх полях половецьких,
Мир і спокій лежать уночі:
Не гримлять харалужні мечі,
5 Ні лис не бреше, ні Див не квилить,
Тільки зорі, оббризкавши темну блакить,
Одна перед одною грають вінцем.
Да не видно ж ніде половчина,
Ні коня його, ні стріли —
10 На руську державу хули, —
Твердо стала неоглядна Русь,
Славна Русь-Україна.
Буйно зріє пшениця у полі;
Де долина, там клени й тополі.
15 Що тополі — мов башти камінні,
А клени — як ті шишаки.
Да під кленами, в темнім затінні,
Як леліяні квіти, хатки.
Там руська жона — наче пава;
20 Не боїться розбійних гостей,
Не здригаються шиті рукава,
Ні сама вона, величава,
Над колискою милих дітей.
І на рідний далекий Дунай
25 В'ється в темряві пісня весела;
Ріки повні, поля — як гай,
Міста раді, щасливі села.

1939

Гадяч

* * *

Коли пізній бродяга-трамвай
Мчить за містом крізь ніч і гай,
І несе мене, й важко гримить,
Сон мої очі темнить,
5 А сам мені шепче: «Не спи!
Нехай праворуч, ліворуч,
Вінчаючи мертві стовпи,
Ув'язнені світла пливуть
І поволі, за рядом ряд,
10 Зникають, одходять назад,
А ми продовжимо путь
І вийдем на темні степи.
Ой об'їдемо села й міста,
Завали снігу, опалі літа —
15 Лиш ні слова не треба казати —
Та й приїдем до бідної хати,
Що була тобі першим гніздом;
Ти зійдеш — тихо кругом!
Ніч темна, далеко до ранку;
20 Дашок над колонками ганку
Розіп'яв свої крила — та й спить,
І завіяний погреб спить,
І в заметах німує город,
І дрова в довгастому стосі,
25 Ніким не порушені, досі
Стоять — і між круглих колод
Гніздиться холод і тьма,
І людського сліду нема.
Ти питаєш: «Це мила облада?
30 Сподівана втіха й відрода?» —
Коли раптом високо в гілках
Стрепенеться на груші птах,
Пломенисте посиплеться пір'я,

І освітить і сад, і подвір'я,
35 І всі, кого ти любив,
З ким радість дитинства ділив,
Тобі молодю вийдуть устріч,
Ти милих побачиш увіч,
І буде весела їх річ:
40 «Ах, возик який золотий
Примчав тебе, брате, додому!
Чи довго ж ти їхав на ньому?
Десь, певно, од стуку да грюку
І трави під снігом глухим
45 Здрігались та й думали: грім!
І, може, приснилося їм
Гудіння бджолине, а нам...
А нам — догадаєшся сам —
Приснилось, як сонце грало
50 На клетках білого шуму,
На верніводі, під млином,
Куди в неділю, бувало,
Сумну співаючи думу,
Довозив нас татко човном».

15. XII 1939

* * *

У рідній моїй стороні
Не маю я рідного дому,
Ні саду — щоб діяти те,
Що миле й відрядне мені.

⁵ Зібрав би я в гарну сім'ю
Дерева, і квіти, і скелі,
І плем'я, чий голос — пісні,
Любило б оселю мою.

Я слухав би жеркіт струмка,
¹⁰ Я б міг зупинити в долині
Потік і розводити риб
У круглій водоймі ставка.

Скінчивши спокійні труди,
Я йшов би спочити на берег,
¹⁵ І верби вітали б мене —
Задумані сестри води.

Живу я в чужому дому
На біднім веретищі міста;
Лиш насип я бачу з вікна
²⁰ Та обрій у вічнім диму.

Два дерева стоять у дворі,
Два друга самотніх, два в'язні;
Немає під ними трави,
Не видно їм блиску зорі!

²⁵ Лиш вітер крилом громовим
Над ними ударить порою,
Пробудить то шум у гіллі,
То мрію у серці моїм.

1939

* * *

Коли весь двір пірнав у тінь,
На пасіку, поза курінь,
Тягнуло димом від сушарні.
А ми гуляли в ловитки,
5 І ти ховалась за дубки
Або за горбики цвентарні.

А потім сонце западало,
І з насипу дивились ми,
Як дальнє дерево й доми
10 Скривали тліюче кружало, —
І боязко горнулась ти
До мене, щоб додому йти.

Є у зорі жаркий янтар,
А в півночі Волосожар.
15 О світе мій, землею вкритий!
Віддав би я ще й кращий дар
За той курінь, за той димок,
За твій летючий голосок,
За те, щоб знов тебе ловити.

27. XII 1939

* * *

Північний вітер грає на дуду
І зграї віхол виганяє в поле.
Снігур гуде, снігур гуде в саду
Про тебе, зимо, довгая неволе.

* * *

Коли, заглянувши в курінь,
Убило сонце ранню тінь,
Тоді рибалка-дідуган
Із'їв останній баклажан,
5 Побрів під кущ і тихо ліг,
Прим'явши росяний моріг.

І закурив. Над ним висока
Шепоче вільха. Часом птах
Пурхне раптово. В небесах,
10 Землі чужої заволока,
Стоїть хмарина одинока,
Сріблисто-пінна по краях.

Дід задрімав. А промінь сонця
Все оглядає в курені:
15 В кутку завислі волоконця,
Померхлі фарби на рядні,
Кисет, коробочку бляшану
І морхлу шкірку баклажана.

1. III 1940

* * *

Я став край берега. Мій човен
Лежав спокійно на воді.
Десь сонце сходило тоді,
Ростучим блиском світ був повен.

5 І день, зродившись, розкривав
Дзвінчасті трубочки повою,
Що нерозривною стіною
Противний берег облягав.
Вони були і під водою,
10 Там рясно відсвіт їх лежав.

Зукоса чапля пролетіла,
Вуж в'юнкс переплив ріку;
Золотогранна, на листку
Край мене капля тріпотіла.

15 І милий Тясмин струнко біг,
З веселим лепетом привіту,
Туди, де встало сонце світу;
І, як дитя, петрів батіг
Дивився просто в очі літу
20 І надивитися не міг.

2. III 1940

САРАЙ

Аби стемніла літня ніч,
То й починає клятий сич:
— Гей, дубе, дубе, князю дубе!
Да годі вже тобі в діброві
5 Стояти на горі дніпровій,
Та викривляти гілля грубе,
Та шумко вітер поборяти!
Ні з сьогобіччя, ні з заріччя
Не прийдуть красні сурмачі
10 Твоє величчя уславляти —
Недбалі прийдуть рубачі,
Поциркають крізь рівні зуби:
«Берімся, браття древогуби!»
Дарма, що велетень еси, —
15 Як бовдур, грянеш з високості,
Малим куццям поламлеш кості.
Тоді не вжалують краси:
Обсядуть, обчухрають чисто
Та й завдадуть у дальнє місто.
20 І там не будеш спати сном:
Ударять в серце долотом,
І голову проб'ють гвіздками,
І стягнуть гаком у ребрі,
І на смердючому дворі,
25 Над отвором глухої ями,
Тебе розіпнуть, як труну.
Тоді забудеш про весну!
Там шашелі, щурі, тхорі
Та плісняви холодний слиз,
30 Та тлін — беззубий костогриз,
Ще й цвіркотіння цвіркуна,
Неначе брязкання заліз.
Наточать з тебе порохна!

А що чужих нап'єшся сліз,
35 Коли надійде ніч осіння,
Наслухаєшся голосіння
На дрова рубаних беріз!

30. VI 1940

* * *

Довіку б тут,
На полі юності моєї,
На сугорбі, стояти самотою
І бачити круг себе тільки ніч,
5 Надихану земною теплотою!

Але стояти не живому
І не бездумному, а так,
Як дерево у темряві стоїть,
Звелівши всім листочкам: «Тихо!»,
10 І слухати в самотині,
Як там, в височині,
Де з зор насипана дорога,
Проходять вічні каравани Бога.

А на світанку не коритись дневі
15 І не вертатись до життя,
А обертатися в листочки тополеві,
В каміння, повне забуття,
Щоб не приймати в слух
Ні гуркоту, ні голосу, ні шуму,
20 Ні піснею виливаного суму
Над приречénним на загибель цвітом,
Над цим прекрасним і печальним
світом.

23. VII 1940

* * *

Як інколи сумую самотою,
Не знаючи, відкіль пливе печаль,
Мені буває жаль,
Що я, не владний над струною,
5 Не можу музику збудити,
Журливу дівчину у райдужному строю.

І гасне звук німий. Але приходиш ти,
Стареньку хустку кинувши на плечі,
І, поки тьмить ся дальній вечір,
10 Вдивляєшся в прозірчасті мости,
Високо знесені на заграві блідавій,
У хмарні рисочки, начеркнені на ній,
В насумрені доми й споруди величаві;
Руками пам'яті находиш світлу ланку
15 В померхлому ряду давноминулих днів.

І ось твої слова,
Зриваючи зневірену мовчанку,
Звучать як спів,
як щастя музика жива.

Зачинить ніч зорі ясне вікно,
20 Та вже природа з нами заодно:
Мов зерно на простелене рядно,
З малого паросня розвіяної тучі
При місяці спадає дощ блискучий,
Розворушає чорний бір,
25 І з бросток смоляних, з некошених полявин,
З дрібних перелісків, з зарослих озерявин
Навала пахощів пливе до нас у двір,
І молодість нову вливає в давні сни,
І плеще полум'ям забутої весни.

1. VIII 1940
с. Банне

* * *

У завулку вузькому
Тонко мгіє туман;
Тінь високого дому
Полонила майдан.

⁵ Наближає смеркання,
Мовкне вітер-казкар...
Холодок зов'явання
Обіймає бульвар.

Сяє захід святочний,
¹⁰ Мов цвіте оболонь;
У кав'ярні молочний
Розпустився вогонь.

Ніжним полум'ям канна
Серед скверу горить.
¹⁵ Мить життя несказанна
Невідчутно летить.

9. X 1940

ДОЧКА БІЛІТИДИ

Мати любила мене, та, коли її зрадив коханий,

В дальній подалася світ, кинувши доню малу.

Батька не відала я — та й гіркою сиріткою стала.

Наймичка, в рам'ї лихім, людям худобу пасу.

⁵ Славлять, що мати моя невимовно хороша на вроду,

Славлять, що нині вона в пишних палатах живе.

Ледве на день зазоріє, у поле бреду я, голодна,

Там, над потоком малим, довго в задумі сиджу.

Плюскає, грає потік, а я смутно питаю у нього:

¹⁰ «Водо, хто кращий, скажи: я чи матуся моя?»

20. X 1940

* * *

Як білий дух, метався сніг,
І раптом склав блискучі крила,
І знемощів, і ничма ліг...
Невже звестись йому несила?

⁵ Здавалось, тільки на часинку
Лицем припав він до землі;
Здавалось, вітер оддалі
Його підійме, як хустинку...

¹⁰ Аж ні! Упавши на бур'ян,
Лежить холодною марою,
І ним побілений курган
Його здається головою.

¹⁵ Ну що ж? Плямуйте ніжне тіло,
Топчіть одеж його срібло,
І ріжте полозом, і сміло
Клейміть незаймане чоло, —

²⁰ А він, коли настане час,
Вмить перекинеться потоком
І дзвінко посміється з вас,
Зливаючись з Дніпром широким.

Із. XII 1940

* * *

Умер годинник токотливий.
Зламалася блискуча вісь,
І зупинились коліщата
Під золотим візочком часу.
5 Стоїть він тихо, не рокоче,
Неначе та чумацька мажа,
Покинута в степу глухому.
Огненні коні скам'яніли;
Уже не підуть оббігати
10 Свое одвічне кружало,
І, упустивши віжки з рук,
Погонич-сонце задрімало.

16. I 1940

* * *

Умруть і небо, і земля,
Замовкнуть голоси природи,
І, набігаючи здаля,
Не будуть плюскотати води.

5 Все, що росте, зоріє, пахне,
Безмовний холод пожере,
І злоба без людей зачакне,
І смерть без здобичі умре.

Та я хотів би уявити,
10 Серед своїх останніх мрій,
Що ти довіку будеш жити,
О буйний вітре степовий!

Твое не стихне трембітання;
Ти в мороку, серед руїн,
15 Як ехо давнього змагання
Все повторятимеш один

Слова поетів прозорливих,
Уболівальників земних,
Благання їх пісень журливих
20 І скарги, і прокльони їх.

17. X 1940

* * *

Уже зорялося. Туманно багряніла
Вода під комишем, коли я в човен сіла.
А на човні був дід. Пожовкла борода,
У погляді печаль, як миляна вода,
5 Волосся над чолом скомшилося, склочіло,
І так старе життя ворушилось несміло,
Як леглий, до землі приплющений листок,
Коли під ним малий прокинеться жучок.
Та що мені по тім? Я молода, дебела;
10 Гребти — не труд мені. Веселі брязкотела
Мені вчувалися у вітрі степовім,
І спів мій радісно перекликався з ним.
Так довго ми пливли. Коли дивлюсь: ой горе!
Маленький наш потік перетворився в море.
15 І що за дивна річ? Ні зілля, ні кущів,
Ані дерев нема, не видно й берегів
А на воді кругом, у змінному сплетінні,
Розгойданих гілок вихитуються тіні,
Виразним шелестом весь повен ранній день,
20 І віють пахощі черемхи й черешень.

* * *

Який в тебе плац химерний!
Вітер, огонь і тьма.
Прийшла і уже для мене
Нічого в світі нема.

⁵ Які в тебе темні очі,
В них зорі вночі й удень,
А там, на їхнім бездонні,
Розквітнув мій сад пісень.

Які в тебе перса гострі,
¹⁰ Наледве я приторкнуся,
Як трачу і волю й пам'ять,
І щастя втратить боюсь.

Які вузенькі долоні,
Що голову неживу
¹⁵ Підводять мою, і знов я
Тобою лише й живу.

Який в тебе плац химерний!
Зоряні очі які!
Які в тебе гострі перса!
²⁰ Які долоні вузькі!

* * *

На три зорі у чисте поле,
На сильне зелення,
Де не владав ще плуг ніколи,
Пущу свого коня.

5 А на четверту свисну з ганку
І він примчить к мені.
Жахнеться мати і, фіранку
Зірвавши на вікні,

Углядівши, що я на ньому,
10 На звірові своїм,
Немов на місяці ясному
Ізник, лишивши грім,

До столу схилиться: «На кого
Лишив мене, стару?»
15 І чи у змія ж огневого
Ти визволиш сестру?!»

КАЗОЧКА

Щось я таке забув,
І як би його згадати?
Був собі... Хлопчик був...
І вмів той хлопчик лігати.

⁵ І був він такий хорошень,
І був він такий хоробрий,
Такий удатний... Лишень
Був він занадто добрий.

¹⁰ І жили з ним друзі-хлопчики,
Дурненькі, неначе стовпчики.

От вони й кажуть до нього,
До друга свого:
«То ж ти умієш лігати,
Чи не міг би ти нам дістать
¹⁵ У сонця огню зірвать?»

А самі собі дують в руки
І раді з такої штуки.
— Бачиш, померзли ми,
Не проживем цієї зими.
²⁰ Він полетів. Тільки що й гадати,
В що ж йому сонця взяти.
Нічого такого не було —
Узяв під крило.

П О Е М И

СУМ-ОЗЕРО

В краю далекім ліс зелений,
І свіжо і затишно в нім.
То тут, то там потік студений
Біжить, шумить в яру тіснім.
5 Ясні джерела прохолоди,
Прозірно ллються бистрі води
Попід корінням віковим,
Поміж розкиданим камінням,
Оклонені густим затінням.
10 І повні нерозгадних дум,
До них схиляються в печалі
Головки лілій і конвалій
І слухають їх вічний шум.
І крізь дрімучі верховини
15 Вгорі сяють небеса
І нігди світла їх краса
Понури́м військом хуртовини
Не потьмарилась в тім краю;
І вільно промінь полуденний
20 Тече крізь лист темнозелений,
Береться золотом в гаю;
І вітру сонному покірний,
Творить у зморці лісовім
Узір летючий і невірний,
25 І тихо-тихо в лісі тім.
В таємних застумах одвіка
Не чутний голос чоловіка
Ні звіра; навіть пташки спів
Ні ввечері, ні в час світання
30 Не будить з вічного дрімання
Стогодніх велетнів-дубів.

І в неприступній гущині
Суворих пуцц, ніким не знана,
Є в тім гаю одна поляна,
35 Зелом покрита і поткана
Розкішним цвітом. І на ній,
Як чаша, кругле і глибоке
Блищить озерце одиноке.
Кругом стоять дуби ставні
40 І виглядаються в кришталі
Незбурних вод, як в прозиралі.
Під ними легко, як у сні,
Небес одкинулось склепіння,
Але в прозірній глибині
45 Не видно дна. Лиш баговіння
Скривалом щільним і важким
Прослалось скрізь попід водою,
І що ховається за ним, —
Ніхто не знає. Та порою,
50 Ніби невидною рукою,
Воно розхилиться на мить;
Тоді в безодньому розриві
Неначе терем затремтить,
Замріють башти блискотливі,
55 Срібло і золото замигтить.
Та тільки око їх заздрить,
Як знов таємнее рушіння
Пригорне яре баговіння
І тее марево вабне
60 Ніби завісою запне.

Над озером, діброви красень,
Старий високостанний ясень
Над самим берегом стоїть
І верховиною густою
65 І дні і ночі над водою
Без вітру сумно він шумить.
І тільки із-за гір високих
На синяву небес глибоких
Рожевий ранок ізійде,
70 Туди зозуля прилітає,
На темний ясень той паде,

І довго жалібно співає.
Прийди один в зелений храм,
В дрімучий гай прийди, юначе,
75 І в тиждості зостанься сам,
Послухай, як зозуля плаче,
Як дзвінко ронить згук по згуку
Сумовно-світле ку-ку, ку-ку.
Кругом цвіте весна-красна,
80 Блискоче сонце, листя грає,
І небо радісно сіяє, —
Не знає радощів вона.
І повне скорби, згук по згуку
Прозірно леться ку-ку, ку-ку.
85 І згуки ті падуть, падуть
Як краплі крові, як коралі
В безмовне озеро печалі;
І тільки води їх замкнуть,
Як знов лунає згук по згуку
90 Те безнастанне ку-ку, ку-ку.

Гай стихився і наслухає;
Поникнуть трави до землі,
Шумливий ясень ущухає...
І тільки чути віддалі
95 Сріблясте булькання потока;
Тоді калина мовчазна
У трав питає: «Хто вона,
Хто ся зозуля одинока?
Я тужний спів її люблю».
100 Ніхто її не відмовляє,
Вона не зна й ніхто в гаю
Тієї тайности не знає.

СТАСЯ

Ми сіли на лавку край дороги.
Тихо було. Нетоптана хопта
Холоділа в росі і смутку,
І смутно ручай брумчав і курликав
5 Поміж щавієм та лопухами.
Захід глибоко дихав блиском.

Стася сказала: «Ці хмари розбиті —
Ніби поле, пооране в скибу.
А та, що обік, — мов кущ полині».
10 — «Котра?» — «Он та, над чорнóкленом, димна,
Капана бронзою понад краєм».
Я поглянув: у копанці сонній,
Різьблено замкнені в мертвоводді,
Світились хмари, небо, узгірок —
15 Два світи, дві тиші вечірніх,
Дві глибокості незмірєнних.

Кілька хвилин перейшло в мовчанні.
Тільки каштани в колючих кожушках
Інколи падали на дорогу.
20 «Ти знаєш, — озвалася Стася, —
Я мрію часом, що десь далеко,
За диким грóмоздом гір нездобутих,
Стелеться степ, нікому не знаний.
І там так тихо, так свято тихо,
25 Як ніде на землі. І не може
Туди ні тьма, ні день доступити,
Тільки зоря обвиває обрій
На всім обводі малиновим світлом
І тайно звучить... не сказати для кого».

30 Стася замовкла. Туркіт ручаю
Струнко вливався в безгоміння.

Захід глибоко дихав блиском.
«Зоря прекрасна, — тоді сказав я, —
Тільки ж вона, багряним сувоєм
35 День згорнувши, далеко односить
І кладе в похоронки вічні.
Поглянь, на сході вже мла висока,
Перший зародок ночі злої,
Наче милиння, брудно сивіє,
40 Укриваючи страх і морок».

Не відказала нічого Стася,
Лиш притулила до мене ближче
Плече в темно-синій жакетці
З берегами із сірого хутра.
45 Де не взялась пушинка зоряста,
Зачепилась одним відростком
За Стасин комір — і зупинилась.
Зоря почала ущухати звільна.

Кілька хвилин перейшло в мовчанні.
50 Небо пустіло. Раптом над нами
Напруго шум важкий простягся.
Ми поглянули: довгим загоном
З польових кочовиць ворони
Повертались до міста на ніч —
55 Нагогошено обсідати
Сади на скелях. «Осінь! — сказав я. —
Наша сімнадцята осінь». —
«Правда, осінь, — озвалася Стася. —
Ти помітив? уже ночами
60 Крізь обрідне листя скельних березок
Видно зірниці».

По цьому слові
Стася замовкла. Зоря спадала.
Над давнім містом, в пилу й тумані,
Кружляв заблукано сонний клекіт,
65 Як печальний прибій смеркання.

Голос Стасі чудно змінився.
«Коли я поїду, а ти захочеш
Сюди навітати, з ким ти прийдеш?»

- Мені щось болісно рушило серце.
70 «Буду приходити сам», — відрік я.
«Тихо, тихо, — шепнула Стася, —
Як же голос тут б'є далеко!»
І схилилася, і красою
Одягла її постать задума.
- 75 Враз рука її легко стенулась.
«Вив'юрка, бачиш?» — скрикнула Стася.
Я поглянув: на ближній ялині,
Дуже низько, при самім відземку,
Сиділа білка і, обернувши
80 Мордочку гостру, на нас зорила.
Ми не дихали, не порушались.
Білка скочила в темне віття.
«Нащо ти їдеш?» — тоді спитав я.
Стася поволі звела на мене
85 Очі уважні й відказала:
«Певно, я більше сюди не верну».
Я не міг сказати нічого.
Знов щось колько торкнуло серце.
Тим часом зоря покинула небо,
90 Мишаста сутінь повзла у долину.
Морок надходив, день кінчався;
Як мертва соломка, падало світло.
Ставила ніч підмурівки чорні.
- Кілька хвилин перейшло у мовчання.
95 Я поглянув на праву руку.
За ближнім рядом тополь могучих,
Над далеким устям долини
Щось, зринаючи, розцвітало.
Несподівано Стася нишком:
100 «Ти сюди не приходь без мене».
Знов я нічого не міг сказати.
Втретє щось болісно рушило серце.
«Не будеш приходити?» — «Ні», — відрік я.
Тоді крізь вікно в тополі
105 Обличчя місяця заблискотіло
І одсвітилось на зламах ручаю.
«Ти мене любиш?» — спитала Стася.

«Люблю»,— сказав я з затурдом, ламко.
«Я тебе також, — озвалася Стася, —
Тільки більш не кажім нічого».

- 110 Так засіяли потім тополі,
Наче стружками золотими
Хтось рясив їм кожен листочок.
Ніч заскліла.
 Не рушився вітер.
Десь пахавкали дико сови.
.
- 115 Тихо на озері плавають гуси,
Тихше зерно росте, найтихше
Час минає. Як зарость тернова,
Дні незліченні і ночі стали
Між дитинством моїм і мною.
Не долине від нього вітер,
120 Ані пахоці не завіють,
Ані голос коханий не дійде.
Але там, де навік завмер він,
Там — долини, ліси... Там вільно
Ранні й вечірні грають зорі
- 125 То бистрим вогнем приливають в очі,
То тлінно назад відступають,
І знов прибувають, і знову тьмяться,
Заступаючись чимось мерклим,
Подібно пов'ялим листям,
130 І тайно звучать... не сказати для кого.

1935
Харків

СУД

I

Затоптане в порох сіре крило
Убитого птаха — таке село.
Помервлені стріхи стиснених хат,
Порепані ноги дітей, дівчат,
5 Тини, повітки, дурман, бузина.
На скривленім плоті біля рядна
Старої сорочки злинялий полик,
Курна дорога, худоби рик...
Так рік за роком, за віком вік.
10 А трохи поодаль високим чолом
Палати знялися — і мур кругом.
Над муrom ясен, клен і каштан.
Там князь проживає, вельможний пан.
Владна рука, високий стан.
15 Немає ні в чім заборони йому,
Великі багатства у нього в дому.
І часто, як небо наповнить тьма,
До нього дівча іде крадькома,
Незаймане тіло несе йому в дар.
20 Його в покої веде воротар,
Його ласкаво приймає владар.
Пан любить гарних дівчаток сільських,
Пан щедро платить за пестоці їх.
Кому дасть хату, кому тягло —
25 І в рабській розпусті гние село.

II

Навзаході місяць золотить свій лук,
Бринить голосніше потоку звук.
З опівночі верби упали на став,
На греблі біліє дівочий рукав.
30 «Прощай, Антосю, голубко моя!
Завтра, повинно, поїду я.

Не плач, не журися, рік хутко мине.
 В середині літа сподійся мене.
 Будь певна, в Америці я зароблю.
 35 Люби мене вірно, як я люблю.
 Роби по людях, до пана не йди.
 Вернуса — не будемо знати біди.
 Я хату звезу, воли куплю,
 До тебе тоді старостів пішлю».
 40 Тихо над ставом дрімає село.
 Антося підносить піжне чоло.
 Од темної липи пливе пахнота.
 На юних устах забулись уста.
 «Мій Павле коханий, визвольнику мій!
 45 Не гайся в чужині, вертайся хутчій.
 Як тяжко ялині на вітах тонких
 Держати накиданий заметтю сніг,
 Так тяжко у наймах збувати вік.
 Здається інколи день за рік.
 50 Я спогад про тебе в серці замкну,
 Та він не розважить мене, сумну.
 Квітуще дерево миле очам,
 Та тінь його мертва, ти знаєш сам.
 Хоч вітер її колихає щомить,
 55 Вона не пахне, вона й не шумить...»
 Антосина никне в журбі голова.
 Розлука мішає цілунки, слова,
 Шепіт і плач, умовляння і сум.
 На день зазоріло. Сонний шум
 60 Сплеснувся у вербах. Водяне скло
 На плесі вилискуватись почало.
 Кармінний пояс зоря надягла.
 Простився. Пішов. Немає Павла.

III

Ой із дитинства, з маленьких літ
 65 Все в наймах та в наймах — гіренький світ!
 Удосвіта встань, корови подій,
 Наноси води, попряч, помий...
 «А чого загадалась? Роби, не стій!»
 Та се не в лад, та і те не так,
 70 Та убоїще чортове, та штурпак,

Та дурний мугир, та солоний мудь,
Та «будь ти неладна, року добудь,
А тоді забирайся під три чорти,
Робити нема, тільки гроші гребти!»
75 І так безперестанку день у день
Закричать, затуманять, що станеш як пень.
Гамуй у серці досаду гірку,
Та сльози рони у темнім кутку!

IV

О, осінь, осінь! Як смутно іти
80 Глухими слідами твоєї сльоти!
Уже не осяяне світлом стебло,
Уже калину кладуть за скло.
І від милого берега рідних вод
В отчину літа летить синевод.
85 І ніжних веселок блискучі рої
Грім одвів у безпечні краї.
І, кинувши захисток рідних гілок,
До гробної глини припав листок,
І трубить снігур у тривожний ріг,
90 Що з півночі мгляно насумрився сніг!

V

До пізньої ночі Антося пряде.
Буйнуючи, вітер ячить і гуде,
Надривні зойки б'ються в каглі,
І серце Антосі — як поле в імлі.
95 «Мале мое світло за димним склом,
А ніч піднялася, як мур, за вікном.
Ой там-то лягло незмірної тьми!
Чи прийде той день, що зустрінемося ми?»
В землі невідомій, в країні чужій
100 Десь тоскно й самотно милому жить.
Десь він як дубок при шляху польовім,
Десь він як джерельце в степу сухім!
А може там ясністю б'ють небеса,
Там може звабніша дівоча краса.
105 Як іншу спізнає, забуде мене...»
В сльозах уривається слово сумне.

VI

Минула осінь, зійшла зима,
 А ще від Павла й поголоски нема.
 А тільки з полудня теплом занесло,
 110 Жорстокий помір упав на село.
 Багато дорослих виклонив тиф,
 Багато погасло дітей малих.
 Язвило й Антосю недуги жало,
 Серце крушило, палило чоло.
 115 Як глянули трави в очі струмка,
 Звелася Антося мов тінь хитка.

VII

Підняв свої свічі квітучий каштан.
 Раз вийшла Антося в поле на лан,
 В задумі іде, аж назустріч пан.
 120 Веселість грає на повнім лиці,
 Англійський стек у правій руці.
 «Стій, дівчино мила! О, гарна ж яка!
 І врода хороша, і постать струнка...
 Чому я не бачив тебе ніде?»
 125 Обдерта, занедбана, личко худе.
 Бідуєш, либонь? А до мене не йдеш!»
 «Не йду та й не піду. Не буде того!»
 А пан засміявся спокійно: «Ого!
 Дурненька, чому ж? Мене полюби —
 130 Довіку не знатимеш більше журби.
 Чого побажаєш, усе тобі дам,
 Надінеш на себе найкращий крам.
 В такому лахмітті таке дівча!
 До личка була б тобі синя парча.
 135 Приходь, моя душко. Я щедрий як цар.
 Невже ти не чула? Я ж тут володар.
 Побавимся трохи, ну, місяців три,
 Та й потім живи собі вільно в добрі,
 Не жалко нічого для милих очей...»
 140 «Годі! Не слухаю ваших речей!»

VII

Ось павоць осіння над степом літа.
А все від Павла немає листа.
В високому небі крумчать журавлі,
Антося плазує коло землі.
145 Та бідність не змити потом чола,
Як твань не здвигнути ударом весла.
Осінні ночі зловісно течуть,
Печальні думи Антосю клюють.
Надія на щастя — надія хистка,
150 Озветься та й стихне, як шепіт листка,
А панські слова в дівочій душі
Сичать, шелестять, мов ті комиші:
«В такому лахмітті таке дівча!
До личка була б тобі синя парча!»

IX

155 Почав розгорятись жовтневий пожар.
Прийшов до Антосі старий воротар.
Вуса, як мітли, в сріблі голова,
В диму від люльки розважні слова.
Статечно Антосю навчав воротар.
160 Казав, що врода — то Божий дар.
Що красу змарнувати — великий гріх,
Що й Бог не прощає учинків таких.
Що вона освітила б князівський дім,
Що доки ж робити на полі чужім?
165 А милу красу приодягне пан
В отлас і оксамит, у шовк і сап'ян.
Невже одхилити такий талан?
(Невже у наймах клонитись повік?)
Ну, може віддасться... Та що чоловік?
170 Так само зневолить робити весь вік.
А втім, чи хто й візьме убогу таку?
Навіщо здалася краса мужику?
Мужик не шукає дугастих брів,
Йому миліша пара волів.
175 Мужик — то скнара. Мужик — добувач.
Антосю, серце, чого ж ти? Не плач.
Пощо ображатися? Річ світова.
Ось краще обдумай мої слова.

А пан на тебе запише і двір,
 180 І поле, і хату. Ти панові вір.
 Мужик поталує слово, не пан...
 І довго ще так говорив дідуган.
 І далі приходив не раз, не два,
 І з димом люльки мішав слова,
 185 І раз, вибиваючи довгий цибух,
 Сказав їй ласкаво, як щирий друг:
 «Слухай, Антосю, дитинко моя.
 Як буде на діло згода твоя,
 Звелиш мені краще тебе одягти:
 190 В такому веретті до князя не йти!»

Х

Невже то не мрія, і справді було
 Оклонене деревом тихе село,
 Халупка, подвір'я, маленький тік?
 Невже не одвіку цей гуркіт, і зик,
 195 І стогін, і зойк незліченних машин,
 Цей двигіт і струс колосальних стін?
 І має початок рівний потік
 Коліс, коліщаток, залізних мас?
 І був непорушний цей темний пас,
 200 Що плине вгорі, як ремінна ріка?
 І не одвіку брязкіт візка,
 І жар, і блискавки вольтових дуг,
 І випар їдкий, і олійний дух?
 О, певно, одвіку та й буде повік.
 205 Забудь же, забудь, що ти чоловік,
 Покірно ввімкнися в фатальний круг,
 Роби свій маленький, наказаний рух,
 Як міг би робити його шимпанзе,
 І Богові дякуй: тобі везе,
 210 Ти маєш роботу. Роби ж, не мрій.
 Увечері ляжеш як труп, як гній.
 Даремно про волю шумів океан:
 Тут владар — хазяїн, там владар пан,
 А ти невільник і тут і там!

XI

- 215 До пізньої ночі Антосю не спить.
Бурхаючи, вітер лелече й шумить.
Антосю тривожить тоскний шум,
Омліло серце від журних дум.
«Все горе та горе мене вело.
- 220 В скорботі дитинство моє одійшло.
На панських ланах, на колючій стерні,
В гребінному шматті, в шорсткому рядні
Я погубила найкращі дні.
Як буря сніжинку жене по льоду,
- 225 Так доля гонила мене, молоду.
Вже й друга осінь, діброва німа,
А все від Павла оповістки нема.
І діється чудно з серцем моїм.
Коли я торік розлучилася з ним,
- 230 І вдень, і вночі перед зором моїм
Як сонячна райдуга милий стояв,
Тепер він як місячна райдуга став.
Уже не згадаю ні бистрих очей,
Ні мови його, ані мужніх речей.
- 235 Я нитку куделі до краю веду,
Я мого коханого вже й не жду!»
І падають сльози з Антосиних вій,
Як інколи зорі в блакиті нічній.

XII

- «Кохана Антосю, голубко моя,
240 Не так воно склалось, як думав я,
Як мріяли ми, як молилася ти:
Півроку не міг я роботи знайти
Лиш іноді, зрідка, поденно робив.
Годі сказати, як гірко бідив.
- 245 Тобі не писав: не хотілось мені
Тебе засмучати. В чужій стороні
Ще дужче як дома тебе я люблю.
Тепер на великім заводі роблю.
Хвалити Бога, зарібок е.
- 250 Нехай же справдиться слово моє:
Вернуся — одгоним погрозу біди.
Люби мене вірно, до пана не йди.

Чекай мене, мила, іще через рік,
 А я тобі буду вірний повік».
 255 Так щиро писав до Антосі Павло.
 Цей лист надійшов в волосне село.
 Читав його писар, читав старшина,
 Лише не читала Антося сумна,
 Бо соцький півроку в кишені носив,
 260 Збиравсь передати, та врешті скурив.

XIII

В початку літа, як жито цвіло.
 На рідне гніздо вертався Павло.
 З вокзалу пішов на грабовий лісок.
 Да тихо ж у лісі! Тінь, холодок.
 265 Папороть ніжна, глуха глибина,
 Де горлиця туркає, вічно сумна.
 Тут, може, Антося буває... одна.
 Одна! Огонь обілляв Павла.
 Рука мимохіть на серце лягла.
 270 Вже бачить він очі її голубі,
 Милу родимку на верхній губі,
 Загнені кінчики темних вій.
 Вибіг у поле. Палкий суховій
 Ударив в обличчя... палкий як уста.
 275 Антосю, Антосю! Високі жита
 Блищать і ллються; легкий кукіль
 Мірно киває, зорить звідусіль.
 О, мила, мила рідна земля!
 Верхівки тополь показались здаля.
 280 Вийшло на очі село спокволя.
 Ось видно Павлові в долині, в яру,
 Маленьку оселю, хату стару,
 Зайнявся подих. Там десь вона,
 Його Антося, голубка сумна,
 285 Що знала тільки злидні та труд,
 Чи чує вона, що він уже тут,
 Так близько від неї, жаданий гість,
 Що він щасливу приносить їй вість?
 Павло по леваді збігає вниз.
 290 Ось тінь переливчаста трьох беріз,
 Ось тихий заулок, де він ізріс.

Тут бурий окіп, там мережаний пліт,
Все миле, знайоме від перших літ.
Він серце гамає. І ось перед ним
295 Стрімчастий новий, під гонтами, дім.
Павло зупинився, пішов назад
І знову вернувся. Знайомий сад.
А тільки хто б це поставив дім?
Тут жив віддавна старий Максим,
300 Самотній, дряглий, похилий дід.
Ось дівчина близько, біля воріт.
Спитати в неї... Яка сумна!
О Боже, хто це? Невже вона?
Не може бути! На цім обійсті?
305 Антося... мила... одна... в самоті...
О горе, горе! Вона в тяготі!

XIV

Світ незмірний, Антося одна.
Як же в ту мить затремтіла вона,
Як, сполотнівши, сахнулась вона!
310 Очі суворі, лице кам'яне.
«Так ти... зрадлива... чекала мене?»
Схилилася низько її голова,
Рука повисла, мов нежива,
Аж ось упали глухі слова,
315 Зів'ялим цвітом упали слова.
«Ще не косили перших отав,
Коли на чужину ти виїжджав.
Казав сподіватись себе у рік.
Чи я не ждала? Згубила лік
320 Нерадісним місяцям, тижням, дням.
Та спільне життя не судилося нам!
Двічі скидала вінок верба,
І силу мою подолала журба.
Тяжко носити довічний тягар...
325 Мене умовив старий воротар.
Цю хату й посілля я маю в дар
За очі, за кудрі мої золоті.
Тепер я від князя ходжу в тяготі.
Зламались надії мої в журбі...
330 Ніщо мені більше сказати тобі».

Як древо над гробом Антося була,
 І жаль несказаний обняв Павла.
 З душі виринало: «Кохана моя,
 В недолі, в неволі сестра моя!»
 335 Та погляд упав на високий живіт,
 Огидного князя огидний плід,
 І вмерла, як іскра, людська любов.
 Не мовивши слова, Павло одійшов.

XV

Уже бузиновий білів цвітостан.
 340 Раз вийшов Павло у поле, на лан,
 Аж верхи назустріч вельможний пан.
 Нудьга і зневага не брезклім лиці,
 Короткий нагай у правій руці.
 Гарно вгинаючи шию круту,
 345 Кінь-ворон легко несе ваготу.
 Павло зупинився, з дороги зійшов,
 Огнем бурхнула у серце кров.
 Ось пан над'їжджає. Він шапку зняв,
 Ступив, задихаючись, пану сказав:
 350 «Я маю на пана велику ремість.
 У пана багатство, лице і честь.
 Я червів у наймах. У мене одна
 Антося була, пан знають... вона
 Служила по людях... вона сирота.
 355 На горе далася їй красота!
 Ми мали побратись. Ми день при дні
 Робили гірко. В чужій стороні
 Шукав я зарібку, Антося тут...
 І пан... я пана покличу на суд!»
 360 Урвались Павлові розбиті слова.
 Пан остовпів. Здригнулась брова,
 Рука мимохіть піднесла нагай —
 І мляво упала. Дарма... нехай!
 «До тебе, зухвальче, треба б кия,
 365 Та добрість віддавна хиба моя.
 В цих речах, дурню, суду нема.
 Мене покохала Антося сама.
 Мабуть, я їй здався звабнішим, як ти,
 Мабуть, не до мислі дівкам наймити.

370 Та я не збагну, чого ти в журбі.
Хіба так мало лишилось тобі?
Така уже вдача і воля моя,
Що все найсолодше співаю я.
І бджілка ж із квітки бере нектар.
375 А потім приходять дурний товар
І їсть без розбору цвіт і стебло.
Бджілка то я, а худоба хлоп.
Ось тобі правда вся наголо;
А може, не миле слово моє,
380 То в мене й нагайка до слова є».
І пан нахмутив зморхле чоло.
Блідий і безмовний стояв Павло.
Тоді відійшов і упав на луку,
І очі замкнув і лежав до смерку.
385 Над ним хиталась квітуща трава
І світлої пісні коник співав
І... тої ночі, іще до дня,
Антосина хата згоріла до пня.

XVI

Уже достигала важка повнота
390 Пашні польової. Пшениця густа
Жовто кипіла на збочах горбів.
Здавалося, ряду блискучих днів
Кінця не буде. Під жемчугом хмар
В лощовинах, падолах сонний жар
395 Збирався поволі, солодкий тягар
Медових пахощів млосно лежав
На луках, на зрубках, зігрітий став
Зірнівся лататгям. Мирно струмок
Брумчав у ярузі; мирно листок
400 Грався й шумів коло рідних гілок,
Природа була як дитина ясна,
Коли залунало: «війна! війна!»

XVII

Не квіти покинули лоно лугів,
Не явори вийшли з рідних гаїв —
405 То молодь іде на смертні поля,
І юною кров'ю сититься земля.

Одвічні могили збудились від сну:
Ядро роздирає німу глибину,
Метає на світло сухі черепи.
410 Не йдуть у поле блискучі серпи,
Ніде притулку нема колоску.
Залізна павоть укрила луку,
Залізо язвить долину і луг,
І ниву покинув дбайливий плуг.
415 Руїнного олова буйний град
Без огляду крушить і ламле сад,
Розколото дуба величне стебло,
Вогонь і голод жеруть село.
На толоку вранці не йде череда,
420 І гине спадкове надбання труда!
Упали на землю ліси вікові,
Гори в крові і долини в крові.
Нові кладовища ростуть без числа,
І вершник смерті не сходить з сідла.

XVIII

425 Два роки в окопах томився Павло,
На третій, ранений, вернувся в село.
Очі запалі, понуре чоло...
Ой, засмутив багатьох матерів,
Сумними звістками село потьмарив...
430 І довго земля клекотіла в огні,
І довго потоки лились кров'яні,
Аж на півночі раптом грім залунав,
На радість, на вєсну грім залунав.
І в бурі великій велетень став,
435 І світ захитали слова грізні,
Караючий поклик: «війна війні».

XIX

Зловісно й бурхливо шумить листопад.
Невидний у темряві панський сад
Хвилює і клонить беззоряна ніч.
440 При пізньому блиску печальних свіч
У себе в покоях, в високім дому,
Князь ходить-походить — не спиться йому.
З ним панночка Зося, коханка його,

І каже він гірко до друга свого:
 445 «О часе безславний, години сумна!
 Чи нам віщувала тебе війна,
 Коли в огневім ореолі своїм
 Вона з'явилась, як Божий грім
 Серед грізного почету блискавиць?
 450 Здавалась незламною наша міць,
 На бій, як на свято, летіли бійці,
 І подвиги їх величали співці.
 О, де ви, надії тих славних днів?
 Де запал веселий перших боїв?
 455 Не гідні ми пити, війно, війно,
 Твого причастя криваве вино!
 Ненáвидне стало твоє ім'я,
 І ти здихаєш, як подла змія,
 Не там, на чужині, в чесних боях,
 460 А дома, по селах та хуторах!
 Святий вогонь твій украв бунтар,
 Щоб запалити хатній пожар,
 Упав малоумний, немічний цар,
 І вість за вістю летить у догонь,
 465 Що панські маєтки ковтає вогонь.
 Звернулась на пана знеславлена бронь,
 І зрада потворить лице війни!

З о с я

Ах правда, мій пане, князю ясний!
 Лиш вечір перейде в нічну каламуть,
 470 На обрію заграви жарко встають,
 Неначе огненні джерела б'ють.
 Вирує безглузда мужицька лють,
 І гнізда свої покидають пани.
 Керують розбоем якісь чабани,
 475 Є чутка, столиця в робочих руках...
 Ах, що воно буде? Подумати страх!

Князь

Усе те спливе, як зливна вода.
 Нехай лютує хлопська орда,
 Я не покину свого гнізда.
 480 Мені не приклад пан-малосил:
 Буря, що легко здіймає пил,

Не зрушить з місця камінних брил.
 Не зраджу свій давній, величний рід,
 Не дам на поталу милих могил,
 485 Де спить мій батько, і мати, і дід.
 Одважних предків кривавий труд
 Мене владати поставив тут.
 Отчину, здобуту їх древнім мечем,
 Не кину рабам, що тягли їх ярем
 490 Ігнулись під їх господарським бичем.
 Ні крихітки страху не відаю я:
 Як буде марна зброя моя,
 Мене захистить моє славне ім'я.

Зося

Ах, пане, пусті, хоч горді слова,—
 500 Могил не боїться сила жива!
 Ні, князю, ніщо не врятує, повір:
 Ні славне ім'я, ні високий двір,
 Ні слуг полохливих непевний дозір.
 У місті єдиний рятунок для нас,
 505 І пан даремно марнує час,
 Сьогодні, як вир, клекотало село.
 Надвечір військо якесь прийшло,
 І дзвін, загувши, скликав людей.
 Багато було про князя речей.

Князь

510 А що ж би могли говорити вони?
 Чи я їм лихо яке чинив?
 Чи в мене роботи для їх не було?

Зося

Найбільше кричав Забій Павло.
 Казав, що пан розпаскудив село,
 515 Що годі терпіти вельможних дук,
 Що вибито владу з панських рук,
 Що війни потрібні тільки панам —
 Чого не придумає злобний хам? —
 Що треба панів вигубляти до пня.
 520 Ах, князю, коли б дочекатися дня!

Князь

Ти думаєш, прийдуть вони? О, ні!
Вони привикли коритись мені.
Та годі, облишмо розмови сумні.
Ти знаєш, вночі мені снився пожеар
525 І ніби плакав старий воротар,
А з вечора довго пахвавкав сич.
І тоскно мені в цю буряну ніч.
Та все те байка, дурниця, жарт.
Мене розважить мій милий Моцарт.
530 І пан сідає за сонний рояль,
І звукам звіряє свою печаль.
І раптом постріл. Невже в саду?
— Ох, князю, цей постріл віщує біду! —
Урвалась музика. Зося бліда.
535 У сінях чиясь тривожна хода.
Ні, то причулось. О, підлий час!
Хай Бог боронить і милує нас!
.....
Зося миленька, ти серця не трудь
Гризотою смутку... Зо мною побудь. —
540 І пан голубить коханку свою
І каже: — Я волю твою уволю,
Звелю спорядити завтра фургон,
Як хочеш, поїдеш до міста... І сон
На панські покої зійшов спроквола,
545 І ніч спокійно до краю текла,
І зовсім тихо в садибі було,
Як трое людей до покою ввійшло.
— Ну, ясен-князю! Вставай, ходи,
Своєї паняночки не розбуди! —
550 Пан кинувся, сів, підносить чоло —
Стоїть перед ним — невже Павло?
Завмер на устах гордовитий докір.
Пан мовчки, покірно виходить у двір.
На дворі зоряється. Вітер затих,
555 І видно прозори небес голубих.
Осідлані коні в саду стоять,
Над ними клени стиха шумлять,
І віє в обличчя вогким холодком
З алей, посипаних білим піском.

560 І стомленим зором обводить пан
І сад, і альтанки, квітник і фонтан,
І красно оправлений вербами став,
І все, чим так довго, безпечно владав.
565 — Ну, пане ласкавий, кінчаймо... я жду.
До часу купається бджілка в меду.
Час надійшов... А стань-но під мур,
Чей виб'ємо з тебе твій панський дур.
Ага, полотнієш? Проклятий кнур!
570 Казав ти, що суду немає панам,
То я тебе буду судити сам.
Не сам, сказать би, судив тебе сход...

Князь

Два торботряси, один старчовод?

Павло

Чого козиришся? Трудящий народ!
575 Та більш говорити не буду я.
За мене скаже рушниця моя.
У неї влучні, залізні слова.
Од себе додаю я лиш — раз і два!
Лунко розлігся постріл гучний,
580 Без слова падає пан важкий.
На тіло скося поглянув Павло,
Сказав «по всьому», поправив сідло,
Тоді на коня і подався в село.

IV – V 1937

Харків – Чигирин

[ГОРІЛО ЗАГІР'Я]

I

Млини розляглися
У травах жемчужних,
У пахощах яблунь,
У чаді дурману,
5 В охриплім риданні
Сичів осоружних,
Вслухаючись
В дику
Нічну тишину.
10 Воздвиженська церква
У зоряних чарах
Сіяла,
Манила в світі неземні.
А поряд воли
15 У фєдівських кошарах
Розлігшись,
Сопли
У підмісячнім сні.
Із саду,
20 Із Фєдевих горниць зелених
Беззвучно і яро
Залізні півні
Горланили в небо...
А з вікон хвалених
25 Герань проливала
Духи запашні.
Налєдвє гойдалися
Віти медові
На стінах
30 Од власного соку й ваги
Та дзвякали часом
З-під яблунь
Пудові,

Собачі,
35 Вонючі
Глухі ланцюги.
А поруч із Федем,
Як вуличка дика
Город Косогора —
40 Щороку вузів —
Сусіда влітався,
Тепер вже й осика,
Архипом посаджена,
Стала в Федів.
45 А хата
Тому тільки хатою звалась,
Що біла,
Що в ній споконвіку жили,
Коли б підвелися воли
50 Й порівнялись,
Здалось би, що більші
За неї воли.

II

Федь вийшов із горниць
У білій сорочці.
55 Поглянув угору,
На сад, на замки.
Зівнув на весь двір: —
«У сімнадцятім році
І то так не сипались
60 Густо зірки».
Схилився на ворота
Дідівського тесу.
Рукою за комір,
За спину поліз.
65 Ввижалися
Ярма, добротні колеса.
Млини і чинбарні,
Бджільництво і ліс.
І думав:
70 Сусіда зітерти зі шляху б,
Город пояснішав би —
Гості, купці...

І хто то укоїв
Для страти, для погуб
75 Оцю завірюху,
Розбої оці?
Та будем боротись!
За предківські добра,
За землі,
80 Обкопані ровом з віків.
І тріска у дворищі
Стане хоробра.
А я вже,
А п'ять нежонатих синів!
85 Хай тридцять в селі
Настоящих і можних,
Та триста з синами,
З бабами —
Як єсть!
90 Та родич усякий,
Та хтось із набожних,
Та так, хто у серці
Придержує честь.
І знову з землею,
95 З своїми волами,
І знову по-старому
Встоїться світ.
Не вам, голодранці,
Тягатись із нами.
100 За все з вас сокирами
Візьмем одвіт!
І хижо поглянув
На Мотрину хату
Очима,
105 Налитими кров'ю і злом,
Так вовк,
Приготовившись нападати,
Безлюдної півночі
Жде за селом.
110 Вслухається.
Гнеться.
Дубові долоні
До вух приклада —

Як у церкві стоїть:
115 І хлопці в нас є ще,
І сіно, і коні,
І є кому владу держать —
Поможіть!

III

І Мотря не спала.
120 У місяшній хаті
Вдягалась.
Важка непокірна коса
Попала в рукав.
— Заважаєш, проклята.
125 Кому ти потрібна,
Хвалена краса?!
Яринка вгорталась
У довгу куцину,
І кібчик на жердці
130 Крилом шарудів...
Поглянула мати
На сонну дитину.
Поглянула Мотря
З вікна до Федів.
135 Але у вікно,
Роззявляючи пащу,
Зівнула заграва
Холодним вогнем.
І мати притиснула
140 Доньку боящу:
— Не бійся, дурненька,
Ще як поживем!
І мовчки,
Залишивши хату порожню,
145 Погнулись у сховище
Росяних ліз.
А місяць скотивсь
На вербу придорожню
І в листя рясне
150 З головою заліз.
Яринка присіла
У коров'якові.

Упала росинка на кіску —
Стекла.
155 А Мотря стояла
І очі тернові
Блищали застигло,
Неначе зі шкла.
— Де ж тато, мамуню?
160 — Він зараз далеко,
Він прийде, прийде,
Він знає усе. —
І бачить вона —
Із трави, як лелека,
165 Вибродить Феденко
Й рушницю несе...
Немає ж нікого,
Нема оборони —
Подумала Мотря —
170 Махновці. Зговір.
Ну, Федь,
Прокричать і на тебе ворони!
Ночами тепер хазяйнуєш,
Як звір.
175 Підводишся знову,
Юртуєш багатих,
Посів заборониш?
Та Мотря пожне!
— Засни і не бійся
180 У лозах віллатих,
А Павлик із дідом
На човні засне.

IV

Находила північ
І місяць у листі
185 Мостився. Ворочавсь.
Лягав і вставав.
За тридев'ять сел десь
Веселою ристю
Загін Косогора
190 На фронт поспішав.

V

Фронти розгортались.
Урізалась Кінна
У орди поляків,
195 А з Криму гримів
Роз'ярений Врангель —
Радянська Вкраїна
На бій виряджала
Відбірних синів.
200 Недавно в Загір'я
Гінці прискакали
З південного фронту
Й того ж таки дня
Сто п'ять добровольців
205 Коней осіддали
І першим сідав
Косогор на коня.
На захід, на південь
Ішли партизани,
210 Сівбу залишаючи,
Села, сім'ю,
Але наддніпрянські
Весняні тумани
Таїли бандитів
У кожному гаю.

VI

215 Загір'я пригнулось
У травах жемчужних,
В собачому вої,
В чаду блекоти.
220 Пашіли пожежі
З-за гір непорушних
І гупали гулко
Важкі копити.

VII

Передсвітом ловиться
225 Риба усяка,
І плітка, й линок,
І сліпий верховод. —

Так сам із собою
На човні балака
Архип,
230 Ізігнувшись у дзеркалі вод.
Під човном трухлявим
Глухого Архипа,
Золочена місяцем,
Плине Сула.
235 Коли не коли
Під кормою захлипа,
Чи крапля свинцева
Впаде із весла.
Вже шука стоїть,
240 Націлившись зручно
У гострій, підводній
Слизькій осоці.
Це вдень би — Павло,
Нахилившись беззвучно,
245 Підняв би зелену її
У сільці.
Та й зараз
На вудці Архипа рибина
Тріпочеться лунко.
250 Онук на ніску
Скрутивсь у калачик —
Краплиста росина
З кілечка волосся
Стіка на щоку...
255 Павло,
Передумавши все, що можливо
В тринадцяту весну,
Заснув. Уві сні
Усе таке свіже,
260 Ясне і важливе,
Мов краю нема
Ні йому, ні весні.

VIII

Архип коло риби
Частенько ночує,
265 Коли називати

Ночівлею ніч.
 І здавна він
 Свіжого звуку не чує —
 Кортить йому знати
 270 Онукову річ.
 Та що вже поробиш —
 Він радий із того,
 Що внук його слухає,
 Вчиться, росте...
 275 І може замінить
 На рибі старого —
 Він тямить у рибі,
 В черві. А проте
 Не знати, що буде —
 280 Впадає до книжки,
 До птиці, до змії...
 Та нехай підроста.
 І знову рибина,
 І знов собі нишком
 285 Шепочуть Архипові
 Сохлі уста.

ІХ

Архип не чує, що уже
 Гремлять згори в село копита,
 Що кінь пронизаний ірже,
 290 Що вже застава перебіга.
 Що збожеволілий дзвонар
 Не дзвонить — мчить шестериком
 Через будинки — напролом,
 Собаки виють на пожар.
 295 О ніч безумства, ніч розплат.
 В Загір'я вскочила орда.
 Вже Федь їм хліб і сіль подав
 І дожидає крові кат.
 У тридцяти домах огні
 300 Засяли. Заслані столи,
 І в кожному у яснім вікні
 Очіпки й щоки розцвіли.
 Сам батько вже напроти церкви,

Серед тачанок, і з коня
305 Читає список:
— Цим умерти.
Нам бути в Липовім до дня.
Збиратись тут. Гуляйте, хлопці!
І розлилась в селі орда.
Роса опала по толоді
310 Обмила кров на копитах.
Гарчало сало в сковорідках,
Червоні гуси на столи
Пливли з печей. На тихих водах
Вони так важно не пливли.
315 Вишнівка бродить і уже
Із рук у руки йдуть кухлі.
Чи Федь сміється, чи ірже?
Чи за столом, чи на сідлі?
Федиха ходить жарче печі,
320 Вставля намавлені слова.
Від сміху ходять груди, плечі,
Зубів губами не схова.
А Федь по старшинству вже другу
Підносить. Промовляє. Сміх.
325 — Кому ж і пить таку вишнюку,
Кому й розлить її не гріх?
Сам батько. Як його назвати,
Місцевий ангел, чи Махно.
Такий же дикий і патлатий.
330 Вонюча рима вже давно
У пару проситься. Та він
Г'є за пожежі, за війну
І з острогів струмочком дзвін
Тече у Федеву весну.
335 А Федь од щастя охмілів,
Бо Польща йде, бо у Криму...
І п'ять синів, як п'ять стовпів
Стоять готові. Одному
Сідлати завтра. До коней
340 Підкови ладять.
— Це Трохим!
Бандит цілується із ним.
Бандита обніма бандит.

І батько каже:

— Україна

Це ми із вами — хазяї.

345 Ми тут — закон і власть єдина,

І ми йдемо за це в бої.

Махно найстарший!

— Чули.

— Волім.

Це розум — на весь світ один.

350 Я їхній друг і їхній воїн,

Я України — третій син.

Феді радіють і гуртом

Виходять з горниць, а кругом

Вогні і крик, і плач і сміх,

І Федь радіє від утіх.

Х

355 Уже обступили

Похилену хату,

Мовляв — не приходиш —

До тебе прийшов!

— Ведіть на видніше

360 Ту відьму патлату,

Чого ж ти ховаєшся,

Наймицька кров?

Яринка у ноги.

Та Федь розриває

365 На Мотрі сорочку,

А Мотря стоїть

Спокійно і твердо:

— Ні, Федь, не безкрає

Знуцання твое

370 І твій проклятий рід.

А той закипів,

Наливаючись кров'ю:

— Давно одробляла,

А твій чоловік...

375 Та вершник з коняки

Шаблюкою злою

Їй вухо з сережкою

Миттю одсік.

І нащось у руки
380 Схопила Яринка
Його, ворушливе,
Й зайшлася плачем.
А Мотря поблідла —
Струмок, як жаринка,
385 Котився униз
Її голим плечем.
Не сходились люди —
Збігалися звірі.
— Де зброя? —
Присікавсь чубатий:
— Найди!
390 Прорвалася Мотря,
Але на подвір'ї
Федиха за коси вхопила:
— Куди?
І знов оточили,
Роз'ярені, люті,
395 До хати Феденко
Підбіг із огнем.
Рвонулась тушити —
Ударили в груди,
І хтось танцював по ній
400 Диким конем.
Три рази тікала вона.
На четвертий
Піймали у Федевім
Світлім саду.
405 І місяць на гілці
Повис, наче мертвий
В густім і нуднім
Яблуневім чаду.

XI

Горіло Загір'я.
410 На виднім розпутті
Збиравсь, танцював
І ладнався загін.
Феді, Прокіпці, Гелюхи,
Самокруті,

415 На конях у милі,
В диму до колін.
І батько махнув.
Загриміли тачанки.
Рвонулися коні —
420 Дорога страшна.
Федиха Трохима
Цілує із ганку,
Та як йому вдержать
Такого коня?
425 І кінь за ворітьми
Підкинувся рвучко,
Злякавшись горілих
Сусідових стін —
Пола жупана
430 Одгорнулась і ручка
Ножа захалявного
Блиснула. Кінь
Догонив своїх,
У диму потонувши,
435 Волочачи довге
Собаче виття.
І довго стояла ще
Федева туша
На вулиці.
440 — Я тепер
Власть і суддя.

XII

У школі ізвечора
Довго чекала
Свого чоловіка
445 Чорнява Саїт.
Вже донька заснула
І часу не стало,
Напевно невдовзі
Настане вже світ.
450 Ну де він загаївсь;
Магрі смугловида
Безжурно пливла

По широкому сні.
Ось подруги... Павлик.
455 Ось фарба розлита.
Жар-птиця сіяє
Ось на полотні,
Мальована нею —
Небачена в світі.
460 Дивується Павлик —
Неначе жива...
Саїт же набридло
Самотній сидіти.
Мотив пригадався
465 І вивів слова:
 П і с н я
Ріка шумить, ріка гуде,
Чому мій милий не іде?
Чому не їде з-за гори?
Дурненьке серце, не гори.
470 Летять у небі соколи —
Коли прилинеш ти, коли?
Мій милий саклі не мине,
Бо любить він одну мене,
А він мина, а він мина,
475 Де ж краща мене, де вона?

Але її пісню і шию
Дрімота
В'ялить і уже
На столі голова.
480 І чує крізь сон вона
Наче ворота
Тріщать і ростуть чиїсь
Дальні слова.
Прокинутись хоче...
485 Й не може порвати
Залізного сну.
Так напевно в труні
Ожила людина
Од волі устати
490 Умерла за мить би.
Саїт уві сні

Кричить божевільно.
 Розплющила очі —
 Озброєні люди...
 495 На стінах тремтить
 Волохата заграва
 І донька тріпоче
 В руках бородатого...
 Мати за мить
 500 Гірською орлицею
 Звіра накрила
 І пальцями в горло
 Вп'ялася йому.
 В Магрі віді сну ще
 505 Залишились крила. —
 Вікно. Жалива
 І левада в диму.
 Біжить по узліссі.
 Сорочечку білу
 510 Кущі обривають...
 Упала в рові
 І чад самогону
 Обдав її тіло... —
 Хтось мучить,
 515 Цілує у мокрій траві.
 То падає місяць,
 То очі, то сила,
 І котяться...
 Враз щось холодне в руці...
 520 Сіпнула. Рвонулась.
 Грудьми надавили
 І ляснула кров їй
 Важка по щоці.
 Схопилась. Отямилась.
 525 Заклекоталі
 Скривавлені груди
 Ходили в траві.
 І знову тікала
 Все далі і далі
 530 Від крику й заграв,
 Від грудей у крові.

Знесиліла. Впала
Край битого шляху
Край ночі і ранку
535 Зорі і заграє.
Край юності,
Край недитячого страху,
Де сонце родилось
І місяць вмирав.
540 А згодом почула
Знайому розмову. —
Павло прихилився...
Свитину, води
Приніс, зрозумівши
545 Із третього слова.
Сховав у кущі,
Переплутав сліди.
О дружба, о вірність
Мого покоління
550 Горілої, збитої кіньми землі.
Сіяти вам вічно,
Не знаючи тління,
В історії людства.
Немов журавлі,
555 Летять самольоти
Від краю до краю
Над землями квітів
І щастя. А я
Як чашу цю пісню
560 За вас піднімаю,
Павло Косого
І татарка моя!

XIII

Світало.
І міст від копитного грому
565 Хитнувся —
Залишила банда село.
Задихався Павлик —
Додому, додому!
Прибіг.
570 Але дому уже не було.

Лиш попіл і стіни...
Обсмалена птичка
Кричала, вмирала
В жалкій жаліві.
575 А десь голосила,
Ридала сестричка
Та з сергою вухо
Боліло в траві.
О сила догадки,
580 Яка ти жорстока!
Як часто хотів би
Не знати всього.
Ти ж мізок проймаєш
Зі швидкістю току
585 І падає серце
В смертельний вогонь.

Павло не спішив.
Обійшов попелище.
Навіщо?
А хто зна?
590 Пішов по слідах...
А горе росло
Усе вище та вище
Та сліз як на зло
Не було у очах.
595 Спливаються яблуні
Важко, як тучі...
І мати висока
Із них виплива...
Та очі в сестрички
600 До болю блискучі,
До крові гарячі —
Безсилі слова.

О горе сирітське,
Безумно кричаче.
605 Не можу спокійно писати. Мені
Так ясно ввижаються
Лиця дитячі
І Мотрині ноги,

- Повислі в тіні...
610 Обличчя у сонці...
Болюче мовчання...
Побігти,
Гукнути півсвіту на мить.
Підходить Архип
615 І немов на прощання
По головах гладить онуків.
Мовчить.
А Федь,
Повертаючись владно і трохи
620 Затінено раннім від'їздом гостей,
У синій чумарці
Гукнув із порога
До діда,
До закам'янілих дітей:
— Знімайте,
625 Та тільки глядіть, яблунини
Щахнути — не штука,
А гілки в цвіту! —
Сто раз увесь світ
Провалився і виник
630 В Павловій уяві
І гору круту
Побачив Павло... —
Через неї дорога
Де батько, де сонце,
635 Де зброя горить...
Архип похитав головою
До Бога
І тихо пішов чогось
Від дітвори.
640 Приліг коло згарища
Мертвого двору
І очі улив
У безкраю блакить
І всі дивувались —
645 Чому він до горя
Онуків байдужий
І наче не спить.

XIV

День приходив
Неймовірно довго.
650 Поховали Мотрю. Діда.
День
У Загір'я не приніс нічого
Крім плачу знедолень.
Тільки Федь
655 З ватагою своєю,
Взявшись в боки,
По дворах ходив.
Сич кричав
Над хатою чиєюсь
660 І в гаю жалілись одуди.

XV

Магрі повернулась
При місяці з гаю,
Страшна і гаряча
В кімнату ввійшла,
665 Притислась до мами:
— А тато...
— Немає!
— Зарізала...
— Добре.
Поїдем з села.
А згодом прибились
670 Павло і Ярина
І камінь мовчання
В кімнату внесли.
А ніч розляглась,
Як руїна старинна.
675 Лиш церква сіяла
Й сопили воли.

XVI

Магрі і Яринка
Злились, як статуя.
А Зара сказала Павлові:
680 — Забудь!
Поїдемо з нами,

Коли не діжду я
Петра Лукича,
Хоч далека це путь —
685 Якось доберемось.
Там брат та і люди ж...
— Ярину візьміть!
— І Ярину, а ти?
— До батька! —
690 Здригнулась статуя:
— Заблудиш!
А з гаю твердили своє одуди.
І Зара замовкла,
Бо знала — даремно
695 Його умовляти.
У класі Павло
Був завжди твердючий,
Немов окоренок,
Хоч і чутливішого
700 Більш не було.

XVII

Дрімало Загір'я
У травах жемчужних,
У пахощах яблунь,
В чаду бузини,
705 І човен дрімав
У кущах непорушних,
Котилась Сула
Під туманом весни.
Ущерблений місяць
710 По хмарах дірявих
.....

КАЗКИ

- 25 Де жив потужний леопард,
 чие кубло — чагар.
 «О леопард, ти скрізь бував: скажи,
 нема вістей,
 Де велет-слон з одним іклом, що з'їв моїх
 дітей?»
 Стряслося листя на гіллі, а в загороді бик,
 Коли озвався з чагаря жажної пащі рик:
- 30 «Він там, де камінь край води стримить,
 як білий зуб,
 І де над каменем шумить широковерхий
 дуб».
- Нанана знов іде вперед, іде не день, не два,
 Коли проглянула з куща рогата голова,
 І очі темні, і в очах замислена печаль,
- 35 І ніжна мордочка жує солодкий чорноталь.
 «Газеле, матінко, скажи,
 де капловухий кат,
 Великий слон з одним іклом, що взяв моїх
 дівчат?»
 «Шукай, де камінь із землі стримить,
 як гострий зуб,
 І де над каменем росте високостанний дуб».
- 40 Нанана далі в степ іде, всіх звірів обійшла,
 І мова всіх одна була. Нарешті спроквола
 Зринає дуб із-за горба. Ось камінь край води
 Біліє гострим щолопком. Нанана йде туди.
- Прийшла — а там великий слон з надламаним
 іклом
- 45 Стоїть, мов пагорок живий, виляючи хвостом.
 Нанана каже:
 «Батьку мій, чи ти не мав вістей,
 Де велет-слон з одним іклом,
 що з'їв моїх дітей?»
 Озвався неохоче слон: «Не чув я; далі йди.
 Шукай, де одинокий дуб і камінь край води».
- 50 Тоді Нанана: «Не дури! Ти сам — той підлий
 кат,
 Гультай, бродяга світовий, що з'їв моїх
 дівчат.

- Ягнятка милі! Я для вас пройшла степи
й гаї...»
- Розгнівався великий слон та й проковтнув її.
Тепер спокій! Куняй собі в тіні лапатах віт...
- 55 Прийшла вдова в слонів живіт —
а там великий світ!
Блищить вода, цвітуть сади, красуються ліси,
Багато скель, багато сіл, худоба, люди, пси;
Коза на прискалку стоїть, леліє ковила;
Тут птах зривається з кущів,
як золота стріла,
Там райдуга встає з-за гір на дивоглядь очам.
- 60 Своїх дівчат маленьких теж
Нанана бачить там.
Прийшла, дала їм молока.
«Ну що, ну як у вас?»
«Недобре, мати, голод, сум,
та ми спимо весь час».
«Які ви дивні та чудні! —
Нанана їм на те, —
Адже ж у звіра м'ясо є, чому ж ви не їсте?»
- 65 Ага, прийшла й тобі біда, розбійнику старий!
Нанана накладає дров — і ось вогонь жаркий
Ярує, нишпорить, сичить,
мелькає між полін
І рветься вгору тут і там
за димом навздогін,
Вдова печінку у слона вирізує ножем
- 70 І настромляє на рожен і смажить над вогнем.
І здивувались люди всі, що понивали там:
«Ого! Дивись: слона їдять!»
Зчинився гамір, гам,
Всі ріжуть, смажать та печуть... Забувши свій
полон,
Весілля, грища завели... Тоді великий слон
- 75 Сказав до почету свого: «Ой зле мені, ой зле,
Відколи з'їв я жінку ту, Нанану Боселе;
Як скорпіон, гніздиться біль у череві моїм!»
Відрік на те гіпопотам, що був тоді при нім:
«Владарю мій! Не прогнівись, що правди не втаю:
Адже у тебе там людей — як цвіркоту
в гаю!»

СОНЦЕВА ПОМСТА

(Східна легенда)

- Колись у давній давнині — є в людях поговір —
Численні карлики жили серед Кавказьких гір,
Такі дрібні, що папороть здавалась їх очам
Високоверхим деревом з розложистим гіллям.
- 5 На неї лазили вони, стинали гілочки
І мудро будували з них хороші теремки.
І добре жити їм було. Розумні та сильні,
Вони уміли ставити огради кам'яні,
Стріляли з лука дичину, багато мали стад,
- 10 Удовіль зерна й волокна. Ні віхола, ні град
До них не відали тропи, і непокійний грім
Загонів хмарних не збирав під небом їх ясным.
Дбайливе сонце день у день рівняло їм тепло.
І загорділо серце їх. І в лагідне чоло
- 15 Свого світила доброго наміривши стрілу,
Вони казали, сміючись: «За що йому хвалу
Ашуги наші віддають? У світлі чи в імлі,
Однаково здоліємо прожити на землі».
- От сталося, одного дня з-за височин гірських
- 20 Прозірчаста колисочка залинула до них,
І, як рослинний пух, легка, у сонному лету
Поколихнула цвіт лучний і стала на цвіту.
Поглянули, а там лежить розкохане дитя;
На нім зірчаста тканочка ще й сине сповиття.
- 25 А очі темно-голубі, і золотим пушком,
Мов крайкою, обведена голівка над чолом.
Такого дива не було, відколи ясен-світ!
До нього цмокають, воно сміється на одвіт.
«Да там-то ж красне!» — каже хтось, милуючись малям.
- 30 І ознаймили: «Немовля віщує радість нам.
Хто буде кривдити його, хай знає: смерть за те!»

Минає час. Чудне дитя, немов з води, росте.
Йде до місяця сп'ялось ходити, а до двох
Увочевидь переросло щонайбуйніший мох.
35 А й не закропиться нічим, крім меду та роси.
І виросло на юнака величної краси.

Та що по тім? Якийсь чудний удався той юнак:
Скрізь нишпорить, чогось глядить, не бавиться ніяк,
Все хмуриться замислено, не любить ні з ким,
40 І часто світлий зір його темнить печалі дим.
Уже, на нього дивлячись, журилися діди:
«Коли б лишень од хлопчика не скоїлось біди!»
Між ними був один горбань. Чотири сотні літ
В його стуманених очах напівзатьмили світ.
45 Тепер глядів він череди, а здавна був герой.
От раз його на самоті питає хлопчик той:
«Ви, карлики, потужний рід. Ні ворог, ні чума,
Ні дикий барс вам не страшні. Скажіть, невже нема
Такої сили, що могла б поталувати й вас?»
50 «Нема ніде, — прошамкав дід, — щоб я так кози пас!»
Але по намислі додав: «Хіба б таке було,
Щоб хуртовиною на нас бавовни намело,
І загорілася вона, то аж тоді, либонь,
Судилася б загибель нам: пожер би нас вогонь!»
55 І тільки змовив ці слова недбалий лепетій,
Як там, де щойно був юнак, заюртувався змій,
І став на хвіст, і вистромив загрозливий язик,
І, збивши бистрими крильми, бурхнув угору й зник.
А де ж юнак? Огледілись — і слід запав... Нема!
60 Великий страх поняв усіх! Страхались не дарма.

Був день. За муром кам'яним ходило стадо кіз.
Кругом, по горах та ярах, дрімав одвічний ліс.
З кущів осотових не міг зорястий знятись пух.
І раптом прикро заволав стурбований пастух:
65 «Біда! Загуба! Лишенько! Пропали ми навек!
Дак ось кого плекали ми! Дак ось чому він зник!»
Усі метнулися на крик. «Чого ти? Де біда?»
«Сліпі! Не бачите? В козла трясеться борода!»
«Дурний же ти!» — «Еге, дурний! Це ж вітер, а у нас
70 Спредвіку вітер не гуляв!» — і в сльози козопас.

- Тоді проміння сонячне у жовтий дим лягло,
І з високості клаптями бавовни понесло.
Глухими міріадами летіли пластівні,
А їм услід тиснулися нові в височині.
- 75 Як туча, сутінь гуснула. І потьмарився світ,
І вийшов з душної нори на охолоду кріт.
Тоді рвонуло борвієм, і в омраку важкім,
Мов скелями привалений, озвався зглуха грім.
І загули, й склонилися нагірні дерева,
- 80 І, вічна голосільниця, заплакала сова.
Гучніше гряхнуло. Вогонь проскочив в темноті,
Упав, стаївся, вигулькнув і раптом золоті
Угору скинув омахи, мов жмутки злих гадюк,
Що намагались видертись з чійхось темних рук.
- 85 І загорілася земля, і страшно зойкнув звір,
І затремтіла заграва на верховинах гір.
І в хруску дерева захряс крик розпачу: «Пожар!»
І в воду кидався й тонув збезумлений товар.
В огні кипів і косогір, і яр, і оболонь,
- 90 І пташка, злинувши з вогню, знов падала в огонь.
Орел, високо вибившись могучими крильми,
Один тужив, клекочучи, за милими дітьми,
І довго люте полум'я сичало і ревло,
Скарлючено вгризаючись у дерево й стебло.
- 95 І простяглась пустеля там, де був квітущий сад,
Куди літав крадящий птах клювати виноград.
Пропали бідні карлики! Лиш мури кам'яні
Про необачне плем'я їх нагадують одні.

СОПІЛКА

1

Був дід, і баба, і синок їх милий,
Івасик був, чорнявий хорошень.
Він пас гусей, робив до лука стріли
Або кував зозулею з вишень.

⁵ Була й сестра в Івасика, Олена.
Та що ж? Сестра не бавилася з ним:
Завжди понура, заздра, потаєнна,
Вона не знала приятні ні з ким.

¹⁰ Вона в саду шальвії не плекала,
Не дбала ткати красних рушників;
Вона на крилах печі не писала
Ні сононок дрібних, ні павучків.

¹⁵ От сталося, як липа розцвілася
І в блиску кіс погасла сіножать,
Послала мати бистрого Івася
І з ним Оленку полуниць ірвать.

²⁰ Зайшли вони в грабовий ліс глибоко.
Там рідко промінь прогортає тіль,
Там пугач світить виряченим оком,
Там жалами грозяться мох і тіль.

І от прийшли на галяву велику,
Де в різномовнім плюскоті криниць
Цвіла долина; дивляться — без ліку
Незайманих жаріє полуниць.

²⁵ Івась що зірве ягоду, то в глечик;
Оленка ходить, ходить, забреде

У тінь та й спить. А день не спить. То чечик
Чиргикне десь, то голуб загуде.

А раз було, що й грім рикнув неждано,
30 Погнало дощ — і райдуга звелась.
Та й знову тихо. Ось уже нерано;
Огледілась Оленка — спить Івась.

Забився в трави, підгорнув колінця,
Скукобився в маленький ковтюшок;
35 Високий глек наповнено по вінця;
А що ж у неї? Жменя ягідок.

Це ж ввечері почнуть його хвалити!
І заздрість нудко серце їй тяжить...
Чому такий удатний він! Убити
40 Щасливого, убити поки спить.

Ні оклику, ні голосу, ні стуку,
Ще й сонце захилилося кущем.
Метнулася, звела над сонним руку
І наруго ударила ножем.

45 Івасик бідний! Тільки стріпотіло
Плече йому. Убийниця притьмом
Копає діл, безодголосне тіло
Землею прикидає і піском.

Нема Івася! Глянула в долину:
50 Та що ж бо це? День гасне вочевидь;
Туман бреде... кошлату тягне спину,
І тьма встає, як збуджений ведмідь.

Мерщій на степ! Ні, гола ще могилка.
Пригнути гілку, обірвати лист...
55 Еге! Без вітру відсахнулась гілка,
Порснула вгору, аж зачувся свист.

На степ, на степ!
Без стежки, без дороги...
Еге! Услід зривається виття,

І зойк, і зик, і пазурі, і роги,
60 І крила б'ють... Злоблिवе сум'яття,

Як ураган, обняло ліс великий.
Що діяти? Як вимкнутися їй?
Ось доженуть... І чує голос дикий:
— А де ж Івва-івва-івасик твій?

65 Було над північ, як вона з-за хати,
Розпатлана, влетіла в батьків двір.
— А де ж Івасик? — заволала мати.
— Ой, звір загриз, ой, я ж не винна,
звір!

2

70 Прийшла весна. Кругляві, як оладки,
Хмарки блукали в небі; цвіт жердель
Сади осяяв; грядка коло грядки
Чорніли по городах; журавель

Кричав високо. На гробку Івася,
Новітня гостя в лісі віковім,
75 Неплекана калина розрослася.
Лучилося, йшли чумаки у Крим,

І хтось із них нагледів при долині
Калини кущ та й вирізав собі
Сопілку з неї. «Буду на чужині,
80 Розрада буде чумаку в журбі».

Тоді її змережав вимисливо,
Приклав до уст і тихо, спокволя,
Став награвати. Там-то дивне диво!
Сопілка явно словом вимовля:

85 «Ой звільна, звільна, чумаченьку, грай,
Да не врази мого ти серця вкрай.
Мене сестра-завидниця згубила,
Ніж сонному у серденько встромила...»

Урвалась скарга. Вражене мовчання
90 Змінило пісню. Німував і ліс,

І чумаки. Лягала мла смеркання,
І смутно мгіло пагілля беріз.

Один чумак промовив: «Йй-же Богу,
Відколи світ, такого не було».
95 На другий ранок рушили в дорогу.
І впало їм іти через село,

Де жив Оленчин батько. У старого
І ночувати стали. Річ за річ —
Сказали про сопілочку. Прожогом,
100 Як нестяменна, кинулась на піч

Бліда Оленка. А старий мовляє:
«І віриться, і віри не пойму.
Ось дайте-но я сам заграю». Грає.
А дудочка одказує йому:

105 «Помалу, батечку, помалу грай,
Да не врази мого ти серця вкрай.
Мене сестра-невірниця згубила,
Ніж сонному у серденько встромила».

Кінчив — і очі повняться сльозами,
110 А мати просить: «Дай же і мені».
Взяла, дихнула жовтими устами,
І знов квілять ті звуки жалібні:

«Поволі, матінко, поволі грай,
Да не врази мого ти серця вкрай,
115 Мене сестра-підступниця згубила,
Ніж сонному у серденько встромила».

Старий нахмурих брови кострубаті:
«Ну що ж? Нехай заграє і вона!»
Усі замовкли; тихо стало в хаті.
120 Тоді Оленка, біла як стіна,

Страхаючись, бере сопілку в руки,
До уст підносить, та бліді уста

Не слухають її — і рвуться звуки,
І трудно журний послів вироста.

¹²⁵ «Помалу-малу, душогубко, грай,
Да не врази мого ти серця вкрай,
Ще ж ти мене, злочиннице, згубила,
Ніж сонному у серденько встромила,
Як ми по ягоди ходили в гай».

¹³⁰ Оленка дудку кидає, долоню
Кладе на очі і стоїть німа.
«Бодай же ти була пропала, доню!
Бодай зайшла, де круча і строма».

Оплакали старі дитину любу —
¹³⁵ Івасика — обмилися в сльозах,
А душогубку віддали на згубу,
І дикий кінь розніс її на прах.

ЧУДЕСНА ТРОСТКА

Був собі парубок убогий
Та й пішов найматися в службу.
Коли зирк — чоловік устрічу.
«Хочеш, сину, наймися до мене!»
5 Хлопець каже: «Чому б не найнятись?»
А яка у вас, діду, робота?»
«Та робота, сказати б, звичайна:
У негасимій печі палити».
От прийшли вони в ліс великий,
10 Несказанно сильний і темний.
Тихо в лісі: ніщо не шеберхне,
Ні білка скочить, ні хрусне хмизинка,
Ні комар-дударик не писне;
Лиш на галяві піч горбата,
15 Роздійнявши закурену пащу,
Так і паше вогнем та чадом,
Так і сапле — аж жежко дивитись!
Коло печі коні, як змії.
Тоді каже той дід до хлопця:
20 «Ось тобі коні — возити дрова.
Годуй їх попелом та вугіллям
Та пильнуй, щоб піч не погасла».
Так сказав і пропав, мов здимів.
Став той хлопець возити дрова,
25 Та ніяк не надасть, хоч розпадься:
Тільки вкине, уже й немає.
Але раз йому кажуть коні:
«Ой да гірко ж їсти вугілля!
Ти вкosi нам зеленого зілля,
30 А як ми поїмо в охоту,
То й за тебе справим роботу».
Він послухав, вкосив їм сіна —
Дак то перше робив, аж слався,

Коло тої вогненної прірви,
35 А тепер собі повагом возить,
І спочине, і з люльки пакне,
А тим часом піч не вгасає.
От минув уже рік і місяць,
Коли щось як гуне по лісі,
40 Як чварахне, як брязне громом!
Гляне хлопець, а дід коло нього.
«Ось на тобі, каже, цю тростку.
На що загадаєш, чого захочеш, —
Помахнеш нею, твоє і буде».
45 Вийшов хлопець на степ широкий
Та й питає себе на думці:
«Чи не дався я одурити?»
Та, махнувши тросткою, каже:
«Нехай буде овець отара!»
50 Ще не змовив останнього слова,
А вже скрізь, куди оком скине,
Коливаються спини овечі,
Стугонить незліченний тупіт,
Заливає пагорки та долини.
55 Хлопець став, затремтів, як трепітка,
Ледве-ледве спромігся сказати:
«А тепер хай не буде нічого».
Лиш махнув — і не стало нічого,
Тільки мгліє далекий згірок
60 Та, літаючи, каня тужить.
От приходять хлопець додому,
Приносить багаті дарунки,
Та за тростку не каже ні слова:
Потаємне орудує нею.
65 Став він жити маєтно та пишно,
Став чубунитись та величатись,
Зажадав собі влади та панства.
Ото й каже колись до мами:
«Візьміть, нене, новеньке убрання,
70 Та підіть у цареві палати,
Та просіть молоду царівну,
Чи не піде за мене заміж».
Мати каже: «Мій сину милий!
Ти що собі в голову вкинув?»

- 75 Та ж тобі царівна — не рівня,
Не улюбить тебе, не вшанує,
До твого умислу не пристане,
Тільки віку тобі умалить.
Візьми собі, сину, селяночку,
- 80 Чепурушку, дбайливицю в хаті,
Оця тебе буде любити,
Біля тебе, як річенька, дзвеніти».
Угнівався син, відказує з серця:
«Добра рада — селючку взяти,
- 85 Неотесану довбню, гергепу,
Що не вміє ні сісти, ні встати,
Ані чемної речі зговорити!
Ідіть, мамо, сватайте царівну».
Мати зрядилась. Назула на ноги
- 90 Чобітки з зеленого сап'яну,
Тоді наділа плахту-синітку,
Поярковим поясом переп'ялась,
Узяла шовковий очіпок,
Поверх нього ляну намітку,
- 95 На плечі біленьку катанку,
Та й пішла до царського двору.
Приводять її до царівни.
Та на неї дивиться згорда:
«А чого вам, госполю, треба?»
- 100 «Так і так, — відказує жінка, —
Єсть у мене синок-сокільчик,
Да такий хорошень — не сказати!
Чорнобривий, ставний, як кленочок.
Ще й до того багатий кріпко.
- 105 Чи підете заміж за нього?»
Відказала красуня-царівна:
«Чому б не піти, як хороший?»
Тільки знаєте що, бабусю:
Нехай син ваш поставить до завтра
- 110 Отакий двірок, як у мене,
А тоді щоб од мене до нього
Золотий місток простелився,
А на тому містку, обабіч,
Коли будемо йти вінчатись,
- 115 Нехай яблуні процвітають,

А як станем вертатись додому,
Щоб і яблука вже поспіли.
Під мостом нехай море хлюпа,
А на морі кахкає качка».
120 Вернулася мати додому.
«Ей, дитинко, не буде діла!
Там такого вона загадала,
Що ти і довіку не вдієш».
А син каже: «Дарма, не журіться».
125 От опівночі взяв ту тростку,
Помахнув — і все учинилось,
Як жадала собі царівна:
Став двірок такий, як у неї,
Або й кращий; прослався місточок,
130 Сам золотий, а поруччя срібне;
Пообабіч того місточка
Грають яблуні цвітом рожевим,
Під мостом хлюпощеться море,
І на морі кахкає качка.
135 Де взялися лакеї, карети,
Сів він вранці, поїхав до неї,
А вона вже жде його, плаче,
Що приходитьсь йти за нерівню.
Та проте нічого, звінчались.
140 От живуть вони місяць і другий.
Він кохає її, милує,
Да так-то вже хорошенько водить!
А вона умишляє лихо.
Почала пригортатись до нього,
145 Щоб сказав їй, чим він чаклує.
Він сміється: «Покинь ці речі:
Мене лестками не підійдеш».
Та вона, мов куночка тая,
Коло нього в'ється, голубить,
150 Припадає, ластиться, просить
То любощами, то словами, —
Не устояв він і признався.
«Оцією тросткою», — каже.
От вона і викрала тростку.
155 Вийшла в двір, помахнула нею
Ще й промовила люте слово:

«Заклинаю да й проклинаю,
Нехай зйдуть із блеску-світу
І двірок, і сад коло нього,
160 А мій чоловік осоружний
Хай загине повільною смертю,
Замурований в стовп камінний!»
Як сказала, то так і сталось.
Зникло все, лиш бур'ян зостався,
165 Дике поле, земля саморосла
Та мурований стовп над нею,
А в стовпу, наче кіл у горожі,
Непорушно стоїть хазяїн —
Ледве видно вуста та очі.
170 Стоїть він та кається гірко:
«Язиче, язиче! Лихо тебе миче!
Як прийшло махом, так пішло прахом».
Тоді сіла царівна в карету
Та й поїхала знов до батька,
175 А з маєтку її чоловіка
Тільки кіт лишився та коник.
Кіт негайно югнув по сусідах,
Де хліба накрвав, а де м'яса,
Доліз до хазяїна, каже:
180 «Не журіться, я й ще добуду».
А той крізь сльози: «Мій котику вірний!
Ти достань мені тую тростку,
Що я нею владав на волі,
От тоді в мене хвалений будеш».
185 Кіт відказує: «Лиш не плачте. —
Перебіг до коня та й каже:
— Ідьмо, коню, в царівнине царство
Чудесної тростки добувати,
Із стовпа хазяїна визволяти!»
190 Бистрий кіт — та й кінь не плохута:
Так і кинувся: «Гайда! ідьмо!»
Кіт йому зараз плиг на спину,
Та й помчали — не можна швидше!
Як прискочили в друге царство,
195 Кіт давай там мишей давити.
Давить поспіль, усіх без розбору,
Аж набрів на їхнього князя.

Той благає: «Котику-брате,
Бери що хочеш, даруй душею!»
200 Кіт і каже: «Добудь мені тростку
Із рук царівни, то будеш жити,
А як ні — погублю з потомком!»
Тоді мишачий князь як свисне! —
Пригромило мишей, мов війська,
205 Сунуть плавом, що ніде й ступити.
Стали гризти в палатах мури,
І ось наймудріше мишатко
Пролізло в покій до царівни.
У покої високо й чисто;
210 Посередині ліжко кедрове,
А на ліжку під синім атласом
Тихо спить молода царівна,
А ту тросточку в рот поклала.
Як угледіла тее миша,
215 Зараз нишком підкралась до рота,
Устромила їй хвостика в ніздрі
Та й ну лоскотати злегенька!
То царівна як чхне спросоння —
Так і випала тростка з рота.
220 Миша за неї та хода звідти.
Оддала свою здобич котові,
Кіт — на коника, та й помчали.
Як примчали в своє посілля,
Кіт поліз по стовпові, глянув,
225 А хазяїн ледве що дише.
Кіт оддав йому тростку. Узяв він,
Помахнув нею, мовив тихо:
«Нехай буде усе як перше —
І двірок, і сад коло нього,
230 А цей стовп розсиплеться в порох,
А царівна стане край мене».
Як сказав він, так і вчинилось:
Стовп розсипався, в'язень вийшов,
Коли зирк — аж тут і царівна.
235 «А, голубко, то так ти дієш?
Ну, не доки мені терпіти!»
І звелів її кинути в прірву.
Сам узяв собі іншу дружину.

Жили вони довго й щасливо,
240 І той кіт коло них, і коник.
Аж допіло три яблука красних:
Одне мені, друге теж мені,
Трете тому, хто збавив казку.

1938

КИЙ

Був дід і баба і синів трое —
Два розумних, а третій дурень.
Як були при малім достатку,
То старший син каже до мами:
5 «Піду я, нене, та десь наймуся».
Спорядили його, пішов він.
Іде та й іде, коли дід назустріч —
Сам коротун, сміхотливі очі.
«Куди ти, парубче, чимчикуєш?»
10 — Та ось іду, чи не стану в службу.
Дід примружив веселі очі:
«Хочеш вівці у мене пасти?
Я тебе кривдити не буду».
Слово за слово — поєднались.
15 От дає йому дід отару,
Дає мотузку й малу торбинку,
«Гляди, каже, напаси вівці,
І трави нарви, нав'яжи у в'язку,
І піску набери в торбинку».
20 То старший син добре дбає,
Всю роботу гаразд справляє,
Коли почав завертати вівці,
А вони через річку та врозтіч!
Що тут діяти? Він вернувся.
25 Дід стоїть у дворі коло брами.
«Ну як, — питає, — справив роботу?»
Той каже: «Та все б гаразд, дідуню,
Тільки вівці умкнули за річку».
Дід засміявся: «Ну, нічого».
30 Ось на тобі, сину, цей стільчик,
Будеш мати всього доволі.
Та гляди: поки дійдеш додому,
Не кажи: «стільчику, розчинися!»

І піску набрав у торбинку,
Коли почав завертати вівці —
75 А вони через річку, та врозтіч.
Що робити в такій пригоді?
Він вернувся, сказав старому.
Дід сміється. «Ну добре, — каже, —
Ось візьми баранчика за службу,
80 Будеш мати без ліку грошей.
Та гляди, поки дійдеш додому,
Не кажи: «баранчику, струснися».
Той узяв баранчика, подався.
Аж прийшов на той самий хутір.
85 Приймають його, до столу кличуть.
Він господаря умовляє:
«Прошу вас, дядечку, милим словом,
Не кажіть: «баранчику, струснися».
Стало опівночі, всі послули,
90 Дядько каже: «баранчику,
струснися!»
Як струснувся тоді баранчик,
Так і брязнули гроші з нього:
Биті таляри, карбованці, дукати,
І як жар золоті червінці,
95 І примерхлого срібла гривні.
Дядько сховав баранчика в сінях,
На те місце другого поставив.
Рано вранці, чуть зазоріло,
Зібрався хлопець, іде додому,
100 Приходить, гукає з порогу:
«Гей, стеліть та стеліть рядна, нене,
Подивіться, що за диво в мене».
Та тоді: «баранчику, струснися».
Марне слово, нема нічого.
105 Він удруге — і знов нічого.
Гірко заплакав бідний хлопець.

Скоро й третій син проситься
в службу.
Мати каже: «Де тобі братись!
Як розумних братів одурили,
110 То тебе й поготів налігають».

Та він одне: «Пустіть мене, мамо!»
Не дає їй промитої години.
Спорядили його, пішов він.
Коли знов той дідусь назустріч,
115 Окоренкуватий коротунчик:
«Хочеш у мене вівці пасти?»
Молодший брат довго не думав,
І ряду не брав, каже: «згода».
От у небі гуляють хмарки,
120 На долині пасуться вівці.
«Гей, пасись да пасись, овечко!
Уже ж бо і вечір недалечко.
Як западе сонце за хмару,
Пожену вас усі в кошару».
125 Тільки став завертати ягничку,
Вся отара шубовсть у річку!
От тоді догадався дурень:
Як розбігся, то так і скочив
На найстаршого барана в отарі.
130 Сидить собі, грає на сопілці,
За ним ідуть додому всі вівці.
«Нате, діду, справився добре!»
«Ну, спасибі, візьми цей кийочок
Та гляди: поки дійдеш додому,
135 Не здумай казати: бий, кию».
Дурень узяв кийочок, подався.
Заходить і він на той хутір,
Де ночували старші хлопці.
Приймають його, до столу просять,
140 Він господаря умовляє:
«Прошу вас, дядечку, мило та красно,
Учиніть мені таку ласку,
Не кажіть да не кажіть: бий, кию».
Повечеряли, полягали;
145 Дурень щільно укрився кожухом,
А сам дірку продер та й пильнує.
Опівночі дядько: «бий, кию!»
Як почне його кий окладати,
Б'є наосліп, мов градом сипле,
150 Не дає і очей захилити.
Дурень дивиться й примовляє:

«Віддай, дядьку, усе, що загарбав!»
Бачить дядько: загибель та й годі,
Улелекає кий до смерті.
155 Віддав хлопцеві все, що загарбав.
Іде дурень веселий додому,
Ще здаля гукає, з порогу:
«Та гей, братіки, добре дбайте,
Тесові столи застеляйте,
160 Будемо пити та ще й гуляти,
Срібла-злата неміряно мати».

От почали вони багатіти.
Пішла про них поголоска всюди,
Та й дійшла до вельможного вуха,
165 На ці речі пани жаденні.
Приходить пан, улесливо просить:
«Та будьте чемні, та не відмовте,
Позичте на час, на весілля,
Вашого баранчика та стільчик».
170 Брати думають: «Чом не дати?»
Не щодня ж і весілля буває».
Минає місяць, минає другий,
Пан давно відгуляв весілля,
А позиченого не вертає.
175 Старший брат зібрався та й каже:
«Піду я правити наш заробіток».
Приходить у панські покої,
А там панства, як цвіркоту в лузі,
Да такі опасисті да тилаті,
180 Усі в бархаті та єдвабі.
Хлопець ледве здобувся на слово:
«Так і так, пане, віддайте, будь ласка,
Нашого баранчика та стільчик».
Як роззлоститься пан вельможний,
185 Як розпіриться, розкричиться:
«Що за стільчик? Який баранчик?»
Нуте, слуги, візьміть зухвальця,
Відчухрайте його канчуками».
Відчухрали, прийшов він, плаче.
190 Збирається середущий хлопець.
«Піду ще й я, може зволять оддати».

Так що ж? Тільки лиха здобувся —
І його нагаєм відшмагали.
Тоді дурень: «Піду і я, мамо».
195 Мати каже: «Куди тобі братись!
А проте іди, коли хочеш».
Узяв він кия, приходить до пана.
Та де там! Пан і не глянув,
Лиш гукне на свої посіпаки:
200 «А візьміть-но, вчиніть йому хлосту!»
Тоді дурень: «Е ні, стривай, пане!
Неподобні речі умишляєш.
Ану, кию, бий пана і пані,
Нехай власне добро споживають,
205 На чуже руки не поривають».
Як почав їх кий обкладати,
Б'є наосліп, мов градом сипле,
Не дає і очей захилити.
Бачить пан: не виходить діло,
210 Уколошкає кий до смерті.
Велить він слугам оддати винне,
Ще й свого багатства додати.
Дурень веселий вернувся додому.
Стали вони безклопітно жити,
215 У великім добрі пробувати.
І я в них служив. На відході
Дали мені коника з воску
І возика з гречаної соломи.
Їхав я через дванадцять ланів,
220 Пробився через дванадцять вогнів,
І той віз згорів і коник розтав,
А я ось тут перед вами став.

**ЖАРТИ.
ЕКСПРОМТИ**

* * *

Девять пробило часов и редакция враз оживилась.
Изобретатель шарад и загадок, с пучками редиски,
Входит Волкович, кладет свой портфель и уходит за перцем.
Вот задымился Або, и Свидзинский пустил вентилятор,
5 Дружный огонь ураганный четыре машинки открыли.
Бледная Маня не дышит и глаз не спускает с работы,
Сосредоточенно к ней наклонился Тулевич, диктуя.
Около окон звучит вдохновенно Потемкинский голос:
Друга коня научитесь беречь — раздаются заветы.
10 Темпом ударным работа кипит. За страницей страница
С редакционного сходит конвейера. Час перерыва.
«Ваня! — зовет секретарь, — отнесите четыреста строчек».
Марвенцев Шура с улыбкою милой к Тамаре подходит,
«Как ваша деточка?» — шепчет, и нервная мать просияла...

* * *

За зворушливу цілушку
Всю себе переломлю,
Розлюблю Павлушку-душку,
А Володьку полюблю.

* * *

Бога Леночки Амура
Все благаю: дай, Амур,
Щоб поправилася Мура
І зробилася як мур.

* * *

Я суворий, Цампа хмура,
В речах Леночки журба.
Все тому, що бідна Мура
І не з нами, і слаба.

* * *

По какой такой причине
Я ревную Вас к Тычине,
Ненавижу Арфолома
И о Вас мечтаю дома.

* * *

Воле Дашкевичу

Немало есть счастливых в жизни сей.
Я не вошел в их солнечные списки.
Отторгнуты уста мои от миски,
В которой мед, пшеница и елей.

⁵ Напрасно вы, горячие сосиски,
Предносите мечте моей —
Обиженный бумажник мой пустей,
Чем пустота внутри редиски.

¹⁰ И вот, голодный как собачья стая,
Стараюсь я, по Харькову блуждая,
Все будочки заветные найти,
Чтоб дома их на карту нанести
И в тишине вздыхать, на сеть их глядя:
«О где ты, мой американский дядя!»

* * *

Девять пуговичек в ряд
На груди у Вас блестят,
Словно маленький отряд
Перламутровых солдат.

⁵ Жаль, что я не генерал;
Я б устроил им парад,
Много б им раздал наград,
Всех бы их расцеловал.

¹⁰ Мне, однако, не дано
Этой власти. Я поэт,
И к тому ж преклонных лет,
У которого давно
К поцелуям страсти нет.

¹⁵ И не надо! Очень рад:
Рифмы — слаще всех отрад.
Милых пуговичек ряд,
В вашу честь я написал
Этот скромный мадригал.

6. VIII 1935

ІНШІ РЕДАКЦІЇ

Синій, з золотими смужками
Жовті очі, глиняні вуха,
Довга паличка замість тіла —
Був він вірний, слухняний коник,
5 Все готовий летіти в далеч,
Як стріла із мого лука.

Красовито склонивши чоло,
Вибиваючи грім копитьми,
Аж зривалася в сніг кульбаба,
10 Він імчав мене, де хотів я,
Заношав мене, де я здумав.

Та ніколи в бур'яну забіч.
Там роззявився брезклим ротом
Пласкокрилий чолатий погреб.
15 Сам запався, сніпки погнили,
Цвіль і морох угризли ребра...
То ніколи в бур'яну забіч.

Чи він бачив укрите — коник?
Там він довго лежав забутий.
20 Там товклись по нім ночі хмарні,
Там і листя на ньому тліло,
І, наосліп розклавши руки,
Нипали волокущі мряки,
Дико заметі вихилялись.
25 Там він довго лежав забутий.

Аж уліті його знайшов я
На сліду косаря швидкого.
Та як же він страшно змінився!
Сині смужки на нім померхли,

³⁰ Жовті очі повицвітали.
Я підняв його та й одкинув.

Отоді ж то зчинився рбздрух!
Розмахнуло старі дерева,
Закрутило дощем, як хмелем.
³⁵ Я до стежки — мені під ноги
Умоталися гострі блиски,
Я де-луча — услід за мною
Тьма і зойки, огонь і рбзтріск!

Тільки ж хутко і перемчало.
⁴⁰ Увалився за обрій торох.
По гущавинах лип та кленів
Засвітилися руки сонця.
Миром, світлосте! Миром, земле!

Я в задумі довкола глянув.
⁴⁵ Попід стріхою, на камінні
Туркотіли останні краплі.
Із-за хати туман береться.
Небо ранку, живого ранку
Потаває у мгляну безвість.

V–VI 1929

MORTALIA

V

Відколи сховав я мертву голубку,
Відтоді почав її скрізь глядіти.
Іду полями — напроти вітер
Сині полотна провіває на згірку.
5 — Обійди упруг, перейди ще другий —
Ти можеш найти голубу намистину,
Що рано-вранці зоря зронила,
Своєї голубки ніде не знайдеш.
Твою голубку земля замкнула;
10 Сам же рівняв ти горбик над нею!
Була вона немічна, зламана смутком,
А все ж її шийка леліла смарагдом. —

Іду я далі — в ліс уступаю.
Ліс сам нап'явся хмурною тінню,
15 Надółки стали в заплавах світла.
В лісі каміння, глухе одвіку,
В лісі гупіють лисичі нори,
На скосі яру стоїть голубінка, —
Моеї голубки і тут не видати.

20 Іду я знову — зустрічаю осінь.
Осінь проживає на гáляві мерзлій,
Навколо двора золоте вір'я.
Сама осінь ходить по надвір'ю,
Підіймає руки в пломенистих рука́вах,
25 Обертає вітром, як великим колом.
— Осінь, осінь, де моя голубка?
— Ходи до мене, стань під рукою, —
Як кину тебе на дурний вихор,
Забудеш ходити, голубки питати!

- ³⁰ Сонцю леліти, рікам бриніти,
Мені, осені, хороше гуляти,
А високому дубові довгий вік,
А опалому листю зойк та зик,
А твоїй голубці румом лежати,
³⁵ В янтарні очі тьми набирати!

1933

ПАМ'ЯТІ З. С-СЬКОЇ

V

Уже туркавки в лісі сумніше гудуть.
Зрядилась весна в опівнічну путь.
Підвеліся квіти, що цвітуть улітку.
Підійми, сонце, і мою квітку.

⁵ — Твоя квітка землею обнята,
Лежить глибоко, її не підняти.
Лежить вона в корені дерева ялини,
Як тонкий місяць при хмарі осінній.

Дерево ялина як день так ніч
¹⁰ Все стогне, шумить, оце її річ:
«Ти любив мене, як зорі і світ,
І одняв у мене зорі і світ».

1934

* * *

На землі бузок цвіте,
На землі од зелених гір
Лунко музика одбиває —
Розмаїтий дня поговір.

⁵ Бистрий дощ — на заріччя,
Світ-дуга — на лісок.
Я для тої, що прийде надвечір
Нагинаю, ламлю бузок

Вона прийде, в тіні ліщини
¹⁰ Сяде на темний ослін.
Тільки я та кружечки сонця
Біля милих колін.

На землі настагає літо,
На землі бузок цвіте.
¹⁵ Світ-дуга поринає
В голубе й золоте.

VII 1934

* * *

— Невже ми вийшли з п'ятьми книжок?

Де ми з тобою, де?

— Під парасолькою в парк ідем,

Навколо крутить сніжок.

5 Парк і сніг на багато гін.

Ти — праворуч уклін,

Я — ліворуч уклін,

Шум обтягає верхівки ялин.

— О, тепер нам надовго печаль!

Ні зорі розписна емаль,

10 Ні поширена світлом даль...

— Правда, надовго печаль!

— Ах, якби світ, милий світ

Та належав випадком нам —

Художникам і майстрам!

15 — Що ж би діялось? Дай одвіт.

— Не згасав би так швидко наряд

Весни і літа, о ні!

Верховець на строкатім коні,

Не сваволив би листопад.

20 — Та одначе була б зима?

— Я гадаю... була б.

І зима,

І місто в снігу, і даль,

Обгулена млою, і жаль...

25 Ну, і ти, і шубка твоя,

І ліворуч від шубки я.

— То, як бачу, — віддай же поклін, —
Не зайшло б особливих змін.
А тепер ми з тобою де?

³⁰ — Під парасолею в парк ідем.

Тільки ти на дугасті вії
Падати снігові не давай.
Одганяй його помахом віяла,
Платівками віяла одбивай.

1934

* * *

Колько дзвонить зима
Льодовим віттям дерев.
Одрягли, посивіли дні,
І тільки зорі цвітотворча тканьь —
5 Як крила синьоворонки.

Вийду на браму вечірню.
«Ти, кораблику зорній, стань, стань,
Візьми мене із собою
Де твоя пристань».

10 Став кораблик — і я пливу.
Поволі тихне за мною
Подзвіння обмерзлих дерев.
Поведу перед себе рукою:
То змії там лежить під горою?
15 Ні, то жаріє пристані грань.

Веду круг себе рукою,
А вже очі змагає сон.
Коли хтось, як льодинка, тонко:
Підведись, озирнися, глянь,
20 За тобою синьоворонка.

Я зірвався, а то горбата.
В покарлючених пальцях ковінька,
Гунявий рот — як поцвіла твань.
По тій твані здригає сміх:
25 А що, краща моя цвітотворча тканьь?

15. XII 1931 – 2. IX 1932

ДОДАТКИ

Елеонора Соловей
«РОБОТИ І ДНІ» ПОЕТА

Постання творчої спадщини Володимира Свідзінського у нинішньому обсязі можна вважати справжнім дивом. Після знищення самого поета, після багатьох років умисного забуття, на початку 60-х років минулого століття зачарований цією поезією французький славіст Емануїл Райс, подібно до інших шанувальників, так уявляв собі ситуацію: «За життя Свідзінського вийшло три збірки його віршів: «Ліричні поезії» (1922), «Вересень» (1927) і «Поезії» (1940); остання з'явилася у Львові, коли вже почалася друга світова війна. Я цих книг і на очі не бачив, а перераховую їх за даними Славутича і Кравцева. Та і чи є вони де-небудь у вільному світі? Або хоч в СРСР? Все, що до мене дійшло, розкидане по післявоєнних журналах та антологіях. Якщо все це зібрати — і книжки не вийде, навіть маленької». І ще, там само: «...Портрет Свідзінського не зберігся. Цей великий мовчальник забрав з собою навіть риси свого обличчя. Як містична тінь, Свідзінський манить своєю недоступністю не менше, ніж своєю словесною всемогутністю»¹.

Роком пізніше Богдан Кравців, краще ознайомлений із фактичним станом справ, у рецензії на здійснене Яром Славутичем в Едмонтоні невеличке видання «Вибраних поезій» Свідзінського, спробував підрахувати загальну кількість його творів. Виходило 177 — щоправда, сюди не увійшли «ще ненадруковані чи невідомі нам речі з «Медобору»². Б. Кравців мав на увазі той рукопис, що його О. Веретенченко вивіз на еміграцію (насправді не «Медобір»; докладно про це — у «Коментарях» до нашого видання).

Знадобилося ще три десятиліття, аби спільними ентузіастичними зусиллями І. Дзюби, А. Чернишова, В. Яременка, О. Рибалка, В. Шевчука, небожа поета А. Свідзінського відбувся, нарешті, певний злам і справжні вага та значення цього поета почали усвідомлюватися більш адекватно. Стаття Василя Стуса «Зникоме розцвітання» — про поета, якого він цінував винятково високо, — хоч прихід її до читачів і затримався на довгі роки, також відіграла свою роль у цьому процесі.

¹ Емануїл Райс. Володимир Свідзінський // Сучасність. — 1961. — № 4. — С. 86, 87.

² Сучасність. — 1962. — № 9. — С. 118.

Але тільки в останні роки детальніше вимальовується канва поетового життєпису, а також складається достатньо повне уявлення про сукупність зацілілих архівних документів — про його теж дивом збережені рукописи, які й становлять текстологічну базу цього найповнішого видання спадщини Свідзінського, де кількість самих тільки поетичних творів, порівняно зі згаданим підрахунком Б. Кравцева, становить три з половиною сотні, тобто зроста удвічі. І це при тому, що зошити поета зберігають у своїх оглавах назви цілої низки поезій, тексти яких вилучені й досі не знайдені: «Поглянь на Десну...», «Хто мене такого прийме...», «Дерев укорочалась тінь...», «Ой стала осінь навісна...», «Уповні ще була любов моя...», «Тут квіткою здається...», «За хмарами хмари зринають...», «Є сум здивований...», «Без подиху, без барви...». Після всіх неймовірних знахідок можна плекати надію ще відшукати бодай де що з цього списку.

1. Життєпис

Володимир Свідзінський народився 18 жовтня 1885 року в селі Маянів (тоді Вінницького повіту Подільської губернії, нині це Тиврівський район Вінницької області), де його батько, Євтимій Овксентійович (1858—1933), на той час уже другий рік був священником Хрестовоздвиженської церкви. У «Відомості про священнослужителів...» цієї церкви засвідчено, що батько о. Євтимія був псаломником (за іншими документами — «стихарный дьячек» і «сын дьячковский»)³, а сам він навчався у Шаргородському духовному училищі та Подільській духовній семінарії — тій самій, де згодом навчатимуться його сини⁴. Закінчивши семінарію 1883 р. «с причислением ко 2-му разряду», Свідзінський-батько спершу служив псаломником у містечку Студениця, потім у Карвасарах, але вже в серпні 1884 р. «преосвященнейшим Иустином рукоположен во священники к Кресто-Воздвиженской церкви с. Маянова Винницкого уезда. Проходит должность законоучителя в церковно-приходской школе и обучает мальчиков церковному пению... 31 лет. Жена его Наталья Прохоровна 22 лет. Дети их: Георгий 4 лет, Владимир 3 лет, Вадим 1 лет» («Клировые ведомости о церквях Винницкого уезда за

³ Див.: Олесь Дубік. Матеріали до біографії Володимира Свідзінського у Кам'янець-Подільському архіві // Творчість Володимира Свідзінського. Зб. наукових праць. — Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2003. — С. 15–21.

⁴ За Віктором Приходьком (див. далі), 1864 року семінарію перенесено із Шаргорода до Кам'янця зі збереженням назви Подільської. На час навчання В. Свідзінського вона щороку приймала близько сотні вихованців чотирьох духовних шкіл (училищ, бурс) на Поділлі: у Тиврові, Тульчині, Приворотті та Кам'янці.

⁵ Олесь Дубік. Матеріали до біографії Володимира Свідзінського... — С. 17.

1888 год»)³. У родині існував переказ, що одинадцять попередніх поколінь родоводу складало духовенство. Документального підтвердження цьому наразі немає, не з'ясовано також стосунок роду поета до тих Свідзінських, що фігурують у листуванні Івана Франка, у підпису П. Куліша під оповіданням «Орися»: «Писано 1844, сентября 7, у Ходоркові, в Свідзінського, прочитавши шесту пісню „Одіссеї“»...

Мати поета Наталя Прохорівна (уроджена Стопакевич, також із священничої родини) була, як можна вирахувати за наведеним документом, на дев'ять років молодша від батька. Прагнення батьків неодмінно дати всім дітям освіту додатково підживлювалося яскравою музичною обдарованістю та успіхами старшого сина Георгія (бл. 1884–1904), батьковим передчуттям, що в його родині має з'явитися особистість достоту непересічна, з видатними здібностями. Дев'ятсот четвертого року батьки ледь не втратили обох старших синів: Володимир тяжко застудився, провалившись під кригу на ковзанці на ставку; і саме коли він, перервавши навчання, доліковувався в родичів на Кавказі — від черевного тифу помер Георгій. Щось спонукало Володимира допитуватися про брата в листах, ніхто не наважувався відповісти; їдучи додому, він уже був певен, що Георгія не стало. Троє молодших братів — Вадим, Олег та Павло — і найменша, як у казках, сестричка Олена — то були, як притаманно міцним родинам, найближчі поетові друзі на все життя.

Отже, навчався В. Свідзінський спершу в Тиврівському духовному училищі (бурсі), потім у вже згадуваній Подільській семінарії. Вірш 1930 року «До школи» зберіг поетову пам'ять про від'їзди з теплого родинного гнізда — перші провісники неминучого «ісходу» у великий світ:

Пласкотіле, темне крізь туман
Поплигло поволи по ріці.
От замріли мури, вулиці
І домів ворожий стан...

Минуть цілі десятиліття, а він усе пам'ятатиме тихе материне: «Ти не змерз, Синку мій?» і свою тодішню гірку впевненість: «Буде тужно. Будуть довгі дні...». Втім, не просто пам'ятатиме: дитинство житиме в його поезіях дивовижно яскравим, ніби й не заторкнутим неблаганною незворотністю часу — як утрачений рай, як найщасливіша життєва пора. «Спів кропив'янки, рання річка, Над коноплями дим зелений... Як ми повно владали світом!..»

Дитинство поета минало в мальовничому селі Моломолинці поблизу Меджибожа — наступному батьковому приході. Нечисленність дворів у селі, як пише у «Спогадах про брата» Вадим Євтимійович Свідзінський, давала «привід священникам великих сіл називати його не «приходом», а «розходом»». Проте дітям важило інше: озеро з островом, ставки і річка Бужок, повна свобода і приятелювання з сільськими хлопцями, лелече гніздо на стрісі батьківської хати... «Наша господа з великим

фруктовим садом і заливною лукою, темний густий ліс, що починався далі і пролягав у таємничу для нас далину, — ось той терен, де розгорталися найцікавіші події нашого дитинства»⁶.

Про тогочасні духовні училища та духовні семінарії склалося, не без впливу радянських стереотипів, досить негативне уявлення: «на поверхні», у приступніших за часом джерелах воно переважає, але спиратися доцільно на свідчення глибші, ближчі до тієї реальності. Сергій Єфремов у своїх спогадах «Про дні минулі» зауважує, що «бурса була багато разів предметом літературних дослідів; чимало цікавого й коштовного побутового матеріалу зафіксовано в них навіки»⁷. З-поміж тих «дослідів» Єфремов вирізняє повість-хроніку А. Свідницького «Люборацькі»; спогади самого Єфремова також дають виразне уявлення про характерні риси «бурсацького життя-буття, побуту й бідунання», про звичаї, освіту й виховання, які здобувалися там. Звичайно, були і рутина, і часом жорстокість, але була й апробована, доведена до певної досконалості система навчання, що поєднувала спеціальні предмети з ґрунтовною загальною освітою, і це, очевидно, такою ж мірою стосувалося Тиврівської бурси, як і Подільської семінарії, куди 1899 року Свідзінський вступає. Певна річ, вразливій дитячій натурі багато що у згаданій «системі» було не до вподоби; це засвідчено у вірші-спогаді «Листок на холод скаржиться листку...», написаному через три десятиліття.

...Мое житло в наскельному саду,
Я в вересні до школи рано йду...
...А оддалік, на острові крутім,
Камінний грамузд міста — і над ним,
Вируючи, кружляє никлий шум.
І в серце входить темний страх і сум:
Там, як хижак, гніздиться лютий глум,
І школа там понура, як тюрма,
Там друга і заступника нема!..

Об'єктивно ж кажучи, саме на зламі XIX—XX століть стало надто очевидно, що духовні школи й семінарії становили «найбільш українську» частину всієї освітньої системи на тогочасних українських теренах: «Не по шкільній програмі, звичайно, не по викладовій мові, а своїм духом, складом учнів, що на 99% походили з українського села і були зв'язані з українськими масами»⁸. Тож немає перебільшення у твердженні, що «са-

⁶ Вадим Свідзінський. Спогади про брата // Анатолій Свідзінський. «Я виноград відновлення у ніч несучу...»: Володимир Свідзінський — творець прекрасного. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. — С. 118.

⁷ Сергій Єфремов. Про дні минулі // Молода нація. — 2002. — № 2. — С. 180.

⁸ Віктор Приходько. Під сонцем Поділля: Спогади. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1967. — Ч. I. — С. 27.

ме духовні семінарії в Україні були колицкою і розсадниками української національної свідомості»⁹. Суворість семінарського уставу мала одним із наслідків те, що навчання як таке справді домінувало в житті семінаристів, і ті ж самі обивателі, котрі звично кепкували із семінаристів, водночас визнавали, що порівняно з гімназистами їхній розумовий та моральний розвиток був вищий, а знання ґрунтовніші. Самі ж семінаристи формулювали цю свою перевагу таким чином: їхнє шестирічне навчання — то гімназія плюс два роки університету. Коли після першої російської революції семінаристам було дозволено вступати до університетів, професори вищих шкіл авторитетно підтверджували цю перевагу: кращими студентами майже поспіль були вихованці семінарій.

На час навчання В. Свідзінського в Подільській семінарії на загальний дух цього закладу значний вплив здійснював ще молодий Володимир Чехівський, що був помічником інспектора (згодом член Центральної Ради, видатний громадський і церковний діяч). Безпосередніше він спілкувався з «казьонокоштними» учнями останнього, шостого року навчання, але вплив цей поширювався й на загал. Віктор Приходько, лише на рік молодший від Свідзінського, згадує кілька книжок зі своєї рідної таємної бібліотечки: «Під тихими вербами» та «Соняшний промінь» Б. Грінченка, «Сибір» Д. Кенана, «Історію боротьби віри з наукою» Д. Дрепера. Переховувалася бібліотечка у смотрителя Кам'янецького духовного училища Сергія Іваницького; для конспірації семінаристи поміж собою звали його Ргіта. З того джерельця живився на початку ідеалізм молодих адептів українства; приїжджаючи додому на святки, вони несподівано вражали своїх законослухняних батьків рішенням віднині говорити й листуватися тільки українською мовою, а після закінчення семінарії мали намір і проповіді в церкві виголошувати українською.

Подією для цілого міста ставали бали, які семінарія давала двічі на рік: на Івана Богослова, храмове свято семінарії, а також на масницю. Одне, що й семінарський хор, і обидва оркестри були такі найкращі в місті, а друге — що й відцензурована начальством програма літературно-музичної частини балу була все-таки переважно українська, тобто «оригінальна», як переконавано начальство з огляду на суперництво з гімназіями та іншими навчальними закладами. Саме того року, коли Свідзінський залишив семінарію через хворобу, там вибухнув скандал, що коштував Чехівському посади: випускню фотографію його вихованці теж оформили «оригінально» — замість портретів «отця ректора» та професорів її прикрашали портрети Шевченка й Костомарова, а на центральному, «архієрейському» місці був портрет Чехівського!

⁹ Віктор Приходько. Під сонцем Поділля: Спогади. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1967. — Ч. I. — С. 32.

Отже, до настання вже згаданих драматичних подій у житті його родини 1904 року, Свідзінський навчається тут. Звільнений за станом здоров'я з четвертого класу згідно із заявою батька; свідоцтво про неповний курс навчання надіслане до м. Лянцкоруна, де тепер був приход отця Євтимія (нині с. Зарічанка Чемеровецького району Хмельницької області). Кам'янець-Подільський назавжди залишився улюбленим містом Свідзінського: «Кам'янець чудовий, незрівнянний» він згадує через багато років у листах до землячки-подолянки Олени Пилинської-Чілінгарової і додає: «...Треба було б неодмінно на честь йому написати хоч один сонет»... Сонет «Кам'янець» написав 1930 року інший подолянин, Михайло Драй-Хмара, але й у Свідзінського є виразні кам'янецькі ремінісценції:

...Пригадую то молодість мою,
То башти замку в рідному містечку,
То пісню, що колись томила серце,
То друга, що загинув передчасно...

У кожному разі, на цей час, очевидно, припадає рішення не бути священиком, скориставшись із тих «вольностей», що надавав відомий маніфест 17 жовтня 1905 року. До речі, прямим наслідком цього ж маніфесту було постання у Кам'янці осередку «Просвіти», одного з найдіяльніших і найбільш довготривалих на всій Україні. Року 1907 Свідзінський вступає вільним слухачем на економічне відділення Київських вищих курсів. Створені з ініціативи професора Київського університету М. Довнар-Запольського, курси спочатку були загально-освітнім закладом з історико-філологічним та економіко-комерційним відділеннями. 1908 року комерційне відділення реорганізоване в Комерційний інститут; директором його став Довнар-Запольський, викладачами — відомі вчені, професори університету та політехнічного інституту, серед них математик Дмитро Граве, економіст Костянтин Воблій, епідеміолог Овксентій Корчак-Чепурківський, етнограф, фольклорист і громадський діяч Олександр Русов. На час, коли Свідзінський завершував своє навчання, інститут налічував уже близько 4 тисяч студентів. Наскільки можна судити з подальших зацікавлень майбутнього поета, освіту свою він спрямував у сферу народознавства; брат його Вадим Євтимійович згадує про дві студентські роботи Володимира: «Робітниче питання» та «Рецидив неписьменності за даними перепису 1887 р.»¹⁰ Диплома про закінчення інституту Володимир не дістав, оскільки не склав державні іспити. Причини були суто матеріальні: в його особовій

¹⁰ Вадим Свідзінський. Спогади про брата. — С. 127. У назві другої роботи, очевидно, помилка і йдеться про дані першого загального перепису населення Російської імперії, що відбувся 1897 року.

справі збереглися клопотання про відстрочку платні за навчання та про матеріальну допомогу — адже молодші брати й сестра в цей час також навчалися. Свідоцтво про закінчення інституту, датоване 25-м квітня 1913 р., надіслане йому в подільське село Бабчинці Ямпільського повіту, де був наступний батьків приход.

1912 року журнал «Українська хата» надрукував вірш Свідзінського «Давно, давно тебе я жду...»; ця публікація вважається його поетичним дебютом. За спогадами поетового брата друкуватися він почав раніше: років у 14-15 показував «надрукований у журналі його вірш під псевдонімом, якого я не запам'ятав, а також листа з редакції, в якому пропонувалося й надалі надсилати вірші. Володимир радів з цього, але взяв з мене обіцянку нікому не розповідати...»¹¹ Не виключено, що ті перші публікації були російськомовні: російською належало провадити церковні справи батькові, російською розмовляли вдома, освіта також була поспіль російська. Багато хто з майбутніх українських письменників під тиском обставин починав саме так, щоби згодом постати перед необхідністю вже суто екзистенційного вибору.

Публікація в «Українській хаті» має вже відбиток творчого самовизначення: цілком не випадковий вибір видання, та й самий вірш «упізнаваний»: це його ліричний реєстр, його інтонація, стиль; і навіть топос саду — один із наскрізних у всій його поезії — тут уже є. «Українська хата» з-поміж інших журналів модерністського спрямування («Світ», «Будучність») мала сміливість іти далі й говорити рішучіше. Мислення її провідних критиків зосереджувалося на емоційно-вольових рисах національного характеру, на креативному, будівничому сенсі волі; свою полеміку з традиціоналістами-народниками вони виводили на рівень категорій філософських та психоестетичних. Це було незвично й разючо нове, у сприйнятті «хатян» тогочасним українським загалом не бракувало непорозумінь і спротиву, проте радикальніше налаштовану освічену молодь саме це вабило надзвичайно. В естетичних засадах поезії Свідзінського вплив «хатянства» залишився як невитраивний карб: культурософська концепція М. Сріблянського, що ототожнювала культуру із вільним розвитком творчого духу нації, звільнення індивідуальності як призначення й суть мистецтва, забарвлена певним містицизмом віра у відродження України стали назавжди його переконаннями.

Навесні 1913 року Подільська земська управа запропонувала В. Свідзінському взяти участь у проваджуваному на той час вивченні народних промислів, розгорнутому до Всеросійської виставки кустарної промисловости та з'їзду діячів цієї ж таки промисловости: в тогочасній Російській імперії спостерігалось неабияке зацікавлення народним мистецтвом. Літо 1913 року і ще половину вересня він присвятив експе-

¹¹ Там само. — С. 126.

диційному обстеженню ткацького промислу й килимарства по селах та містечках Поділля; його нарис «Ткацкий промысел», що ввійшов до збірки «Кустарные промыслы Подольской губернии» (К., 1916; вихід книжки затримався через обставини воєнного часу), і нині зберігає наукову цінність, — як і стаття «О ковровом ткачестве в Подольской губернии», надрукована 1915 р. у першому номері журналу «Экономическая жизнь Подолии»¹². Здійснене обстеження, безумовно, збагатило молодого дослідника: достатньо добре знане життя подільського села відкривалося в нових наświetленнях. Не могло не вразити, що величезну роботу свою, особливо з тканин килимів, майстри провадили, фактично, без зиску для себе — лише аби вижити й утримуватися «на плаву». У статтях Свідзінського про це ніби й немає мови, та кожен уважний читач неминуче дійде такого висновку.

Навесні 1915 р. Свідзінський у пошуку роботи за фахом переїздить до Житомира. Нечисленні відомості про цей період маємо завдяки архівним розшукам Олександра Рибалка: Свідзінський спочатку «працює за наймом у Волинській контрольній палаті, а з 3 червня стає в ній на державну службу — канцелярським служителем, далі (з жовтня) тимчасово виконує обов'язки облікового урядовця»¹³. Знову вже вкотре повторювалася сумна історія «розполовинення» українського письменника на «офіційну» й «неофіційну» людину: неможливість жити з літературної праці прирікала віддавати канцелярській службі левову частку часу й сил. Мобілізований із Житомира до діючої армії (адже йшла війна), Свідзінський, як встановив О. Рибалко, у березні 1916 р. призначений «помічником контролера VII класу» в управлінні польового контролю при штабі 7-ї армії, дислокованої того року на Галичині (Теребовля, Чортків, Бучач, Галич, Станіслав), а наступного, 1917-го — переважно на Поділлі, зі штабом у Барі.

Після демобілізації у березні 1918 року Свідзінський не повертається до Житомира, а переїздить до Кам'янця-Подільського. Із Поділлям відчував значно більшу спорідненість: тут минули роки навчання, тут, на Поділлі, мешкали батьки. Тепер Кам'янець був, до того ж, епіцентром визвольних змагань, тут вирувало життя. Часами аж надто бурхливе: імовірно, що до переїзду спричинилася також тривога за рідних, адже як старший син він почувався відповідальним і за літніх уже батьків, і за братів та сестру. Через Кам'янець та й усе Поділля в ті роки безладними хвилями перекочувалися війська та юрми біженців, влада в місті мінялася раз по раз: його посідали то німецько-австрійські частини, то українські, то польські, то більшовицькі.

¹² Обидві статті — у другому томі нашого видання.

¹³ Олександр Рибалко. Знайдено в архівах: Шкіц до життєпису В. Свідзінського // Вітчизна. — 1989. — № 1. — С. 145.

Кам'янецький період винятково важливий у житті Свідзінського: тут він остаточно сформувався як особистість і як митець, тут також остаточно усвідомив, у які часи випало жити. Він був свідком найдраматичніших подій у нетривалій історії тогочасної української державності. Перебрався до Кам'янця в ті весняні дні, коли вартову службу в гарнізоні несли невіддільні вояки з батальйону князя Ігоря Комнен-Палеолога, котрі відіграли вирішальну роль у поверненні в лютому 1918 року військ УНР, змушених перед тим у січні виконати більшовицький ультиматум і залишити місто. Спробу більшовицького воєнного заклоту в Кам'янці військам Директорії вдалося придушити в січні 1919 року; проте це не відвернуло подальшого ходу подій: 2 лютого Директорія та уряд УНР під тиском більшовицьких військ залишили Київ, за місяць — Вінницю. Після цього численні урядові установи перемістилися до Кам'янця, котрому судилося бути майже до кінця року центром українського політичного життя, власне його столицею.

На працю Свідзінський влаштувався у видавничому відділі Подільської Народної управи (нова назва колишньої губерніяльної земської управи) — мовним редактором. Видавнича діяльність Народної управи, досить активна, зосереджувалася передусім на шкільних підручниках українською мовою, з-поміж інших видань можна відзначити двотомний «Російсько-український словник» уже згаданого С. Іваницького та Ф. Шумлянського, популярні видання «Поділля. Географічно-історичний нарис» та «Історія України, виложена народними думами та піснями». Культурно-освітнє життя стимулюється наявністю в місті ще двох видавництв — видавничого товариства «Дністер», що діяло з довоєнного часу, та філії Катеринославського видавництва, — а також просто неймовірною кількістю періодичних видань (за деякими даними, по цілому Поділлю їх було в ті роки понад 300).

Очевидно, що не всі публікації Свідзінського цього періоду виявлені, проте й ті, які знаємо, засвідчують значну творчу активність: вірш «Вже скоро день» у газеті «Життя Поділля» (1918), поема «Сум-озеро» в літературно-науковому додатку до газети «Наш шлях» (1920), дві поезії в студентському журналі «Нова думка» (1920), а також стаття «Народні українські пісні про останню світову війну» в журналі «Освіта» (1919)¹⁴. Є підстави гадати, що газета «Наш шлях» («щоденна демократична безпартійна») послуговувалася дописами Свідзінського постійно: на таку думку наводять і доволі прозорі криптоніми (Св—ій, С—скій, В. Свіденко, В. Степовий), і тематика дописів: про Український клуб, про книжковий голод і «зачарований скарб» із двох вагонів книжок у «Союзбанку» та ще близько десяти тисяч книжок у «Просвіті», котрі не продаються «через відсутність розцінок»; стаття пам'яті О. Русова тощо. Для видавничо-

¹⁴ Див. у другому томі нашого видання.

го товариства «Дністер» Свідзінський переклав культурно-історичний нарис І. Іванова «Халдеї»; в цій книжці видавництво анонсувало і його переклад «Життя рослин» К. Тімірязєва як «готовий до друку», є відомості також про його переклади Гоголевого «Вія» та оповідань Короленка.

Нові архівні знахідки в тому ж Кам'янці засвідчують, що Свідзінський в цей період знову вчиться: знайдено його лекційну книжку, де записані прослухані курси в Кам'янецькому українському університеті за п'ять семестрів. Одночасно з ним навчаються в цьому закладі двоє його молодших братів, Олег та Павло. Відкритий у жовтні 1918 року, взорований на старі європейські університети, очолюваний Іваном Огієнком, цей університет, очевидно, якнайкраще відповідав їхнім запитам. Володимир, на той час уже одружений із вчителькою Зінаїдою Сулковською, донькою батькового колеги й швагра отця Йосипа, університет відвідував як вільний слухач історико-філологічного факультету. Одночасно працював архіваріусом, згодом, із листопада 1921 р., завідував архівами, зосередженими в університеті. Навчання захопило його можливістю слухати лекції цілого сузір'я блискучих викладачів і науковців, кожен із яких залишив по собі незабутнє враження: українську історіографію читав Дмитро Дорошенко, історію Поділля та історію світового мистецтва — протоієрей о. Євтимій Сідінський, особа вже тоді легендарна: визначний історик, археолог, етнограф, мистецтвознавець і музейник; педагогіку викладала Софія Русова, український фольклор та історію давньої української літератури — Леонід Білецький, історію нової української літератури — Микола Плевако, церковно-слов'янську мову — Михайло Драй-Хмара, вступ до мовознавства — Євген Тимченко, історію української мови — Іван Огієнко, історію української церкви та історію України ХІХ ст. — Василь Біднов... Маючи з семінарії добрі базові знання давньогрецької мови та латини, Свідзінський вдосконалюється в них, а також поглиблено вивчає німецьку (французьку добре опанував ще в Комерційному інституті, польську знав, як багато мешканців Кам'янця, зі спілкування з місцевими поляками). Завдяки Огієнкові університет сконцентрував значні національні інтелектуальні сили. Та й поза університетом Кам'янець у той період зібрав, здавалося, чи не все, що було в Україні талановитого, мислячого й відданого національній ідеї. В Українському клубі, в редакціях часописів, ба й просто на вулиці можна було зустріти Юрія Липу, Людмилу Старицьку-Черняхівську, Осипа Назарука, Івана Кривецького, Юрія Іванова-Меженка. На жаль, тривало це все недовго...

Із встановленням у місті радянської влади (влітку 1920 року, з перервою в жовтні—листопаді) настали радикальні зміни у всіх ділянках культурного та освітнього життя: згорнуло свою діяльність видавниче товариство «Дністер», самоліквідувалася більшість періодичних видань. Натомість з'явилися нові, у назвах їхніх часто-густо до будь-чого тулилися прикметник «червоний». Доля архівів Кам'янця обходила Свідзінського

не лише тому, що він відповідав за них: на відміну від нової влади, він добре тямив, яку цінність для майбутнього мають ці документи, фактично скинуті відтепер у відання «Комхозу». Показово, як «хитромудро» складено одне з численних його клопотань в архівних справах: спершу він нагадує про нездійснений намір місцевої влади надати під архіви одну з будівель Троїцького монастиря, далі запевняє свого адресата («Подгубарх»), що справа збереження архівів загалом стоїть непогано, сховища вже не підлягають такій значній небезпеці, як іще недавно, а у висновку просить, як ласки, коштів на утримання штатних працівників, на ремонт приміщення, особливо ж — на заґратування вікон...

Та будь-яке починання тепер загрузало в непролазних бюрократичних нетрях: так повелося, відколи було зліквідовано повітовий комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи («Камподкост»), що опікувався збереженням архівів і його заступило Округне архівне управління (1922), а історико-археологічний музей (давніше історико-церковний, заснований Є. Сіцінським) разом із природничим узагалі перейшли у підпорядкування Кам'янецької Політосвіти... Дещо пізніше той же Сіцінський, попри умисно суху фактографічність свого допису про наукову роботу в Кам'янці за 1914—1924 роки, не зможе приховати певну іронію: сама ця земля з її винятково потужним культурним шаром ніби відмовлялася тепер відкривати свої скарби. «...Літом 1921 р. було зроблено пробні розкопки в Кам'янецькім замку. Думка була напасти на сліди бувшої там замкової церкви, побудованої русько-литовськими князями братами Коріятовичами... Було зроблено кілька траншей в західньо-північній частині замку, але ця розкопка нічого не дала. «Камподкост» робив також пробні розкопки на городищу коло села Привороття-Маківського і розкопки могили (кургану) на міських Кам'янецьких полях, але й ці розкопки нічого не дали»¹⁵... І це при тому, що тут же таки, наприклад, художник Володимир Гагенмейстер самотужки, дослівно під ногами, знаходив біля села Баговиця поблизу Кам'янця глиняні фігурки та черепки, які безсумнівно вказували на трипільську культуру!..

Не забарилася й реорганізація університету в Інститут народної освіти (ІНО). Богословський факультет ліквідовано, сільськогосподарський виокремився в самостійний інститут, історико-філологічний та правничий реорганізовано у факультет соціальних наук із науково-дослідною катедрою історії та економіки Поділля при ньому, невдовзі перейменованою в катедру народного господарства та культури Поділля. В. Свідзінський стає аспірантом цієї катедри. Саме на цей час припадає і вихід його першої збірки «Ліричні поезії» у Кам'янецькій

¹⁵ Є. Сіцінський. Наукова робота в Кам'янці на Поділля за останнє десятиліття, 1914—1924 // Україна. — 1926. — № 1 (16). — С. 175.

філії Держвидаву. Від першої публікації в журналі «Українська хата» її відділяє ціле десятиліття. Важко тепер судити, що більше спричинилося до такої перерви — вимоглива й неметушлива поетова вдача чи надміру бурхливий час; найпевніше — одне й друге... Принаймні це пояснює усталеність поетичного світу у першій збірці й виняткову внутрішню стабільність подальшої творчости.

Вихід «Ліричних поезій» не залишився непоміченим: у кам'янецькій газеті «Червона правда» (1922, № 74) за підписом «І. Кобзаренко» відгукнувся рецензією І. Дніпровський; у журналі «Червоний шлях» (1923, № 2) — Валер'ян Поліщук під псевдонімом «Василій Сонцвіт»; обидва на той час були студентами ІНО. Їхня реценсія рецензованої книжки промовиста, ба навіть символічна: це вже нове покоління, воно сповідує інші цінності, має інші критерії. Обидва визнають поетичну обдарованість автора, відзначають «красиву, молоду, свіжу мову» його поезій, «тонкі відчущання», що «розсипані перлами на всіх сторінках» (І. Кобзаренко), — і обидва-таки закидають йому, що в його поезіях — «невеличкий клаптик тільки з широкого світу, а велике, що шумить кругом, лишилось непоміченим для його ока» (Василій Сонцвіт).

І. Дніпровський з перших слів жорстко формулює присуд: «Пролетаріатові книжка ліричних поезій Свідзінського майже не потрібна. Тиха, мрійлива селянська лірика поета-індивідуаліста нічого не промовляє до серця працюючих мас...». Є тут наскоки надто промовисті: «Володимир Свідзінський не тільки пише бога з великої букви, він поклоняється Діві Марії і всьому сонму прісних її, про що кілька разів зазначається тоном глибокої молитовної пошани...». І далі також ідуть випадки, що їх не можна розцінити інакше як прозорі і не надто шляхетні натяки на соціальне походження поета: «До православної церкви автор ставиться з не меншою пошаною... Самі панотці тих укоханих церков користуються не меншою увагою й пошаною поета, він знаходить для них гарні образи...». Тут варто зауважити, що насправді «панотців» як таких у вірші про свято Спаса немає, це образ метонімічний, що цілком очевидно вже з цитованих рецензентом рядків:

Від престолу, з глибини святої,
 Виходжало золоте кропило,
 Святило
 Яблука рум'яні,
 Вінки квітчані...

Але — спокусив молодого літератора цей не лише дозволений тоді, а й заохочуваний прийом. Закінчення рецензії звучить «крецендо», являючи градаційну низку узагальнень: «Можна сказати, що ця книжка є гарний подарунок усім самотнім, розгубленим, одсталім і переляканим новим днем.

Так кажем ми, представники пролетаріату. Вельмишановний Сергій Єфремов може не згодитися з нами. Але ми не згодні з ним... взагалі». До чого тут, здавалося б, Єфремов? Наскільки відомо, він ніде не згадує цього поета. Але «класове чуття» підказувало молодому співцеві Донбасу, що ці двоє — по інший бік барикади. І зрештою — слушно підказувало...

Аспірантські студії В. Свідзінського, попри всю непевність правового статусу катедри, яка не могла надавати аспірантам жодної матеріальної підтримки, ввели його в наукове товариство Кам'янця вже не як студента, а як рівноправного колегу вельми неординарних людей — Є. Сідзінського, М. Драй-Хмари, П. Клименка. Особливо заімпонував йому ще один аспірант катедри, Володимир Гагенмейстер: їх єднало спільне захоплення народним мистецтвом, ширше кажучи — органічною українською культурною традицією. Гагенмейстер, що з походження належав до ліфляндського лицарства, загальну освіту здобув у Пскові, а художню в Петербурзі. Його закордонні подорожі та експедиції до Поволжя, Кавказу й України відбувалися на тій же хвилі всезагального інтересу до народного ужиткового мистецтва, що й обстеження ткацтва та килимарства, здійснені Свідзінським. До Поділля цей митець буквально прикипів душею, так його вразили витончені й досконалі зразки народного мистецтва; та й самий Кам'янець уявлявся йому, як свідчать його графічні роботи, найпрекраснішим із усіх бачених міст. Тут він і залишився, на свою погибель у майбутніх репресіях... Українську мову опанував настільки, що з 1922 року вже викладав нею історію світового ужиткового мистецтва, композицію, графіку, історію орнаменту в очоленій ним Кам'янець-Подільській художньо-промисловій профшколі, де працював аж до 1933 року (коли українські гуманітарні заклади, серед них і ця унікальна школа, зазнали тотального розгрому). Паралельно із роботою в школі Гагенмейстер був аспірантом тієї ж науково-дослідчої катедри ІНО, тут і перетинаються шляхи його й Свідзінського. Разом вони досліджують графічне оформлення уніятських метрик XVIII століття; їхнє спільне видання «Графіка на Поділлі: Метрики XVIII ст.» вийшло вже 1927 р. — серед інших коштовних малотиражних видань профшколи. Збираючи матеріал для цього видання, Свідзінський зареєстрував у місцевих архівах та музеях 337 давніх метрик, 150 із них були оздоблені високохудожніми заставками та малюнками. Обидва аспіранти беруть участь і в інших заходах катедри, наукових та просвітніх. Не маючи коштів на справжні експедиції, кафедра практикувала комплексне наукове обстеження ближніх до Кам'янця сіл: Цибулівки, Панівців. Ось назви доповідей Свідзінського цієї пори, що збереглися в інформаціях про діяльність катедри: «Аграрний рух на Поділлі в 1905—1906 рр.», «Розслід зловживань над селянами Березнянського староства посесором його в першій половині XIX ст.» (була навіть підготована до друку), «Економічна еволюція господарства селян тарнорудського маєтку»,

«Події на селах подільських в 1917–1918 рр.». Втім, остання доповідь подала дуже певний урок: надто наблизитися до сучасности небажано, ба й небезпечно. План індивідуальної роботи аспіранта Свідзінського на 1925–1926 рік засвідчує, що тепер він зосереджується на архівних матеріялах з історії аграрних рухів 1880–1904 та 1905–1907 років¹⁶.

Проте, складаючи цей план, він, либонь, уже мав на думці переїзд до Харкова — тогочасної столиці. Кам'янець на очах порожнів, провінціалізувався, ще відтоді як губернський центр перенесено до Вінниці. Л. Білецький відбув до Львова, В. Біднов — до Праги; Драй-Хмара від'їхав до Києва 1923 р.; туди ж переїхав невдовзі і завідувач катедри професор Пилип Клименко: деякий час намагався керувати звідти, найжджаючи врядигоди, але врешті передав катедру своєму заступникові І. Любарському. Мусли емігрувати І. Огієнко, Д. Дорошенко, С. Русова і ще чимало недавніх колег. Дедалі важче було знайти в Кам'янці заробіток; тим часом у Свідзінських уже народилася донька Мирослава. До Харкова перебралася родина Андрія Воронця, з яким Свідзінський заприятелював, незважаючи на значну вікову різницю. Воронець у добу УНР був ентузіастом нового, українського шкільництва, його буквар «Ярина» знаменував значні зрушення і ще більші надії в освітянській справі. Та все те одійшло, не випадало й згадувати... Лариса, донька Воронця, майбутня перекладачка Л. Яценко, була приятелькою Зінаїди Сулковської, а Свідзінський приятелював з усіма трьома поколіннями цієї родини: син Лариси Всеволод нагадував йому власних молодших братів, коли вони були в такому віці. Та ось і їх погнало до Харкова безробіття й відсутність перспектив. Сяк-так облаштувавшись, вони заходилися кликати до столиці й Свідзінських. В часі це збіглося з реорганізацією окружного архівного управління, призначенням нового завідувача та переведенням Свідзінського на посаду інспектора. Треба було зважуватися. Треба було, зрештою, перегорнути в своєму житті ту сторінку, яка насправді вже й була перегорнена. Подалі від Кам'янця більше було надії, що про неї не нагадають, не довідаються нові «душпастирі»... Від'їзд припав на жовтень 1925 року, Свідзінський їхав спочатку сам, з надією, що залишає родину ненадовго.

Звичайно, попервах було сутужно: без житла, майже без знайомих. Але бурхливе літературне життя Харкова все ж обнадіювало: видавництва, журнали, сила-силенна письменників, майже поспіль молодих. По редакціях слід було шукати й роботу — мовного або літературного редактора. Спершу робота знайшлася лише тимчасова, зате — в журналі «Червоний шлях». У десятому числі за 1926 рік тут з'явилися друком і чотири поезії Свідзінського. Виразний «портрет» редакції «Червоного шляху» цієї пори

¹⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 1166. — Арк. 337.

зберегли спогади про Павла Тичину Ієремії Айзенштока. Допоки ще не існувало письменницького клубу, редакція фактично й правила за такий клуб, дарма що містилася у двох невеличких суміжних кімнатах при Державному видавництві України (ДВУ). «Клубом», власне, була перша, прохідна кімната, в якій сиділи «зідредактори» Михайло Яловий та Петро Панч; вони приймали відвідувачів (про яких автор у дужках зауважує, що «значну частину їх становили явні і таємні графомани»), а поза тим, якимось водночас, іще «домовлялися з авторами, вислуховували пропозиції [...], замовляли статті і рецензії», і при цьому не лише не виключалися із бурхливих суперечок, що точилися щілоденно, а й «диригували» ними.

«У другій, геть уже малесенькій кімнатці зазвичай сиділо двоє: Павло Григорович Тичина і Володимир Юхимович Свідзінський, флегматичний з вигляду і дуже мовчазний чоловік, тонкий поет-лірик, талановитий перекладач французької та латинської лірики. У «Червоному шляху» він вів стилістичну та мовну правку матеріалу, що надходив, перекладав [...], читав коректури...»¹⁷. Ще деталь: ця кімнатка, оскільки тут Тичина багатьом рукописам мусив по уважному прочитанні підписати «смертний вирок», звалася між своїми «трупарня»...

Як багато спільного було тоді в двох поетів, колишніх семінаристів і студентів Комерційного інституту, що сиділи в цій кімнатці, один над рукописами, другий над коректурами. А проте, ще ніким не зауважене, либонь і їм самим ще неявне, вже почалося розходження їхніх шляхів та доль, настільки промовисте, що це схоже на притчу. Одному стелилась дорога визнання, успіху, слави, нагород, другому — злиднів, утрат, самоти, цькування...

В архіві Аркадія Любченка в Канаді збереглися платіжна відомість за підписом Івана Сенченка і розписка В. Свідзінського: вони засвідчують, що у першій половині 1927 року він працював також для журналу «Вапліте» — виконував переклади та коректуру¹⁸. Вапліте — «Вільна академія пролетарської літератури» — на той час об'єднувала значні літературні сили: колишніх членів «Гарту», «Плугу», «Жовтня», але склад цей був надто строкатий, вже від початку організацію роздирали суперечності. Декларовану «академією» боротьбу з масовізмом поділяли не всі: адже частина письменників і прийшла в літературу саме на тій хвилі. Спершу «академію» очолили Микола Хвильовий, Михайло Яловий та Олесь Досвітній; проте на початку 1927 року їх було виключено з організації. Лист-пояснення, із яким вони виступили, уже містив ті «визнання помилок», котрі згодом стануть неодмінним атрибутом таких листів, та все ж автори його намагалися розтлумачити свої засади: їм ішлося про бо-

¹⁷ *И. Айзеншток. С чувством семьи единой // Звезда. — 1980. — № 3. — С. 191.*

¹⁸ *Бібліотека Торонтського університету. — Бібліотека рідкісних видань ім. Фішера. — Колекція 345 (Архів А. Любченка). — Кор. 3. — Тека 15.*

ротьбу «з проявами нецтва, напостовства та просвітянства». Одне слово, Свідзінський опинився справді у вирі літературного життя. От тільки це була вже якась інша література, та й саме життя — інше. Харків як місто навряд чи припав би йому до душі навіть і за більш сприятливих обставин — надто контрастував він із Кам'янцем з його унікальним природним ландшафтом та історичним колоритом: із давньоримським мостом, фортецею XIV—XVI століть, готичним костюлом з віку XVI та турецьким мінаретом XVII... До кінця днів не полишатиме поета ностальгія за тим краєм, він радітиме кожній людині, що знала Поділля.

Там, на рідній межі
 Волині дрімливої
 І України Подільської
 Як чарувала мене,
 Як звала
 Краса моєї землі!..

Ці рядки із другої збірки поета, «Вересень», що вийшла 1927 року у Харкові коштом автора, засвідчували, що «там» набувало, як дитинство, статусу втраченого раю. Відділене в часі і просторі, відкреслене історичним зламом, воно, проте, зберігало для автора всю приналежність і справжність. Цей пасеїзм тогочасна критика відчула безпомилково, закидаючи авторові «ідеалістичність і пасивність, суб'єктивізм і почуття самотності», назагал — «безперспективне буржуазне світорозуміння»¹⁹. Навіть така поетично-нейтральна назва збірки — з тогочасного літературного контексту «випадала», могла накликати підозру. Якщо допіру цитований Я. Савченко витлумачив її в тому сенсі, що «автор, метафорично кажучи, дійшов вересневих щаблів свого життя», то для юного комсомольського поета, яким був тоді Леонід Первомайський, ця назва не була така безневинна, а може, й крила пряму «контрреволюцію». «Дай боже, — напівжартома звертається він до крісла відсутнього редактора «Червоного шляху» Івана Микитенка, — щоб твій підначальний редактор мови громадянин Свідзінський на соту річницю нашої героїчної революції випустив ще одну книжку своїх поезій, і хай вона зватиметься не „Вересень“, а „Жовтень“»²⁰... Виходило в такому разі, що назвою збірки поет позиціонує свою вкоріненість у добі попередній, свою належність їй. І тоді це не менше зухвальство, ніж отой безпрецедентний у своєму роді вірш про голодне село («Одна Марійка, друга Стефця звалась...»), котрий усі, хто відгукнувся на книжку, воліли просто не помітити.

¹⁹ Яків Савченко. З поточної художньої літератури // Життя й Революція. — 1928. — Кн. 10. — С. 96.

²⁰ Л. Первомайський. Веселі нотатки похмурого подорожнього // Молодняк. — 1928. — № 6. — С. 103.

...Село моє, що сталося з тобою?
Померхло ти, зів'яло, посмутніло.
Лежиш у ярі, і осінній лист
Тебе, як гріб забутий, засипає...

Безборонне заглиблення поета в потаємні нетрі буття засвідчувало філософічний лад поетичного мислення — такий безмірно далекий від того, чим дедалі більше ставала література, що не було жодного сенсу шукати свого місця в ній.

Збуджаю пущі, повні дрімоти,
Тривожу думи конвалій,
Дерева шепчуть: «Мандрівче, хто ти?
Невже ти підеш ще далі?»

(«Як темно стало. Десь сонце скрилось...»)

Те, що критика сприйняла «Вересень» саме так, не могло бути для автора жодною несподіванкою вже тому, що ця книжка містила цілком сформовану й усвідомлену позицію, і висловлено її було з тією ошадливою точністю та переконаністю, яка не залишала сумнівів:

Не метає огнів блискавиця
В замисленім співі моїм,
Ані бою смертельна криця
Не гримить і не іскрить у нім.

Я плеканець полів сумовитих
І тиші грабових гаїв.
Я над озером днів пережитих
Віти серця глибоко склонив.

І цей образ, цей відруховий жест, яким він прихищав, затуляв від чужих свій внутрішній світ, — глибоко символічний. Так само, як рядки іншого вірша, присвяченого М. Васильківському, чії лекції з філософії у Кам'янецькому університеті відіграли чималу роль у формуванні цієї позиції та й цілого поетичного світорозуміння:

Нехай же налітають бурі,
Ми серце сонцем одягнім —
В долині бідній і понурій
Світ незгасаний хоронім.

«Хоронити» найкращі спогади і сподівання треба було ретельно: може найвиразніше це засвідчив невдовзі показовий судовий процес над містифікованою «Спілкою визволення України». На лаві підсудних поет побачив і кумира подільських семінаристів Володимира Чехівського, і достоту легендарного Сергія Єфремова, і Людмилу Старицьку-Чер-

няхівську, і ще багатьох славетних українців. Міг належно оцінити і діявольську режисуру судилища: стільців було на один більше, ніж підсудних, і той «вакантний» стілець буквально гіпнотизував публіку...

...Влаштуватися на постійну працю було непросто, доводилося хапатися за кожну пропозицію. У газеті політуправління військового округу «Червона армія» — знову тимчасова робота. Очевидно, посприяла Лариса Яценко, яка працювала там літредактором. Певною допомогою стають переклади, проте не надто надійною: дістати гарне замовлення — то справжній фарт. «Роботи і дні» Гесіода, уривки з яких поет включив до збірки «Вересень», перекладав «для душі», проте з перекладами задля хліба насущного було складніше. У січні—вересні 1932 року Свідзінський працює в Техвидав; самовільно продовживши свою відпустку (на залізниці через спалахи холери можна було потрапити в карантин і сидіти голодним десь на півдорозі невідь скільки, а головне — з'явився страх, що за рік уже не застане виснажених голодом батьків), написав у листі: «Дуже можливо, що мене звільнили. Я, правда, не був би цим дуже засмучений — робота у техвидаві нецікава і я однаково буду старатися знайти собі якусь іншу посаду...». Нарешті випадає можливість повернутися до «Червоного шляху» і закріпитися там.

Певна річ, що поет знав передісторію цього найвпливовішого тепер видання у формулюванні Михайла Доленга: «Спочатку, як відомо, було просто «Мистецтво»; потім у процесі диференціації виникли на тлі просто мистецтва «Шляхи мистецтва»; і наприкінці — з різних шляхів мистецтва лишився один «Червоний шлях»»²¹. Це писано тоді, коли Свідзінський ще лише приїхав до Харкова, коли певний естетичний плюралізм разом із «українізацією» в багатьох ще підтримували оптимістичні ілюзії. Та мине небагато часу, і той же М. Доленго, оглядаючи поезію в «Критиці», уже й сам силкуватиметься твердо триматися магістрального шляху, воюючи із «рецидивами дрібнобуржуазного минулого» в літературі, добачивши їх, зокрема, і в збірці «Вересень», котру потрактував як «обмежену і провінціально тематично», хоч і «непогану художньо»²². Як журнал «позагруповий», «Червоний шлях» принаймні давав досить широкий спектр літературного життя; хоч це й було в межах дозволеного партійним керівництвом, але уніфікаційні тенденції ще не проявилися повною мірою. Ще «залізна завіса» не відділила наглухо радянське життя від решти світу: друкувалися твори Р. М. Рільке, А. Кестлера, М. Андерсена-Нексе, Е. Сінклера, Р. Демеля. Допоки було так, Свідзінському теж перепадали переклади, що він їх робив із задоволенням: із Болеслава Пруса,

²¹ М. Доленго. Критичні етюди. — Х.: Держвидав України, 1925. — С. 46.

²² Див.: М. Доленго. Нотатки про нашу лірику // Критика. — 1928. — № 9. — С. 22—35.

приміром, або Віктора Гюго. Але чимдалі частіше доводилося вдовольнятися перекладами з «літератур народів СРСР», найпевніше — з російської, а надто перекладати вже й зовсім нісенітницю: якихось неправдоподібних «ашугів», що славили, забувши всяку міру, «вождя всіх часів і народів»... Дарма, що у червні 1934 року столицю України перенесено до Києва: нічого від цього суттєво не мінялося. Харків, як колись Кам'янець-Подільський, дещо сповільнів, провінціалізувався, трохи поменшало метушні, а проте відчуття ідеологічної керованости літературою не послабшало нітрохи.

1936 року «Червоний шлях» дістає нову назву: «Літературний журнал» (перший номер відкривався проектом «сталінської» конституції); у ньому поет і працює майже до самої війни. «Роботи і дні» Свідзінського Юрій Лавріненко поділив на два періоди: «відносного мовчання» до виходу збірки «Вересень» і «повного мовчання» після 1927 року²³. Може видатися, що цій ефектній схемі суперечать публікації останніх двох років поетового життя включно зі збіркою «Поезії». Та є в цьому поділі і своя правда. Так, Свідзінський, як свідчать тепер його рукописи, жив у 30-і роки інтенсивним творчим життям, але про це мало хто здогадувався: відбувалося воно у свідомо обраному «запіллі», вибір справді було вже здійснено і свою невідповідність часові усвідомлено сповна.

...І, обчеркнений колом мовчання,
Я глухіше, смутніше горю,
Я горю як китайський ліхтарик,
Забутий на гілці в старому саду.

Мовчання у контексті політичної ідеології 20—30-х років — річ далебі не безневинна: тоталітарна система підсвідомо реагує на мовчання як вияв ірраціоналізму й некерованості, сприймаючи його як «мовчання про щось», а отже — ідеологічно-оцінний дискурс. Кампанії шельмування чергових «ворогів», засоби, якими добувалися їхні «зізнання» — не що інше як примусово перерване мовчання — те мовчання, що є останнім можливим виявом опору й незгоди.

Родинне життя Свідзінського теж не було щасливим. Із Зінаїдою Сулковською, судячи з її листа до племінниці, вони «розійшлися не сварячись» іще десь 1927 року²⁴. Спогад Олени Линтваревої-Чикаленко²⁵ оповів сумну історію другого, також нещасливого одруження, з Оленою

²³ Розстріляне відродження: Антологія. 1917— 1933 / Упорядкування, вступна стаття, післямова Ю. Лавріненка. — [Париж], 1959. — С. 184.

²⁴ Див.: *Анатолій Свідзінський*. «Я виноград відновлення у ніч несущий...». — С. 170—171.

²⁵ *О. Линтварева-Чикаленко*. Був поетом професійним // Кур'єр Кривбасу. — 2001. — № 134. — С. 86—90.

Кондратьєвою, розкривши тим самим і присвяту «О. К.» до вірша «За тонкого золота зорі...» зі збірки «Вересень» (у першодруку, в журналі «Червоний шлях» — «О. К.—вій»). Їх «повінчала» спільна любов до справжньої поезії, та шлюб не був тривалим, і подібно, що не лише прив'язаність до доньки єднала поета з його першою родиною. Але Зінаїда Йосипівна 1930 року переїхала з донькою до Вінниці, де вчителювала й була завучем початкової школи; там же навчалася й Мирослава. Відвідуючи їх, поет часом мав надію налагодити колишнє спільне життя, проте так не сталося. 1933 року, після спроби самогубства, Зінаїда Йосипівна захворіла на тиф; коли Свідзінський приїхав, вона ще була жива й померла за кілька днів. Забравши доньку, він повернувся до Харкова з почуттям непоправної вини і втрати. Цикли поезій «Mortalia» та «Пам'яті З. С.—ської» належать до вершинних виявів ліричного хисту поета. І вони знову засвідчили невчасність та незапотребованість цього таланту: в поезії якраз відбувалося остаточне «вимивання» лірики: її питомо родові риси, як індивідуалістичність, неоднозначність, схильність до інакомовлення та того, що згодом назвуть «некерованим підтекстом», рішуче не вписувалися в дедалі настійніше утверджуване розуміння літератури як «коліщатка і гвинтика пролетарської справи», у своєрідно, навіть парадоксально і гротесково відновлювану неонародницьку літературну парадигму. Достоту «замість сонетів і октав» культивувалися й запановували віршований репортаж, віршований нарис, усіляка ліро-епіка з вектором у бік другої складової і нарешті погибельна для поезії пошесть «календарних» віршів — нестерпно пафосних «барабанних» опусів до всіх визначних дат нового, радянського календаря. Справжніх поетів ці обставини прирікали або на самозраду й переродження, або на мовчання, іноді зі втечею в «нішу» перекладацтва, або й на загибель фізичну. Тобто вони гинули по-різному: як Тичина або як Плужник, як Зеров або як його побратим-неокласик Освальд Бургардт (Юрій Клен), або як його ж таки, Зерова, рідний брат, Михайло Орест...

Переказане В. Петровим пояснення Свідзінського, чому у 30-і роки він мало писав і друкувався («Мою книгу «Вересень» критика полаяла за фаталізм. Я подумав, що не маю хисту, і перестав друкувати. Писав лише для себе й доньки. Не писати я не міг!»²⁶) є версією теж для зовнішнього світу: це не вся правда, адже ж, як свідчать тепер рукописи, якраз у 30-і роки він писав багато і під кінець десятиліття уклав із написаного два досить великі зібрання поезій — «Медобір» і ще одне, без назви. На що сподівався, як уявляв собі подальшу долю цих збірок? Поет надто добре відчував хижість доби: обережно, як кицька мишу, торкала вона його «зажерущим пазурем»

²⁶ Віктор Петров. Українські культурні діячі УРСР 1920—1940 — жертви більшовицького терору. — Нью-Йорк: Пролог, 1959. — С. 60.

(це з вірша 1932 року «Огонь»), пробувала на піддатливість, на силу страху, на здатність зректися себе. Він замикався остаточно в своїй непривітності, самотності, безталанні. Це й була його відповідь, його вибір.

Три радості у мене неодіймані:
Самотність, труд, мовчання...

Характерна деталь: з тих нечисленних листів поета, що збереглися, добре видно його стриманість як відчутне зусилля спілкування, навіть із найближчими людьми, — і водночас він у цих листах визивно необережний: згадує Гумільова, переказує матиного листа про голод, ще й додає власні спостереження, нарікає на черговий перекладацький «фарт» — почесне завдання, замість іти у відпустку, терміново перекладати книжку Анрі Барбюса про Сталіна... Все вже було більш-менш з'ясовано: свого місця в цій системі він не бачив, прилаштуватися до неї не міг та й не хотів, заклик «Співай, поете, з нами в тон!» ігнорував: радше волів би не бути в такій реальності поетом. Тож, хоч би як він зачався, «інакшість» його не могла бути непомітною: самий факт його творчої «невгнутости», в міру зростання літературної одностайності, ставав промовистим, викликаючи повагу і подив друзів-шанувальників і водночас роблячи його ще більш загрозеним.

Він знав це. У віршах його ще з кінця 20-х років оселився мотив страху. Глибоко опосередкований поетично, об'єктивований, «передовірений» природним явищам, життю природи, він проте відчитується вельми виразно. Ось молодечьке деревце у «золотистому диму» першої брости, котру нещадно «зглемедало» разом із корою й гіллям якесь неназване створіння з «вим'ям пругким». У масштабі весни — така незначна подія, маленька, непомітна катастрофа: обчухране дощенту деревце не житиме.

Тінь. Молодиться на дощ.
Десь ізвисока: кру! кру!
Засмутилось мале деревце:
Умру!

(«Сад не сад — одне деревце...»)

Або датований тією ж весною 1929 року вірш «Де не глянть, борозенки твої...» — про хитру комашку «піскового чорта».

Навертів рясних ліччок —
Хто вгадає, в котрій ти?
Там-то хитрий жучок!
Ніяк би тебе не знайти.

Коли горе, що ворог зіркий.
Тільки скоса погляне згори —
І вже дряпають легкий слід
Нетерплячі його пазурі.

Бідний чортик! Такий-то сумний
Твоїх мудрощів плід!
Умреш — і завіють вітри
Твій поплутаний хід.

Поза тим — життя тривало: треба було рости і вчити доньку, заробляти на хліб; робити це в якийсь інший спосіб, аніж літературною працею, він не бачив для себе можливости. Спроби якось облаштувати свій побут були невмілі і марні: грошей не вистачало ні на що. Зі спогадів Мирослави Володимирівни про той час: «Я харчувалася в господині Василісі Федорівни, якій батько платив за те великі гроші, а сам ходив голодний. Згодом ми звідти вибралися. Я жила на Лютівській вулиці, 39, у Марії Іванівни Филипенко, а батько винаймав темний куточок на Москалівці по вул. Володимирській. Я приїздила туди до нього, він допомагав мені вивчати географію. Через деякий час ми з батьком удвох поселились на вулиці Лютівській, 29, на приватному помешканні у Марії Михайлівни Адамчик, що також на Новоселівці. Я харчувалася у хазяйки, а батько їздив обідати в їдальню...»²⁷. Цей спосіб життя, а надто постійне недоїдання призвели до рецидиву давньої хвороби легенів, виникла підозра на сухоти, довелося лягти в лікарню. Очевидно лише завдяки цьому Свідзінський зміг кілька разів у відпустку побувати на півдні, в Коктебельському будинку творчости (1934, 1935, 1937 та 1938 роки); 1936 року відпочивав на Азовському морі, під Маріюполем. Коктебельські сторінки життєпису поета — либонь найсвітліші. Будинок творчости щойно відкрився; ще необлаштований, він був доступний літераторам неіменитим, як Свідзінський. Все тут було ще овіяне образом Максиміліана Волошина: він помер 1932 року. Дика й безглузда тяганина, на яку перетворили московські бюрократи його дарчу на будинок Спілці радянських письменників ще тривала, коли туди вперше потрапив Свідзінський. Ліворуч від будинку, якщо йти узбережжям повз сплундрований колись червоноармійцями родинний склеп відомого лікаря-офтальмолога й місцевого землевласника Юнге, на вершині гори Кучук-Єнішар була могила поета, яку майже щодня відвідувала його вдова Марія Степанівна. Досить часто вічний спокій порушували там планеристи: прийшла мода на цей спорт. А праворуч коkteбельську затоку замикав найдивовижніший у світі пам'ятник — профіль Волошина, висічений у південній частині гори Кок-Кая самою природою.

...И на скале, замкнувшей зыбь залива,
Судьбой и ветрами изваян профиль мой...

²⁷ Мирослава Свідзінська. Спогади про батька // Мандрівник і риболов: Природа у творчості Володимира Свідзінського й Максима Рильського / Упор. Іван Андрусак. — К.: Факт, 2003. — С. 297.

Заціліло кілька листів Свідзінського з Коктебеля. Перший з них, до Олени Чілінгарової, від 6 червня 1935 року, свідчить, що попереднього літа, перший раз, поет був тут «з Петніковим, Квітко й іншими харківськими письменниками». «...Мені здавалося, — звиряється він адресатці, — що ця компанія і її розмови на набридлі літературні теми зіпсували мені відпочинок. Тепер я один — і мені нудно. Публіка малоцікава — все якісь дами, здебільшого неосяжних розмірів, з дітьми. Вторік, тільки приїхавши, я побіг до моря, не міг одвести очей від нього, тепер нехотя вийшов, подивився — нудно. Вторік захоплювався збиранням гарних камінчиків, тепер не хочеться й дивитися на них. Жах, як я швидко старіюся душею». Та насправді це радше давалися взнаки виснаженість, гіркота невлаштованости, творчої нереалізованости, пережитих утрат, непевність майбутнього й лихі передчуття. Тимто наступний пасаж не лише віддає належне чарам Криму, а й містить виразну оцінку їх «від зворотного»: «А море все ж приваблює і навіває спокій. Заспокоює, власне, благородна простота цієї природи — нічого, крім піску на березі і блискотливі води перед очима, до обрїю. Так гарно, що нема ні авто, ні гуркоту трамваїв, ні вулиць, ні міста, ні домів, ні юрби, ні видавництва, ні турбот, ні гучномовців, ні друкарських машинок. Вода і берег. Контраст темно-синього моря і попелястих гір, що стоять над ним, чарує...».

Хоч уперше поет, очевидно, зустрівся з морем ще в отроцтві, коли після тяжкої застуди пожив якийсь час у тітки в Сухумі — море й океан в його поезії дококтебельської пори постають радше як умовно-поетичний знак мрії, волі, небуденности, екзотики. Як-от у вірші 1933 року, де щемне бажання вирватися з понурої колії навиклого існування дістало втілення у притаманному лише цьому поетові реєстрі — як стримане й пристрасне водночас:

Як хочеться покинути себе,
Свої гризоти, спогади, бажання...
На березі морським знаходять діти
Камінчики блискучі — може я
Знайду собі де-небудь іншу вдачу
І стану інший — безтурботний, владний,
Привабливий, упевнений себе...

Втім, у збірці «Вересень» відбився й конкретний спогад тієї давньої подорожі до моря:

Був я в південній землі, де шумлять евкаліпти сріблясті,
Плюскіт морської води тіло моє обіймав...

Відтоді, здавалося, минуло ціле життя. Незмінною, проте, залишилася глибока прив'язаність до рідних овидів, котра і змусила сво-

го часу відкинути саму думку про втечу, прирікши його на еміграцію внутрішню — хтозна, чи не найважчу. Як мовила згодом Анна Ахматова, —

Я тогда была с моим народом,
Там, где мой народ, к несчастью, был...

І цитовані допіру урочисті гекзаметри Свідзінського може й були відповіддю всім тоді, коли з Кам'янця розліталосся хто куди його оточення:

...Морок північних лісів навівав мені смуток солодкий,
Бачив я в синій далі обриси гір снігових,
Та над отчину мою не знайшов я милішого краю:
Небо України одно — радість нетлінна очам.

Так і тепер, у Коктебелі, сумуючи за поетом, що спочив «у камінному гробі», усвідомлюючи свою з ним глибоку спорідненість, сам він чується вигнанцем і листа закінчує словами «...буду дуже радий дістати від Вас листа на чужині», і сумує ще й за «отчиною».

...Та нехай би чаклун-полудень
Був приспав мене, зчарував
І поклав недалеко моря
На ложе попалених трав.

Я б лежав, і мені б видавалось,
Що поетова жовкла гора
Перейшла на степи України,
Що на ній розвивається граб;

Що зо мною сестра ласкава,
Що в задумі вона плете
Із шальвії вінок недбайий,
Що навколо дримає степ

І що вітер рідного поля,
Протікаючи путь дзвінку,
Темно-синю гойдає мушку
На пшеничному колоску.

...Ця колористика останніх рядків, сине і «пшеничне», — чи була вона зауважена автором? А чи спливла самовільно з глибин підсвідомости, де все, що ретельно витіснено туди, ніби дримає до певного часу й лише іноді отак ненароком зринає назовні? Але ж іще роком раніше вони, ці сакраментальні, еретичні кольори, непритлумлено і яскраво засяяли — теж у закінченні вірша:

На землі настає літо,
На землі ясмин цвіте.
Світ-дуга поринає
В голубе й золоте.

Сучасникам поет видавався несміливим, нерішучим. Може, був таким і у власних очах, не дарма ж так хотів би знайти собі «іншу вдачу». А проте мав якусь особливу відвагу бути й залишатися собою, із стоїчним спокоєм неухильно верстати власну, призначену путь. Крився від загалу зі своїми віршами, маючи їх за нікому не потрібні «приреченні пісні», розуміючи їхню цілковиту невчасність, — але не крився у віршах. І це робило його вільним.

Луска морозу срібнить вікно.
Марний смуток облиш.
Пий в самоті вино.
Там, над озером, мерзєне комиш.
День іде, ніч іде —
Він жде.

На лузі, на березі
Буде сонце метати стіг,
Буде спливатися рибка
Комишеві до ніг.
Здригнуться пера вітрових крил —
Віялом бистрих стріл
Так і відбризне пріч.

Ніч.
Платівки снігу глушать вікно.
Пий вино.

Попри безгрошів'я, хвороби, втому — відпустки були немов яскраві латочки на вбогому рам'ї буднів, навіть якщо доводилося їхати, не діставши відпускних, а то й зарплатні. Але вони спливали швидко і все поверталось «на круги своя»: літературна поденщина, постійно відчутні злидні, надто ж недоїдання, і страх: за доньку, за братів, матір, сестру, за найближчих друзів. У листах Свідзінського часто зринає нині вже не всім зрозуміле бажання (і побажання адресатам) — «поправитися». Себто підживитися краще, аби щось навіть трохи й «відклалося» про чорні дні, яких напевно не забракне. Слівце з побутового лексикону 30-х було в цьому середовищі і критерієм, чи вдалася відпустка, чи легше буде перетривати до наступної.

Марія Пилинська, дружина, а з грудня 1934 року вдова І. Дніпровського, та її сестра Олена Чілінгарова (теж молода вдова), що мешкали в центрі Харкова, у відомому письменницькому будинку «Слово», прихильно ставилися до Свідзінського і, що він особливо цінував, — до його творчості. Невеличке товариство, що збиралося тут, певною мірою ґрунтувалося на земляцьких стосунках та на ніколи не обговорюваному, мовчазному осуді дедалі більш задушливої атмосфери недовіри, підозри і

страху. Свідзінському це коло було єдиною розрадою, іноді здавалося — майже родиною. Тут можна було часом перепочити в обідню перерву, похапцем з'ївши в ідальні свій обід; або сюди можна було прийти після робочого дня: почаювати, «помар'яжитися» в карти, трохи розвіяти втому і тугу. А потім трамваем чи пішки вертатися до свого холодного й непривітного кутка.

Свідзінському подобалася Олена Чілінгарова, вона була душею товариства, любила літературу, тонко відчувала поезію. Але він знав, що не має взаємности: завелика була вікова різниця, сестри радше жаліли його, надто вже «неприспособаного до життя». Та була в їхньому ставленні також і щира повага — за його освіченість, інтелігентність, порядність, було й розуміння, що це справжній поет. 1935 року до Харкова приїхав працювати молодий інженер-зв'язківець, двоюрідний брат Пилинських Анатолій Бугаєвський. За якийсь час вони з Марією Михайлівною побралися. Із сумом сприйняв цю звістку Свідзінський: він добре знав із власного досвіду, що такий шлюб навряд чи буде щасливий. Однак не дивувався нітрохи: в часи тотальної недовіри люди воліли покладатися на кровні зв'язки, сподіватися, що хоч це не зрадить. Поет боявся, що втратить тепер це єдине товариство, де чувся спокійно й затишно. Проте майже нічого не змінилося, навіть і тоді, коли згодом якось зовсім несподівано з'явився у подружжя маленький син. Існувала поголобка, що народила його інша жінка; певна річ, про це ніколи не йшлося в маленькому гурті, тут над усе цінували делікатність і такт.

Цінували тут і м'який, добрий гумор Свідзінського, його дотепні експромти, здатні розвіяти гнітючий настрій, який мимовільно всі приносили з собою. М. Пилинська зберегла тогочасні записочки, писані як поетом, так і нею, як-от оця: «Слухали: про тов. Чилингарову Елену. Ухвалили: Просить испечь именинный пирог в день ангела товарища Сведлика из американской муки размером 1 x 1 1/2 метра с яблоками и 2 x 2 метра с творогом». «Сведлик», «Свердлик», «Сведляр» — так він підписував і свої листи до «сестер-подолянок», так і вони його звали. Щиро заприятелював з їхньою матір'ю, Марією Василівною, коли вона навідала доньок у Харкові; погомоніти з нею про Кам'янець було і відродно, і сумно... Олена Михайлівна допомагала Свідзінському, передруковуючи на машинці його переклади й поезії; він із вдячності почав самотужки вивчати англійську мову, аби допомагати їй у навчанні на курсах іноземних мов. Дарував книжки англійською: «Тома Соєра», «Робінзона Крузо»; один час навіть листувалися англійською. Потім, можливо, хтось застеріг, що це не цілком безпечно: хтозна, як потрактують те листування... Час був страшний: здавалося, немов велетенські прожектори безугавно нишпорять усюди, і навіть ті, кому не було чого приховувати, чулися нітрохи не ліпше, бо вже давно наклеп, обмова, інсинуація так само ламали долі, як і реальна «вина». «На вечірніх вулицях і майданах» уже навіть будинки здавалися по-

етові якимсь макабричним конвоєм: «Мовчуці велетні, куди ви ведете мене?...» Де було сховатися від цього, хіба в тій криївці із доньчиної гри?

Ти ляж та й засни собі, тату,
А я біля тебе кластиму хату.
Стіни
Пороблю із сухої чатини,
На покрівлю соснових гілок,
А волотка трави — то над нею димок...

Так що єдина поетова «оаза» містилася немов на краєчку кратера вулкана: то один, то другий мешканець будинку «Слово» раптом зникав; у 66 помешканнях загалом було заарештовано 34 особи. Ще 33-го року, після самогубств М. Хвильового та М. Скрипника, після приголомшливого для всіх виключення з партії й арешту Сергія Пилипенка стало зрозуміло, що цей процес не улягає жодній логіці, хіба що логіці абсурду. Пилипенко був редактором партійних газет, керував видавництвами, був овіяний славою комбрига Червоної Армії — і все це враз було перекреслено його давнім есерівським минулим, хоч він ще 19-го року вийшов з тієї партії і перейшов до більшовиків. На кожному кроці кожен громадянин мав заповнювати анкети, і це були для багатьох справжні тортури: небезпечно приховати своє минуле, небезпечно й зізнатися. Небезпечно було навіть безпартійному Свідзінському ухилитися від «почесного» завдання написати статтю про «оновлений» театр імені Шевченка. Після нищівного розгрому Курбаса на тому румовищі мало постати щось цілком інше. І ось з'являється молодий Корнійчук із п'єсою «Платон Кречет», а над майбутньою виставою бере шефство робітничий колектив; робітники «розбирають» кожен образ і вчать акторів, як зробити його якомога життєвішим. Можна лише уявити собі, як почувався поет над стенограмами, що зафіксували цю «співтворчість», яким знуцанням над театром та й над здоровим глуздом усе це йому виглядало — але не було де подітися. Зрештою, він змонтував ті висловлювання, ті глибокодумні сентенції нових «театрознавців», склав протокольне свідчення про дивний експеримент, і для історії театру воно становить похмурий та промовистий курйоз. Від безсилля й наруги почувався на грані нервового зриву і ранніми ранками бігав у поле, до річки: «...лежу на траві, дивлюся в голубу просторінь неба — од того якось заспокоююся». Так, мовчання не можна декретивно заборонити, але можна примусово перервати, і нестерпною була думка, що «вони» хотіли б добратися й до того єдиного, останнього, що в нього ще залишалося, — до його поезій.

Чорний 37-й рік приніс Свідзінському велике лихо: був репресований брат Олег, якого він особливо любив. Олег мав «заплямовану» анкету: мобілізований восени 1916 р. до царської армії, він пройшов військовий вишкіл і дістав чин прапорщика. На додачу мав те тавро си-

на священника, що тяжіло й над усіма братами. Аби дістати можливість учителювати, мусив ще 1922 року розірвати всілякі стосунки з батьком, хоч і карався від того все життя, а надто після батькової смерті. Не допомогло: на хвилі оскаженілих «чисток» достатньо було й прапорщика. Скорий суд, підписані перестрашеними селянами свідчення, змісту яких вони й не знали, обвинувачувальний висновок за статтею 54-10: контр-революційна діяльність, десять років таборів. Це був для поета страшний удар. Пригадувалося, як колись, давно-давно, вирушаючи з батьківського дому у своє вже окремішне, доросле життя, написав Олегові вірша, що ввійшов до першої збірки:

...Прощай,
Мій хлопчику! Не буду більше я
Приходити до тебе на дозвілю,
І ти, мене угледівши здаля,
Устріч мені не будеш вибігати,
Мене вітаючи веселим криком...

Був і у збірці «Вересень» вірш із присвятою «О. С—кому». І тепер, згадуючи його, Свідзінський здригався і починав боятися власних віршів, їхньої здатності відхиляти завісу майбутнього.

Ми в ніч ввійшли. Зоря погасла нам.
Наш світлий день замовк і одійшов.
Над нами смерть склонилася. А там,
На сході нашому, зоря сіяє знов...

Нехай вона зоріє молодим,
Як нам колись. А ми — добича тьми.
О брате мій, востаннє спом'янім,
Як золотились ми.

Тепер, тяжко журячись долею Олега та залишених ним доньки й сина, уявляв його знову малим хлопчиком, огорненим дитячими страхами у безмірі того мороку, що поглинув його.

...Тобі чується в вербах зітхання,
Хрускіт гілки, чудний неспокій,
Таємничих одеж колихання.
О, який ти ще молодий!

Оболонь. Повна тіней долина.
Стовп імли — їх безмовний водій.
Ти тремтиш, немоціють коліна...
О, несміливий хлопчику мій.

(«Понад озером одиноко...»)

Цей вірш дописано від руки наприкінці машинопису без назви, що разом із машинописом книги віршів «Медобір» становить власноручно укладений поетом «звід» його поезій поза прижиттєвими збірками. Біда, як відомо, сама не ходить. У квітні 1939 р. захворів брат Павло, котрий вчителював у Ромнах Сумської області. Кровотеча відкрилася просто під час уроку. Колегам-учителям вдалося відправити його літаком «швидкої допомоги» до Харкова; оперували негайно, та після операції він помер. Зі слів Олени Євтиміївни Яворської, у нього був цироз печінки. Ще залишалися мати, сестра, брат Вадим, та відчуття, що хтось безжально обтинає гілки родинного дерева, стискало серце. Лиху долю красеню-дубові зловтішно вістив «клятий сич» у вірші «Сарай» — одному з найбільш трагічно-похмурих у його просвітлених, лагідній і сонячній поезії.

... Там шашелі, щури, тхори
Та плісняви холодний слиз,
Та тлін — беззубий костогриз,
Ще й цвіркотіння цвіркуна,
Неначе брязкання заліз.
Наточать з тебе порохна!
А що чужих нап'єшся сліз,
Коли надійде ніч осіння,
Наслухаєшся голосіння
На дрова рубаних беріз.

Тугою й безнадією до цього твору можуть дорівнятися лише дивовижні «антиутопії» Свідзінського, есхатологічні мотиви його поезії, що також посилюються в цей період («Умруть і небо, і земля...», «Де не йшов я, одне й те саме...»).

...Була в поета одна незвичайно палка шанувальниця. З художницею Вірою Дражевською його познайомив Юрій Смолич — у редакції очолюваного ним «Універсального журналу» вона була секретаркою (це в її оформленні, між іншим, 1933 року вийшла книжка Смолича «Сорок вісім годин»). Секретарювала раніше в «Техно-мистецькій групі А» — допоки група існувала. Мала добру мистецьку освіту, набуту в Харківській художній школі та в Художньому інституті в Києві. Любила авангардне мистецтво і добре зналася на ньому; сама артистична й децю богемна, в людях не шукала повної відповідності собі, а лише самотньої вдачі та обдарованости, тому була завжди закохана, і в неї теж закохувались без ліку молоді митці й поети. Недовго була одружена з художником Василем Седляром: до його арешту, після якого мусила бодай тимчасово зникнути до Москви. І ось Вірка, як звали її всі, якимсь особливим чуттям вгадала у Свідзінському оту його глибоко заховану поетичну органічність і невідкладність тим деформаціям, що не минали, здавалось, нікого. Вірші його знала напам'ять (втім, їх залюбки декламували і Майк Йогансен,

Ігор Муратов, Іван Вирган). Вірка готова була читати улюбленого поета всім, оповідати, скільки він знає мов, у тому числі й давні, який він чудовий перекладач і дивовижна людина — достоту «не від світу сього»...

У тім-то й річ, що Свідзінський, цей поетичний аутсайдер, цей, здавалося, викінчений невдаха, заблуканий у не-своєму часі, незапобережний тією літературою, до якої йому випало належати, на кінець 30-х років якось непомітно для всіх, а надто для нього самого зажив дуже своєрідного визнання. Хай це було визнання у досить вузькому колі, але ж коло було добірне, а пошанування щире. Тут і Смолич не погрішив проти істини: в цьому колі Свідзінський справді мав репутацію «метра за гамбурзьким рахунком» і цю «неофіційну» репутацію навіть вульгарна та брутальна критика лише по-своєму зміцнювала. Коли це почалося? Може, з відомого в редакції звичаю Павла Тичини перш ніж дати свої поезії до друку — давати їх на схвалення Свідзінському? Може, з того випадку, коли Майк Йогансен, трохи безцеремонно взявши з редакційного столу його зошита з поезіями, тут-таки прочитав усе і вражено вигукнув: «Та ви ж пишете краще за мене!»? А може, з безпосередніх атестацій Арона Копштейна: «Хоча я дуже здібний, майже геніальний, але всі ми нічого не варті в порівнянні з Свідзінським. Це справжній поет і чудова людина, а знає він удвічі більше, ніж усі ми разом узяті»²⁸. Чи може, початком був той пленум правління Харківської організації Спілки письменників 35-го року, де Микола Бажан у своєму виступі про харківських поетів Свідзінського оцінив надзвичайно високо (наслідком, як пам'ятаємо, було завдання терміново, замість відпустки, перекладати книжку Барбюса «Сталін»). Невдовзі лави шанувальників поета поповнив Юрій Яновський. Але, як людина досвідчена, він розумів, що саме така «популярність» може радше зашкодити поетові і заходився рятувати ситуацію. Це з його ініціативи відбувся на початку 1936 р. творчий вечір Свідзінського в Харківській організації Спілки. Вірші читали сам Яновський та Ігор Муратов: автор навідріз відмовився, посилаючись на те, що має тихий голос. На вечорі була незвично щира атмосфера, він став справжнім святом поезії, багатьом засвідчивши її незнищенність, комусь нагадавши, а комусь і вперше відкривши, чим, власне, поезія насправді є.

І все ж — для самого Свідзінського в системі чинних правил та звичаїв усе це справді було радше погано, ніж добре. Бо створювало прецедент: у літературі вже приборканій, вичищеній від усіх «ворожих елементів», — засвідчувало наявність поета, котрий залишився «попутником», коли вже й термін такий вийшов із ужитку, не «поцілував пантофлю папи», не зрадив ані себе, ані свого поетичного хисту. І при цьому живий,

²⁸ Галина Вікторова. Загублений талант // Літературний засів. — 1993. — № 3 (7). — С. 89.

на волі, і навіть може втішатися певним визнанням, попри те, що вже ціле десятиліття не видає книжок, та й друкує переважно переклади. Той же Яновський добре розумів, чим може обернутися для Свідзінського така своєрідна слава: хай і негучна, але надто вже самовільна та несанкціонована, вона мала здатність спокушати інших, особливо молодих. Якщо для тогочасного російського письменника, як стає видно з нинішньої дис-танції, існувало «три основні стратегії успіху: в рамках офіційної, неофіційної та емігрантської літератури», а декому, як-от М. Пришвіну, вда-валася навіть «подвійна бухгалтерія успіху», заснована на двох стратегіях, у межах як офіційної, так і неофіційної літератури²⁹ — то щодо української літератури 30-х років про щось подібне просто не випадає говорити. І стратегія, і літературна репутація уже могла бути лишень одна-єдина. І ось прецедент — неофіційна репутація Свідзінського! Разом із молодши-ми шанувальниками поета Яновський переконував Свідзінського, що членство у Спілці письменників просто зобов'язує його частіше виступа-ти із власними творами. Зрештою, для цього можна й лояльність свою ко-лись-таки засвідчити; тим паче — маючи репресованого брата. Щиро ба-жаючи поетові добра, навіть найближчі друзі були в цьому одностайні. Успіхи в перекладацькій праці (зокрема, ті ж таки «Роботи і дні» Гесіода та уривки з комедій Аристофана, включені О. Білецьким до першої по-важної хрестоматії «Антична література») також створювали, здавалося, передумови, аби не критися вже так із власними віршами.

Нерадо вислуховував поет своїх зичливців, нерадо йшов на поступки, яким добре знав ціну: знав, що це таки не його час, що найменший ком-проміс — завжди похила площа, нахилена рівно настільки, щоби на-ступні кроки вже робилися неминуче, самі собою. Але й вибору не мав: знав, що залишився сам-один уламком тієї культури, яку, по суті, вже бу-ло винищено або піддано страхітливій вівісекції. А може ж таки вік, сумлінна праця та скромність захистять його, а може, це шанс трохи по-пустити лещата, що затисли всю поезію, може, в тому є певна місія: дати їй трохи «вільного повітря», як говорили «на Поділля»? І водночас сам розумів наївність таких сподівань: хіба ж не було одразу зауважено спро-бу «Літературного журналу» надавати поетичні сторінки поезії, а не її ер-зацям, хіба відгук «Літературної газети» на «цілком аполітичні ліричні вірші»³⁰ не засвідчив осудливу синонімічність «лірики» й «аполітичност-ти»? І Свідзінського там також згадувано. Якось так виходило, що одна-ково недобре, коли згадують і коли не згадують. Того ж 1937 року «Літе-

²⁹ Н. Дворцова. Экстерриториальный писатель: (О литературной репутации Михаила Пришвина) // Вопросы литературы. — 2004. — № 1. — С. 53–54.

³⁰ Л. Смілянський. «Літературний журнал» 1936 р. // Літературна газета. — 1937. — 23 берез. — № 14. — С. 2–3.

ратурний журнал» видрукував виступ Юрія Смолича на «конференції молодих авторів Харківщини»; в численних «обоймах»-переліках письменників Свідзінського ніде не згадано: до молодих він уже давно аж ніяк не належав, а однолітки його або були такими, як тепер належало, або... або їх уже просто не було. Та поетові зичливіці правили своєї, бо хіба ж це не аргумент: поет, що працює так давно і має що сказати читачам, — десь геть поза межами досяжності! Та й, знову ж таки, це можна потрактувати як зарозумілість і зухвальство.

Коло замикалося, ставало схожим на облогу. 1938—1940 роки справді засвідчили зрослу активність поета, принаймні у тому ж «Літературному журналі» він друкується ледве не в кожному номері — якщо не з власними віршами, то з перекладами. Деякі переклади при цьому скидаються на своєрідну «заплату» чи «відробіток»: хіба ж він, тонкий знавець фольклору, не знав справдешньої ціни перекладеній ним «Казці про повернення північних богатирів», «змайстрованій» лєнінградською фольклористкою І. Карнауховою? Там подвиг полярників-папанінців зображено як вислід виключно несамовитої любові до «товариша Сталіна» та здатності останнього керувати всіма природними стихіями: що вже казати про риб і птахів, котрі слухняно чинять його волю! Авжеж, — у попередньому номері друкувався й зразок новітнього українського «фольклору», записаний буцімто «в Лебединському районі»:

...Як же нам не веселитись
У такий веселий час!
Сталін — вчитель геніальний
Научає жити нас.

Але так виходило, що, переклавши один ерзац, відредагувавши, ймовірно, другий, він діставав право опублікувати невдовзі власні поетичні казки: «Сопілку» і «Кия» в «Літературному журналі», «Чудесну тростку» й «Нанану Боселе» в журналі «Піонерія».

На щастя, з перекладами не щоразу доводилося так силувати себе: перекласти поезії Лєрмонтова було для нього творчою втіхою, як перед тим Гєсіода, «Русалку» Пушкіна, чи «Слово про похід Ігорів...». Цей останній переклад був також «датський»: відзначалося 750-річчя «Слова...»; в одному журнальному числі з перекладом Свідзінського вміщено статтю Олександра Білецького, присвячену пам'ятці; слова всіма шанованого професора про потребу нових сучасних перекладів цього твору також сприймаються як чиєсь (може, й безпосередньо авторове) бажання «підстрахувати» перекладача.

Не так щасливо склалося з тисячолітнім ювілеєм іншої пам'ятки — вірменського народного епосу «Давид Сасунський»: спохопилося літературне керівництво пізно, розкачувалося задовго, тож довелося перекладати «бригадним методом». А що задумано було бучне святкування, і щоб

неодмінно за участі «всіх братніх народів Радянського Союзу», то гонорари були високі, а відповідно й боротьба за «шматки» жорстока. Тим-то переклав Свідзінський два уривки, а до книжкового видання потрапив лише один. Такі були тепер звичаї «літературного цеху», і він із жалем згадував часи, коли належність його до цього «братства» була формальніша. Але нинішню, вже більш присутню належність іще треба було засвідчувати, артикулювати й підтверджувати, аби вона стала визнаним фактом: для того треба було стати «як усі», сказати чи радше вигукнути вголос те, що гукали всі. Так з'явився вірш «Жовтень» — безнадійно запізнена репліка на той закид юного комсомольського поета про назву книжки «Вересень». Свій внутрішній спротив цьому самогвалтуванню Свідзінський спробував перетворити на гру і в цій грі — переграти партнера, котрим була жорстока машина держави. Вже перед його очима пройшло достатньо таких віршів, аби він не знав, як і з чого вони робляться. Заголовок, він же тема, було дано, задано, як умови в задачці. Починати належало з «О», як і притаманно оді. «О воїн осені, о жовтень вихровий, Як радісно проходиш ти над нами! Це ж ти колись поставив нас у брамі Життя нового і нових надій». Власне, так: поставив у брамі, дав зазирнути в неї, в те омріяне нове, але далі не пустив. Із плакатних загальників про «бурю робітничого повстання», «мертвуще рабство» та «творчий труд» скомпоновано ще дві строфи, — і це дає змогу повторити з незначними варіаціями першу, з отією ключовою констатацією: «поставив нас у брамі». Там ми й залишилися, з невित्रавною своєю пам'яттю про те, що бачили тоді, чим володіли коротку мить, і що втратили. Гіркоту самоіронії автора-«гравця» засвідчує авторемінісценція: давній образ осіннього «вмирання, зов'явання». А ти, «вихровий», «золотий» жовтень — проходиш над нами, задивленими у видиво, що розтало, зникло. І зіграло, вдалося — притуплений повинно віршованого пустодзвонства слух тих, кому належало пильнувати, вдовольнився впізнаваністю знайомих загальників.

Тим часом наближалася всім датам дата: грудень 1939-го, 60-ліття вождя. Звичайно, цьому присвячувалися повністю грудневі числа всіх часописів, звичайно, «температура» підготовки аж зашкалювала: із затамованих страху та кривд плавилися витвори «всенародної любові», і однастайність своєрідної істерії мала, немов у шаманському дійстві, ще більше «заводити» всіх учасників, кидати їх у транс та переконувати, буцім усе це чиста правда. Цього разу Свідзінському вже не було де дітися: шлях до відступу відрізано, криївку зруйновано. Мав знову написати «оду»; ухилитися означало би підписати собі вирок і вже щонайменше поховати мрію про книжку. Він «склав» її, ту «оду», мов із дитячих кубиків, із похватних штампів, якими вже встиг обрости «жанр», не втримався навіть і від елементу пародії, — але все пройшло гладко, всі були задоволені, і «ода» зайняла своє місце поміж інших «творів» числа, де редакція представлена в повному складі і де сусідували «фольклор» «Спасибі товаришу Ста-

ліну», перекладений з російської нарис Б. Івантера «На батьківщині Сталіна», оповідання І. Сенченка «Коба» та римовані опуси молодих авторів: поема І. Муратова «Вождь», «Перед хатиною, де народився Сталін» І. Виргана, «Тут стояла вождя колиска» С. Крижанівського...

Зате варто було лишень дати до друку того вірша, і журнал, якому він віддав роки виснажливої праці, гостинно відкрив йому свої шпальти. 1940 року Свідзінський друкується справді мало не в кожному числі: у № 2 дві поезії, у третьому й четвертому — знову по дві, у п'ятому одна, натомість у шостому — добірка з трьох поезій під загальним заголовком «З книги «Медобір»», і в тому ж числі переклад з Акакія Церетелі; у № 8/9 знову з тією ж «шапкою» дві поезії, у № 10 ще дві і в № 11/12 — переклад із «Кримських сонетів» Міцкевича. Найімовірніше, це Яновський форсував події, запалившись мрією про книжку поезій Свідзінського. Він же, мабуть, першим уловив сприятливу кон'юнктуру: таку книжку доцільно було видати у щойно створюваній львівській філії видавництва «Радянський письменник»: хай побачать на допіру звільненій (у радянських формулюваннях) Західній Україні, що «за совітів» безборонно виходять книжки навіть отаких поетів-ліриків!

Наприкінці року книжка вийшла. Звалася вона не «Медобір» — просто «Поезії», обсягом знову була невеличка, хоча спочатку автор подав був чималий рукопис. Та у процесі підготовки, роботи з редактором, багато чого довелося зняти. Врешті, зрозумівши, що «контрреволюцію» справді може крити будь-котра його метафора, автор заходився сам майже поспіль усе відкидати, і тепер уже редактор мав зупиняти й заспокоювати його. А поетові нестерпно було думати, що це зробить холодна цензорська рука, — тож краще вже самому. Намагаючись передбачити, до чого тут іще можна причепитися, вони разом вжахнулися над отим цитованим уже тут віршем із циклу «Зрада»: про хатку, яку буде дитя, аби татові було де сховатися і спочити.

...І скажу, затуливши собою криївку:

— Тут мого тата немає,

Деє він інде тепер на спочивку...

Моторошно було навіть уявити, що це би потрапило до збірки: адже тепер на Західній Україні те слово «криївка» взагалі ніхто не вимовляв уголос! Переробили: «хатинку» — «спочинку», але залишилося тривожне відчуття, що воно все — отака невловна крамола, і що ні правка, ні «перетрушування», ані вірші-«паровози» — оті дві «оди» — не в змозі змінити самий «хімічний склад» цих поезій, і справа саме в ньому. Та відступати вже було запізно.

І все ж поет тішився, як дитина, з виходу маленької ошатної книжечки, радо дарував її друзям. Для Василя Мисика, що повернувся із Соловків (куди потрапив, подейкували, взагалі випадково, помилово) готовий був

віднести примірник його дружині, бо ж самому Мисикові не дозволено було тепер мешкати в Харкові. У тому ж листі до В. Мисика перелічив, де на той час (квітень 1941) з'явилися рецензії на книжку. Намагався обійтися без емоцій — не виходило: «...в харківських газетах „Соц.[іалістична] Харк.[івщина]“ і „Кр.[асное] знамя“ — дуже прихильні, в „Вістях“ — гостро неприхильна. Потім у «Літературній газеті» писав про неї Скульський; в 2-му числі „Літ.[ературного] журналу“ є рецензія безглузлого і неграмотного А. Ключі, в п'ятому числі буде стаття М. Степняка (не було, число не вийшло друком. — Е. С.), нарешті в першій книжці нового київського журналу „Рад.[янська] Укр.[аїна]“ знов багато дурниць пише про неї Скульський. Було кілька слів у „Сталинском племені“»...

Насправді це означало скандал, бо «гостро неприхильне» сприйняття виразно переважало, а звинувачення, котрі у 20-і роки лише формували певну репутацію і заганяли в «запілля», тепер стилістикою нагадували обвинувачувальний висновок і неминуче мали тягти за собою «орговисновки». У тому ж листі, ніби між іншим, сповіщається, що в «Літ. журналі» автор «до сьогоднішнього дня працював як літредактор». «Сьогодні, — додає Свідзінський, — я вже у відпустці на кілька місяців». Себто звільнений, ще й, мабуть, традиційно «за власним бажанням». Попервах редакція ще намагалася приглушити скандал (може, не стільки дбаючи про поета, як про себе): рецензію А. Ключя супроводила редакційна примітка «В порядку обговорення»; у наступному числі пародія Петра Дорошка на вірші Свідзінського теж, очевидно, мала вносити примирливу нотку, переводити подію у суто літературний реєстр. Та вже широко пішли кола по воді, вже цьому годі було якось зарадити. «Дуже прихильна», на погляд поета, стаття Ю. Корецького в «Красном знамені», прямо засвідчувала, що довкола збірки «розгорілася велика й гаряча суперечка», містила й короткий виклад обговорення книжки на спеціальному засіданні президії харківської організації СП. Боронили Полторацький, Наталя Забіла та «більшість промовців», «громили» Ключя й Масенко, проте співвідношення сил уже не мало значення: прецедент існував, і це було кепсько. Бо що означало для нього, невлаштованого, вже літнього «батька-одинака», опинитися безробітним, та ще й через нищівну критику, тобто з «вовчим квитком» — уявити неважко. Після перелічених у листі ще з'явилася рецензія М. Шеремета в журналі «Радянська література», і теж «гостро неприхильна»: автор її потрапив до числа тих, хто будімо зазнав негативного впливу, і тепер намагався відмежуватися. Характерно, що коли рецензенти попередніх збірок, хай із застереженнями щодо архаїзмів, у цілому позитивно відгукувалися про мовну практику поета, його прагнення засвідчити багатство й потугу української мови, то тепер і це викликало здебільшого роздратування й неприйняття: критика конче вимагала тієї нової лексики, що її принесла радянська доба, а відсутність такої тлумачила як найкрасномовніше свідчення «відірва-

ності від життя». Воістину, часи змінилися: було погано, стало гірше. Особливою нетерпимістю, в'їдливістю та злобою дихають згадані поетом статті Гр. Скульського: його жахає можливий вплив такого поета на молодь, і він закликає будь-що захистити її від зіпсуття, бо вже й так «основна негативна тенденція його творчості (відірваність від сучасності) характерна, хоч і в меншій мірі, для цілого ряду поетів наймолодшого покоління»³¹. Серед тих, кого треба негайно рятувати від згубного впливу, критик називає О. Веретенченка, В. Борового, М. Ситника, П. Шутіра, Д. Каневського, а також М. Стельмаха та В. Ткаченко. «Чудно дивитися на сторінки «Літературного журналу» за 1940 р., коли бачиш там вірші В. Свідзінського, іноді моторошно стає, коли читаєш збірку його поезій»³². Це сигналізувало, що й редакція мусить відмежуватися, іншого виходу не було. Найгірше, що одна з двох статей Скульського вийшла в «Літературній газеті» — це без перебільшення означало вирок.

Кінець кінцем Свідзінський махнув на все рукою: гонорар за книжку дозволяв якось перетривати пару місяців, а там — як Бог дасть. Може, якийсь час прогують переклади, може, знайдеться ще якась робота. Зате ж не буде редакційної рутини, виснажливих цейтнотів перед здачею кожного числа. Може, взагалі все на краще і тепер, нарешті, можна буде відвідати маму й сестру, здійснити давно омріяні подорожі по Київщині, Полтавщині, Чернігівщині. Ось доживемо, Мірочко, до червня... У червні натомість поїхали до Москви, оглядати, як то чимдалі звикала робити вся країна, всесоюзну сільськогосподарську виставку з її павільйонами химерної архітектури, гіперсоцреалістичними скульптурами, незліченними гігантськими вазами з портретами вождя та його ж таки портретами, викладеними із злаків або вишиваними. Останній лист — від 16 червня 1941 року: «Пробудемо тут, мабуть, не більше трьох днів, бо наші невеликі засоби розпливаються з неймовірною швидкістю».

Скоро після початку війни Свідзінський, разом із іншими членами Спілки письменників, одержав евакуаційний талон до Актюбинська. Проте донька їхати відмовилася, тож потім багато років тяжко картала себе: «Без мене батько нізащо не міг евакуюватися. Через мене його заарештували, через мене він і загинув...»³³. Але він, напевно, й сам завагався: долучити евакуаційний талон до свого «вовчого квитка» було надто ризиковано. З чого вони житимуть, і де? Чи не тоді, в ті дні повної розгубленості, він і віддав Миколі Оглоблину частину укладеного рукопису поезій, ту, що її згодом вивіз на еміграцію Олекса Веретенченко. Цю ним керувало,

³¹ Гр. Скульський. Поза часом і простором: (Про одну тенденцію в сучасній поезії) // Радянська Україна. — 1941. — № 1 (квітень). — С. 103.

³² Там само. — С. 102.

³³ Мирослава Свідзінська. Спогади про батька. — С. 299.

що підказувало зробити це? А чим керувався Цинцинат, герой роману В. Набокова «Запрошення на страту», остання особистість у знеособленому світі, коли так палко волав у безвість: «Збережіть ці аркуші, — не знаю, кого прошу, але: збережіть ці аркуші, — запевняю вас, що є такий закон, що це за законом, перевірте, побачите! — нехай полежать, — що вам від цього зробиться? — а я так, так прошу, останнє бажання, — не можна не виконати. Мені необхідна хоча б теоретична можливість мати читача, а то, справді, краще подерти. Ось оце треба було висловити».

За спогадами Мирослави Володимирівни, 27 вересня 1941 року вона повернулася з хлібної черги і не застала батька; бабуся-сусідка розповіла, що його забрав «чорний ворон», в кімнаті все було шкереберть, підлогу вкривали папери. Ходіння «на Чернишевську, де був великий будинок НКВД» нічого не давали: там щоразу казали прийти ще. До того похмурого будинку, що виходив одним боком на вулицю Мироносицьку, іншим — на Чернишевського, ще й ніби нависав над сквером Перемоги, лячно було навіть наблизитися: стільки жертв проковтнув він за останні роки. Лише два шляхи було звідти: на розстріл або в табори. Але йшла війна, і німці наближалися до Харкова. Обставини загибелі Свідзінського довго приховували, потім намагалися виробити пом'якшену версію, що влаштувала б усіх. На заваді, либонь, стало дві речі: повернення в літературу цілого масиву репресованих письменників після засудження культу Сталіна, а також те, що йшлося про поета виняткового, унікального — люди відчували це, щойно прочитавши кілька строф. Надзвичайно високою була його репутація в середовищі емігрантів нової, воєнної хвилі, а його доля, про яку там багато писали й говорили, ніби засвідчувала кожному втікачеві, що чекало й на нього, якби залишився.

Що ж сталося в середині жовтня 1941 року? Війна ще додатково підсилила повсюдну істерію радянської «пильності». Як нині вже достеменно відомо з багатьох свідчень, НКВС широко практикував перед відступом під натиском німців не лише арешти, а й знищення тих «елементів», котрі мали нещастя потрапити до тюрем. Так, приміром, розстріляли всіх в'язнів Луцької тюрми, так виникли нові масові поховання в Биківні під Києвом; масові розстріли відбулися у Вінницькій тюрмі... Того дня загін військ НКВС вивів з Харкова велику колону арештантів і спрямував її в бік Куп'янська. Швидкий наступ німців примусив невдовзі за наказом «згори» змінити маршрут. Покинута господарська будівля, чи то клуня, чи корівник у селі Непокритому під Салтовом стала останнім притулком в'язнів: їх загнали нібито на ночівлю (всередині було багато солом), замкнули і підпалили з чотирьох боків. Невдовзі туди прийшов новий етап: з тюрми на Холодній горі. Перед ними постало страшне видовище неохололого попелища з купами обвуглених трупів. Їх розтягали гаками, щоб закопати. Харківський викладач літератури І. Зборовець розшукав спогади харків'янки Марії Манц, що була у складі цього другого

етапу, записані 1990 року її донькою М. Постоєвою. «Були ще живі, страшенно обпалені. Конвоїри намагалися добити прикладами, але люди (місцеві селяни. — Е. С.) не дали, жінки кричали: «Живий, живий, обличте!». Перенесли до пустої хати. Дивитися було страшно — на всьому тілі суцільні пузирі, страждали жахливо. Залишили з ними солдата, мене і ще одну жінку. Медикаментів не було, лікувати нічим... Потім прибув ще етап (теж інтелігенція). Німці наступали і нас повели далі. Обпалених кинули, селянки розібрали їх по своїх домівках. Мабуть усі повмирали. Навіщо спалили людей? Щоб позбавитися, щоб менше було тягнути, годувати...»³⁴

У лютому 1964 р. Мирослава Володимирівна одержала «відновлене» свідоцтво про смерть батька. Замість «місця смерті» зазначене місце «реєстрації» — Харків, дата — 18 жовтня 1941 р. У квітні того ж 1964-го доньці поета видано реабілітаційну довідку (в якій, одначе, відповідно до прийнятої форми самого слова «реабілітований» немає). «Уголовное дело по обвинению Свидзинского Владимира Ефимовича, 1885 года рождения, на день ареста 27 сентября 1941 года проживавшего в гор. Харькове, постановлением Управления КГБ при СМ УССР по Харьковской области от 30 марта 1964 года прекращено по п.2 ст.6 УПК УССР, т. е. за отсутствием состава преступления. Начальник отд. УКГБ при СМ УССР по Харьковской области Самаркин».

В полум'ї був спервовіку
І в полум'я вёрнуся знову...
І як те вугілля в горні
В бурхливім горінні зникає,

Так розімчать, розметають
Сонячні вихори в пасма блискучі
Спалене тіло моє...

Могили поета немає, нема бодай скромного пам'ятного знаку на місці, де відбувся останній акт його життєвої драми. І це докір усім живим, бо поезія Свідзінського, повернена із небуття, із забуття, знову дарує всім, хто б не схилився до її джерела, світлу і чисту радість.

2. Поезія як *modus vivendi*

Специфічно українське зіткнення пізнього народництва з модернізмом за всієї своєрідності свого перебігу відбиває тенденції та процеси універсальні: естетичний саморозвиток літератури змінює саме уявлення про те, чим вона є, змінює, отже, й читацький «горизонт очіку-

³⁴ *Іполіт Зборовець*. Обставини загибелі поета В. Свідзінського // Краєзнавство. — 1995. — № 1/4. — С. 55.

вань» та сприйняття, а самозахист старої естетичної системи зазвичай є дивовижно сильний. В умовах імперського тиску й переслідувань українська література виробила, аби вижити, своєрідну захисну поставу, і ця дефенсивна позиція багато в чому визначала її характер. Він став запорукою самозбереження національної літератури в найгірші для неї часи, допоміг не лише перетривати, а й виконати свою гуманістичну місію; проте він же неймовірно ускладнив і драматизував зміну естетичної парадигми, коли на це прийшов час. На додачу самий цей процес не пройшов повного циклу, був перерваний, загальмований та деформований соціальними катаклізмами: війна, революція, короткочасна українська державність, встановлення радянської влади і розфрагментованість етносу кардинально «змішали карти», спричинивши те, що згодом дослідники визначають як «дисконтинуїтет» — ситуацію перерваності традиції в її хай складному і зламному, але органічному розвитку.

Поезія Свідзінського унікальна тим, що являє варіант цього розвитку поза реальним «розривом», дає версію руху природного й неущкодженого — того, який назагал не відбувся через означені обставини. Більше того: в цій поезії здійснено вражаючої сили синтез і розвиток модерністичних інтенцій, що встигли здійснитися до «розриву».

Самий психологічний тип, до якого належав поет, впізнавано окреслив В. Домонтович у романі «Без ґрунту»; зробив це, віртуозно перетасувавши факти та їхні летючі відбитки, неповторні деталі й узагальнені моделі, давши змогу вгадувати реальні прототипи й сумніватися у правильності впізнавання. Все-таки імпазантний і зворушливий Арсен Петрович Витвицький — це, найімовірніше, Микола Григорович Філянський, хоча це прізвище умисно тут-таки згадано ніби саме для неостаточності здогадів. Але як нагадує ця майстерно накидана сильвета ще й іншого поета, Свідзінського! «Здавалось, він стояв біля самих джерел буття. Живився з його паростків. Володів незагальною здібністю сприймати життя в його передчуттях: міті, поезії, музиці. Вічність розкривалася для нього в своїх зародках. Він пізнавав всесвіт в ритмах поезії, барвах музики, образах міту...» І далі ще: «Бути собою для нього значило: спостерігати, як росте трава, як дерева одягаються зеленавим димом першого листя, як співає в полі телеграфний дріт, як квітне навесні бузок. Ще з дитинства він любив старі сади, холодний вітер, нічні хмари, полиновий присмак самотньої туги. Печаль серця. Повітря, сповнене запаху старих книг і легкої кіптяви свічок. Степовий синій простір. Сухий аромат трав на закиненому кладовищі...» Та все ж цей поет, що замкнувся «у вежі з слонової кости», «культивував чисту поезію. Поезію для поезії», за всієї різючої подібності вдачі й постави — не Свідзінський, лише його предтеча, його alter ego в попередній генерації. І найпосутніша різниця в тому, що попередники (О. Олесь, Микола Вороний, той же таки Філянський, молодомузівці Петро Карманський та Василь Па-

човський) засвідчили неминучість модерністичного «перевороту» в українській поезії, самовіддано заходилися прокладати йому шлях і... знемоглися в цій неймовірно важкій роботі, не сягнули повного здійснення задуманого. Їхні поривання й наміри здійснювали згодом Антонич, поети «празької школи», неокласики. Проте нині, коли утруднене повернення Свідзінського в літературу, що розтяглося на довгі десятиліття, нарешті здійснилося, — виглядає так, що програму естетичного оновлення, спільну для багатьох українських поетів, він реалізував чи не найпошлідовніше і найповніше, хоч його прорив відрізняється дивовижною не-конфліктністю. Здійснив його не цілком так, як воляли б зробити це попередники: інший-бо вже наставав час, інший був і він сам, але це було саме здійснення, продовження, синтез, перехід цілої поезії в нову якість. Загадкова енергія цього прориву має щонайменше кілька передумов: силу й цілісність поетової особистості, його особливі стосунки з традицією, напрочуд сміливе розпросторення поезії у сфери ірраціонального, містичного, несвідомого, нарешті — новий рівень дозрілості та сформованості самої мови для такого поетичного оновлення. Ця парадоксально тиха й лагідна поетична конкіста, в усій її відмінності від зазвичай рішучої, наступальної ходи модернізму в цілій Європі, була виразно позначена карбом національним. На зміну негативістському бунтові проти традиції прийшло відчуття своєї вкоріненості в ній: не залежність від традиції, а належність до неї як органічне в-ній-буття. Така переакцентація уможливорює іншу траєкторію розвитку, робить митця-новатора водночас речником тривкого й непроминального, стабільного й нескасовного, всечасного. Саме в цьому незаперечна спорідненість Свідзінського з неокласиками, в цьому ж його філософічність, що має виразно мітософський характер. Сама ж традиція в такому випадку із обтяжливої спадщини, що гальмує й обмежує поступ (уявлення вульгарне, але живуче), перетворюється на втілений зв'язок часів, засіб естетичної комунікації, постає в підсумку як генетична пам'ять тисячоліть, матеріалізована програма реагування на життєві ситуації. Традиція в такому, широкому, розумінні фіксує адекватні алгоритми реакцій, цілої соціальної поведінки і саме тому є своєрідним кодом духовного, морального, естетичного досвіду нації та людства. Відчуття потужного струму-

³⁵ Про стосунок поезії Свідзінського до традиції у вужчому розумінні — до безпосередніх літературних попередників — докладніше у моїй статті «Неканонічна традиційність: Володимир Свідзінський» (Сучасність. — 1996. — № 2).

³⁶ Іван Дзюба. «...Засвітився сам від себе» // Володимир Свідзінський. Мелодію: Поезії. — Б. м.: Сучасність, 1975. — С. 172.

³⁷ Павло Ямчук. Християнський неоконсерватизм і світоглядна домінанта в поезії українського модерну 1920-х років // Творчість Володимира Свідзінського. — С. 208.

вання традиції в такому сенсі надає поетові дивовижної свободи вибіркового й ініціятивно-творчого опанування духовного спадку, суттєвого розширення, слідом за Франком і Лесею Українкою, самої сфери спадкоємності: античність, давня українська словесність, російська поетична класика, інонаціональна (як уявна, екзотична) дійсність³⁵. Тобто навіть і в кардинальному естетичному конфлікті доби Свідзінський постає поетом «замиреної колізії»³⁶, «уповні барокового за духом «тихого» естетичного бунту»³⁷, елітарно-консервативного модерну «баричівського» штибу. Рішуча актуалізованість суб'єктивного плану в його творчості — безумовно від модернізму; але зауважмо, наскільки вона тонка й неагресивна: лише «недослівність» слова й «неоднозначність» значення. Не як програма чи девіз — як самозрозумілі речі, як аксіома. Як цілковита сумісність класичних строф і вільного вірша, як достеменно існування не лише буття, а й не-буття, за-буття, інобуття.

Настане день мій сумний —
Одлечу, одімкнусь од багаття живого,
Що так високо зметнуло,
Так розквітчало чудовно
Свій співний, поривний вогонь.
І погаснеш для мене
Ти, пристрасний світе,
Ненадивляний світе,
Бурхотливий, п'янкий.
Не буду як лист деревний,
Ні як травинка, позбавлена слова,
А буду як сонний граніт
Над гомоном вод непокійних.
Замкнусь в мовчанні важкім.
Зіллюсь з невиразною мислю
В великім усім...
Буду як сонний граніт.

Навіть у порівняно ранній творчості поет постає вже цілком вільним від строкатости й неструктурованости раннього українського модернізму, від «захлинання» невимовністю нового змісту, «розщепленої» дискурсивної практики. Якийсь відгомін цих проблем ще можна шукати в ранній поемі «Сум-озеро», в першій збірці — але радше як «спільний знаменник» поетичного мовлення: на рівні мовної конвенціональності він є, либонь, у кожної доби, і навіть найсильніші індивідуальності не в змозі зовсім уникнути його влади:

Навколо мене все погасло:
Всі барви, звуки, всі пісні.
Краса вмирання, зов'явання
Чарує сумно зір мені.

А серце квітне дивним щастям.
Все жду чогось, когось люблю,
І листя шелест передсмертний,
Як світлу музику ловлю.

(«Моя дорога в край незнаний...»)

Ще можна за бажання розрізнити витоки поетичних ідей: ніцшеанського Вічного повернення («В безмежності часу ми прийдемо знов. Тоді наше серце буде прекрасне...»), поривання «понад історію» («В часи давноминулі, Як сі степи просторе, Лежало тут безплodne, Світло-пустельне море...»), штайнерівські антропософські і фройдівські психоаналітичні зацікавлення проміжними станами поміж явою і сном... Проте дедалі вільніше все відбирається в міру його здатности бути достоту «своїм», відповідати запитам власної подорожі духу.

На жаль, не можемо знати, яким саме шляхом приходили до поета ці ідеї: безпосередньо з першоджерел чи як складові духовного клімату тієї доби, що формувала його. У кожному разі теза Рудольфа Штайнера про необхідне звільнення від усього тягара досвіду й уявлень, про вироблення здатности зустрічати мить життя чистим і необтяженим — про «безпередумовне» сприйняття (як дитя у грі!) для поетичної свідомости Свідзінського виявилася надзвичайно, питомо близькою — як та нова якість бачення, що прагнула прозирати за оманною видимістю заховану сутність, в картинах природи відчитувати «пейзажі душі». І наново верстати шлях світопізнання «від азів» — ніби в сподіванні уникнути помилок, уже зроблених людством на інших шляхах. Наново окреслити універсум, його космічні первні, визначити його природні доміанти, його ієрархію і віднайти справжнє місце в ній людини. І тоді виявляється, що рушійна сила буття — любов усеохопна, повсюдна: навіть «в час, як ми спимо, не спить любов».

...Побудьмо тут. Тут всі дороги,
Що землю, втомлену любов'ю,
Вели до нас, її найменших.
Побудьмо тут на самоті.

Та цілком несуперечливо з погляду логіки поетичної «найменший» є водночас і великим, «старшим» стосовно тієї ж таки землі: великим у любові.

Метелик криво понад тином
Перелітає на поля.
Мені здається, що земля —
Моя покинута дитина.

І зачудоване споглядання феєрії зимової ночі вивершується захопливим вигуком подиву-любіві:

Невже то була земля,
Моя звичайна земля?

Новий, значно повніший корпус поетової спадщини, поза всяким сумнівом, дасть нові імпульси до наукового осмислення його творчості. Наразі доводиться обмежитися спробою окреслення цього поетичного світу через його питомі начала, як мітопоетичність, характер стосунків із фольклором, «дитячість» чи «дитинність»; натомість входження «сучасності» в цей світотвір спробувати відстежити на «урбаністичних» мотивах. Певна річ, таке проблемне коло з необхідністю втягає в себе й суміжні питання поетики Свідзінського, хоч вони, безумовно, потребують окремого докладного студіювання.

* * *

Два життєвих первні, дві першопочаткові стихії означено в наведеному вище вірші «Настане день мій сумний...»: це саме буття як «живе багаття», як «співний, поривний вогонь», і небуття — «...як сонний граніт Над гомоном вод невопійних...». Поетове тяжіння до форми множини — «води» — скеровує сприйняття до «предковичних вод», до самісіньких початків постання світу. Або до його кінця — «...І, набігаючи здала, Не будуть плюскотати води...» («Умруть і небо, і земля...»). «На океані коликхім...» — чи не тому, на якому споконвіку тримається земна твердь? Саме з архетипом води, зі стихією води пов'язані загадкові й раптові метаморфози у віршах «Наривається хмара...», «Уже зорялося...» — те, що відбувається в них, надто подібне до знаного нині ефекту «зміненої свідомості».

Куди пливем? Чого ці води
Так смутно плюскають у темі?
І в висоті ріка срібляста...
Не відаєм нічого ми.

Сумовите плюскання тих вод «у темі» натякає на мітичну річку забуття Лету; ще одна срібляста ріка, «в висоті», знакує одвічний принцип віддзеркалення одного в одному світів, поділених неперехідними межами. Зоряне небо, оте, що, за Кантом, гідне такого ж подиву, як і моральний закон у нас самих, — срібляста ріка. Це того ж типу метафора, що й Чумацький шлях — відбитки, аналогії земного в небесному, відомого в невідомому. Найдавніші і найуніверсальніші з них — міти або ж їхні складники, повторювані мотиви — мітологема. «Первісність» у поезії Свідзінського далекі невипадково виявляє себе вже на лексичному рівні: «тканка первісної брости», «первісна ніч», «острівок знайомий На первіснім шляху моім»... Виняткове зацікавлення науки ХХ століття первісним мисленням дозволило, зокрема, відкинувши ієрархічний підхід до нього як до мислення примітивного й дикунського, розглядаючи як інваріант і першооснову мислення взагалі, відкрити, що «первісне мислення не розрізняє момент спостереження та момент інтерпретації»³⁸. А це

³⁸ Клод Леві-Строс. Первісне мислення. — К.: Український центр духовної культури, 2000. — С. 242.

означає, що міти, «несвідомо» й «незумисно» образні як продукт дорефлективної колективної творчості, саме й криють у собі чисту й правдиву поезію — всю природність початкового осягнення людиною світу: подиву, захвату, страху. Поезія Свідзінського вся ґрунтована на тонких мітологічних алюзіях, пов'язаних із архаїчними шарами культурної пам'яті. У його текстах міт напрочуд рухливий і живий: переходить з одного рівня на інший, обігрується, реконструюється, навіть подеколи іронічно знижується — однак його семантичне ядро при цьому залишається незмінним. Особливо відчутно це в поезіях, структурно подібних до загадки: кардинальні буттєві опозиції, як «життя — смерть», набувають мітопоетичного втілення у наскрізній метафорі. При цьому об'єкти можуть залишитися неназвані: інакомовлення замінює, заступає назву як належну до містичної «таємної», «істинної» мови, вона ж бо, як порожня колісочка в одному з віршів, — «чи покинута, чи забута».

Під голубою водою
Живу я, живу...
Золотоокий рибак надо мною
Закидає сіть огневу.

Крізь принадливі очка — знаю —
Не раз, не два я промкнувся,
В баговінню садів погуляю,
А колись таки попадусь.

Спопеліє, застигне смутно
Жовтава зоря в імлі,
Ніч надійде нечутно,
І не знайде мене на землі.

Унікальність Свідзінського — в інтуїтивному доланні суб'єктивної, власне авторської рефлексії: він ніби проминає властиве фантазії художній розрізнення свого сприйняття речей — і самих речей: достоту так, як це властиво мітологічному мисленню.

...— Озеро, хто ти?
Чи не сонце зронило тебе
Із-за череса — кругле свічадо?
— Ні, я око чарівника...

«Доіменній», «передіменній» сфері буття належать таємничі та дивні істоти «нижчої мітології»: неіндивідуалізованої, неантропоморфної «нечисти», пов'язаної з усім мітологічним простором від Дому — до Лісу, Болота тощо (власне, цей простір має свою систему координат у мітологічних опозиціях близького — далекого, свого — чужого тощо). «Безіменність» надає епічній монументальності безначальним стихіям та їхнім

нескінченим зіткненням, переміщує події в «дочасне», «всечасне», позачасове як одвіку повторюване:

Так щоночі: проквіляє дико,
Ламле віття, стогне та ячить,
Б'є у двері, припада до вікон
Сніговими більмами очей...

Часом безіменність може мати й інше або додаткове призначення: вона поетично увиразнює колізію, укрупнює її символічність та буттєву знаковість.

Поривалась підлетіти вгору,
Розпустила златоперий хвіст,
Чорний вершень виїхав із бору,
Кинув з лука проразливий свист...

Так і залишається до кінця твору неназваною ця беззахисна птаха, ця загадкова жар-птиця,

Лиш облитий кров'ю легкий пух
Червонів розсипано в блакиті, —

а проте символічність образу від того лише дужча; драматизм і буденність події акцентовано й тим, що «в гаю десь дівчина співала». І водночас творча радість і розкіш номінування, як і значимість найменшого прояву життя, знайшли в поета незвично безпосередній вияв: слова самі співають, звучать — самі, то сопілкою, то органом:

...І радів, і дивувався я,
Як нетрудно виникає спів.
Був би я в степу між колосків —
Міг би дати кожному ім'я.

Не потребують імені звертання поета — смиренно-довірливі, сповнені палкого, але шляхетно погамованого чуття. А читачеві залишено можливість здогаду. «Відійшла ти з померхлого світу...» — Вічна Жіночність символістів? «Єдина, безліччю свідомостей окремих...» — Світова Душа, Діва Софія-премудрість? Натомість інші такі звертання відчитуються з усією певністю («Як любив я з дитячих ліг Твої памєги, скелі, гаї...») — тим певніше, що ще в першій збірці була власне молитва зі звертанням повним: «О Боже, не дай загубити ключі...». Це молитва про здатність не втрачати, не губити розуміння вищого сенсу — «Верховини Твоєї одвічної цілі». У поезії Свідзінського безконфліктно поєдналися антагоністичні типи світовідчування — християнський і поганський. І це також вражає — достатньо згадати творчий досвід Богдана Ігоря Антонича, поета надзвичайно близького Свідзінському, належного до спільної обом мітософської лінії української поезії ХХ століття. Але в Антонича зіткнення християн-

ства й поганства відбувалося як відновлена драма «зудару» двох світоглядів, відбувалося часом настільки гостро-драматично, що викликало тривогу, наприклад, в Івана Огієнка — тривогу і за поета, і за усталені духовні цінності як суспільно-національний набуток³⁹. У поетичному світі Свідзінського два світогляди постають, власне, як один — так, як поєдналися вони в народній свідомості, надавши, приміром, поганським замовлянням християнсько-молитовного обрамлення. Втім, замовляння тут варті окремої розмови, і до них ще буде нагода повернутися.

Мітологічна маркованість поезій Свідзінського надто очевидна — саме тому, що це мітопоетична модель світу, і набір стійких координат має тут засадничий, визначальний характер. Вертикальну вісь світобудови найчастіше позначають дерева — дуби, ясени, граби, «берест і клен», тополі й берези біля отчого дому; сполученість їхню зі «світовим», «всеохпним» деревом своєрідно засвідчує любов поета до архаїчної форми слова:

...Два дерева стоять у дворі,
Два друга самотні, два в'язні...

Чи в іншому вірші:

О пам'яте! Ти мов розкішне дерево,
Поставлене над горбиком німим.

Вісь горизонтальна — дорога, річка, поле, степ, із численними позначеннями чотирьох сторін світу:

Як на півдні темніло грозою!..
...з півночі мгляно насумрився сніг.
...Кажуть до сходу іти...
Сяє захід святочний...

З вертикальною віссю, опозицією «верху» й «низу» не випадково пов'язані найзагадковіші, герметичні поезії, де взято максимальний реєстр світопізнання, де відчуття незбагненності метафізичних сфер доповнює традиційну бінарну опозицію «глибиною», робить її тріадою, відповідною триєдиній структурі космогонічних уявлень про світи горішній, земний і підземний (втілені у тому ж таки «світовому дереві»):

Ти велетнем по високості
Верстаєш бистрий хід,
Але на зоряній розтоці
Твій зникає слід.

³⁹ Іван Огієнко. Соняшний поет Богдан Ігор Антонич: Характеристика поетичної творчості // Наша культура. — 1936. — № 3 (12). — С. 213–220.

Я тут на долі, садинок
Іду кудись, як ти.
Мій мертвий прищвітень — як око
На паволоках темноти.

І зглибока до мене голос:
«Невілен я:
Ти на горі — високий колос,
Я, долі, тінь твоя».

Природа повертає людині неушкоджену повноту буття, яким воно було одвіку й довго-довго потім, повертає людину самій собі: в замисленому й некваптивому спогляданні, либонь, найпевніше пізнається глибинне, незмінне і сутне. І, може, «глибина» є противагою метушливого ковзання поверхнею явищ у цивілізаційному поспіхові, гонитви за примарними благами. Таке безневинне заняття, як риболовля, знову ставить на межу світів: небесна блакить, відбита разом із хмарами у водній глибині, невідворотно вабить недосяжністю, незбагненністю, спокушає не просто зазирнути за межу — податися в той світ за нею.

...І я боюсь, що встану і піду,
Плесканий лист руками розведу,
І в глибину спокусливу порину,

І покіль віку тихо, без упину,
Все буду занурятися туди,
Де хмари стали в безмірі води.

* * *

Безпосередність «первісного» світопізнання розкриває у творчості Свідзінського свій колосальний поетичний та морально-філософський потенціал. Мислительне й фольклорно-мітологічне начала постають у дивовижному злитті. І в такому ж відношенні, позірно близькому до тотожності, перебувають його індивідуально-особистісна свідомість і свідомість народно-поетична — з тим уточненням, що остання ніби витворюється наново, постає «неготовою», і у процесі цього поновного становлення вивільняє значні експресивні ресурси та не меншу поетично-пізнавальну результативність. Винятково природні мітологічні перевтілення відбуваються без жодного зусилля:

Вийду я в поле, стану, послухаю,
Що мені скаже замерзле озерце.
Озерце скаже: «Десь сливи цвітуть,
І море плеще в зелений острів,
І біля дому молода жінка
Мотає міток жемчужних ниток.

А я, озерце, на те не заздрю.
 Я тут, у полі, мов гусь біленька,
 Що сіла-впала перепочити,
 Очерет надо мною шумить, шумить,
 Перестане... і знов шумить!»

Де інший поет послуговується відомими фольклорними символами — цей творить свої — тієї ж природи. Або збагачує ті, що вже існують, цілим спектром нових значень; це не переосмислення, а новотворення на тій же основі. Потужна активізація генетичної пам'яті, безумовно, має тут місце, проте не слід недооцінювати й реального знання фольклорної стихії, природно набутого ще в дитинстві, а в зрілому віці свідомо поглиблюваного. Народознавчі розвідки поета, вміщені в другому томі нашого видання, дають уявлення про фаховий та системний характер цих знань.

Існує про це й ще одне прецікаве свідчення; воно збереглося таким же дивом, як рукописи Свідзінського, і разом із ними. Це саморобна книжка, переписана поетом від руки: у чорній обкладинці-футлярі стос окремих аркушів, пронумерованих (129), списаних дрібним і чітким почерком. Формат книжки — як листівка: частина цих сторінок і є зворотами чорно-білих листівок. Інші — звороти книжкових ілюстрацій або машинописів із правками Свідзінського; на першій відтворено титул оригіналу: «Сборник малороссийских заклинаний. Составил П. Ефименко. Издание Общества Истории и Древностей российских при Московском Университете. Москва. 1874 г.». Отже, це книжка, яка вже на той час була раритетом. Імовірно, що довідався поет про неї, а може й докладніше ознайомився, коли в Кам'янецькому університеті слухав курс Леоніда Білецького «Українська народна поезія». Найбільш вірогідний шлях, котрим вона потрапила до Свідзінського вже в Харкові, — через Всеволода Дашкевича (1907—1988), згодом відомого етнографа, а тоді ще зовсім молодого дослідника. Свідзінський ще в Кам'янці приятелював із його дідом, Андрієм Воронцем, автором букваря «Ярина». Тож Всеволод (Воля), родина якого теж переїхала в середині 20-х років до Харкова, виростав у поета на очах і на віху Свідзінському перетворювався на «молоде світило» (у 20 років він уже друкує в «Червоному шляху» огляд розвитку етнології на Україні). Органічна українська національна традиція в її естетичних виявах була для обох не просто захопленням, а скарбом: берегти його в часи страхітливих культурного нігілізму уявлялося високим обов'язком. До революції Свідзінський не лише написав свої розвідки про ткацтво та килимарство на Поділлі, про новітній пісенний фольклор із часу світової війни: разом із Володимиром Гагенмейстером він досліджував графічне оформлення уніатських метрик... Одне слово, це була його стихія, його світ, тепер zagrożений, у кращому разі ігнорований.

Збірник Петра Єфименка донині зберігає наукову цінність: він є першим окремим зібранням творів цього фольклорного жанру, укладеним на

основі записів як самого автора, так і збирачів-аматорів, а також матеріалу, ретельно вибіраного з друкованих джерел: періодики, етнографічних збірок. Уклав він цю книжку на засланні, в Архангельській губернії, де розгорнув велику народознавчу роботу.

Для Свідзінського це видання було особливою втіхою, бо підтверджувало достеменно існування того поетичного світу, яким і в якому він жив. Магія прадавніх ритуалів та замовлянь свідчила про далекі віки, коли «Солнце останавливали словом, Словом разрушали города» (Н. Гумільов), коли для людини природно було шукати замирення з одними хтонічними, небезпечними силами, намагатись ухилитися від інших, здолати треті. «Українські шептання і замовляння», як назвав їх П. Єфименко у публікації «Черниговских губернских ведомостей» (1859, №№ 25, 49), — твори надзвичайно поетичні. Поліваріантність фольклору у замовляннях ніби скасовується особливою значимістю слова, здатного чинити вплив: воно має бути мовлено саме так, без довільности та імпровізації. Така фіксованість вислову спричинює особливий лаконізм та довершеність, а ще — «застигість» у цих витворах давно забутих чи зниклих мітологічних уявлень. Саме тому «цей шар найпоетамніший. Захований у надрах фольклору біля самого його серця, біля самих джерел»⁴⁰. І саме в цьому архаїчному шарі культури зберігається у первісному вигляді опозиція «людина — не-людина»: уявлення про персоніфіковані зовнішні сили, про антиподів людини, з якими вона неминуче стикається у своїй життєвій практиці. Це уявлення, які несуть потужний мітологічний заряд, перетворюваний з часом на мітопоетичний; проте зберігається особлива значимість самої опозиції: антиподи людини ніби перебирають властивості, котрі вона відкидає, відторгає від себе; так сутність людського дістає початкову визначеність, відкриває первісне осердя свого семантичного ядра⁴¹.

Є в поезії Свідзінського безпосередні ремінісценції замовлянь (і часто, як побачимо, саме за цією пам'яткою), та найважливішим висновком із зіставного аналізу постає сама спільність світовідчужання, гранична включеність у життя природи, віддзеркаленої в первісній, наївній свідомості як система світобудови. Тим-то до давньої словесної магії близькі своїм духом і численні твори поета, які тих безпосередніх ремінісценцій не містять. І отже, це є ієрархічно найвища форма взаємин літератури з фольклором, коли відтворюється самий тип породжуючої свідомості.

Притулила брови до вікна,
Подивилась тьмяними очима.

⁴⁰ Марина Новикова. Прасвіт українських замовлянь // Українські замовляння / Упор. Михайло Москаленко. — К.: Дніпро, 1993. — С. 7.

⁴¹ Див.: Миф в культуре: человек — не-человек. — М.: Индрик, 2000.

Затремтіло світло. Серед сна
У колисці кинулась дитина.

Одійди, завійся в вихор білий,
Сніговою розліттю гойдай.
Десь у прірву, попід скельні брили,
Ядовиту голову сховай.

Або вергнись на північні гори,
Настромися на кінчастий шпиль
Та й повіки невидючим зором
Видивляйся в заметіль.

Цей вірш 1928 року має назву «Заклинання»; збірник П. Єфименка Свідзінський, судячи з почерку, переписав таки пізніше... А що були й інші, невідомі нам джерела цього поетичного знання світу магічно-ритуального дійства як знання «генетичного» виразно може посвідчити приклад уже з пізньої творчості автора:

...А дощ зашумів та й одбіг!
Ой одбіг, наче в прірву ліг,
Помчав далеко, на інші оселі,
Як сокіл майнув — і не глянув!

Чи там його краще вітають?
Чи там йому одчиняють
Різьблені вікна, золоті брами,
Підносять угору руки з вінками —
Підносять руки, хороше славлять,
Високі крісла на луках ставлять?

...Одна капелька забриніла,
Та й ту ж мить догоріла...

(«Як на півдні темніло грозою!..»)

У збірці П. Єфименка представлено, зокрема, вірці «метеорологічних» замовлянь: як накликання, так і відвернення дощу; у наведеному вірші натомість бачимо спробу суто поетичної реконструкції самого ритуалу: словесні магічні формули у прадавні часи його лише супроводжували. Тому, фіксуючи оті безпосередні ремінісценції, варто пам'ятати, що вони можуть також бути лише складником цієї одноприродної з фольклором поетичної реальності — як, скажімо, у дивовижному першому творі циклу «Зрада»:

Їду-поїду на бистрім коні
Крізь попіл ночі, крізь полум'я днів,

Тільки пісня бринить за сідлом,
А слідом —
Одинадцять друзів моїх,
Одинадцять місяців молодих...

Подиву гідна та виняткова свобода, з якою поет послуговується поетичними реаліями фольклору. Наприклад, одне із сакральних чисел замовлянь, 12 («дванадцять злодіїв лютих, дванадцять перелог» — Єфименко, № 63, «Молитва од перелогів»), у наведеному уривку подано як 11+1. Саме системний характер цих відповідностей і творча опанованість фольклорної поетики зумовлюють враження, що й «невідповідності» є лише неочевидними відповідностями: «білий кінь» інших замовлянь (№№ 53, 58) — це ніби той-таки коник, що й у наведеному уривку, хоча тут він «бистрий кінь».

Могутня верба в замовляннях (наприклад, «Від гадюки», № 52), що стоїть «під сонцем під жорстоким, і під лісом, під чорним, під високим» і що в неї «сім сот коренів» під землею і стільки ж «канатів»-гілок, — на думку дослідників, у рослинній символіці замовлянь становить певну пару-опозицію до дуба як світового дерева: як центральне дерево антисвіту, «лихого царства». У циклі «Пам'яті З. С—ської» образ верби, хоч і не деталізований, вже самою участю у подіях надто небуденних свідчить про свій зв'язок із магією:

І довго шукав я живущої води.
Аж повістила мені дуплиаства верба:
«Живої води нема на землі;
А як зугарний дійти, поспитай у сонця»...

І чи не до тієї ж таки або такої ж верби в іншій поезії посилає вітер діда-чаклуна, що хоче його приборкати:

Вітер, як бик, видирає роги,
Тручає в груди, глузує словами:
— Мерлець у гробі, камінь у морі,
А тобі б, старому, нарозумитись
Та в дуплавій вербі уякоритись.
Там було б тобі хороше стояти,
Кігтями-нігтями погрібати,
Гнилим порохном пересипати.

(«Наболіли деревам за довгий день...»)

Початок мови вітру подібний до специфічної конструкції «замка», що в закінченні замовлянь образно формулює силу, міць, непорушність мовленого. Але тут ці слова — на початку, напевно тому, що вітер «глузує»: передражняючи чаклуна, він повертає йому останні «пазуристі слова» не наве-

деного в тексті замовляння⁴². Насправді ці слова є частиною замовляння «Од зубної болі» (№ 12), і це знову свідчить про зацікавленість поета насамперед загальними онтологічними та світоглядними аспектами оказіонально-обрядового фольклору: дух, а не буква тут важить передусім. У вірші «Відколи сховав я мертву голубку...» з циклу «Mortalia» діалог із осінню і особливо кумулятивна побудова її «партії» знову виразно сигналізують про цю спорідненість. Ліричне переживання непоправної втрати, шукаючи виходу, словесного втілення, ніби несамохіль виявляється орієнтованим на той тип мовлення, що вироблений у найбільш архаїчному жанрі фольклору.

— Осінь, осінь, де моя голубка?
 — Ходи до мене, стань під рукою,
 Як тебе кину на дурний вихор,
 Забудеш ходити, голубки питати!..
 Сонцю леліти, рікам шуміти,
 Мені, осені, хороше гуляти,
 А потужному дубові довгий вік,
 А опалому листю зойк та зик,
 А твоїй голубці тихо лежати,
 В янтарні очі тьми набирати...

Найчисленнішу групу фольклорних замовлянь становлять ті, що «від пристріту» та «від уроків». Тут часто трапляється стале словосполучення «уроки, урочища» (№№ 74, 76, 78); в обережно модифікованому вигляді є воно й у вірші Свідзінського:

Тебе обійду, обчеркну. Кругом
 Осиковий поставлю частокіл.
 Пристрітища, урочища, уроки
 Нас будуть сторожити од людей.
 Я в головах у тебе заспіваю:
 «Не вийдеш більше, мій мурашку білий!»

(«Аби заснув, приходиш крадькома...»)

Все те, від чого замовляння має звільнити, вилікувати, що треба «відшептати, відігнати» (№ 76), відсилається в ньому якомога далі, у «неможливий простір» антисвіту. У переліку тих обширів, «де глас чоловічий не заходить» (№ 78) майже завжди згадується болото — як той локус, де кублється нечисть, де їй і місце. «Підіте уроки на сороки, на луга, на очерета, на болота, за моря!» (№ 77); «...Ідіть собі на мха, на сухі очерета і на болота, і на болота і на ниці лози, де півні не співають і півня-

⁴² Аналогічне потрактування див.: *Ігор Гунчик. Поезія Володимира Свідзінського й український оказіонально-обрядовий фольклор // Творчість Володимира Свідзінського. — С. 61.*

чий голос не заходить...» (№ 61). Оті «нищі лози» (що повторюються і в інших трьох замовляннях, з інших джерел, з різних регіонів) — хоч їх і нема в поезіях Свідзінського, та уявляється, що вони мали дуже імпонувати поетові і що, малюючи в циклі «Балади» заросле болото, він бачив саме їх.

...По зарослім болоті
Клятий іде,
На короткій оброті
Золотого коня веде...

Навіть найбільш поширені в замовляннях та й взагалі у фольклорі стійкі словосполучення, як-от «біле тіло», «жовта кість», входять до цієї поезії напрочуд органічно, ніби розчиняються в ній, ніколи не стаючи суто зовнішньою оздобою, як то властиво стилізації.

...А як нехворощ польова
Обкололася мерзлою млою,
Я завівся в сніжний дим
І за сіткою колихкою
Уздрів потаєнний дім.
Проживало там три сестри,
Три жаденних жури.
Там я милий був гість —
Біле ж тіло,
Кров червона,
Жовта кість.

Ізв'ялили, спили...

(«Десь ти з чарами став до бою...», цикл «Зрада»)

Цікаво, що графічний відступ тут позірно ніби сигналізує про вихід із сфери фольклорних поетизмів, але насправді слово «ізв'ялили» теж до них належить. Для порівняння — заговор від урока, записаний П. Єфименком у Мелітополі (№ 76): «Тут вам не сидіти, жовтої кости не ломити, червоної крови не в'ялити, коло серця не нудити».

Видається, що в одному з цих замовлянь криється захований, мов дуб у жолуді, задум вірша «Сарай», чи не найбільш похмурого в такій на загал просвітленій та гармонійній поетовій творчості. Написаний в останнє поетове літо, він сповнений смертельної туги та лихого передчуття.

Аби стемніла літня ніч,
То й починає клятий сич:
— Гей, дубе, дубе, князю дубе!
Да годі вже тобі в діброві
Стояти на горі дніпровій,
Та викривляти гілля грубе,
Та шумко вітер поборяти!..

«Клятий сич» віщує дубові загибель від «древогубів», докладно оповідає, як то все буде, погрожує:

...Ударять в серце долотом,
І голову проб'ють гвіздками,
І стягнуть гаком у ребрі,

І на смердючому дворі,
Над отвором глухої ями,
Тебе розіпнуть, як труну.
Тоді забудеш про весну!..

Перечитуючи збірку замовлянь, як, очевидно, не раз перечитував її поет, можна припустити, що «проросло» це все з однієї фрази в ній. З оцього замовляння «Од урока», записаного П. Єфименком у Харкові (№ 78): «Дубе, дубе неліне, я тебе з'ім з гіллям зо всім! Гам, гам, гам!»

Складно опосередковуються в поетичній свідомості образні знаки, що увійшли до неї з цього «поля», бо за самою своєю природою вони у системі модерної поезії надаються до складних трансформацій. Вже мовилося тут про «ниці лози», а ще трапляється в замовляннях «зелена лоза», себто вербова гілка. «Від гадюки» (№ 56): «Ой чи не в того лужкомор'я зелена лоза! Зелена лозу вітер сушить, вітер сушить, листи розносить...». Вербовою ж таки гілкою, освяченою на Вербну неділю, вигонили вперше після зими худобу на пасовисько (№ 152). «Вербова віта» — наскрізний образ однієї з найбільш загадкових, зашифрованих поезій циклу «Зрада»:

Уже вечір, вечірній вітер.
За безлистим деревом саду,
Як дві нерідних сестри,
Вербова віта цвіте
І жовта свіча горить.
Вербова віта цвіте —
На весну, на юний шум,
А навіщо ця жовта свіча?..

І якщо в поезію сучасну, не порушуючи її ладу, автор уводить весь той прасвіт словесної магії, то вже, зрозуміло, найприроднішим чином існує він у казках Свідзінського як атрибут життя казкових героїв. У «Чудесній тростці» самі ті «завдання» царівни, які на угоду їй виконав герой, без втручання магічних сил виконати неможливо. Тобто це саме та ланка, що єднає жанр казки із замовляннями як творами давнішими. Тож не дивно, що герої казки «практикують» магію: лиха царівна, щойно заволодівши тією «тросткою», — «промовила люте слово»:

«Заклинаю да й проклинаю,
Нехай зійдуть із блиску-світу

І двірок, і сад коло нього,
А мій чоловік осоружний
Хай загине повільною смертю,
Замурований в стовп камінний!»

У казці «Кий» дія чарівних стільчика, баранчика, кия теж вивільняється силою магічних слів. Казка і казковість у поетичному світі Свідзінського явища не спорадичні, а засадничо-визначальні: відповідно до своєї функції «відношення-доповнення» казки як «міти в мініатюрі»⁴³ є ланкою найтіснішого й очевидного контакту літератури з мітологією. Наукова реконструкція тлумачить казку як розрив зв'язку з ритуальним життям племені, скасування обмежень: допущення в число слухачів невтаємничених, певне послаблення віри в достеменність оповіді («нестрога достовірність»). Свідзінський напрочуд вільно володіє особливостями казкового вимислу, особливою логікою казки як «немотивованої реальності»: зображення казкового чуда як даности й сама інтонація оповіді про неймовірне як про безсумнівне, нарешті здатність бачити казкове навіть крізь буденність і прозу сумного й потворного побуту — питомі риси його поезії. В його поетичному світі казка тим більше закономірна, що твориться «з матеріалу близького, дитинно впізнаваного, який лежить — як земля батьків — під ногами»⁴⁴. В нього, як у пушкінських казках, всі «чудо видят наяву» — і персонажі, і читачі. Зрештою, аналогія з Пушкіним сягає далі: якщо фантастично-дидактичні казки «Сопілка», «Чудесна тростка», «Кий» міцно вкорінені в українському фольклорі, як пушкінські казки в російському, то екзотична («зулуська») «Нанана Боселе» та «східна легенда» «Сонцева помста» перебувають із ними в такому ж стосунку, як загадково-неподібна до інших «Казка про золотого півника»⁴⁵ із рещтою казок Пушкіна.

Якщо навіть «денне» життя з його прозою, з настирним бажанням сучасників поета «сделать сказку былью» не лишає місця для казки — все одно вона, нічне створіння, криється то там, то тут.

...Гашу над столом моїм
Полум'я зблідлий листок,
А з ним
І розцвіти милої казки.

⁴³ К. Леви-Стросс. Структура и форма: (Размышления над одной работой Владимира Проппа) // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. — М.: Наука, 1985. — С. 21.

⁴⁴ В. Непомнящий. Пoesия и судьба: Над страницами духовной биографии Пушкина. — Изд. 2-е. — М.: Сов. писатель, 1987. — С. 188.

⁴⁵ Літературне джерело її з'ясувала Анна Ахматова.

Інша річ, що, навіть перебуваючи в цій стихії так органічно, поет сам із себе часом гірко глузує, сам себе спиняє: «...Ти йдеш не в казку — додому. А казки... казки нема» («Я іду здовж ручаю...»). Казку «гасять» життєві незлагоди й непоправні втрати:

...І забув я творити казку.
Так гостро дивлюсь,
А бачу тільки видиме,
Тільки можливе, ой ладо моє.

Та, попри все, маємо у випадку Свідзінського достоту унікальне злиття індивідуально-авторської й фольклорної поетики, ту виняткову міру органічності, що не потребує жодного наслідування чи стилізації і творить модерну поезію, живлячись від глибин первісного відкриття й осягнення світу, котрі наснажували й поезію народну. Той особливий поспіль значущий, а тому поспіль віщий діалог людини зі світом, що реліктово зберігся в замовляннях, виявився здатним промовляти до людини самотньої й розгубленої не в нетрях «першосвіту», а в лабіринті розвиненої цивілізації, соціальних катаклізмів, тоталітарної держави. Фольклорна архаїка засвідчувала позицію людини сам-на-сам зі світом: поетові в становищі «внутрішнього емігранта» чи письменника «екстериторіального» це давало силу виходити одинцем на «мертве поле» й «умиряти» печаль. Вже цитоване попереду «Вийду я в поле, стану, послухаю...» як певна позиція, постава варіюється і в інших поезіях. І в цій стоїчній поставі було щось невлотно подібне то до молитви, то до чаклування: ніч, місяць, поле; тільки у звертанні до місяця не наказова імперативність, а смиренне прохання, та медитативна плинність висловлювання відмінна від «яріння» замовлянь.

Холодна тиша. Місяцю надламаний,
Зо мною будь і освяти печаль мою.
Вона, як сніг на вітах, умиралася,
Вона, як сніг на вітах, і осиплеться.
Три радості у мене невідіймані:
Самотність, труд, мовчання. Туги злобної
Немає більше. Місяцю надламаний,
Я виноград відновлення у ніч несучу.
На мертвім полі стану помолитися,
І будуть зорі біля мене падати.

Доба модернізму цілком не випадково виявила активне зацікавлення первісною свідомістю: до цього схияло прагнення радикального, парадигматичного оновлення не лише художніх засобів, а й світорозуміння, самої картини світу, що могло мислитися як «зняття нашарувань» пізнішого досвіду й традицій. Тут, безперечно, й витоки «дитинності», «дитячості» сприйняття як ще однієї кореневої особливості поетики Свідзінського.

* * *

Мітологічне й похідне мітопоетичне мислення — це система уявлень, що не потребує доказів і недосяжна для спростувань, глибоко вкорінена у сфері несвідомого. У поезії Свідзінського, як і в інших митців ХХ століття (ранній Тичина, Антонич, Емма Андіївська, Василь Голобородько), ця система уявлень додатково «верифікована» пізнавальним досвідом дитинства. «Дитячість» Свідзінського дістає найпростіше пояснення в обставинах його життя: піростала донька, яку він ніжно любив, яку після смерті дружини виховував сам; тож, спілкуючись із дитиною, дивився на світ ніби її очима. Надовго покинувши друкуватися, «писав лише для себе і доньки»: є вірші на її малюнки, з її голосу та від її особи. Проте таке пояснення далєбі не вичерпує проблеми: надто важливим елементом унікальної поетичної системи Свідзінського є ця «дитинність». Вона передусім — аналог і своєрідне розгортання «первісного» світопізнання та світотворення, принципова настанова на всеохопну істинність, сутнісну проникливість дитинства, його неушкодженість майбутнім досвідом і знанням, надто часто оманливим. Натомість дитяче сприйняття сповнене довіри, відваги, подиву і радісних передчуттів.

... Темний сад до ріки,
За рікою схопились вогнем
Потужні куці будяків
І так солодко пахнуть
Медом і ранком.
Я берегом річки до моря іду,
До невісного моря...

(«Там, на рідній межі...»)

Ця радість постійно й невтомно відкривати світ видається прерогативою лише двох станів: дитинства й поезії, а отже, стверджує їхню своєрідну синонімічність. Недарма їх окриває незмінна присутність якоїсь таємниці, як у вірші «Дитинство» зі збірки «Вересень»: «Я не сам: таємний дух зо мною В давнім саді». Сад⁴⁶ як художній локус спогадів ніби концентрує в собі все найсвітліше, найтепліше, що пов'язано з дитинством: він майже завжди стоїть «у ключі» спогадувань, і навіть спроби повернення, усвідомлено-марні спроби, — це повернення саме до нього.

Прийшов до саду, де був хлопчиком.
В паморозній тиші вечора
Усі дерева сколихнулися.
— Де ти так довго-довго був?..

⁴⁶ Докладніше про образ саду в українській поезії див. у моїй статті «Неканонічна традиційність: Володимир Свідзінський».

Повернення можливе хіба що на хисткій межі яви й сну, у дрімоті під гуркіт нічного зимового трамваю: адже повернутись у незворотнє саме й означає переступити неперехідну межу.

...І всі, кого ти любив,
З ким радість дитинства ділив,
Тобі молодо вийдуть устріч,
Ти милих побачиш увіч,
І буде весела їх річ...

Невимовного щему сповнене звертання до того саду дитинства у вірші 1938 року «Я знов твій гість...»: що суворішим і безвигляднішим ставало життя, то світлішим зринав у пам'яті спогад про найкращі часи і жаль за ними:

О саде мій, учителю прихильний!
Як рано я з тобою розлучивсь,
Як рано вийшов у шумливий світ!
Та все життя мое
У снах глибоких,
Як вірний друг, являвся ти мені
В такій красі блискучій, хоч сумній,
В такім солодкім, хоч примерклім сяві,
Що плакало і завмирало серце...

Невіддільною від топосу дитинства є тема пам'яті, у філософсько-поетичній системі Свідзінського особливо вагома. Пам'ять як опір забуттю і небуттю, як рудимент культу предків, як своєрідна антитеза тому, що Антонич означив як «проминальність», а Свідзінський як «зникомість». «І час далекий, і земля далека, А пам'ятаю все...» — так починається один із віршів про дитинство. Що пам'ять поета зберігає саме «все», що вона напрочуд цілісна, яскрава, докладна, засвідчує предметна пластика усіх цих віршів, де все достоту живе — навіть малюнки морозу на склі («Передмова до казки»), навіть «круглява» купка землі, котру «зворушає» невидимий кріт («І час далекий...»). Така пам'ять — цілісна, жива, неушкоджена подальшим забуванням, фрагментуванням — постає потужним джерелом особливих, таємних знань: хто не розлучився остаточно з дитинством, залишився, як Антонич, «дитваком» — той бачить більше, сприймає й розуміє повніше, йому відкрито певні неочевидні зв'язки. Поезія ніби апелює до тієї «універсальної духовної дитини», що є або мала би бути десь бодай на самому денці дорослої душі; саме так дитина й дитинство набувають значення складної філософсько-поетичної категорії.

...Спів кропив'янки, рання річка,
Над коноплями дим зелений —
Як ми повно владали світом! —

так, лише дитинству дано цю повноту «владання світом», повноту буття, а ще захищеність, теплоту і надійність цілого всесвіту, яким він є в дитинстві. Тут, звичайно, чинні інші масштаби: жива пам'ять дитинства справді обіймає цілий світ, яким він є саме в дитинстві. Овид сягає аж до меж цієї світобудови: аж до закинутого погребя, але то вже «бур'янна забіч» — потойбічність.

Нерозв'язним питанням, питанням без відповіді є пізній жаль за втраченим раєм дитинства і гіркота спогаду про «ісход», про «день розстання» — за всього розуміння його невідворотности. «У саду мого дитинства Виростало три берези...» — і кожна ніби намагалася зупинити, не відпустити, застерегти. Так пам'ять стає «кольким докором» і тягарем, нагадуючи про безповоротно втрачене, провадячи в «інші луки» — певно, в ті, що над берегами Лети...

Там холодом північної роси
Торкаються мене невидні руки
І з темряви, з Великої розлуки
Звучать давно безмовні голоси.

Що більшають життєва втома і гіркий досвід утрат, то очевидніша стає хисткість пам'яті, її неспроможність насправді повернути бодай щось із минулого, її власна втомлюваність. «Латаття спить, як пам'ять серця спить...». Втім, він завжди це знав: ще у «Вересні» була мініатюра, що безжально це ствердила:

Як промінь пам'яті зрадливо служить нам!
Заблисне тут, померхне там.
А темні обсяги, де він навік погас,
До гробу ще одіяла смерть у нас.

(«Листя»)

Але ці скарги є водночас і свідченням про пам'ять як обов'язок, як суто людську, людяну властивість, про *temento mori* у вічній сув'язі із *vivere temento*.

* * *

Урбаністичні мотиви в українській поезії, попри те, що виникають і виразно простежуються віддавна, мають статус маргінальних і контроверсійних. Певною мірою це властиво поезії як такій: Нортроп Фрай з цілковитою підставою виснував, що «міста чужі пасторальному та сільському духові того (поетичного. — Е.С.) світу»⁴⁷. Коли дошукувати причин тривалої резигнації міста саме в українській поезії, то на перше місце, напевно, слід поставити прадавню онтологізацію і сакралізацію

⁴⁷ Нортроп Фрай. Архетипний аналіз: теорія мітів // Слово. Знак. Дискурс. — Л.: Літопис, 1996. — С.126.

хліборобської праці як життєдайної — а заразом і способу життя, з цією працею пов'язаного. З другого боку, із прийняттям християнства стало очевидним, що місто концентрує і в певному сенсі культивує спокусу і гріх: зрештою, такими постають міста ще в Біблії. Процеси цивілізаційного розвитку невідворотно прямували своїм шляхом, але й означені коноцтції виявили тривку закріпленість, міцний зв'язок із містом як топосом.

Григорій Сковорода, добре знаючи з власного досвіду, що в цілій Європі міста є осередками освіти й культури, — свій вибір пошукуваного оптимуму для здійснення ідеалу автентичного буття робив усе ж далєбі не на користь міста:

В город не піду багатий, у полях я буду жить...

Є тут і певна мотивація вибору: «у полях», на відміну від метушливого міста, «тихо час біжить» — отже, якісна відмінність двох способів життя постає як емпірично вже добре знана.

Польський культуролог ксьондз Ян Сохонь, досліджуючи топос міста в поезії Чеслава Мілоша, твердить, що до часу бароко місто мислилося як місце укриття, єдності з природою і космосом⁴⁸. І лише з постанням нової картини світу цей топос втрачає цілісність, стає двозначним: і добрим, і злим. З волі означених обставин друге часто переважало у сприйнятті міста українською поезією. Варто лишень пригадати місто Шевченка — Петербург: «...На багницьі город мріє...». Його пишність і марнота, його гротесково-іронічний абрис пов'язані з тим, що він уособлює: імперію, метрополію, концентрований образ визиску і зла. Чи не тому Пантелеймон Куліш, який добре звідав це місто, як і Київ, Варшаву, Відень, Львів, сповідує «хуторну філософію і віддалену від світу поезію»? Навіть у добу модернізму, коли відбувається програмовий перегляд засад, рішуче розширення овидів і утвердження нових об'єктів та моделей — давні упередження виявляють свою владу, як у зізнанні Ольги Кобилянської в листі до Василя Стефаника: «Я не люблю міста. Того великого міста, де вся природа мов витіснена геть за поріг міста і вставлені самі клітки і в них містяться і множаться видресировані звірі. Не люблю міста і була би-м дуже нещаслива, если би мусила в великім місті назавше бути»⁴⁹.

Як середовище відчуження — «чужину» — сприймає місто й Леся Українка у циклі 1888 р. «Подорож до моря»:

І все чужина! Ох, біда самотному
У місті широкім!

⁴⁸ Jan Sochoń. U drzwi Godot: Szkice o poezji, filozofiji i teologii. — Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej. — 1995. — S. 78.

⁴⁹ Ольга Кобилянська. Слова зворушеного серця: Листи, щоденники, статті / Упорядк., вст. стаття Ф. Погребенника. — К.: Дніпро, 1982. — С. 241.

Себе почувать садиноким!
І добре, хто має к багаттю чийому
Склонитися серцем і оком.

У наступній, шостій поезії циклу, де антиподом міста є море, характерний вже самий початок як відруховий порив: «Далі, далі від душного міста!»

Є у Лесі Українки один достоту унікальний образ міста: своєрідна фонограма його, що долинає до людини, прикутої до ліжка, ув'язненої хворобою в чотирьох стінах.

...Там, за вікном, я чую, світ інакший
Шумить-гуде, веде свою розмову.
І гуркіт повозів, і людські голоси,
Дзвінки трамваїв, гомін паровозів
Зливаються в одну тремтячу ноту,
Мов тремоло великої оркестри.
І день і ніч гуде ота музика...

(«...Так прожила я цілу довгу зиму...»)

На думку А. Макарова, «ця беззастережно лірична замальовка звичайного міського будня — одна з перших справді поетичних і щиро урбаністичних картин в українській поезії»⁵⁰.

Тим часом прийняття міста з необхідності, в певному сенсі з примусу надає ностальгійного й замиленого тону зустрічам із селянським, сільським середовищем — «втраченим раєм» безповоротно міської людини. «Intermezzo» М. Коцюбинського: «...Ніколи не почував я так ясно зв'язку з землею, як тут. В городах земля одягнена в камінь й залізо — і недоступна. Тут я став близький до неї. Свіжими ранками я перший будив сонну ще воду криниці...». Характерно, проте, що герой пасивно фіксує своєрідну боротьбу за нього двох світів і двох трибів життя: «Город знову простяг по мене свою залізну руку на зелені ниви. Покірливо дав я себе забрати...».

«Поетом міста» було свого часу проголошено Миколу Вороного. Зробив це вельми авторитетний вже наприкінці 20-х років Олександр Білецький⁵¹, а проте — дарма. Вороний хіба що дуже промовисто, демонстративно засвідчив утрудненість «урбанізації» української поезії, цілковиту непридатність для цієї мети виробленого, канонізованого і вже «втомленого» поетичного арсеналу. «Співи ста-

⁵⁰ А. Макаров. П'ять етюдів: Підсвідомість і мистецтво. — К.: Рад. письменник, 1990. — С. 148.

⁵¹ Див.: О. Білецький. Микола Вороний // Микола Вороний. Поезії. — Х.: Рух, 1929.

рого міста» — це намагання ввібгати місто новітнє у звичну поетику стертих антитез та алегорій:

Уранці місто загуло,
Розбуджене гудками;
Залізо, камінь, мідь і скло
Озвались голосами.

І знов живе, лютує звір
Стотисячоголовий!
Його життя — кип'ячий вир,
Жахливий і чудовий...

А вже поза цим циклом у Вороного таки домінує і перемагає стара поетика — «поетика поетизмів», і єдине, що тут від міста, це зазначення під творами, в яких містах їх написано: Харків, Одеса, Чернігів, Катеринодар, Кишинів...

Натомість модерне поетичне «завоювання» міста активно й успішно здійснює Богдан Ігор Антонич — з усім властивим йому динамізмом, ніби відчуваючи, як небагато має часу. Зазнаючи в умовах Галичини, Львова значно безпосередніших європейських впливів, він уже практично вільний від тієї конфронтації з містом, він його переважно приймає і навіть любить і захоплюється ним, хоч водночас нітрохи не ідеалізує. І це при тому, що в його ієрархії цінностей природа і природне, конкретизовані в лемківському краєвиді, — понад усе. Просто більша відкритість світові, модерне додання дефенсивної замкнености своєї культури надають його містові універсальних рис, ставлячи (повертаючи!) його у давню сув'язь *urbi et orbi*.

Прилюдно сповідаюсь *urbi et orbi*
із захвату, із горя, з гордощів, з зневіри...

(«Літній вечір»)

І водночас це образ конкретного міста, вельми впізнаваний і вельми принадний, хоч є в ньому і різючі контрасти, і нечисте нічне життя, і невидимі драми та нещастя.

Господар міста — лев, що спить
під арсеналом,
підводиться поволі, йде в пустиню площ...
Герої сплять, в домах розпусти ще співають,
І бунтарям у тюрмах волю дзвонить дощ.

Місто ніби відповідає прихильністю на прихильність, даруючи зорові свої монументальні краєвиди: «...і леви з прапорів рядами йдуть / маєстично містом / і йде мармуровий вождь на кучерявому коні».

Тут виразно промовляє особлива, суто міська включеність як матеріальної культури, так і культурної пам'яті у людське життя:

На площі театральній мармуровий тенор
Вже двісті літ співає зорям золотим.
.....
історик з п'єдесталу про минуле пише
і гусяче перо мачає в каламар.

Дуже природною для поета є персоніфікація міста, уявлення про нього як про живу істоту: «Від спеки місто важко дише...». А найбільше подивляє поет із «густоти», концентрованості міського життя, здатності міста бути вмістом усього, безладно громадити, ніби тасуючи, все що завгодно: «Церкви, цукерні, біржі — духові і тілу. Для зір і для монет...»

Експозиція «Балади про блакитну смерть» — ще один образ нічного міста, «Міста й музи» — ще один зріз теми, «Кінець світу» та «Сурми останнього дня» — апокаліптична візія міста, місто як «кін», що на ньому розгортається це останнє дійство... Зростає відчуття ненадійності, оманливості міського способу життя, але цьому протистоїть і враження довершеності, своєрідної досконалості його:

Місто — сонет з каміння, цегли й скла.

Так, місто диктує особливе, суто міське світосприйняття, полонить чимось «незнаним і невідомим», уява кружляє у цій ейфорії, але є в тому всьому й отруйне, задушливе начало («Вулиця парує і пахне гнило...»). «Дума про плакати», «Ніч в місті» — поезії дуже європейські й модерні, це той світообраз, що достоту відбиває духовний клімат доби і має живописні відповідники у графіці Мунка та картинах Пікассо: дисонанс, дисгармонія, деструкція в контрапункті. У поезіях уже не крапки й коми знакують задихання суцільних синкоп, а їхня відсутність.

З погляду семіотики місто включено в історію цивілізації як певний «текст», і в цій якості йому властива кодова гетерогенність: «неодмінна зашифрованість кількома кодами, семіотична неоднорідність субтекстів, що всупереч цьому водночас прагнуть утворювати єдиний текст. Наочно постає також здатність тексту нагромаджувати і постійно регенерувати свою історію»⁵². Це проникливо відчували неокласики, оскільки їм «за визначенням» притаманні були розвинена історична пам'ять і культурологічне мислення. Зрештою, їхнє поетичне відчуття міста, попри позірну гармонізованість, криє в собі внутрішню напругу і драматичну супереч-

⁵² Ю. М. Лотман. От редакции // Уч. зап. Тартус. ун-та. — Тарту, 1984. — Вып. 664. (Труды по знаковым системам. 18: Семіотика города и городской культуры). — С. 3.

ливість. Вони справді, як зауважила Соломія Павличко, діти університетів і бібліотек, можливих тільки в місті, але — не урбаністи у звичному сенсі слова⁵³, і їхнє місто насправду радше символічне, ніж реальне. Саме тут внутрішній конфлікт їхнього урбанізму, що його спостеріг Ю. Шевельов, аналізуючи твори В. Домонтовича: «Вони були наскрізь урбаністичні, але їхній *urbs* їх не приймав, бо він був російський; вони писали мовою села, якого вони не могли прийняти. На своїй батьківщині вони були як Овідій у дикому дакійському засланні»⁵⁴. Можна стверджувати, що у ХХ столітті це визначальна колізія українського дискурсу міста.

І це ще одна причина того, що неокласики, які взагалі незмінно вражають своїм витонченим відчуттям естетичної міри, особливо виявляли її щодо урбаністичних мотивів. На відміну від спатажних футуристів, достоту вражених «неофілією» — надмірною любов'ю до нових міських, індустріальних реалій — ці поети вкрай обережно й помірковано робили надбанням своєї поезики новітні міські ознаки. У виборі та відборі їх виразу спільність виявляють Юрій Клен і Володимир Свідзінський. Достеменною прикметою міста, наприклад, є для обох поетів трамвай — справді характеристична деталь тодішнього міського пейзажу і побуту.

Юрій Клен:

Навантаживши в трамваї,
Млу розвозить вечір синій,
Заблудився він між ліній...

...В зіниці бризнуло вогнями,
Трамваєм жовтим продзвеніло...

Володимир Свідзінський:

Загудів трамвай — і зник поволі
В місячному блиску, за домами...

Коли пізній бродяга-трамвай
Мчить за містом крізь ніч і гай...

Кошаво гримлять трамваї,
Ніби падають з висоти...
Огнів — як листя у гаї,
Свічниками горять мости...

⁵³ Див.: Соломія Павличко. Дискурс модернізму в українській літературі. — Вид. 2-е, перероб. і доп. — К.: Либідь, 1999. — С. 208.

⁵⁴ Юрій Шевельов. Шостий у гроні: В. Домонтович в історії української прози // В. Домонтович. Проза: Три томи. — [Б.м.]: Сучасність, 1989. — Т. 3. — С. 522.

Поетизація електричного світла — на той час іще прикмети суто міського життя — футуристам також видавалася їхнім пріоритетом. Тим часом у Юрія Клена, як і у Свідзінського, бачимо незумисне й елегантне вплетення цих образів у тканину вірша.

Юрій Клен:

І враз, мов чарівне намисто,
Блисне гірляндою вогнів
Тобі вночі далеке місто
Крізь нетрі й сон твоїх полів...

В пільму кидає місто
Ліхтарів золотаві намиста...
В електричний туман
Простяг булаву Богдан.

Свідзінський:

В колі світла електричного
Сніг вечірній рівно падає,
Убіляє хутро дівчини,
Що читає оголошення...
... Там, в високих вікнах
Тонкі завіси мглиють прозористо,
Електрика повніше — і рослини
Широкий лист підносять загадково...

Даниною часові і також складником урбаністичної та індустріальної поезики вживався образ заліза («Псалом залізу» П. Тичини — найбільш хрестоматійне). Але наскільки ж поза всім цим, самі по собі — такі рядки Свідзінського, з урбаністичною темою взагалі ніяк не пов'язані:

Холод іде, залізо несе —
Літа гарячий шум замикаєти...

Цьому поетові у принципі невластиве будь-яке упередження, і місто він також сприймає як частину природи і як даність, яку прагне осягнути, включити у свій досвід і вмістити у свій світотвір. Навряд чи знайдемо в нього таке визначено-оцінне сприйняття, яке виявив Юрій Клен до «далекого міста», що криє загрозу, небезпеку:

...затягне й кине
У свій солодкий п'яний вир.

Толерантність Свідзінського як несхильність до присудів дивовижна: ми не можемо знати напевне, що саме думають про місто таємничі нічні звірі — нам залишено лише можливість припущень та здогадів:

...І цілу ніч лежать, зітхаючи,
На дальнє місто видивляючись,

І на хребтах їм, проти місяця,
Вилискує зловісно шерсть.

Що можна з певністю сказати, так це те, що поет більше полюбляє нічну подобу міста («Над городом ніч і сон...»). Певно, спляче місто видається миролюбнішим, зичливішим, нечисленні зустрічі (сторож, нічний автобус) — необтяжливі. Химерний, ірреальний образ життя постає у нічних вітринах. Це час, коли і в місті можна побути на самоті... І чомусь, як і в цьому вірші, як і в цитованому «В колі світла електричного...», — це здебільшого місто зимове. Звичайно, ліричний герой Свідзінського не є щасливий у місті, як не є він щасливий і благополучний і десь інде, окрім, хіба що, країни дитинства, до якої нема ворота. Проте й місто здебільшого не є для нього ні причиною, ані уособленням його бід. Бо тоді навряд чи могло б воно бути джерелом такої проникливо-тонкої лірики, як, приміром, вірш «У завулку вузькому...». Вже на підставі одного цього твору можна твердити, що «легітимізація» урбаністики в українській поезії відбулася остаточно. В цій вишуканій міській графіці місто як тло, як локус ліричної рефлексії окреслено деталями-штрихами: завулок, високий дім, майдан, бульвар, кав'ярня, сквер... Прості, безхитрісні катрени коротких рядків двостопного дактиля, здається, «тонко мліють», як той туман у завулку... Як, яким чином вміщують вони при цьому таку безодню щемливого настрою, печалі проминання й незворотности — це одна з численних загадок поета.

Наближає смеркання,
Мовкне вітер-казкар...
Холодок зов'явання
Обіймає бульвар.
.....
Нижнім полум'ям канна
Серед скверу горить.
Мить життя несказанна
Невідчутно летить.

Інший шедевр «міської» лірики поета — вірш «Червоний, жовтий і зелений блиск...» — цілком неподібний до попереднього. Амплітуда його незрівнянно ширша, у вільному плині вражень, асоціацій, дум вона сягає майже епічного масштабу. Ці кольорові полиски, що «Лежать стовпами в мокрому асфальті», — у двох рядках задають і образ, і настрої. Міські вікна — втілення міської окремішности, роз'єднаности.

І незліченні люди там живуть,
І долі їх сплітаються з собою,
Як тіні листя при бурхливим вітрі,
А в тім узорі і мое життя.
І ваше теж, дерева милі...

Так, це Свідзінський: лише в нього та в Антонича можлива така протиставленість, така злютованість міського і природного світів. Точно «діягностована» тут суто міська самотність, така гостра серед цього скупчення. Вікна — екрани чужого життя, хто дивиться іззовні — чується відчуженим, відторгненим. Деревя — ближчі: вони також по цей бік, поет відчуває і розуміє їх:

...О, в ніч осінню
Ви мрієте про вихор громовий,
Про ніжну тканку первісної брости.
А я... а я, блукаючи самотно,
В моє минуле пам'ять зануряю,
Пригадую то молодість мою,
То башти замку в рідному містечку,
То пісню, що колись томила серце,
То друга, що загинув передчасно.

Датовані ці рядки груднем 1937 року...

Вже згадуваний Ян Сохонь виснував зі своїх спостережень, що «місто примирює людину з долею, вмщує у просторі і часі, даючи відчуття єдності з очікуваною таємницею: релігійним розумінням вічності». Воно, місто, в такій перспективі є «місцем тривалих цінностей, опертих на природне право і віру»⁵⁵. На жаль, не завжди так. Місто Свідзінського несе поетові відчуття гіркої самоти, неприкаяности й безпритульності («Безпритульний» — так зветься насправді вірш, відомий раніше за першим рядком як «Спахнули міські вогні...»). І має це місто ще одну страшну властивість, про яку сказав лише він: тут часто вмирають діти.

Я знаю: усе вмирає.
Квітка у полі,
Дерево в лісі,
Дитина в місті.
Усе вмирає, ладо моє...

Себто це якась атрибутивна властивість міста, того великого міста, в якому живе поет на початку 30-х років. Радянська пропаганда кричала про «щасливе дитинство», безугавно повторювала сталінський вислів «Жити стало краще, жити стало веселіше», але насправді у пролетарських районах, як у Харкові, так і деінде, діти були анемічні, занедбані, напівголодні. Ще у збірці «Вересень» був розпачливий вірш про голодне українське село («Одна Марійка, друга Стефця звалась...»), а що тема ця поетові насправді боліла, то й не могла не дістати продовження. Тим паче, що за рік після допіру цитованого вірша голодні, опухлі з го-

⁵⁵ Jan Sochoń. U drzwi Godot. — S. 79–80.

лоду люди — і діти також — стали буденним явищем на вулицях: охоплені голодом, як пошестю, селяни кинулися до міста в надії на порятунок. На сайті фонду «Україна-3000» — «Уроки історії і голодомор 1932—33 рр.» — можна нині бачити те, що бачив тоді поет: десь у приміській парковій зоні табличка, прибита до дерева: «Здесь категорически воспрещается производить похороны»; дівчинка-жебракка на міській вулиці: по-старечому завита в темну хустку, тоненькою рукою притримує на грудях якесь рам'я... Це було вже інше місто, похмуре й навіть страшне; йому присвячено вірш 1933 року «На вечірніх вулицях і майданах...». І кружання вогнів, і нескінченний потік «вирлооких самокатів», і людський потік («Наче сиплеться чорне зерно»), і це відчуття, що високі будинки провадять тебе кудись, немов конвой, — все надто вже схоже на голодне запаморочення...

...І злидар простягає руку
(Огляньтесь на моє темне блукання!)
І лежить хлопчик, білий як свічка,
І його пальчики здригаються,
Як лапки косарика-павука,
Що їх одривають діти.
Мовчуці велетні, куди ви ведете мене?..

Ця поезія відчутно міняє характер урбаністичних мотивів Свідзінського в цілому, надаючи їм дещо похмурішого, навіть апокаліптичного наświetлення. А проте уважному читачеві зрозуміло, що не місто як таке є для поета винуватцем, призвідцем цього. Мотиви есхатологічні тимчасом узагалі заслуговують на спеціальну увагу. Катастрофічність доби для поета — поза сумнівом: уже в першій збірці він віддав данину цій темі, тоді ще радше літературній, «шпенглерівській», характерній для рубежу століть і першої чверті століття ХХ. Якщо то були передчуття, то вони справдилися найповнішою мірою: катастрофи соціальні, національні, родинні йшли, мов дев'ятий вал, залишаючи по собі руїну, пустку, жаль і жах. Знелюднення людини провіщало безлюдну, безплідну (за Томасом Стерном Еліотом!) землю. У Коктебелі 1935 року поет записав одну з таких візій:

Де не йшов я, одне й те саме
Являлось моїм очам:
Древні башти, замовклі фонтани,
Золоті наверхники брам.

Але скрізь було пусто. На всьому
Лід лежав, як поламане скло,
І, як місяць, обличчя сонця
Покопане смертю було...

На цьому напрямі буттєвого розмислу принципово важливим є ще один твір, написаний в останній рік поетового життя: «Умрут і небо, і земля...». Ця антиутопія попервах примушує згадати «Останній катаклізм» Фьодора Тютчева, хоч уже від початку очевидна й несхожість двох версій останньої руйнації. У Тютчева стихія води вкриває й упокорює, поглинає «все суще»; Свідзінський уявляє кінець живого життя ще похмурішим і катастрофічнішим — безводним: «...Замовкнуть голоси природи, І, набігаючи здаля, Не будуть плюскотати води». Усепоглинаючий «безмовний холод» не залишить місця для жодного прояву життя: «І злоба без людей зачакне, І смерть без здобичі помре...». Здавалося б, картина така ж невтішна, як апокаліптичне видіння Афанасія Фета «Ніколи», пройняте космічним песимізмом («...земля давно остыла И вымерла...», «в пространстве затерялось время...»). Проте антиутопія Свідзінського в остаточному підсумку лише утверджує невмирущість людського духу: навіть над тією застиглою пусткою він залишиться довіку в подібі буйного степового вітру — саме до нього звернено «антитезу» твору:

Твое не стихне трембінання;
Ти в мороку, серед руйн,
Луною давнього змагання
Все повторятимеш один

Слова поетів прозорливих,
Уболівальників земних
Благання їх пісень журливих,
І скарги, і прокльони їх.

Отже, навіть тоді, коли згине все, — житиме слово, оте, яке було й «спочатку»...

За лагідною уважністю до природи, до пластики предметного світу, за тонкою емоційністю та самозаглибленою споглядальністю поезії Свідзінського — не одразу відкривається читачеві, що масштаб і ритм буття в цій поезії максимальний, понадісторичний. Його уяву хвилює геологічна історія землі, «часи давноминулі» для нього вимірюються мільйонами років, і саме в таких вимірах розгортаються його поетичні антиутопії, де короткотривалим і нетривким уявляється саме гостювання людства на землі — те, що інший поет, Максиміліан Волошин, означив як «плісняву цивілізацій». Проте висловлене у Свідзінського припущення про змінність самої «парадигми» розумного життя сповнене якогось смиренного смутку, геть не подібного до пізніших атак цієї теми у письменників та філософів ХХ століття.

Страшно, кажу я, на думку, що в образі звіра ходив я.
Страшно, нащадок мій скаже, що був я колись чоловіком.

Цей двовірш (елегійний дистих — рядок гекзаметра і рядок пентаметра) за довершеною стислістю і водночас за обширами думки не має ана-

логів не лише у вітчизняній поезії. В ньому й досвід інших, давніших поетичних проб тієї ж теми:

...Місяця чоло
Дим обволік.
Зникне, як дим той,
Звір-чоловік.

Землю покривють
Інші сади,
Інші істоти
Прийдуть сюди...

Водночас історія ближчих віків для поета передусім історія національна: вкрай драматична, сповнена катастроф, крові, слави й неслави. Лірична мініатюра «Безпечно ми в саду при місяці співаєм...» моделює цю історію як щемне передчуття чергової, нової з незліченних ворожих навал, що знову й знову руйнували, вбивали, палили, гнали ясир. І в іншому вірші, написаному в Чигирині, від самого початку — «Забувши давне, Тясмин тихо спить Між берегів, що їх любила слава...» — як стримано тут поет торкає цю пам'ять, подаючи знак тим, хто, скориставшись його слівцем, зугарний відчитати все, що за цими рядками. І водночас, які широкі й гучні акорди цієї теми він часом бере під легким прикриттям стилізації давніх пам'яток:

...Да не видно ж ніде половчина,
Ні коня його, ні стріли —
На руську державу хули,
Твердо стала неоглядна Русь,
Славна Русь-Україна...

Хто ще в році 1939-му посмів би згадати саму цю назву, кому б це спало на думку? А тим часом умовність стилізації надто очевидна, її, зрештою, заявлено на самому початку: «Над рікою Дінцем, На колишніх полях половецьких...»

...Численні спроби дати визначення поезії, як-от, наприклад, «найкращі слова в найкращому порядку», напевно, були незадовільні через недостатню свою радикальність: насправді поезія — це спосіб життя. Те особливе бачення й переживання світу, котре здатне в моменті сприйняття робити й читача поетом. Свідзінський належить до кола поетів найвищої проби, що їх можна схарактеризувати словами Гадамера про Гельдерліна: поетів, котрих «народила скрута і поцілувала мова». Мабуть, — міркував німецький філософ, — щось від непроминальної актуальності такої поезії «перепало кожному з нас»...

КОМЕНТАРІ

Зібрання творів Володимира Свідзінського у двох томах найповніше на сьогодні представляє його творчу спадщину — передусім спадщину поетичну та перекладацьку, а також і наукову та епістолярну.

Перший том являє собою повне зібрання поетичних творів Свідзінського; до нього увійшли прижиттєві збірки «Ліричні поезії» (1922), «Вересень» (1927), збірка «Медобір», яку упорядник реконструювала за архівними джерелами, інші виявлені на сьогодні поезії, об'єднані в розділ «Поэза збірками», а також чотири поеми та п'ять віршованих казок. Двадцять два твори публікуються вперше: п'ятнадцять ліричних поезій, шість творів із розділу «Жарти. Експромти» та поема [«Горіло Загір'я»], названа за рядком із її тексту. Ще дев'ять поезій, що публікувалися в періодичних виданнях, уперше з'являються у виданні творів Свідзінського. Це ж стосується поеми «Суд», відомої читачам лише з неповної журнальної публікації, здійсненої посмертно. У розділі «Інші редакції» подано поезії, представлені у виявлених автографах суттєво відмінними редакціями, які становлять самостійну цінність.

У другому томі зібрано поетичні переклади і статті В. Свідзінського, а також усі виявлені на сьогодні листи поета.

Упорядник і видавництво висловлюють щире подяку за допомогу та сприяння в архівних та бібліологічних розшуках матеріалів для цього видання, консультації та поради Ігореві Коцюбинському, Ользі Єрмоленко, Галині Степанець (ЧМК), Ірині Григоренко, Світлані Дубровській, Ользі Різниченко, Володимирові Чаплі, Тетяні Трофименко (ХЛМ), Любові Дубровній, Ользі Степченко (ІР НБУВ), Степанові Захаркіну, Віктору Дудкові (ВР ІЛ), Ігореві Лосієвському, Надії Полянській (Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка), Леонідові Череватенку, Іванові Дзюбі, Олександрові Рибалку, Ігореві Набитовичу, Вікторові Мельнику, Костянтиніві Завальнюку, Максимові Тарнавському, Веніямінові Еппелю, Мар'яні Комариці, Дзвінці Матіяш, Олександрові Кебі, Юркові Гончарику.

Список скорочень

- ВР ІЛ — Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України
- Дж. — джерело/джерела тексту
- ІР НБУВ — Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
- ЛЖ — Літературний журнал
- М-НБУВ — зошит автографів поезій «Медобір» (Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — Ф. 260 — № 380)
- МП-1940 — набірний машинопис збірки «Поезії» (1940) (Відділ рукописів

- Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України. — Ф. 9. — № 618)
- М-ХЛМ — авторизований машинопис збірки поезій «Медобір» (Харківський літературний музей. — Відділ фондів. — РП-1142)
- М-ЧМК — зошит автографів «Медобір. Поезії 1928—1933 років» (Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського. — Відділ фондів. — № А-7776)
- М-1975 — Володимир Свідзінський. Медобір. — [Б.м.]: Сучасність, 1975. — 204 с.
- П-ХЛМ — [«Поезії»], авторизований машинопис (Харківський літературний музей. — РП-2557)
- П-ЧМК — зошит автографів «Поезії 1937-1940 рр.» (Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського. — Відділ фондів. — № А-7777)
- П-1940 — В. Свідзінський. Поезії. — [К.]: Рад. письменник, 1940. — 120 с.
- П-1986 — Володимир Свідзінський. Поезії / Упорядкування, вступна стаття та примітки В. В. Яременка — К.: Рад. письменник, 1986. — 349 с. — (Бібліотека поета)
- ХЛМ — Харківський літературний музей
- ЧМК — Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

Як поет Свідзінський дебютував 1912 р. у журналі «Українська хата».

1922 р. у Кам'янецькій філії ДВУ вийшла перша збірка «Ліричні поезії»; 1927 р. в Харкові — збірка «Вересень». Критичні відгуки про ці дві книжки позначені упередженістю, що межує з ворожістю; закиди, що їх робила критика (позачасовість, відсутність злободенних тем), мали наслідком нечисленність публікацій поета в тогочасній періодиці («Червоний шлях», «Нова громада», «Літературний журнал»); як правило, ці публікації також викликали роздратування критики, у кращому разі залишалися без відгуку. Цим пояснюється тривалість перерви між другою і третьою, останньою прижиттєвою збіркою П-1940. В останні роки життя поет працював над двома підсумковими поетичними збірками: одна під назвою «Медобір», друга в авторизованому машинописі не має назви (умовно прийнято для неї назву одного з рукописів — «Поезії»).

Очевидно, що обставини життя й загибелі Свідзінського не сприяли ні збиранню, ані збереженню його архіву. Проте поет свідомо прагнув уберегти свій недрукований творчий доробок, переписуючи його в загальні зошити (вони згадуються у спогадах: *Юрій Смолич*. Розповіді про неспокій немає кінця. — К.: Рад. письменник. — 1972. — С. 153; *Олекса Веретенченко*. Поет і його доля // М-1975. — С. 143).

Після смерті Свідзінського частина його недрукованої літературної спадщини опинилася в розпорядженні О. Веретенченка (як нині з'ясовано, це була своєрідна авторська контамінація «Медобору» із супутнім йому зібранням інших поезій, фактично — примірник авторизованого машинопису П-ХЛМ). Веретенченко надрукував деякі поезії Свідзінського ще під час Другої світової війни: «Балада» («Падає місто в імлісте море...»), «Тінь на пісок набережний упала...» (О. Веретенченко. Із спад-

щини В.Свідзінського // Нова Україна — Х., 1943. — 11 лип.); «Вже ані словом, ні співом...», «Загудів трамвай — і зник поволі...», «Нема тебе на землі!» (О. Веретенченко. Спалений поет // Наші дні. — Л., 1943. — Ч. 11. — С. 10). Обидві названі публікації містили також відомості про обставини загибелі поета і про «книгу ненадрукованих поезій» обсягом у 96 творів, що зберігалася в публікатора.

Цей машинопис Веретенченко вивіз на еміграцію. 1947 р. у журналі літератури, мистецтва і критики «Арка» (видання еміграційного Мистецького українського руху) в супроводі його статті «„Майстер поза простором і часом“: Пам'яті В. Свідзінського» вперше з'явилися поезії «І довго шукав я живущої води...», «Холодна тиша. Місяцю надламаний...», «Легідно шумлять айланті...». Дванадцять поезій Веретенченко опублікував у 1947–1948 рр. на сторінках газети «Час» (Фюрт): «Густі морок. Крізь вікно одчинене...», «Де не глянть, борозенки твої...», «Не буяли віхоли по лугах...», «Уже вистигає каміння...», «Нерозвійно нагусла над мокрим вікном...», «Розхилию колосся, іду...», «Роздумно, важко ступали коні...», «Маятник натомився...», «Сад не сад — одне деревце...», «Одступається небо...», «Лице люстра мертвіє в тіні...», «Тільки в вечірньому мороці...». Згодом, у 1954–1956 рр., ще три поезії було опубліковано в часописі «Пороги» (Буенос-Айрес): «В самоті лежу я...», «Прийшло до моря три дівчини...», «Поїзд».

До зусиль Веретенченка зберегти пам'ять про поета і його творчість на еміграції долучилися Богдан Кравців, Яр Славутич, Юрій Лавріненко, Володимир Державин. Добірку з шістнадцяти поезій, що включала твори з другої та третьої прижиттєвих книжок поета, Кравців умістив в антології «Обірвані струни», виданій Науковим товариством ім. Шевченка в Америці та Українською Вільною Академією наук у США (Нью-Йорк, 1955. — С. 91–106). Дві поезії, друковані за життя автора («Така мальована хата...», «Ударив дощ, заколихав...»), увійшли до книжки Яра Славутича «Модерна українська поезія: 1900–1950» (Філадельфія, 1950. — С. 17–18); уривок із вірша «Потьмилася небесна синьота» («Деся дощ іде...») з останньої прижиттєвої книжки поета — до його ж антології «Розстріляна муза: Сильвети» (Детройт, 1955. — С. 63); згодом цей уривок увійшов до антології Лавріненка «Розстріляне відродження» ([Париж], 1959) як самостійний твір. Ця деформація тексту досить показова, оскільки наступні закордонні публікації Свідзінського вже були здебільшого передруками з названих тут: публікатори могли спертися на обмежене коло джерел. Так, Державин до своєї «Антології української поезії» (Лондон, 1957) включив три поезії, з них одна — передрук зі вказаної публікації в «Арці» і дві — з останньої прижиттєвої збірки («Холодна тиша. Місяцю надламаний...», «Ударив дощ, заколихав...», «Наклав на лук очеретину...»). Лавріненко, у свою чергу, як джерела своєї добірки з 14 віршів вказує антологію Державина, «Обірвані струни», «Арку», «Розстріляну Музу», а більшість поезій подає за публікаціями в газеті «Час» (без докладних посилань). Звичайно, за таких умов проблематичним було й дотримання текстологічної точності (наприклад, вірш «Роздумно, важко ступали коні...» містить тут помилку у першому рядку: «Роздумано...»).

Проте головне своє призначення — зберегти саму пам'ять про поета — ці публікації виконали. Від 1959 р., коли одночасно вийшли антологія Лавріненка і збірник «Із поезії 20-х років» (К.: Рад. письменник, 1959; упорядник Анатоль Костенко), де після тривалої перерви вперше в Україні було передруковано шість поезій Свідзінського із прижиттєвих збірок (с. 311–313), — подальші заходи вже відбувалися паралельно, в Україні і в діаспорі.

«Вибрані поезії» В. Свідзінського (Едмонтон: Славути, 1961. — 63 с.) містять вступну статтю Яра Славутича, 42 поезії, переважно з видання 1940 р., і казку «Сопілка», передруковану звідти ж. Рецензія Кравцева на це видання (Сучасність. — 1962. — № 9. — С. 116—118) вносила суттєвий коректив до статті Яра Славутича. Як зазначав рецензент, книжка містить «не „ледве половину“, але ж „ледве четвертину“, а якщо враховувати до неї ще ненадруковані чи невідомі нам речі з „Медобору“, то ледве п'яту частину з поетичної спадщини Володимира Свідзінського». Підсумовуючи цей етап видання поета, Б. Кравців слушно твердив, що «публікація й вивчення усїєї поетичної творчості Свідзінського чекає ще свого здійснення. Першим кроком до цього повинно бути заповіджене вже з кінцем 40-х років видання збереженої щасливо О. Веретенченком четвертої збірки Свідзінського «Медобір»».

Важко сказати, чому знадобилося ще 13 років, щоб цей крок нарешті було здійснено. Перші ґрунтовні розвідки про поезію Свідзінського з'явилися ще до видання «Медобору». Це і згадувана у рецензії Кравцева стаття Емануїла Райса «Володимир Свідзінський» (Сучасність. — 1961. — № 4. — С. 82—92), автор якої інтуїтивно відчув масштаб і значення поезії Свідзінського, хоч, як зізнавався сам і як підтвердив Кравців, «диспонував дуже обмеженою кількістю творів поета»; статті Івана Дзюби «Засвітився сам від себе» (Літ. Україна. — 1968. — 22 жовт. — С. 3—4) та Василя Стуса «Зникне розцвітання», [1970—1971 рр.] (В. Стус. Твори: У 4 т., 6 кн. — Л., 1994. — Т. 4. — С. 346—361; скорочена публікація: Український вісник. — 1987. — Серпень. — Вип. 7. — С. 42—49).

Статті Дзюби передувала публікація двох великих добірок поезій Свідзінського. Перша з них містила невідомі раніше поезії з архіву поетової доньки Мирослави Свідзінської (Прапор. — 1968. — № 1. — С. 57—62). Вступне слово до цієї публікації, підписане псевдонімом Б. Василенко, належить М. Пилинській: текст його, написаний її рукою, зберігається в ХЛМ (РП-1140).

Друга публікація, значно обережніша, відкривалася вступним словом В. Коротича «Володимир Свідзінський (1885—1941)» і містила вірші, публіковані за життя автора в періодиці або в збірках, а також і недруковані, але ця обставина не наголошувалася (Поезія-68. — Вип. 2. — С. 61—71). Акцентувався радше вірш «Жовтень», як і в деяких пізніших публікаціях (Молода гвардія. — 1983. — 26 жовт. — № 206. — С. 4; Антологія української поезії: В 6 т. — К.: Дніпро, 1985. — Т. 4. — С. 154), — публікатори вірили, що це полегшить повернення імені поета. Проте різко негативна офіційна реакція на статтю Дзюби (На передові рубежі сучасності: Із звітно-виборних зборів письменників-комуністів Києва // Літ. Україна. — 1968. — 27 груд., № 103. — С. 1, 3; Л. Новиченко. Современность, литература, критика // Дружба народов. — 1969. — № 6. — С. 243) засвідчила неохолу за цілі десятиліття неприязнь системи та «людей системи» до поета, що мав відвагу бути собою; засвідчила ця реакція також і небажання визнати правду про його загибель.

Наприкінці 1960-х рр. Ігор Муратов, Марія Пилинська та Іван Вирган — молодші сучасники Свідзінського — підготували у Харкові збірку його вибраних поезій «Нерозлюблена краса»; проте їм не вдалося її видати (нині рукопис зберігається у ХЛМ: РП-1140). Історію цього нездійсненого видання Василь Яременко розповів у Примітках до П-1986. Зокрема, він покликався на передне слово «Від упорядників», де зазначено, що вірші В. Свідзінського «передруковано із зошитів поета, що зберігаються в його доньки Мирослави Володимирівни». З дозволу Н. А. Му-

ратової-Білецької, в якій тоді зберігався рукопис «Нерозлюблена краса», В. Яременко взяв з нього до свого видання п'ятнадцять поезій (не вказавши, які саме).

Тим часом процес повернення поета вже набув певної незворотності. 1975 року Веретенченко та Кравців нарешті видали «Медобір»; поезії з вивезеного Веретенченком авторизованого машинопису тут доповнено віршами з публікацій «Прапора» та «Поезії-68». Правдоподібно, стимулом до здійснення цього видання було не лише 90-ліття Свідзінського, а й поява в Україні цілої низки публікацій, про які йшлося вище. До того ж, публікація в «Прапорі» містила відомості про збережені донькою поета рукописи. У рецензії на М-1975 Емануїл Райс оцінював вихід цієї довгоочікуваної книжки як значну подію в цілій українській літературі і проникливо передбачав, що, хоч «загадкова досі постать визначного поета окреслюється чіткіше», проте «справа публікації його спадщини ще далеко не доведена до кінця» (Сучасність. — 1976. — Ч. 7/8. — С. 37).

Одначе проблема полягала в тому, що для видання поета на Україні ще існували значні перешкоди: у загальній атмосфері 70-х років, що принесли нові репресії в колах наукової та творчої інтелігенції, навіть найбільші ентузіясти мало вірили в здійсненність такого видання, до того ж на М-1975 не можна було посперитися: це була «ворожа» книжка. Лише в цьому контексті слід розглядати низку публікацій, що містили не тільки справжні першодруки на основі рукописів, а й поезії з М-1975 і навіть з ЛЖ 30-х років, подані як першодруки. Такий характер мають добірки, друковані у 80-ті роки: Молода гвардія. — 1983. — 26 жовт. — № 206. — С. 4; Поезія. — 1984. — Вип. 1. — С. 144–149; Дніпро. — 1985. — № 9. — С. 53–54 (публікації Василя Яременка); Наша культура (додаток до газети «Наше слово»). — Варшава, 1982. — № 4. — С. 8–9 (публікація Василя Борового); Прапор. — 1985. — № 10. — С. 177–179 (публікація Андрія Чернишова); Літ. Україна. — 1985. — 10 жовт. — № 41. — С. 7 (публікація Олексія Ющенка).

Так своєрідно відбувалася, попри все «загострення ідеологічної боротьби», певна інтеграція зусиль, хоча це, у свою чергу, провокувало на Україні спротив владних чинників, утруднюючи справу. У кожному разі посмертна історія поета увійшла в нову фазу, що врешті вивершилася виданням П-1986. Це видання залишалося донині найповнішим зібранням творів поета (рецензії: З. Гузар. Друге відкриття поета // Жовтень. — 1987. — № 2. — С. 124–126; И. Дзюба. «Одиночество, труд, молчание...» // Литературное обозрение. — 1987. — № 8. — С. 59–61; Л. Череватенко. «Як срібний, одлеглий грім...» // Україна. — 1986. — № 36. — С. 16–17; А. Камінчук. Розкрилля оновлення // Друг читача. — 1987. — 21 трав. — № 21. — С. 5; В. Лазаренко. Призабуті інтонації // Комсомольське плем'я. — Вінниця, 1987. — 19 лют. — № 21. — С. 3; В. Мацько. До народних джерел // Корчагінець. — Хмельницький, 1986. — 17 лип. — № 85. — С. 3; А. Сваричевський. Закоханій у Поділлі // Радянське Поділля. — Хмельницький, 1986. — 15 лист. — № 217. — С. 4).

Джерельну базу цього видання тут почасти окреслено. Із прижиттєвих збірок поета першу, «Ліричні поезії», представлено лише уривками-цитатами з рецензій на неї та віршами «Вігер» і «Темна», які надав на прохання видавництва харківський письменник Андрій Чернишов, власник єдиного відомого на той час примірника збірки; «Вересень» подано повністю, П-1940 — за винятком вірша «Нищитель рабства, темряви гонитель...». Упорядник виявив і включив до видання ранні публікації поета в журналах «Українська хата» та «Нова думка»; низка поезій публікувалася

вперше за машинописом «Нерозлюблена краса», інші — за вказаними вище публікаціями в періодиці 60—80-х років, а також за «машинописною копією з авторського примірника, яка зберігається в упорядника» (П-1986. — С. 329). У тому, що це насправді була містифікація, евфемістичне позначення видання М-1975, Яременко згодом неодноразово зізнавався в усних виступах, інтерв'ю тощо.

Слід зауважити, що поезії, подані в П-1986 за рукописом «Нерозлюблена краса», є, як побачимо далі, варіантами із зошита М-ЧМК — чорновими автографами, позаяк про існування М-НБУВ, зошита чистових автографів, донедавна не було відомо (про нього далі).

Отже, саме на час підготовки П-1986 вже згадуваний тут Андрій Чернишов дістав від доньки поета, окрім примірника «Ліричних поезій», два зошити з автографами поезій Свідзінського, деякі інші матеріали з родинного архіву. Чернишов (1920—1991) був шанувальником поезії Свідзінського, вболівав за долю його спадщини, збирав матеріали та спогади про поета, здійснював публікації його творів у періодиці (зокрема, надрукував поему «Суд»). Водночас як людина довоєнної формації, до того ж із власним сумним досвідом «ідейних помилок», він поділяв думку про надмірну камерність цієї «нетипової» лірики, для більшої певності волів чекати спершу на офіційну реабілітацію поета, потім на поступове «звикання» загалу до цього імені. Тому на численні звертання тих, хто також цікавився першою збіркою та рукописами поета, відповідав відмовою, мотивуючи тим, що це «не на часі». Свій архів Чернишов заповів ЧМК, де нині зберігаються два зошити поезії Свідзінського (М-ЧМК, П-ЧМК), а також спогади брата поета Вадима Євтимійовича (1888—1978) та кілька фотографій з родинного архіву. Решта матеріалів цього фонду невдовзі повернулася до Харкова: свої права на архів Чернишова заявив ХЛМ, у власність якого відійшли листи Свідзінського, дві авторизовані машинописні збірки, рукописи низки перекладів, прижиттєві публікації (за винятком збірки «Ліричні поезії», яка залишилася у чернігівській частині фонду).

Того ж 1988 р., коли було опубліковано (з купюрами) поему «Суд», в газеті «Молода гвардія» (1 черв. — № 107. — С. 4) Олександр Рибалко здійснив републікацію ранньої поеми Свідзінського «Сум-озеро». З початком 90-х років поезії Свідзінського входять до численних антологій (напр., див.: *Яр Славутич*. Розстріляна муза [2-е вид., випр. і допов.] — К.: Либідь, 1992; *Атом серця*: Укр. поезія першої половини ХХ ст. / Упор. Ю. Ковалів. — К.: Веселка, 1992; *Очима серця*: Ув'язнена лірика / Упор. В. Боровий. — Х.: Основа, 1993).

2001 року Степан Захаркін виявив у ІР НБУВ ще один рукопис «Медобору», зошит чистових автографів, який охоплює період 1924—1936 років, і вперше надрукував три невідомі раніше поезії («Коли жовтий вечір марнів...», «Закріпилась в небі блискачка лялечка...», «Сьогодні вдень позаздри...») і ще дві — у відмінних редакціях («Смутно дзвонить зима...», «Невже ми не вийдем з мороку книг?...»), супровівши публікацію власною розвідкою «Володимир Свідзінський: невідомі сторінки» (Література плюс. — 2001. — Ч. 5. — С. 10—11). Походження цього останнього за часом віднайдення рукопису залишається нез'ясованим: фонд 260 формувалася з різномірного матеріалу, так званого архівного розсипу, що нагромаджувався у бібліотеці. Не виключено, що це один із зошитів, переданих у 1964 році Мирославою Володимирівною до Харківської організації Спілки письменників України (див.: П-1986. — С. 329).

Після виходу П-1986 протягом 15 років поезії Свідзінського не з'являлися окремими виданнями; добірки в антологіях та хрестоматіях, зрозуміло, становили лише

палятив. Тим часом творчість поета увійшла до шкільних та вишівських програм — дефіцит текстів ставав дедалі відчутнішим. Цим спричинено появу в останні роки кількох видань, здійснених на основі П-1986: *Володимир Свідзінський. Живуща вода. Поезії: Вибрані твори.* — К.: ВАТ «Видавництво Київська правда», 2002; *Мандрівник і риболов: Природа у творчості Володимира Свідзінського й Максима Рильського / Упор. Іван Андрусак.* — К.: Факт, 2003 (Літературний проект «Текст + контекст»); *Володимир Свідзінський. Поезії.* — Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2003. Проте за наявності окресленої тут джерельної бази і назрілої потреби нового, істотно доповненого видання поета із належним текстологічним забезпеченням незадовільність цих передруків надто очевидна (докладніше див.: *Елеонора Соловей. Колізії повернення поета // Критика.* — 2003. — Ч. 10. — С. 23—25). Вони лише утривають ситуацію, коли тексти Свідзінського тиражуються, перекладаються, цитуються й досліджуються у спотвореному вигляді. Справа не лише в тому, що одні рукописи ще не було належно опрацьовано, а інші навіть виявлено. На додачу до цього, у публікаціях, які з'являлися з кінця 50-х років, включно з П-1986, публікатори та редактори вважали за можливе правити тексти, «редагувати» їх (робити, наприклад, лексичні заміни, змінювати графічний та строфічний характер поезій тощо). Значну частину поезій було свого часу опубліковано за М-ЧМК — чорновими автографами, до того ж — через «посередництво» рукопису нездійсненої збірки «Нерозлюблена краса» (див. вище). Тимчасом нині вже немає сумніву, що Володимир Свідзінський — класик української поезії, а окреслені вище колізії, пов'язані із долею його творчої спадщини, засвідчують особливо настійну необхідність належного текстологічного рівня її видань.

Лінгвістичні принципи публікації текстів у нашому виданні зорієнтовано на досвід сучасних академічних видань: тексти відтворюються максимально ретельно й повно засобами сучасної графіки і відповідно до сучасних норм ортографії та пунктуації. Водночас усі відхилення від цих норм потребують спеціальної уваги, аби розрізнити ті з них, що є суто умовними і пов'язані з правописними конвенціями, — від тих, які слід визнати невід'ємною особливістю тексту. До останніх насамперед належать різноманітні діалектні форми (лексемі, ідіоми, наголоси, синтаксичні конструкції тощо), що є суттєвою рисою поетики Свідзінського. Беззастережно уніфіковано сучасне написання слів, що зустрічаються в автографах та авторизованих машинописах як у давнішій, так і в сучасній формі написання.

Позначені астериском пояснення рідкісних лексем внесено в рукописи самим поетом; те, що деякі з них являють собою російський переклад, має просте пояснення: Свідзінський дає їх за «Словарем украинского языка» Бориса Грінченка або за аналогією до нього. У випадках, коли таке пояснення в «Коментарях» доповнено, авторську частину його взято в лапки.

ЛІРИКА

Ліричні поезії

Передрук за виданням: Володимир Свідзінський. Ліричні поезії. — [Кам'янець-Подільський]: Всеукраїнське державне видавництво, Кам'янецька філія, 1922. — 54, [2] с. — Тираж 1000 прим.

Рец.: [Валеріян Поліщук] // Червоний шлях. — 1923. — № 2. — С. 301–303. Підпис: Василій Сонцвіт; [І. Дніпровський] // Червона правда: Орган Кам'янецького Повітового Комітету КП(б)У і Повітвиконкому Рад роб., сел. і червоноарм. депутатів. — 1922. — № 74 — С. 2. — Підпис: І. Кобзаренко.

На сьогодні відомо лише два примірники збірки: у ВР ІЛ та ЧМК. Вперше сучасні читачі змогли ознайомитися з нею, коли Василь Яременко у 1996 р. передрукував її повністю за примірником із фондів ЧМК, із передмовою «Так починався Володимир Свідзінський» (Дніпро. — 1996. — № 1/2. — С. 101–115). Там само відтворено також обидві рецензії на збірку (бібліографічний опис першодруків подано неточно). Відгук про републікацію: Е. Соловей. Непомічена сенсація // Рейтинг. — 1996. — Ч. 42. — С. 13–14. Про віднайдення другого примірника збірки, який нині зберігається у ВР ІЛ, див.: Степан Захаркін. Сенсаційна знахідка // Літ. Україна. — 2002. — 11 лип. — № 26. — С. 2: іл.

«Вже хутко день. Сховався місяць...». Першодрук: Життя Поділля. — 1918. — 26 груд. — № 9 (публікацію виявила науковий співробітник Кам'янець-Подільського міського державного архіву Олеся Дубік).

Відмінності першодруку:

¹³ Тоді лиш, визволена з п'їтьми

¹⁹ На краї неба, тихий вітер

Темна. Ліплянка — мазанка, хата з глини.

«Ходім туди, у ліс, на гору!..» Цшовб (щовба, щовбик, щовбок) — шпиль гори, скельний уламок.

«Дубовий ліс в сумній покорі...». *Застум — затишна, пустельна, глуха місцина.

Вересень

Передрук за виданням: В. Свідзінський. Вересень. — Х., 1927. — 79 с.

Відгуки критики: В. Державін [Рец.] // Червоний шлях. — 1928. — № 5/6. — С. 249–250; М. Доленго. Нотатки про нашу лірику // Критика. — 1928. — № 9. — С. 33; Я. Савченко. З поточної художньої літератури // Життя й революція. — 1928. — Кн. 10. — С. 94–96.

Добірку «З книги „Вересень“» («Біла пушинка пливе над сіножаттю...», «Діл зникав у темряві вечірній...», «Над парканами жовті віги...», «Як м'яко вечір тіні стеле...», «І ароматно вечір віе...») автор включив до П-1940.

«Одинока хата при долині...». Першодрук: Нова громада. — 1926. — Кн. 21/22. — С. 20 (під назвою «На забутому хуторі»).

«Ой упало сонце...». Першодрук: Червоний шлях. — 1926. — № 10. — С. 67.

Дитинство. Поплави — прилеглі до городів сінокоси, які навесні заливає вода; болотисті пасовища.

Заміль — мілина.

Вечірні тріолети. Першодрук: Нова громада. — 1926. — Кн. 21/22 — С. 20 (під назвою «Вечірне»).

Турба — турбота.

«Над парканами жовті віти...». *Микола Михайлович Васильківський* (1891—?), якому присвячено вірш, — приват-доцент Кам'янець-Подільського університету у 1919—1921 рр., автор брошури «Релігійність Т. Шевченка на підставі його поетичних творів» (Кам'янець-Подільський, 1920), у 1921 р. член наукової ради Кам'янець-Подільського ІНО. Освіту здобув у Харківській духовній семінарії та Київській духовній академії. Кандидат богослов'я (дисертація — «Ідея безконечності»), діяч українського автокефального церковного руху. У Кам'янецькому університеті входив до складу комісії з перекладу богослужбових книжок українською мовою (1919—1920 рр.). Свідзінський прослухав у нього курси «Вступ до філософії» та «Історія стародавньої філософії».

«Запало сонце в далекі землі...». *Запечалля* — печаль, засмута.

«Давніх літ сон солодкий...». *Кривавник* — деревій.

Повійка (*повітка, повій*) — багаторічна трав'яна витка рослина, берізка польова.

Цвіт черешневий тут може сприйматися як ремінісценція з «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського: «Бо що наше життя? Як блиск на небі, як черешневий цвіт... нетривке й дочасне».

«Ми в ніч ввійшли...». Вірш присвячено братові поета *Олегові Свідзінському* (1893—1942). Він навчався в Кам'янець-Подільській та Жмеринській гімназіях, на історико-філологічному факультеті Київського та Одеського університетів. З другого курсу був мобілізований до армії, після демобілізації три семестри навчався у Кам'янець-Подільському університеті; згодом учителював у школах Вінниччини та Хмельниччини. Репресований 1937 р., загинув 12 січня 1942 р. у таборі Безимянлаг.

«З-за тонкого золота зорі...». Першодрук: Червоний шлях. — 1926. — № 10. — С. 66—67.

Вірш присвячено другій дружині поета *Олені Кондратьєвій* (1906 або 1907—?); у першодруку присвята: *О. К—вій*. Про неї та її стосунки зі Свідзінським див. статтю *О. Линтварєвої-Чикаленко* «Був поетом професійним» (*Кур'єр Кривбасу*. — 2001. — № 134. — С. 86—90).

Козельці (*козелець*) — багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітних.

«Із огневого джерела...». *Світач* — 1. Маленький металевий підсвічник біля ікони; 2. У давній (курній) поліській хаті — прямокутний дерев'яний душник, виведений на дах, на підвішеній під ним залізній решітці запалювали лучину для освітлення.

«І цей листочок...». Наявність у перекладацькому доробку поета вірша *Міхаїла Лермонтова* «Листок» (див. т. 2 нашого видання) увиразнює в цій поезії ремінісценцію з означеного твору *Лермонтова* чи перегук із ним.

«Вільготна темрява на полі...». *Мрітно* — невиразно окреслено (вдаліні, в присмерку).

«Не в бога смерти і рабства...». Першодрук: Червоний шлях. — 1926. — № 10. — С. 65.

«А сині ж метелики, сині...». П. С. — Павло Свідзінський, брат поета (1895—1939). Закінчив гімназію у Жмеринці, навчався в Кам'янець-Подільському університеті, вчителював у Ромнах на Полтавщині.

«Широка вулиця, зелена краєм...». Першодрук: Червоний шлях. — 1926. — № 10. — С. 65—66.

Андрій Воронець, якому присвячено вірш, — літератор, автор букваря «Ярина» (Кам'янець-Подільський, 1918; рец.: Ол. Ходзицький // Книгарь. — 1919. — Ч. 27. — Ствп. 1393—1397) та методичних праць для вчителів початкової школи у журналі «Освіта» (Кам'янець-Подільський, 1919), рецензій на твори сучасної української драматургії в журналі «Червоний шлях» (1920-ті роки), батько письменниці-перекладачки Лариси Яценко (1888—1980) — приятельки Зінаїди Сулковської, першої дружини поета.

«Біла пушинка пливе над сіножаттю...». *Кудилуча* — будь-куди, абикуди.

«В полум'ї був спервовіку...». *Невідущий* — простий, щирий, недосвідчений, наївний.

Невісний — невідомий.

Листя. Трепінка — осика.

Медобір

Збірка Свідзінського «Поезії», що вийшла 1940 року у Львові під грифом видавництва «Радянський письменник» (редактор Ю. Яновський), на відміну від перших двох книжок поета, зазнала впливу численних позалітературних факторів. Юрій Лавріненко в антології «Розстріляне відродження» ([Париж], 1959. — С. 187) схаактеризував самий факт цього видання як пропагандистську акцію влади, адресовану західноукраїнським читачам: «Москва хотіла показати свіжоокупованій Галичині, що нема серед зацілілих на Україні таких, що не люблять Сталіна й Росію». Отже, збірка «Поезії» вочевидь не відбиває авторської волі. Тому цілісну репрезентацію її в першому повному виданні поетичних творів Свідзінського визнано недоцільною: більшість поезій цієї збірки входить до «Медобору», решту подано після корпусу «Медобору» під заголовком «Зі збірки „Поезії“».

Готуючи видання 1986 р., Василь Яременко виявив у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України набірний машинопис збірки «Поезії» (про що повідомив у П-1986). Цінність цієї знахідки незаперечна, оскільки назване джерело містить чимало правок, переважно авторських (деякі належать редакторів), а також подвійну нумерацію сторінок, про яку ще йти-меться. Зібрання недрукованих поезій під назвою «Медобір» згадується не лише у спогадах сучасників поета (див.: О. Веретенченко. Поет і його доля // М-1975. — С.149—150), а й у прижиттєвих публікаціях («З книги „Медобір“» — такий заголовок мають дві авторські добірки поезій у №№ 6 і 8/9 ЛЖ за 1940 р.). Друковані

та рукописні джерела засвідчують, що над цим зібранням поет постійно працював в останні роки свого життя.

Укладаючи «Медобір», поет передрукував його (очевидно, з допомогою Олени Пилинської-Чілінгарової); цей авторизований машинопис зберігається у ХЛМ (М-ХЛМ).

Назва збірки походить від давньої народної назви унікального природного ареалу — мальовничого горбистого вапнякового пасма в межах сучасних Хмельницької, Тернопільської та Львівської областей. До цього ареалу входить і Кам'янець-Подільський, з яким пов'язана значна частина поетового життя. Це унікальне геологічне утворення вирізняється пишною рослинністю. Листяні ліси, трави та чагарники, серед яких багато медоносів, і зумовили давню назву (медові бори — медобори). У науковій літературі Медобори мають назви Товтрова гряда, Товтровий кряж, Подільські Товтри.

Джерела реконструкції «Медобору»:

1. М-1975. Матеріали зі спадщини поета, які вивіз на еміграцію Олекса Веретенченко, судячи з опису Богдана Кравцева (М-1975. — С.179–185), становлять частину машинописного корпусу (96 поезій, 104 аркуші, кожен вірш власноручно підписаний автором), що й засвідчив на першій сторінці сам поет, написавши внизу олівцем: «В. Свідзінський. (Ненадруковані поезії) (частина)». Зіставивши всі наявні на сьогодні джерела реконструкції збірки, можна висувати, що «рукопис Веретенченка», строго кажучи, — не «Медобір», а своєрідна авторська контамінація «Медобору» із супутнім йому зібранням інших поезій (у нашому виданні розділ «Поza збірками»); саме цим пояснюється наведений напис на першій сторінці, упорядкування поезій за абеткою та наявність тринадцяти поезій, відсутніх у всіх автографах «Медобору»: можливо, з цього конгломерату мала народитися інша художня цілість; за складом цей рукопис майже ідентичний із П-ХЛМ: бракує лише поезій, дописаних у П-ХЛМ від руки.

У кожному разі, добре відома видавцям мрія поета про книжку із назвою «Медобір» дала їм право винести цю назву на обкладинку М-1975. Текстологічно ретельний і докладний опис усіх авторських правок у цьому виданні засвідчує, що «рукопис Веретенченка», так само, як і три інші з п'яти, наявних нині у нашому розпорядженні, є достатньо пізнім авторським зведенням чистових автографів; на цій підставі поезії, надруковані в М-1975, окрім спеціально застережених випадків, подано за цим виданням із зазначенням усіх суттєвих розбіжностей з іншими джерелами.

Спроби упорядника нинішнього видання відшукати «рукопис Веретенченка» не дали результату: 1997 року вдалося лише з'ясувати, що після смерті Веретенченка 1993 року в Детройті флігель, у якому він мешкав в останні роки життя, горів. Так тема вогню, містичне передчуття загибелі в огні, несподівано виникли знову і кинули ще один похмурий відсвіт на долю поета — вже посмертну.

2. Зошит чорнових автографів «Медобір. Поезії 1928–1933 років» (М-ЧМК).

3. Зошит автографів «Поезії 1937–1940 рр.» (П-ЧМК) з написом-застереженням рукою поета: «Без права передачі з рук М. В. Свідзінської. Для друку — переписати. (По дорученню автора.) 1941».

4. Зошит чистових автографів «Медобір» (М-НБУВ), який охоплює період 1924–1936 років, розсуваючи хронологічні межі «Медобору» і заповнюючи, таким

чином, часовий розрив 1933—1936 років, що існує між двома зошитами з фондів ЧМК, а також повертаючи читачам деякі поезії, зазначені у Змісті чернігівських рукописів (якнайретьельніше укладеному поетом в обох зошитах), але реально відсутні через те, що деякі аркуші із зошитів вилучено. Містить цей зошит і кілька поезій, відсутніх у всіх інших джерелах.

Текстологічне дослідження рукописів засвідчує, що М-НБУВ є пізнішим від М-ЧМК, а також значно повнішим, і містить чистові автографи поезій, тому за відсутності прижиттєвих публікацій та публікації у М-1975 тексти, окрім спеціально застережених випадків, подаються за цим рукописом. Назагал, коли говорити про ті поезії, що наявні як у М-1975, так і в М-НБУВ, то відмінності між ними мінімальні, а в багатьох випадках взагалі відсутні.

5. Авторизований машинопис збірки Свідзінського «Медобір» (М-ХЛМ); на титульному аркуші подано ще одну авторську назву, також олівцем: «Тай-зілля».

6. Авторизований машинопис збірки Свідзінського без авторської назви (П-ХЛМ).

Авторизовані машинописні збірки з фондів ХЛМ на перший погляд видаються аналогом чернігівських рукописних зошитів. Проте зіставлення з іншими джерелами виявило, що за своїм складом зібрання без назви (П-ХЛМ) майже повністю збігається із М-1975. Очевидно, віддавши один примірник на зберігання в надійні руки (не знаємо, чи був це від самого початку професор Микола Оглоблин, від якого рукопис перейшов до Веретенченка), автор продовжував працювати над тим, який залишив у себе, зокрема, додав сюди кілька поезій: «Місяць морхлий, увесь...» (означений у Змісті М-ЧМК як «Місяць старий увесь...», але вилучений із зошита), а також наступні: «Вийду я, сяду на камені...», «Де не йшов я, одне й те саме...», «Понад озером одиноко...», «О, коли б дощ пішов вночі...» (остання наявна у Змісті П-ЧМК, але так само вилучена із зошита). Твори, відсутні в інших джерелах, виявлено і в М-ХЛМ («Надщерблений місяць...», «По улоговинах покосів...»). Усі ці поезії, крім «Надщерблений місяць...», у нашому виданні друкується вперше.

Те, що обидва авторизовані машинописи також не становлять собою повних та остаточних авторських варіантів поетичних збірок, найвиразніше засвідчено відсутністю в них ліричних циклів, а також більшості поезій, що входять до складу циклів.

7. П-1940. За цим виданням, окрім спеціально застережених випадків, подано поезії, відсутні у М-1975.

Назву «Медобір» поет виніс на титульні сторінки М-ЧМК, М-НБУВ, М-ХЛМ (цей авторизований машинопис, як уже зазначено, має два варіанти назви, подані від руки олівцем: «Медобір», «Тай-зілля»). Подвійна нумерація сторінок набірною машинопису П-1940 (МП-1940) засвідчує, що первісно поет подав до видання значно більший за обсягом рукопис. Чи був це «Медобір»? Може видатися, що відповідь на це питання містить лист Свідзінського до Ю. Яновського від 20 травня 1940 р.: «Я подав (з багатьма поправками) майже весь «Медобір», за винятком речей, в яких мое «занепадництво» виявилось з найбільшою безсоромністю, кілька поезій з «Вересня» і дуже мало з того, що написано протягом останніх двох років [...]» (див. том 2 нашого видання).

Проте, порівнявши початкову (закреслену) нумерацію на сторінках видавничого машинопису з авторською нумерацією М-ХЛМ (також подвійною), доходимо

висновку, що вони зовсім не збігаються: це може свідчити, що укладання збірки П.-1940 на видавничому етапі відбулося двічі (спершу у більшому, потім у меншому обсязі) або ж — що автор сам вилучив значну кількість поезій, волівши здійснити таку самоцензуру, аніж полишати це на розсуд штатних цензорів. Поет був свідомий згаданих тут позалітературних, політичних факторів, що впливали на долю видання 1940 року: його тривале мовчання ставало надто «промовистим», потрібно було засвідчити і свою присутність у літературі, і свою лояльність. Цим спричинено і включення до складу «Поезій» двох творів явно силуваних, вимушених, конформістських: поезій «Жовтень» та «Нищитель рабства, темряви гонитель...» (остання в журнальній публікації 1939 р. мала назву «Сталін»). Але самозрозуміло, що в зацілілих автографах, отих сакраментальних зошитах «в чорній цератовій обгортці» (Юрій Смолич) ці дві поезії відсутні.

Реконструкція «Медобору» полягала у створенні зведеного, синоптичного варіанту обох однойменних рукописів та машинопису із цією назвою, включно з ліричними циклами («Балади», «Зрада», «Mortalia», «Пам'яті З. С.—ської»), а також у визначенні місця циклів у структурі поетичної книжки. Що автор надавав великого значення цим циклам і продовжував формувати їх до кінця життя, виразно свідчить і збірка П.-1940, і той опис «рукопису Веретенченка», що його подає у М.-1975 Богдан Кравців. У нашому виданні великою мірою прийнято логічну й переконливу реконструкцію циклів, яку здійснив Кравців:

«Три перші вірші з першого циклу були друковані у збірці «Поезії» (Львів 1940) п. н. «Балади» (I-III). Наявна в авторському машинописі поезія «Балади III» («Падає місто в імлісте море...») вміщена тут як четверта. Включені до другого циклу п. н. «Зрада» шість віршів — II, III, IV, VI, VII, IX — були призначені автором виразно за назвою і черговістю до цього циклу. Бракуючі у цьому циклі за цифрами місця I, V, VIII зайняли три поезії з такого ж циклу, надруковані у збірці «Поезії» 1940 року (під заголовками «Зрада I», «Зрада II», «Зрада III». — Е.С.): «Іду-поїду на бистрім коні...», «Ти ляж та й засни собі, тату...» і «Уже вечір, вечірній вітер...». Упорядкований згідно з волею автора також третій цикл «Пам'яті З. С. (улков)ської», складений із семи віршів. Бракуючий до цього циклу вірш III був надрукований у збірці «Поезії» 1940 року і звідти передрукований».

Проте із цим третім циклом справа дещо складніша. Імовірно, що в тому машинописі, частиною якого є «рукопис Веретенченка», цикл набув саме такого вигляду. Однак за наявними на сьогодні рукописами він постає як цикл із п'яти поезій «Mortalia» (М.-НБУВ), у якому є два твори, II та IV, з циклу «Пам'яті З. С.—ської» за М.-1975 («Нема тебе на землі!..» та «Роздумно, важко ступали коні...»); решту поезій представлено в цих рукописах як окремі. На цій підставі в нашому виданні збережено цикл «Mortalia»; цикл «Пам'яті З. С.—ської», отже, друкується без поезій II та IV, відповідно змінено нумерацію.

Розташування циклів на початку М.-1975 як «першої частини» «Медобору» для запропонованої реконструкції видається неприйнятним: усередині циклів домінує суто лірична композиція, а не хронологія окремих творів, натомість для «Медобору» в цілому визначальним є часовий «сюжет» поетового життя, лише спорадично порушуваний, — очевидно, коли стають чинними закони поетичної книжки як твору, закони художньої цілісності. Тому обидва рукописи «Медобору» і М.-ХЛМ починаються одними й тими ж поезіями 1924—1926 років. З ог-

ляду на все це видавалося слушним розташувати цикли там, де в рукописах міститься «гніздо» творів, які становлять їхню основу. Обсяг перших двох циклів цілком збігається з реконструкцією Кравцева за «рукописом Веретенченка» та П-1940. Відсутність третього циклу у П-1940 зрозуміла: добре знаючи смаки тогочасної критики, саме ці поезії автор і потрактував як найбільш «занепадницькі»; тому цикл представлено тут лише двома поезіями («Коли ти була зо мною...» та «Відколи сховав я мертву голубку»), завбачливо розміщеними у першій третині збірки, попереду двох інших циклів, і до того ж розділеними віршем «Огонь», аби дещо приглушити їхнє трагічне звучання. Можливо, насамкінець автор об'єднав твори, присвячені пам'яті дружини, в єдиний цикл, однак видавалося коректнішим іти за наявними джерелами, тим паче, що два цикли охоплюють десять поезій, тоді як один за М-1975 — лише сім.

Варто зважати на те, що автор не завершив укладання «Медобору»; реконструкція дає радше сумарне уявлення про цей процес, аніж його остаточний результат. Обсягом реконструйована збірка перевершує обсяг кожного із джерел: до неї входять усі поезії, наявні бодай в одному з них. Тобто реконструкція становить собою якнайповніший гіпотетичний корпус головної збірки поета.

Датування поезій скрізь, де була змога, уточнено за рукописами. У М-НБУВ поезії датовано тільки за роками, у М-ЧМК здебільшого маємо повні дати, які й подаються скрізь, де можливо. Видається, що це також більшою мірою відбиває авторську волю: в «рукописі Веретенченка», судячи з опису в М-1975, до датування за роками поет майже скрізь дописав олівцем повні дати. Авторські наголоси, які є в рукописах, збережено (за винятком тих випадків, коли наголос однозначно підказано ритмом). У кількох випадках специфічного наголошування наголоси поставлено упорядником.

Відповідають рукописам і такі особливості їхнього опису в «Коментарях»: у М-ЧМК та П-ЧМК поет пронумерував сторінки, у М-НБУВ — аркуші, у М-ХЛМ нумерація сторінок є фактично нумерацією віршів: коли вірш займає дві сторінки, то вони нумеруються в рукописі (приміром, 117-а, 117-б); у П-ХЛМ відсутня нумерація сторінок, є лише нумерація віршів — саме її і зазначаємо при посиланні на останні два джерела.

Подаємо зведену таблицю, що відбиває реконструкцію «Медобору» за основними архівними джерелами. Наскрізна нумерація поезій в таблиці належить упорядникові: авторська нумерація в рукописах нерегулярна.

М-НБУВ	М-ЧМК	М-ХЛМ	М-1975	№ рек.	МЕДОБІР (реконструкція)
1	1	1		1	«Темну осінню фіалку...»
2	2	2		2	«Так я між вами живу...»
3	3	3		3	Безпритульний («Спахнули міські вогні...»)
	4			4	«Мені снилось...»
	5	5	20	5	«У стелу, по дощі...»
4	6	7		6	«Пух золотої верби...»
5	7	8		7	«Долом тінь у саду...»
7	9	9	21	8	«Урожай був шумкий, високий...»

М-НБУВ	М-ЧМК	М-ХЛМ	М-1975	№ рек.	МЕДОБІР (реконструкція)
8	10	10	27	9	«Назбираю цвіту по залісках...»
9	11	11	28	10	Поїзд
10	12	12		11	Угляр
11	13	13	30	12	«У саду мого дитинства...»
12	14	14		13	«Безпечно ми в саду при місяці співаєм...»
13	15	15	22	14	«Бистрий день упав за гай далекий...»
	16	16	29	15	«— Смутно і пудно...»
	17	19	23	16	«Ще осінь, пломениста квітка...»
15	18	18	24	17	Заклинання
16	19	19а	24	18	«В самоті лежу я...»
17	20	20	26	19	«В текучім блиску стигне жито...»
18	21	21		20	«Я пам'ятаю по дощі...»
19	22	22	43	21	Хуртовина
20	23	23	31	22	«Розхилию колосся, іду...»
21	24	24		23	Сонце («Ідуть верхи дерев...»)
22	25	22	33	24	«Уже понурі оболочи...»
23	26		32	25	Березень («Знайшов собі протряхле місце...»)
24	27	25		26	«Наклав на лук очеретину...»
25	28	26		27	«Утомлений, склонившись на горби...»
	29	27	Примітки	28	«Зєвс, покохавши Європу...»
26	30		34	29	«Уже десь вийшла на возлісся...»
27	31	29	35	30	«Сад не сад — одне деревце...»
28	33	30	36	31	«Де не глянть, борозенки твої...»
34	29	31	42	32	«Страшно, кажу я, на думку...»
116	32			33	«Як тихо тут: земля і сонце!»
30	35			34	«На снозах літа високих...»
31	36		37	35	«Синій, з смужками золотими...»
32	37	33	38	36	«Як тіні ночі...»
33	38	36	40	37	«Оточили небо...»
34	39	35	10	38	«На осіннім озері...»
35	40	36	102	39	«Дні мигтіли...»
36	41	37		40	«Коли жовтий вечір марнів...»
37	42	38	44	41	До школи («Пласкотіле, темне...»)
38	43	39	45	42	«Ти велетнем по високості...»
39	44	40	46	43	«Ледве позначені сонця сліди...»
40	45	41		44	«Ключами кличуть журавлі...»
	115			45	«Наривається хмара...»
41	47	42		46	«Рано прокинусь...»

М-НБУВ	М-ЧМК	М-ХЛМ	М-1975	№ рек.	МЕДОБІР (реконструкція)
42	48	43		47	«Вино зорі — і лід вікна...»
43	49	44	48	48	Були квітами («Я став біля пагорка...»)
45	51	46	47	49	Зозуля
46	52	47		50	«Узимі малеського дому...»
47	53	48	54	51	«Одступається небо...»
48	54	49	49	52	«Прийшов до саду, де був хлопчиком...»
49	55	50		53	«Вибігає на море човсп...»
50	56	51		54	«Така мальована хата...»
51	57	52	50	55	«Тільки в вечірньому мороці...»
					ЗРАДА
110		117 а,б	5	56	I «Їду-поїду на бистрім коні...»
59	66	61	6	57	II «На західних полях у намерку...»
55	61	56	7	58	III «Де улицю укрили...»
53	59	54	8	59	IV «Я їду здовж ручаю...»
56	62	57	9	60	V «Ти ляж та й засни собі, тату...»
57	64	59	10	61	VI «Чи ти чуєш, нечуй-вітре...»
52	58	53	11	62	VII « — Десь ти з чарами став до бою...»
61	69	63	12	63	VIII «Уже вечір, вечірній вітер...»
71	71	73	12 а	64	IX «Під вікном моїм жовтий буркун...»
	63	58		65	«Уж так тихо в дворі...»
54	60	55	53	66	«На виході із саду...»
58	65	60	51	67	«Луска морозу срібнить вікно...»
60	68	62	39	68	«Із-за жовтого клена...»
62	70	64		69	«Сизий голубе вчора...»
63	71	65	61	70	«Нерозвійно нагула над мокрим вікном...»
65	73		65	71	«Я сидів край дороги...»
66	74	67	55	72	«Берега пройшла крізь зорю...»
	75	68	57	73	«Іде хлопчик по місті...»
66	76	69		74	«Як любив я з дитячих літ...»
68	77	70	106	75	«Вже ані словом, ні співом...»
69	78	71	56	76	«Запах меду і дим гіркий...»
70	79	72	62	77	«Ні, сонце, більше не приходь...»
72а	82	75	103	78	«Натрусилось по дворах соломи...»
73	83	76		79	«Туча з райдугою і громом...»
74	84	77	63	80	«Туман, туман і холод...»
75	85	78		81	«Спи. Засни...»
76	86	79	58	82	«Кошаво гримлять трамваї...»
77	87	80	60	83	«Над медовим ручаєм...»

М-НБУВ	М-ЧМК	М-ХЛМ	М-1975	№ рек.	МЕДОБІР (реконструкція)
78	88	81	64	84	«Холодна тиша. Місяцю надламаний...»
79	89	82		85	Огонь
80	90	83	59	86	«Маятник натомився...»
		84		87	«По улоговинах покосів...»
81	91	85	74	88	«Ті хмаринки, що гаснуть там...»
82	92	86	75	89	«Як ми вийшли...»
84	93	87	66	90	«Взими, па світанні...»
86	94	88	104	91	«Ти хотіла подивитися на зорю...»
83	95	89	73	92	«Ти наче протавка тепер...»
85	95	90		93	«Різьбою пагілок нових...»
					БАЛАДИ
6	8	6	1	94	I «Встану рано, зійду...»
88	98	92	2	95	II «Коли над вільхами засвітиться...»
71	80	73 а,б	3	96	III «Темними ріками...»
87	97	91	4	97	IV «Падає місто в імлісте море...»
	99	93	71	98	«Не мріє іволга співати...»
89	100	100		99	«Полею ідуть — і повільна хода їм...»
90	101	101	70	100	«Моя радість самотня й загублена...»
					MORTALIA
91	102	96	69	101	I «Ми збирали яр-цвіт берегами...»
92	103	97 а,б	16	102	II «Нема тебе на землі...»
93	104	98	14	103	III «Роздумно, важко ступали коні...»
94	105			104	IV «Ти увійшла печутно, як русалка...»
95	111	103 а,б		105	V «Відколи сховав я мертву голубку...»
					ПАМ'ЯТІ З. С-СЬКОЇ
44	50	45	13	106	I «Увечері прийду до хати...»
64	72	66	15	107	II «Коли ти була зо мною, ладо моє...»
102		107 а,б	17	108	III «І довго шукав я живущої води...»
133		133	18	109	IV «Тінь на пісок набережний упала...»
120			19	110	V «Уже туркавки в лісі смутніше гудуть...»
96	106	99		111	«Аби заснув, приходиш крадькома...»
	Зміст			112	«Місяць морхлий, увесь...»
97	108	100		113	«Хліб, запашне молоко...» [П-1940]
	109	102		114	Мати
98	110	101	76	115	«Як хочеться покинути себе...»
99	112	104 а,б	76	116	«Прийшло до моря три дівчини...»
100	113	102	68	117	«Лице люстра мертвіє в тіні...»
101	114	106	67	118	«Вийду, гляну на гай...»

М-НБУВ	М-ЧМК	М-ХЛМ	М-1975	№ рек.	МЕДОБІР (реконструкція)
104		108	82	119	«Ми уже зблизилися додому...»
105		109		120	«А смутно ж тут ходити...»
		110	79	121	Душа поета
115		124		122	«В колі світла електричного...»
106		112	83	123	«На берегах ночі дико, пусто...»
107		114	87	124	«Обновляється древо мислі моєї...»
108		115		125	«Ти в сонних покоях міщаники...» [П-1940]
109		116	85	126	Спогад
111		118		127	«Я буду шукати тиші...»
112		119 а,б		128	«Наболіли деревам за довгий день...»
113		120	88	129	«Такі ночі, так сяють дні...»
114				130	«Закріпилась в небі блискуча лялечка...»
117		113	89	131	«Ти, уст моїх слово вірне...»
118		111	81	132	«Коли дні сіріли мертво...»
119		121	84	133	«Над Чорним морем, на Пазур-горі...»
121	67		53	134	«Смутно дзвонить зима...»
103			86	135	« – Невже ми не вийдем з мороку книг?...»
122			80	136	«Загудів трамвай – і зник поволі...»
123			78	137	«Весь день у мене легкий морок...»
124		129		138	«Ростуть дєрєва на козиких піжках...»
125		130		139	«Холод іде, залізо несе...»
126		128		140	«Пізно вночі вертаю додому...»
127				141	«Сьогодні вдень позаздрив...»
128		134		142	«Круг мене знов давно забутий світ...»
129		135		143	«В руці лєдь-лєдь колишеться удильно...»
130		136	96	144	«Як гомонять сади нагірні!..»
131				145	«Моя кімната темна, як колодязь...»
132				146	«Сірий дощик зранку брів...»
134				147	«Ти прийшов, як часто, грубий, п'яний...»
		132		148	«Ударив дощ, заколихав...»
		137		149	«Надщерблений місяць...»

«Темну осінню фіалку...». Дж.: М-ЧМК, с. 1; М-НБУВ, арк. 2; М-ХЛМ, № 1; Березіль – 1996. – № 7/8. – С. 10.

Цей вірш відкриває збірку «Медобір» у всіх названих рукописних джерелах. У М-ЧМК та М-НБУВ цю і наступну поезію («Так я між вами живу...») оформлено як диптих: їх розміщено на одній сторінці (навіть найкоротші поезії Свідзінський здебільшого записував на окремих сторінках). Написані одним розміром (елегічний

дистих), обидві поезії є стилізацією «антологічної лірики» — це також свідчить на користь їхньої єдності. Проте за авторською нумерацією поезій у всіх рукописах ці вірші мають номери 1, 2 (у М-НБУВ римськими цифрами), а в М-ХЛМ розміщені на окремих сторінках.

«Так я між вами живу...». Дж.: М-ЧМК, с. 1; М-НБУВ, арк. 2; М-ХЛМ, № 2; Березіль — 1996. — № 7/8. — С. 10.

Див. попередню примітку.

Безпритульний. Дж.: М-ЧМК, с. 2; М-НБУВ, арк. 2 зв.—3; П-ХЛМ, № 7; М-ХЛМ, № 3; Березіль — 1996. — № 7/8. — С. 10.

Заголовок дописано олівцем у П-ХЛМ та М-ХЛМ. У П-1986 опубліковано без заголовка і посилання на джерело тексту.

«Мені снилось...». Дж.: М-ЧМК, с. 4. Публікується вперше.

«У степу, по дощі...». Дж.: М-ЧМК, с.5; М-ХЛМ, №5; П-ХЛМ, № 8; М-1975.

«Пух золотої верби...». Дж.: М-ЧМК, с. 6; М-НБУВ, арк. 3 зв.; М-ХЛМ, № 7; П-1940.

Датування тут і далі за М-ЧМК (у першодруку, як і в М-НБУВ, зазначено тільки рік).

Скойка — стулка черепашки двостулкових молюсків.

Юга — снігова буря, хурделиця; тут — заметіль вербового пуху.

«Долом тінь у саду...». Дж.: М-НБУВ, арк. 4; М-ЧМК, с. 7; М-ХЛМ, № 8; П-1940. Подається за першодруком.

В інших джерелах варіанти (правки зроблено у МП-1940):

³ Ясені тихо стоять, на пасіці медом запахло

⁵ Крила розклавши, то, цокнувши легко, здійсмається знову

«Урожай був шумкий, високий...». Дж.: М-ЧМК, с. 10; М-НБУВ, арк. 5 зв.; М-ХЛМ, № 9; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 58.

Жень — жниво, стигле колосся.

«Назбираю цвіту по залісках...». Дж.: М-ЧМК, с. 11; М-НБУВ, арк. 6; М-ХЛМ, № 10; П-ХЛМ, № 14; М-1975.

Поїзд. Дж.: М-ЧМК, с. 12; М-НБУВ, арк. 6 зв.; М-ХЛМ, № 11; П-ХЛМ, № 9; М-1975.

Дивина — дворічна висока трав'яниста рослина з ясножовтими квітками.

Петрів батіг — щикорій.

Павута — витка багаторічна рослина з білими квітами.

Угляр. Дж.: Гарт. — 1928. — № 11 — С. 79 (під заголовком «Вугляр»); М-ЧМК, с. 13; М-НБУВ, арк. 7; М-ХЛМ, № 12; П-1940 (під заголовком «Угляр»).

Варіант (першодрук, М-ЧМК та М-НБУВ):

¹ Попродав чорне вугля, чорний сам

«У саду мого дитинства...». Дж.: М-ЧМК, с. 14; М-НБУВ, арк. 7 зв.; М-ХЛМ, № 13; П-ХЛМ, № 10; М-1975.

«Безпечно ми в саду при місяці співаєм...». Дж.: М-ЧМК, с. 15; М-НБУВ, арк. 8; М-ХЛМ, № 14; *Володимир Свідзинський. Поезії.* — Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2003. — С. 354.

Варіант (М-ХЛМ, першодрук):

⁷ А я, розшарпаний, лежатиму під муром

«Бистрий день упав за гай далекий...». Дж.: М-ЧМК, с. 16; М-НБУВ, арк. 8 зв.; М-ХЛМ, № 15; П-ХЛМ, № 17; М-1975.

«— Смутно і нудно...». Дж.: М-ЧМК, с. 17; П-ХЛМ, № 12; М-ХЛМ, № 16; М-1975.

«Ще осінь, племениста квітка...». Дж.: М-ЧМК, с. 18; М-НБУВ, арк. 9; М-ХЛМ, № 19; П-ХЛМ, № 19; М-1975.

Заклинання. Дж.: М-ЧМК, с. 19; М-НБУВ, арк. 9 зв.; П-ХЛМ, № 13; М-1975. Заголовок наявний у П-ХЛМ, М-1975.

Варіанти:

¹ Притулила чоло до вікна

(М-ЧМК, Зміст; М-НБУВ, Зміст, текст; правка — у М-ЧМК).

² Подивилась мутними очима

(М-ЧМК та М-НБУВ).

«В самоті лежу я...». Дж.: М-ЧМК, с. 20-21; М-НБУВ, арк.10—10 зв.; П-ХЛМ, № 16; М-ХЛМ, № 19-а; М-1975. Подається за М-ХЛМ, де зроблено правку у рядку 26. Було: Круг очей обвідка

«В текучім блиску стигне жито...». Дж.: М-ЧМК, с. 22-23; М-НБУВ, арк. 11-11 зв.; М-ХЛМ, № 20; П-ХЛМ, № 15; ВР ІЛ. — Ф. 162 (Олександр Білецький). — Од. зб. 4631 (автограф, що походить з архіву Мирона Степняка); Прапор. — 1968. — № 1. — С. 57.

Варіант М-НБУВ:

¹⁵ А ще згадай, як на поляні

Суголовки — тимчасові дороги, стежки в полі, межі між полями у вигляді не-засіяних смуг.

«Я пам'ятаю по дощі...». Дж.: М-ЧМК, с. 24; М-НБУВ, арк. 12; МП-1940; ЛЖ. — 1940 — № 4. — С. 45; П-1940.

У М-ЧМК, М-НБУВ та в першодруку на початку третьої строфи були рядки:

І хтось ходив зо мною там,

А тільки хто? Не знаю сам.

Правка у МП-1940.

Хуртовина. Дж.: М-ЧМК, с. 25; М-НБУВ, арк. 12 зв.; М-ХЛМ, № 22; П-ХЛМ, № 21; М-1975 (без назви). Подається за П-ХЛМ, де рукою Свідзинсько-го дописано назву.

«Розхляю колосся, іду...». Дж.: М-ЧМК, № 23, с. 26; М-НБУВ, арк. 13; М-ХЛМ, № 23; П-ХЛМ, № 24; Час. — 1947. — 7 верес. — Ч. 36 (101). — С. 5; М-1975.

Арнаутка — сорт ярої пшениці.

**Затого* — ось-ось, скоро вже, невдовзі.

Сонце. Дж.: М-ЧМК, с. 27 (без назви); М-НБУВ, арк. 13 зв. (без назви); М-ХЛМ, № 24; П-1940. Назва, імовірно, знадобилася у П-1940 у зв'язку з тим, що саме цей вірш відкривав збірку: напевно, за задумом редактора, він мав надавати книжці більш оптимістичного звучання. Натомість без назви він підлягає одній із важливих особливостей поезії Свідзінського: «неназваности» багатьох явищ та істот у непізаному чи, може, й непізанованому світі.

«**Уже понурі оболони...**». Дж.: М-ЧМК, с. 28; М-НБУВ, арк. 14; М-ХЛМ, № 22; Прапор. — 1968. — № 1 — С. 58; М-1975 (репродукція на с. 178 чистового автографа, записаного на непагінованому вкладеному аркуші «рукопису Веретенченка»). У М-1975 відтворено очевидно пізніший варіант поезії; у всіх інших джерелах:

⁸⁻⁹ Внизу тумани волохаті
Заколотились над водою.

Березень. Дж.: М-ЧМК, с. 29; М-НБУВ, арк. 14 зв.; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 57 (без назви); М-1975.

Варіанти М-ЧМК:

⁴ У легкій даліні
¹¹ Ізadzвеніли ржаві стиски

Таловина — проталина; місце, де розтав сніг і видно землю.

«**Наклав на лук очеретину...**». Дж.: М-ЧМК, с. 30; М-НБУВ, арк. 15; М-ХЛМ, № 25; П-1940.

Товар — худоба.

«**Утомлений, склонившись на горби...**». Дж.: М-ЧМК, с. 31; М-НБУВ, арк. 15 зв.; М-ХЛМ, № 26; П-1940.

У Змісті П-1940 вірш фігурує під заголовком «Утомлений день», відсутнім у тексті.

«**Зевс, покохавши Європу...**». Дж.: М-ЧМК, с. 32, М-ХЛМ, № 27; М-1975.

У М-1975 вірш подано у Примітках (с. 196), оскільки упорядник вважав, що ця епіграма («репліка») «випадає цілком з поетичного тону усєї збірки «Мєдобір»». Проте наявність її в зазначених рукописах і включення до авторської пагінації в «рукописі Веретенченка» дають підстави залишити її в основному корпусі.

**Німіна* — тварина.

«**Уже десь вийшла на возлісся...**». Дж.: М-ЧМК, с. 33; М-НБУВ, арк. 16; П-ХЛМ, № 20; М-1975.

Варіант П-ХЛМ:

²⁰ І як камінь упала ніч

Вщолочати — відстоюватися.

«**Сад не сад — одне деревце...**». Дж.: М-ЧМК, с. 34; М-НБУВ, арк. 16 зв.;

М-ХЛМ, № 29; П-ХЛМ, № 25; Час. — 1948. — 2 жовт. — Ч. 40 (157). — С. 5; М-1975.

**Злемедати* — «сглодять», з'їсти, зжувати.

«**Де не глянь, борозенки твої...**». Дж.: М-ЧМК, с. 35; М-НБУВ, арк.17; М-ХЛМ, № 30; П-ХЛМ, № 28; Час. — 1947, 24 серп. — Ч. 34 (99). — С.5; М-1975. Подається за М-НБУВ.

Варіант М-1975:

¹³ Бідний чортик! Такий ти сумний.

У П-ХЛМ виправлено, як у нашому виданні; у М-ЧМК та М-НБУВ теж так, тому варіант М-1975 не видається остаточним.

Пісковий чорт — личинка хижої комахи «мурашиний (комашиний) лев».

«**Страшно, кажу я, на думку...**». Дж.: М-ЧМК, с. 36; М-НБУВ, арк. 17 зв.; М-ЧМК, с. 36; М-ХЛМ, № 31; П-ХЛМ, № 22; М-1975.

«**Як тихо тут: земля і сонце!**» Дж.: М-ЧМК, с. 36 (без номера, лише перша строфа і перший рядок другої); М-НБУВ, арк. 70 (між поезіями 1934 року «Такі ночі, так сяють дні» та «Ти, уст моїх слово вірне...»); П-1940.

Варіант М-НБУВ:

¹⁴⁻¹⁵ Що ними стомлені любов'ю
Ішли до нас, своїх найменших.

Скакавка — жаба.

Джерелянка — «кунька», вид жаби.

«**На снозах літа високих...**». Дж.: М-ЧМК, с. 37; М-НБУВ, арк.18; П-1940.

Снози — рейочки у вулику для підтримування шільників.

«**Синій, з смужками золотими...**». Дж.: М-ЧМК, с. 38–39; М-НБУВ, арк. 18 зв.—19; П-ХЛМ, № 23; М-1975.

Варіанти М-НБУВ:

¹⁻² Синій, з золотими смужками,
Довга паличка замість сіда;
⁸ Нахиливши затяте чоло
¹⁹ Чи він бачив укрите — коник?
⁴⁴⁻⁴⁶ Туркотіли останні краплі.
Із-за хати туман береться.
Небо ранку, живого світанку...

Рання редакція поезії — у розділі «Інші редакції».

**Де-луча* — куди трапилось, абикуди.

Кропив'янка — невеличка співоча пташка ряду горобцеподібних; кропивник, вовле очко.

«**Як тіні ночі...**». Дж.: М-ЧМК, с. 41; М-НБУВ, арк. 19 зв.; М-ХЛМ, № 33; М-1975.

Варіанти М-НБУВ:

¹⁶ І молотарки жучий гуд
²¹ А годі! Спати. Люлю.

Попліть — пліт, плетена огорожа.

«*Оточили небо...*». Дж.: М-ЧМК, с. 42–43; М-НБУВ, арк. 20; М-ХЛМ, № 34; М-1975.

«*На осіннім озері...*». Дж.: М-ЧМК, с. 44 та М-НБУВ, арк. 20 зв.; М-ХЛМ, № 35; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 58; М-1975.

«*Дні мигтіли...*». Дж.: М-ЧМК, с. 45; М-НБУВ, арк. 21 (з авторським да-туванням, відсутнім у М-1975); М-ХЛМ, № 36; М-1975.

Варіант М-НБУВ:

⁸ Місяць-гребінь на лісі зубчасті

Татарське зілля — трав'яниста болотна рослинність із довгим мечовидним лис-тям; має лікувальні властивості.

«*Коли жовтий вечір марнів...*». Дж.: М-ЧМК, с. 46–47; М-НБУВ, арк. 21 зв.—22; М-ХЛМ, № 37; Література плюс. — 2001. — № 5. — С. 11.

У М-ЧМК останню строфу взято в дужки і перекреслено скісною рисою, у М-ХЛМ ця ж строфу дописано до машинопису олівцем.

Ширина — сама середина, осердя.

До школи. Дж.: М-ЧМК, с. 48 та М-НБУВ, арк. 22 зв.; М-ХЛМ, № 38; П-ХЛМ, № 33; М-1975.

«*Ти велетнем по високості...*» Дж.: М-ЧМК, с.49; М-НБУВ, арк. 23; М-ХЛМ, № 39; М-1975.

**Прицвітень* — «околоцветник (сонце)»; прицвіток; листок, із пазухи якого ви-ходить квітка.

«*Ледве позначені сонця сліди...*». Дж.: М-ЧМК, с. 50–51 (первісний варіант зі значними правками); М-НБУВ, арк. 23 зв. (остаточний текст); М-ХЛМ, № 40; П-ХЛМ, № 31; М-1975. Подається за М-НБУВ.

У М-1975 в рядку 10 слово «чарівника» — з малої літери, у М-ХЛМ велику літеру виправлено на малу, у П-ХЛМ — знову з великої.

**Крайка* — домотканий пояс із грубої (переважно вовняної) кольорової пряжі; обвідка, кайма.

«*Ключами кличуть журавлі...*»

Дж.: М-ЧМК, с. 52; М-НБУВ, арк. 24; М-ХЛМ, № 41; П-1940.

«*Наривається хмара...*». Дж.: М-ЧМК (непагінована сторінка наприкінці зо-шита, в авторську нумерацію поезій також не включена; заголовок нерозбірливий, імовірно прочитання: «Кріпачка»). Очевидно, це поновлений текст вірша, що за Змістом цього зошита був на стор. 53–54 (аркуш вилучено) і називався за першим рядком «*Наривається хмара...*». Публікується вперше.

«*Рано прокинусь...*». Дж.: М-ЧМК, с. 55; М-НБУВ, арк. 24 зв.; М-ХЛМ, № 42; П-1940.

Варіант М-НБУВ:

¹ Рано прокинусь — на світлий південь...

«*Вино зорі і лід вікна...*». Дж.: М-ЧМК, с. 56; М-НБУВ, арк. 25; М-ХЛМ, № 43; П-1940.

Були квітами. Дж.: М-ЧМК, с. 57 (назву закреслено олівцем); М-НБУВ, арк. 25 зв. (назва і в тексті, і в Змісті); П-ХЛМ, № 35 (без назви); М-1975 (без назви). Подається за М-НБУВ.

Варіант М-ЧМК (Зміст):

¹ Я став коло пагорка

Зозуля. Дж.: М-ЧМК, с. 59; М-НБУВ, арк. 26 зв.; М-ХЛМ, № 46; М-1975.

У Примітках до М-1975 зазначено, що «на авт.[оризованому] машинописі (стор. 25) з лівого боку, біля другої і четвертої строфи написи олівцем «Відповідь зозулі». З правого боку російський переклад деяких слів, пояснення словоформ: «марчіти — дряхлеть; мрі' — мріє; марянка — смолка»».

«Узимі маленького дому...». Дж.: М-ЧМК, с. 61; М-НБУВ, арк. 27; М-ХЛМ, № 47; П-1940.

«Одступається небо...». Дж.: М-ЧМК, с. 62; М-НБУВ, арк. 27 зв.; М-ХЛМ, № 48; П-ХЛМ, № 36; Час. — 1948, 22 люг. — Ч. 8 (125). — С. 5 (із пропущеним рядком 19); М-1975.

Варіант М-НБУВ:

²⁰ Затьмили прахом і туманом

«Прийшов до саду, де був хлопчиком...». Дж.: М-ЧМК, с. 63–64; М-НБУВ, арк. 28–28 зв.; М-ХЛМ, № 49; П-ХЛМ, № 37; М-1975.

Варіант М-НБУВ:

²⁹ Як той шержень навислу стріху

У П-ХЛМ «шержень» виправлено на «іній».

«Вибігає на море човен...». Дж.: М-ЧМК, с. 65–66; М-НБУВ, арк. 29; М-ХЛМ, № 50; ЛЖ. — 1936. — № 1. — С. 52 (під назвою «Китаєць»); П-1940.

Варіант першодруку:

¹⁵ Сам я молод, тоненькі вуса

«Така мальована хата...». Дж.: М-ЧМК, с. 67; М-НБУВ, арк. 29 зв.; М-ХЛМ, № 51; ЛЖ. — 1940. — № 6. — С. 57; П-1940.

У М-ЧМК під віршем дописка доньки поета: «Цей вірш написаний моїм дорогим «таньком» на малюнок, котрий я йому прислала в своєму листі. 26. VII [19]46 р. М. С.».

«Тільки в вечірньому мороці...». Дж.: М-ЧМК, с. 68–69; М-НБУВ, арк. 30–30 зв.; М-ХЛМ, № 52; П-ХЛМ, № 38; Час. — 1948. — 16 трав. — Ч. 20 (137). — С. 5; М-1975.

Зрада

Цикл подається за реконструкцією Богдана Кравцева на підставі «рукопису Веретенченка» (див. вище).

І «Іду-поїду на бистрім коні...». Дж.: М-НБУВ, арк. 66 зв.—67; М-ХЛМ, № 117—а, б; П-1940 (під назвою «Зрада І»); М-1975.

Варіанти М-НБУВ:

⁵ Одинадцять друзів палких

¹⁰ Де ящірка пониває

¹² Нумо, хлопці-молодці

¹⁶ Стали хлопці

II «На західних полях у намерку...». Дж.: М-НБУВ, арк. 35; П-ХЛМ, № 40; М-1975 (під назвою «Зрада II»).

Варіант М-НБУВ та П-ХЛМ:

¹ На західнім полі у намерку

Іржавець — болото, вкрите бурою півкою (від геологічних порід із вмістом заліза).

III «Де улицю укрили...». Дж.: М-ЧМК, с. 74; М-НБУВ, арк. 33; М-ХЛМ, № 56; П-ХЛМ, № 43; М-1975.

За Примітками до М-1975 рядок 14 у машинописі первісно був: Там інший будить віти (так у М-ЧМК та М-НБУВ).

IV «Я іду здовж ручаю...». Дж.: М-ЧМК, с. 72; М-НБУВ, арк. 32; М-ХЛМ, № 54; П-ХЛМ, № 39; М-1975.

Мерва — сміття зі старої соломи; непотріб.

V «Ти ляж та й засни собі, тату...». Дж.: М-ЧМК, с. 76; М-НБУВ, арк. 33 зв.; М-ХЛМ, № 57; П-1940 (вірш II циклу «Зрада»); М-1975.

Варіанти М-ЧМК та М-НБУВ:

¹³ І скажу, затуливши твою криївку

¹⁵ Десь він інде тепер на спочивку

Чатина — глиця, голки хвойного дерева.

Волотка (волоття) — волоть, складне суцвіття, метілка, китиці (трав, злаків).

Трудний — втомлений, змучений, обтяжений.

VI «Чи ти чуєш, нечуй-вітре...». Дж.: М-ЧМК, с. 78; М-НБУВ, арк. 34; М-ХЛМ, № 59; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 58 (як окремий вірш); М-1975.

Сухозлітка — золота фольга, «сусальне золото», найтонші листки золота, якими покривають оздоблювану поверхню.

Гловарі — верхні бруси на одвірках.

VII «— Десь ти з чарами став до бою...». Дж.: М-ЧМК, с. 70–71; М-НБУВ, арк. 31–31 зв.; М-ХЛМ, № 53; М-1975.

Ранній варіант (М-ЧМК та М-НБУВ):

^{20–22} І склонили мене вітри

До моєї голубки-сестри.

А в голубки-сестри...

Мореля — дикий, нещеплений абрикос.

Нехворощ — те саме, що чорнобиль (*Artemisia vulgaris*), різновид полину.

Горицвіт — адоніс, весняна рослина з великими жовтими квітками.

VIII «Уже вечір, вечірній вітер...». Дж.: М-ЧМК, с. 86–87; М-НБУВ, арк. 36 зв.–37; М-ХЛМ, № 63; П-1940 (як «Зрада III»); М-1975.

Варіанти М-НБУВ:

⁷ На свято, на юпий шум...

²⁵ І коли зринеться зірниця...

Паполома — попона.

ІХ «Під вікном моїм жовтий буркун...». Дж.: М-ЧМК, с. 101–102; М-НБУВ, арк. 43 зв.—44; М-ХЛМ, № 74; П-ХЛМ, № 49; М-1975.

Буркун (буркун-зілля) за народно-мітологічними уявленнями — символ вірності, має здатність з'єднувати розлучене подружжя.

«Уже так тихо в дворі...». Дж.: М-ЧМК, с.77; М-ХЛМ, № 58; Березиль. — 1996. — № 7/8. — С. 10 (з неточностями). Подається за М-ЧМК.

«На виході із саду...». Дж.: М-ЧМК, с. 73; М-НБУВ, арк. 32 зв.; М-ХЛМ, № 55; П-ХЛМ, № 41; М-1975.

«Луска морозу срібнить вікно...». Дж.: М-ЧМК, с. 80; М-НБУВ, арк. 34 зв.; М-ХЛМ, № 60; П-ХЛМ, № 45; М-1975.

«Із-за жовтого клена...». Дж.: М-ЧМК, с. 85; М-НБУВ, арк. 36; М-ХЛМ, № 62; П-ХЛМ, № 54; М-1975.

Мирон Олександрович Степняк (справжнє прізвище Ланшин, 1903–1949), якому присвячено твір, — літературний критик, мешкав у Харкові, перед війною переїхав до Одеси. У харківський період підтримував дружні стосунки зі Свідзінським. Саме з бібліотеки Степняка походить один з двох відомих на сьогодні примірників збірки Свідзінського «Ліричні поезії» (1922). Лист Свідзінського до Ю. Яновського (див. т. 2 нашого видання) свідчить, що Степняк допомагав поетові укладати П-1940. Степняку належить рецензія на «Оповідання» Болеслава Пруса (Х.; Одеса: ДВУ, 1930) у перекладі Свідзінського (Червоний шлях. — 1931. — № 4. — С. 159–162); у статті «Сучасні українські поети — перекладачі Пушкіна» (ЛЖ. — 1938. — № 1. — С. 130–151) він дав високу оцінку перекладові «Русалки» Пушкіна, що його здійснив Свідзінський.

У М-1975 зазначено у машинописі «внизу побіч дати написання вірша — 1932, додано олівцем і в обвідці первісну дату: 18/VI 1929».

Клен — в українській мітології дерево обрядів календарного циклу та народної медицини; за народними уявленнями приносить щастя.

«Сизий голубе вечора...». Дж.: М-ЧМК, с. 88; М-НБУВ, арк. 37 зв.; М-ХЛМ, № 64; П-1940. Подається за М-НБУВ.

Варіант П-1940:

⁹ Тихі води нестурбовані?

«Нерозвійно нагусла над мокрим вікном...». Дж.: М-ЧМК, с. 89; М-НБУВ, арк. 38; М-ХЛМ, № 65; П-ХЛМ, № 50; Час. — 1947. —14 груд. — Ч. 50 (115). — С. 5; М-1975.

«Я сидів край дороги...». Дж.: М-ЧМК, с. 92; М-НБУВ, арк. 39 зв.; М-1975.

Варіант М-ЧМК та М-НБУВ:

¹² Як бренькнули ж косарі!

«Береза пройшла крізь зорю...». Дж.: М-ЧМК, с. 93; М-НБУВ, арк. 40; М-ХЛМ, № 67; П-ХЛМ, № 53; М-1975.

Варіант М-НБУВ:

⁶ —Я мертва? — Мертва, повітко

«Іде хлопчик по місті...». Дж.: М-ЧМК, с. 94; М-ХЛМ, № 67; П-ХЛМ, № 56; ЛЖ. — 1936. — № 3. — С. 83; М-1975.

1985 року майже одночасно вірш опубліковано у двох добірках, що ними було відзначено 100-ліття поета («Дніпро», № 9 та «Прапор» № 10; публікації, відповідно, Василя Яременка та Андрія Чернишова). Оскільки на зарубіжне видання поета не можна було послатися, публікатори вважали за можливе твердити, що вірші, представлені у добірках, «досі не друкувалися». Як першодруки подано тут і поезії, що мали прижиттєві публікації.

«Як любив я з дитячих літ...». Дж.: М-ЧМК, с. 95; М-НБУВ, арк. 40 зв.; М-ХЛМ, № 69.

Варіанти М-ЧМК:

¹ Як люблю я з дитячих літ

⁴ І зазорені тканки твої

Памеги — хмари.

«Вже ані словом, ні співом...». Дж.: М-ЧМК, с. 96; М-НБУВ, арк.41; М-ХЛМ, № 70; П-ХЛМ, № 1 (цією поезією починається рукопис); Наші дні. — Л., 1943. — Ч. 11. — С. 10; М-1975.

«Запах меду і дим гіркий...». Дж.: М-ЧМК, с.97; М-ХЛМ, № 71; П-ХЛМ, № 57; М-1975.

Варіант М-ЧМК та М-ХЛМ:

⁴ П'яніно лле печаль свою,

«Ні, сонце, більше не приходь...». Дж.: М-ЧМК, с. 98; М-НБУВ, арк. 41 зв.; М-ХЛМ, № 72; П-ХЛМ, № 48; М-1975.

У М-ЧМК рядок 12 має правку: Що приносить у глечичку суніці; у М-НБУВ відновлено первісний варіант.

«Натрусилось по дворах соломи...». Дж.: М-ЧМК, с. 103; М-НБУВ, арк. 44; М-ХЛМ, № 75; П-ХЛМ, № 4; М-1975.

«Туча з райдугою і громом...». Дж.: М-ЧМК, с. 105; М-НБУВ, арк. 44 зв.; М-ХЛМ, № 76; П-1940.

Колот — збентеження, тривога, метушня.

Туркавка — горлиця, дика голубка.

«Туман, туман і холод...». Дж.: М-ЧМК, с. 106–107; М-НБУВ, арк. 45; М-ХЛМ, № 77; М-1975.

**Голубінка, козарі* — назви грибів.

«Спи. Засни...». Дж.: М-ЧМК, с. 108; М-НБУВ, арк. 45 зв.; М-ХЛМ, № 78; ЛЖ. — 1940. — № 10. — С. 13; П-1940.

«Кошаво гримлять трамваї...». Дж.: М-ЧМК, с. 109; М-НБУВ, арк. 46; М-ХЛМ, № 79; П-ХЛМ, № 52-а; М-1975.

«Над медовим ручаєм...». Дж.: М-ЧМК, с. 110; М-НБУВ, арк. 46 зв.; М-ХЛМ, № 80; П-ХЛМ, № 46; ЛЖ. — 1940. — № 6. — С. 57; М-1975.

«Холодна тиша. Місяцю надламаний...». Дж.: М-ЧМК, с. 111; М-НБУВ, арк. 47; М-ХЛМ, № 81; П-ХЛМ, № 47; Арка. — 1947. — № 4. — С. 12; М-1975.

Огонь. Дж.: М-ЧМК, с. 112; М-НБУВ, арк. 47 зв.; М-ХЛМ, № 82; П-1940.

«Маятник патомився...». Дж.: М-ЧМК, с. 113; М-НБУВ, арк. 48; М-ХЛМ, № 83; Час. — 1947. — 21 груд. — Ч. 51 (116). — С. 5; Прапор. — 1968. — № 1. — С.59; М-1975.

«По уловинах покосів...». Дж.: М-ХЛМ, № 84. Публікується вперше. Рядок 15, очевидно, містить друкарську помилку, яка не надається до переконливої кон'єктури.

«Ті хмаринки, що гаснуть там...». Дж.: М-ЧМК, с. 114; М-НБУВ, арк. 48 зв.; М-ХЛМ, № 85; П-ХЛМ, № 65; М-1975.

«Як ми вийшли...». Дж.: М-ЧМК, с. 115; М-НБУВ, арк. 49; М-ХЛМ, № 86; П-ХЛМ, № 59; М-1975.

У М-ЧМК під датою рукою Мирослави Свідзінської приписано: «м. Вінниця».

Наголоватка — народна назва двох рослин: осоту польового з його пурпурово-рожевими квітами та декоративної багаторічної юринеї несправжньоволошковидної з дрібними трубчастими пурпуровими або рожевими квітами.

«Взимі, на світанні...». Дж.: М-ЧМК, с. 116; М-НБУВ, арк. 50; М-ХЛМ, № 87; П-ХЛМ, № 62; М-1975.

«Ти хотіла подивитися на зорю...». Дж.: М-ЧМК, с. 117; М-НБУВ, арк. 51; М-ХЛМ, № 88; П-ХЛМ, № 6; М-1975.

Варіант М-НБУВ:

¹⁵⁻¹⁶ Ведмеді, ведмеді, не повертайтеся на тополі,
Не повертайтеся!

Лотитися — юрмитися, купчитися.

«Ти наче протавка тепер...». Дж.: М-ЧМК, с. 118; М-НБУВ, арк. 49 зв.; М-ХЛМ, № 89; П-ХЛМ, № 66; М-1975.

Протавка — проталина; місце, де розтав сніг і видно землю.

Мак-зіркач — дикий мак, мак-самосійка.

«Різьбою пагілок нових...». Дж.: М-ЧМК, с. 119; М-НБУВ, арк. 50 зв.; М-ХЛМ, № 90; П-1940.

В архівних джерелах варіанти:

¹ Різьбою пагілок тонких

⁸ Духмяний світ нам, молодим

Перга — квітковий пилок, зібраний бжоломи.

Балади

Перші три твори циклу вперше опубліковано у П-1940 з такою самою нумерацією і під спільною назвою «Балади», одначе у Змісті збірки нумерацію і загальну назву не відбито: вірші подано як окремі.

І «Встапу рано, зійду...». Дж.: М-ЧМК, с. 8; М-НБУВ, арк. 4 зв.-5; М-ХЛМ, № 6; П-1940.

II «Коли над вільхами засвітяться...». Дж.: М-ЧМК, с. 121; М-НБУВ, арк. 52; М-ХЛМ, № 92; П-1940.

Дрімлюга — нічний комахоїдний птах.

III «Темними ріками...». Дж.: М-ЧМК, с. 99; М-НБУВ, арк. 42 зв.-43; М-ХЛМ, № 73—а, б; П-1940; М-1975.

Кордубатий — із покрученим, вузлуватим стовбуром чи гілками.

IV «Падає місто в імлисте море...». Дж.: М-ЧМК, с. 120; М-НБУВ, арк. 51 зв.; ЛЖ. — 1940. — № 10. — С. 13 (під заголовком «Туман»); Нова Україна. — Харків, 1943. — 11 лип. (під заголовком «Балада»); М-1975.

«Не мріє іволга співати...».

Дж.: М-ЧМК, с.123; М-ХЛМ, № 93; П-ХЛМ, № 60; М-1975.

«Подем ідуть...». Дж.: М-ЧМК, с. 124; М-НБУВ, арк. 53; М-ХЛМ, № 100; ЛЖ. — 1940. — № 4. — С.45; П-1940.

«Моя радість самотня й загублена...». Дж.: М-ЧМК, с. 125; М-НБУВ, арк. 53 зв.; М-ХЛМ, № 101; М-1975.

Mortalia

Цикли «Mortalia» та «Пам'яті З. С—ської» спричинено особистою драмою поета: розлученням із дружиною та її смертю у Вінниці, куди вона переїхала, від черевного тифу. Зінаїда Йосипівна Свідзінська (р—1933), до одруження Сулковська, походила, як і поет, із родини священника. Матері молодят були сестрами, з цієї причини батьки обох були проти їхнього шлюбу; з цієї ж причини шлюб був громадянський, без вінчання. 1921 року в них народилася донька Мирослава. Зінаїда Йосипівна мала педагогічну освіту, була вчителькою. Після переїзду до Харкова подружнє життя Свідзінських розладналося. Щодо причин розриву існують різні припущення: життєвська непрактичність поета, невлаштованість родини і відсутність перспектив, зустріч з Оленою Кондратьєвою. Смерть Зінаїди Йосипівни у серпні 1933 р. була величезним потрясінням для поета, про це свідчать не лише обидва цикли, а й чимало віршів поза ними.

I «Ми збирали яр-цвіт берегами...». Дж.: М-ЧМК, с. 127; М-НБУВ, арк. 54; М-ХЛМ, № 96; П-ХЛМ, № 70; М-1975 (як окремих твір, поза циклами).

II «Нема тебе на землі!...». Дж.: М-ЧМК, с. 128; М-НБУВ, арк. 54 зв.—55; М-ХЛМ, № 97—а, б; П-ХЛМ, № 71; Наші дні (Львів). — 1943. — Ч. 11. — С. 10; М-1975 (як поезія IV у циклі «Пам'яті З. С—ської»). Подається за М-ХЛМ.

У М-ХЛМ рядок 49 виправлено, було: І літо, і чебрик, і день. Тим же фіолетовим олівцем приписано: «Остаточна редакція».

III «Роздумно, важко ступали коні...». Дж.: М-ЧМК, с. 131—132; М-НБУВ, арк. 55 зв.; М-ХЛМ, № 98; П-ХЛМ, № 69; Час. — 1947, 14 груд. — Ч. 50 (115). — С. 5 (з назвою «Пам'яті З. С—ської»); М-1975.

У М-ЧМК під датою рукою Мирослави Свідзінської дописано: «м. Вінниця. 12.VIII [19]33 р. день смерті мамочки».

IV «Ти увійшла нечутно, як русалка...». Дж.: М-ЧМК, с. 133; М-НБУВ, арк. 56; Наша культура. — Варшава, 1982. — № 4 (283). — С. 9.

V «Відколи сховав я мертву голубку...». Дж.: Ч.ЧМК, с. 140–141 (чорновий варіант, перекреслений вертикальними лініями), [146-147] (вірш записано наново); М-НБУВ, арк. 56 зв.–57; М-ХЛМ, № 103–а, б; П-1940 (як окремий твір).

Упруг — міра площі: ділянка, яку можна зорати упряжкою волів.

Пам'яті З. С—ської

I «Увечері прийду до хати...». Дж.: М-ЧМК, с. 58; М-НБУВ, арк. 26; М-ХЛМ, № 45; П-ХЛМ, № 34; М-1975.

Варіант М-ЧМК:

¹ Увечері верну до хати

Підзамче — околиця Кам'янця-Подільського.

Обліг — поле, не оране, не оброблюване протягом кількох років.

II «Коли ти була зо мною, ладо моє...». Дж.: М-ЧМК, с. 90; М-НБУВ, арк. 38 зв.–39; М-ХЛМ, № 66; П-1940 (як окрема поезія); М-1975 (як поезія III цього циклу).

У М-ЧМК та М-НБУВ між третьою і четвертою строфами була ще одна:

Я п'ю полинь, ладо моє,
Ввечері і вранці
Я п'ю полинь.
Та багато полині в степах,
Не спити її, не вигубити.

Розрив-трава — декоративна одно- і багаторічна рослина родини бальзамінових.

III «І довго шукав я живущої води...». Дж.: М-НБУВ, № 102, арк. 61–61 зв.; М-ХЛМ, № 107-а, б; Арка. — 1947. — № 4. — С. 12 (як окремий твір); М-1975 (як поезія V цього циклу).

Сон-трава — лікарська рослина родини жовтцевих з великими бузковими квітками.

IV «Тінь на пісок набережний упала...». Дж.: М-НБУВ, арк. 81 зв.; М-ХЛМ, № 133; П-ХЛМ, № 94; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 60; М-1975.

Варіанти М-НБУВ:

⁵⁻⁸ Руку тонку — і вечір осінній
І трави намогильної шовк...
...Все непотрібне в цім крузі тліннім,
Дорогоцінна повіки любов!
¹⁷ Гори падають, переймаються ріки...

Остання строфа містить виразний інтонаційно-смісловий перегук із віршем Максиміліана Волошина «Вийди на кровлю, склонись на чотири...»:

Гаснут во времени, тонут в пространстве
Мысли, события, дела, корабли.
Я ж уношу в свое странствие странствий
Лучшее из наваждений земли...

Безпосередньо про Волошина Свідзінський згадує у вірші «Уже вистигає каміння...», написаному в Коктебелі 1935 р.

У «Уже туркавки в лісі смутніше гудуть...». Дж.: М-НБУВ, арк. 72 зв.; М-ХЛМ, № 122; П-ХЛМ, № 73; М-1975.

Редакція М-НБУВ – у «Інших редакціях».

«Аби заснув, приходиш крадькома...». Дж.: М-ЧМК, с. 134; М-НБУВ, арк. 57 зв.; М-ХЛМ, № 99; П-1940.

«Місяць морхлий, увесьш...». Дж.: П-ХЛМ, с. 52. Публікується вперше.

У Змісті М-ЧМК поезія має назву «Місяць старий увесьш...», проте відповідний аркуш (с. 135) із зошита вилучено.

«Хліб, запашне молоко...». Дж.: М-ЧМК, с. 137; М-НБУВ, арк. 58; М-ХЛМ, № 100; ЛЖ. – 1940. – № 2. – С. 109; П-1940.

Відновлено рядок 7, наявний у всіх рукописних джерелах та в першодруковій, але знятий у П-1940.

Мати. Дж.: М-ЧМК, с. 139; М-ХЛМ, № 102; П-1940.

«Як хочеться покинути себе...». Дж.: М-ЧМК, с. 138; М-НБУВ, арк. 58 зв.; М-ХЛМ, № 101; М-1975.

Варіант М-ХЛМ:

¹⁹ До пальчиків проворних приліпає

Уплітки – стрічки, що їх уплітають у коси.

«Прийшло до моря три дівчини...». Дж.: М-ЧМК, с. 142; М-НБУВ, арк. 59–59 зв.; М-ХЛМ, № 104–а, б; П-ХЛМ, № 63; М-1975.

«Лице люстра мертвіє в тіні...». Дж.: М-ЧМК, с. 144; М-НБУВ, арк. 60; М-ХЛМ, № 105; П-ХЛМ, № 58; М-1975.

«Вийду, гляну на гай...». Дж.: М-ЧМК, с. 146; М-НБУВ, арк. 60 зв.; М-ХЛМ, № 106; П-ХЛМ, № 68; М-1975. На цьому, фактично, закінчується М-ЧМК: після цього вірша на останніх сторінках зошита – лише відновлені «Відколи сховав я...» та «Наривається хмара...».

«Ми уже зближались додому...». Дж.: М-НБУВ, арк. 62; М-ХЛМ, № 108; П-1940; М-1975.

У «рукописі Верегенченка» автор поновив у рядку 8 «нагробних руток» замість «посохлих» у першій публікації; поновив також, але потім знову викреслив четверту строфу:

Ледве-ледве коливались вишні.
Смерті темний самоцвіт, із гробу
Польовий цвіркун на світло вийшов.
Хтось любовно гріб той окукобив.

Викреслено цю строфу і в машинописі М-ХЛМ. У М-НБУВ вона є, останній рядок її взято в дужки.

«А смутно ж тут ходити...». Дж.: М-НБУВ, арк. 64; М-ХЛМ, № 109 (з надписаною назвою «Смерть»); П-1940.

Тручати, трутити – штовхати, зіштовхнути.

Душа поета. Дж.: М-ХЛМ, № 110 (з надписаною від руки назвою «Поет»); П-ХЛМ, № 74 (без назви); М-1975. До складу «Медобору» входить тільки за М-ХЛМ.

«В колі світла електричного...». Дж.: М-НБУВ, арк. 63—63 зв.; М-ХЛМ, № 124; ЛЖ. — 1940. — № 8/9. — С.8; П-1940.

У М-ХЛМ надписано олівцем присвяту Л. Ч.; очевидно — Лесі Чілінгаровій. У М-НБУВ після третьої строфи наявна ще одна, відсутня у публікаціях:

Я туди заходив хлопчиком,
В місто вереснем покликаний,
Купував, було, рахат-лукум
В нижних сахарних сорочечках.

З цією строфою, згодом знятою автором, пов'язано образність наступної строфи за М-НБУВ, де рядки 15—16 мають таку редакцію:

Що й земля лежить убілена,
Наче в сахарній сорочечці?

«На берегах ночі дико, пусто...». Дж.: М-НБУВ, арк. 64 зв.; М-ХЛМ, № 112; П-ХЛМ, № 82; П-1940; М-1975.

Ополистий — широкий, розлогий.

«Обновляється древо мислі моєї...». Дж.: М-НБУВ, арк. 65; М-ХЛМ, № 114; М-1975.

Відзмок (окоренок) — нижня, прилегла до землі частина деревного стовбура.

«Ти в сонних покоях міщанки...». Дж.: М-НБУВ, арк. 65 зв.; М-ХЛМ, № 115; П-1940.

Варіанти М-НБУВ:

¹ Ти в сонних покоях міщаночки

²¹ А в міщаночки бронзовий янгол

Спогад. Дж.: М-НБУВ, арк. 66; М-ХЛМ, № 116; П-ХЛМ, № 80 (без заголовку); М-1975; Наша культура. — Варшава, 1982. — № 4 (283). — С. 9. Подається за остаточною редакцією в М-ХЛМ, де її записано поверх первісної.

У М-1975 — раніша редакція; вона ж — у М-НБУВ та П-ХЛМ, без назви (див. «Інші редакції»).

«Я буду шукати тиші...». Дж.: М-НБУВ, арк. 67 зв.; М-ХЛМ, №118; П-1940.

Варіанти М-НБУВ:

¹⁵ Що сплітає золоті кутасики в траві:

¹⁹⁻²⁰ Мої кутасики од сонця».

То як почувеш такі слова,

²² Душа твоя — замок тиші.

Дунай як мітичний образ «світової річки» зустрічається і в інших поезіях Свідзінського («І час далекий, і земля далека...», «Прозорий січень небо розтворив...», «Над рікою Дінцем...»).

«Наболіли деревам за довгий день...». Дж.: М-НБУВ, арк. 68 зв.; М-ХЛМ, № 119-а, 6; П-1986 (під заголовком «Чаклун», без рядків 3, 15—20, з деякими синтаксичними відмінностями і без зазначення джерела тексту). Подається за М-НБУВ.

Навратливий — надокучливий, настирний.

«**Такі ночі, так сяють дні...**». Дж.: М-НБУВ, арк. 69–69 зв.; М-ХЛМ, № 120; М-1975.

Варіанти М-НБУВ:

^{10–11} Одрізнився од темряви ясень —
Ясен-сокіл між деревом

У рядку 30 виправлення: невблаганний на нежаданий; крім того, останню строфу закреслено вертикальними лініями, проте це, очевидно, була лише спроба чи намір переробити її.

«**Закріпилась в небі блискуча лялечка...**». Дж.: М-НБУВ, арк. 69 зв.; Література плюс. — 2001, № 5(30). — С. 11.

Блискуча лялечка — імовірно, дирижабль — характерна ознака неба великого міста у 1930-і роки. Не виключено, однак, що поет має на увазі місяць.

«**Ти, уст моїх слово вірне...**». Дж.: М-НБУВ, арк. 71; М-ХЛМ, № 113; П-ХЛМ, № 72; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 59; М-1975.

Варіант М-НБУВ:

¹⁶ Як ясен здіймається він

«**Коли дні сіріли мертво...**». Дж.: М-НБУВ, арк. 71 зв.; М-ХЛМ, № 111; П-ХЛМ, № 3; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 59; М-1975.

Варіанти першодруку:

³ Я таїв ласкаве світло

⁸ А тепер воно повсюди

Варіант М-НБУВ:

^{16–20} Не сіяє, в вікнах темно, —
Серед блиску світового
Стало солодко мовчати,
Стало солодко будити
Непробудну тьнь твою.

Омети — поли, краї одягу.

«**Над Чорним морем, на Пазур-горі...**». Дж.: М-НБУВ, арк. 72; М-ХЛМ, № 121; П-ХЛМ, № 84; М-1975.

У М-НБУВ текст другої строфи має значні відмінності:

До зорі похмуро, оболок-морок.
Остаріли кримські гори, осмутніли,
Тільки на морі великий гук.
Тоді подумали чашечки голубі:
«То пехай сонце!» І все засвітилось.

Пазур-гора — гори з такою назвою на Чорноморському узбережжі Криму немає.

«**Смутно дзвонить зима...**». Дж.: М-ЧМК, с. 83; М-НБУВ, арк. 73–73 зв.; авторизований машинопис на окремому вкладеному аркуші в М-НБУВ, за № 121 авторської нумерації поезій — тим самим, що й у рукописному варіанті; ХЛМ. — РП-18058 (лист до Олени Чілінгарової від 22 травня 1935 р., перші три строфи —

машинопис, далі до кінця автограф); Література плюс. — 2001. — Ч. 5. — С. 11. Подається за авторизованим машинописом із М-НБУВ.

Варіант М-ЧМК:

¹ Колько дзвонить зима

У джерелі з ХЛМ після рядка 10:

Моя утрачена;

³³ «Ну, вітай же свою красиворонку».

Варіант, наявний у «рукописі Веретенченка» («Колько дзвонить зима...»), записано олівцем і не пагіновано. Судячи з репродукції останніх трьох строф у М-1975 (де вірш надруковано за цим автографом), це чернетка іншого варіанту. В нашому виданні — в «Інших редакціях».

«— Невже ми не вийдем з мороку книг?» Дж.: М-НБУВ, арк. 75–75 зв.; М-1975; Література плюс. — 2001. — Ч. 5. — С. 11.

«Рукопис Веретенченка», судячи з Приміток у М-1975, містив два варіанти цього вірша, датовані 1934 р. На тій підставі, що у М-НБУВ датування (1934–1936) і сам твір засвідчують пізнішу переробку, у корпусі реконструйованого «Медобору» подаємо його за цим джерелом. Текст, надрукований у М-1975, — в «Інших редакціях».

«Загудів трамвай — і зник поволі...». Дж.: М-НБУВ, арк. 76 (остання поезія, яку пронумерував автор); П-ХЛМ, № 81; Наші дні. — Л., 1943. — Ч. 11. — С. 10; М-1975.

Трамвай досить часто згадується у «міських» поезіях Свідзінського: саме трамвай сполучав центр Харкова з Основою, де поет винаймав кімнату.

«Весь день у мене легкий морок...». Дж.: М-НБУВ, арк. 76; П-ХЛМ, № 78; М-1975.

«Ростуть дерева на козиних ніжках...». Дж.: М-НБУВ, арк. 77; М-ХЛМ, № 129; П-1940.

Варіант М-НБУВ:

¹ Ростуть дерева на козячих ніжках

Займанщина — земельна власність за правом першости: хто перший зайняв.

«Холод іде, залізо несе...». Дж.: М-НБУВ, арк. 77 зв. (без присвяти); М-ХЛМ, № 130 (з присвятою, надписаною від руки); ЛЖ. — 1940. — № 8/9. — С. 8 (з назвою «Осінь»); П-1940.

Варіанти М-НБУВ:

¹ Холод іде, заліза несе

⁶⁻⁷ Падають обгинчики тут і там —
Падучи шепчуть: «годі світити!»

¹⁸ Перестане — та й знов шумить!

Рядки 8–18 подано як окрему строфу.

Арон Йосипович Копштейн (1915–1940) — український поет. Рано осиротів, виховувався в дитбудинку. У 1936–1938 рр. видав кілька поетичних збірок. 1939 року вступив до Літературного інституту в Москві. Добровольцем пішов на радянсько-фінську війну, загинув у бою. Зі Свідзінським, очевидно, познайомився й заприятелював.

ся у редакції «Літературного журналу», де друкувався. У № 7 цього журналу за 1940 р. вміщено його «Далекосхідні поезії» з авторовим прізвищем у траурній рамці.

За мемуарним свідченням Галини Вікторової (ХЛМ. — РП-956), саме Копштейн передав їй захоплення поезією Свідзінського (пор.: Літературний засів. — 1993. — № 3 (7). — С. 89). В огляді «ЛЖ» Копштейн високо оцінив «Дві казки» Свідзінського, надруковані в № 4 за 1939 р. (див.: А. Копштейн. Нотатки на берегах журналу // Літературна критика. — 1939. — № 10. — С. 67).

«Пізно вночі вертаю додому...». Дж.: М-НБУВ, арк. 78; М-ХЛМ, № 128; П-1940.

«Сьогодні вдень позаздрив...». Дж.: М-НБУВ, арк. 78 зв.; Література плюс. — 2001. — № 5 (30). — С. 11.

«Круг мене знов давно забутий світ...». Дж.: М-НБУВ, арк. 79; М-ХЛМ, № 134; ХЛМ. — РП-880 (автограф у листі Свідзінського до Олени Чілінгарової від 21 липня 1936 р., див. у т. 2 нашого видання); П-1940.

Варіант з листа:

² Картопля, бур'яни, погнута стріха

Варіант М-НБУВ:

² Картопля, бур'яни, угнута стріха.

У М-НБУВ та автографі у листі варіант останньої строфи:

¹³⁻¹⁶ Не думай, що дрімаєш ти. Не сон це,
Хоча тобі давно спочити час.
За вітряком холоне в полі сонце —
Візьми його і принеси до нас.

Лош — озеро біля села Бондарівка Конотопського району Сумської області, де в липні 1936 р. Свідзінський відпочивав у родичів.

Краснопірка — червонопірка, річкова риба родини коропових.

«В руці ледь-ледь колишеться удильно...». Дж.: М-НБУВ, арк. 79 зв.; М-ХЛМ, № 135; ЛЖ. — 1940. — № 2. — С. 109; П-1940.

Пам'ять серця — ремінісценція з поезії Константина Батюшкова «Мой гений» (1815):

О, память сердца! Ты сильней
Рассудка памяти печальной...

«Як гомонять сади нагірні!» Дж.: М-НБУВ, арк. 80; М-ХЛМ, № 136; П-ХЛМ, № 92; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 60; М-1975.

«Моя кімната темна, як колодязь...». Дж.: М-НБУВ, арк. 80 зв. Публікується вперше.

«Сірий дощик зранку брів...». Дж.: М-НБУВ, арк. 81; П-ХЛМ, № 93. Подається за М-НБУВ.

У П-ХЛМ замість останньої закресленої строфи — інша, дописана від руки:

Та побачив світлу смугу
За садами і одбіг
І в долині біля луку,
Ізнемігши, спати ліг.

«Ти прийшов, як часто, грубий, п'яний...». Дж.: М-НБУВ, арк. 82-82 зв. Публікується вперше.

Рядок 24, очевидно, містить опіску (виправлену в тексті нашого видання):

На здоров'я чоловіка... «Милий

Кроків (*Carthamus crocus*) — багаторічна трав'яниста рослина з кошико-подібними суцвіттями жовтогарячих квіток, дикий шафран.

«Ударив дощ, заколихав...». Дж.: М-ХЛМ, № 132; П-1940.

«Надщерблений місяць...». Дж.: М-ХЛМ, № 150; В. Свідзінський. Поезії. — Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2003. — С. 355.

Зі збірки «Поезії»

До цього розділу включено одинадцять поезій з П-1940, відсутніх у наявних рукописах «Медобору». Видається, що на підставі цитованого листа поета до Юрія Яновського від 20 травня 1940 р. можна було б долучити їх до основного корпусу: до видавництва поет, за його твердженням, надіслав саме «Медобір» (машинопис). Однак є і вагомий контраргумент: цих поезій немає в жодному з рукописів під назвою «Медобір».

Критичні відгуки про збірку «Поезії»: М. Шеремет. [Рец. на кн.: В. Свідзінський. Поезії. — [Л.]: Рад. письменник, 1940] // Радянська література. — 1941. — Кн. 4/5. — С. 335–337; О. Полторацький. «Поезії» В. Свідзінського // Соціалістична Харківщина. — 1940. — № 297. — 24 груд. — С. 2; Ю. Корецький. Спор о поете // Красное знамя. — 1941. — № 8. — 10 янв. — С. 4; А. Клочья. Розмова про поезію // ЛЖ. — 1941. — № 2. — С. 106–110; Г. Скульський. 1) Поза часом і простором: (Про одну тенденцію в сучасній поезії) // Радянська Україна. — 1941. — № 1. — С. 102–106; 2) Майстер, що втратив час // Літ. газета. — 1941. — № 10. — 7 берез. — С. 3.

Негода. Дж.: П-ЧМК, с. 39; ЛЖ. — 1940. — № 6. — С. 57 (під назвою «Слота»); П-1940.

«Нищитель рабства, темряви гонитель...». Дж.: ЛЖ. — 1939. — № 12. — С. 17 (під назвою «Сталін»); П-1940.

Цікавий епізод, пов'язаний із цим віршем, містить передмова Яра Славутича до виданої ним 1961 р. в Едмонтоні збірки Свідзінського «Вибрані поезії»: «Одного разу в Запорізькій школі на вечорі, що був присвячений роковинам „сталінської“ конституції, вийшла на сцену десятирічна дівчинка, щоб продеклямувати „оду“ вождеві. Але, будучи несміливою, грімко проказала слово „нищитель“ і розгубилася від власного голосу. Постоявши трохи, зняквіла і зникла за кулісами. Вчителів врятувало від контрреволюції лише те, що дівчинка виявилась жидівкою. Коли автор цих рядків, будучи в Харкові, похвалився поетові сам-на-сам про випадок із його віршем, Свідзінський прийняв вістку мовчки, не в стані приховати посмішку, що заграла на його стиснутих устах».

Передмова до казки. Дж.: П-ЧМК, с. 13 (без назви); П-1940.

«Пухнаті лаки» в першодруку (рядок 1) — імовірно, друкарська помилка. Особливість автографа, збережена в першодруку — «русальчине» (рядок 3).

«Старезний сад стоїть, бувало...». Дж.: П-ЧМК, с. 41; ЛЖ. — 1940. — № 5. — С. 16 (під назвою «Спогад»); П-1940.

Жовтень. Дж.: ЛЖ. — 1939. — № 10/11. — С. 5; П-1940.

«Забувши давнє, Тясмин тихо спить...». Дж.: ЛЖ. — 1940. — № 3. — С. 93; П-1940.

Плави — плавучі острівці, торф'яністі утворення, порослі травною.

«Потьмилася небесна синьота!» Дж.: П-1940.

«І час далекий, і земля далека...». Дж.: П-ЧМК, с. 15–16; П-1940.

«Блукаю вдень то в луках, то в гаю...». Дж.: П-ЧМК, с. 40; П-1940.

«Охайно позамітано двори...». Дж.: П-ЧМК, с. 17; П-1940.

«Листок на холод скаржитья листку...». Дж.: П-ЧМК, с. 44; П-1940.

Поза збірками

Значну частину цього розділу становлять твори із зошита «Поезії 1937–1940 рр.» (П-ЧМК). З п'ятдесяти поезій, зафіксованих автором у Змісті цього рукопису, дванадцять відсутні: їх було записано на сторінках 4, 29–38, 48, 67–69, вилучених із рукопису невідомо коли і ким. Одну з них виявлено в іншому джерелі («О, коли б дощ пішов вночі...»). Ще сім поезій з цього зошита увійшли до П-1940 («Передмова до казки», «І час далекий, і земля далека...», «Негода», «Охайно позамітано двори...», «Блукаю вдень то в луках, то в гаю...», «Старезний сад стоїть, бувало...», «Листок на холод скаржитья листку...»).

Над першим віршем у цьому рукописі є напис «1937», підкреслений хвилястою лінією, проте четвертий і восьмий датовані 1933 р. Це підтверджує, що автор укладав зібрання своїх поезій (всі, а не лише «Медобір») ретельно й доскіпливо, виразно уявляючи цілість збірки-твору, її лад та характер розвитку тем.

«Давно, давно тебе я жду...». Дж.: Українська хата. — 1912. — № 1. — С. 6. Перша відома публікація поета.

«Знову в душі мойй...». Дж.: Нова думка: (Орган студентства Кам'янець-Подільського університету). — 1920 — № 3. — С. 4. — Підпис: Вол. С—кий.

Пісенька. Дж.: Нова думка: (Орган студентства Кам'янець-Подільського університету). — 1920. — № 3. — С. 4. — Підпис: Вол. С—кий.

«Не прийшла ти. Один без тебе...». Дж.: ХЛМ. — РП 2560 (автограф на окремому аркуші); Прапор. — 1985. — № 10. — С. 177–178.

«Звеліла собі віддати...». Дж.: ХЛМ, РП-2527. Публікується вперше.

Імовірно, що героїня цього вірша — художниця Віра Дражевська, секретарка «Техно-мистецької групи А», згодом секретарка редакції «Універсального журналу» (редактор Ю. Смолич), шанувальниця поезії Свідзінського. Правда, Смолич оповідає, що відвідини разом із Свідзінським її помешкання і читання поезій відбулися незадовго перед війною й після виходу збірки Свідзінського 1940 р. «Поезії» (Ю. Смолич. Розповіді про неспокій немає кінця. — К.: Рад. письменник. — 1972. — С. 151–153), проте це не єдина неузгодженість в його

спогадах. Під час війни Віра Дражевська емігрувала до Німеччини, згодом жила у США.

«Із мурованого покою...». Дж.: П-ХЛМ, № 85 (першу строфу перекреслено вертикальною лінією); М-1975.

«Вийду я, сяду на камені...». Дж.: П-ХЛМ, № 77(автограф). Публікується вперше.

«Зав'язують, затагають...». Дж.: П-ХЛМ, № 88; ХЛМ. — РП-2108 (автограф на окремому аркуші); М-1975.

«Лагідно шумлять айлантис...». Дж.: П-ХЛМ, № 89; Арка. — 1947. — № 4. — С. 12; М-1975.

Айлант — китайський ясен. Росте, зокрема, в південно-східному Криму, де, очевидно, бачив його Свідзінський.

«Не буюли віхоли по лугах...». Дж.: П-ХЛМ, № 87; Час. — 1947. — 24 серп. — Ч. 34 (99). — С. 5; М-1975.

«Уже вистигає каміння...». Дж.: П-ХЛМ, с. 86; М-ХЛМ, № 125; Час. — 1947. — 2 листоп. — Ч. 44 (109). — С. 7; М-1975.

Спить поет у камінному гробі — йдеться про могилу Максиміліана Волошина у Коктебелі.

Шальвія — шавлія, багаторічна трав'яниста та напівкущова рослина родини губоцвітих з великими пахучими квітками; деякі види використовують як лікарський засіб.

«Де не йшов я, одне й те саме...». Дж.: П-ХЛМ, с. 90. Публікується вперше.

Джерело тексту має ще одну строфу, між другою і третьою у відтвореному тексті, викреслену автором:

Застояна тиша тяжіла
Кругом таємничих споруд,
І ніде голосів металу
Не будив непокійний труд.

«Незмінно жду прибою в час вечірній...». Дж.: П-ХЛМ, № 95; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 60.

«Густі морок. Крізь вікно одчинене...». Дж.: П-ХЛМ, № 91; Час. — 1947. — 24 серп. — Ч. 34 (99). — С. 5; М-1975.

Вірш відбиває реалії поетового побуту цього часу: він винаймав кімнату недалеко від залізниці; з вікна було видно залізничний насип, який згадується і в інших віршах.

Шелюга — верба гостролиста, дводомна рослина родини вербових, кущ або дерево з червонястою корою.

«Прозорий січень небо розтворив...». Дж.: П-ЧМК, с.1 (над віршем напис «1937», підкреслений хвилястою лінією); П-1986.

Образ споминів, що «Як віяло, таємною рукою / Розгорнене...», — ремінісценція ключового образу поезії Александра Пушкіна «Воспоминание» («Когда для смертного умолкнет шумный день...», 1828): «Воспоминание безмолвно предо мной / Свой длинный развивает свиток...»

«Червоний, жовтий і зелений блиск...». Дж.: М-ЧМК, с. 2; Дніпро. — 1985. — № 9. — С. 53.

А я... а я, блукаючи самотно... — ремінісценція рядків Шевченка з вірша «Думи мої, думи мої...» (1840): «А я... а я... тільки плакати вмію. Тільки сльози за Україну...»

«Понад озером одиноко...». Дж.: П-ХЛМ, № 96 (автограф). Публікується вперше.

Імовірно, вірш присвячено братові Олегові, який того року був репресований.

«Що дивного, що вулиця пуста...». Дж.: П-ХЛМ, № 5; П-1986 (без зазначення джерела тексту). У М-ЧМК у Змісті під № 3, проте арк. 4, на якому мав бути цей вірш, відсутній.

«Осінні хмари...». Дж.: П-ЧМК, с. 5; П-1986.

Заключний рядок — *Закрий, полудню, голубі очі!* — виразно перегукується із закінченням поезії Т. Шевченка «Чого мені тяжко, чого мені нудно...»: «...а люд навісний / Нехай скаженіе... Закрий, серце, очі».

«Теперішнє! Мов хатка картяна...». Дж.: П-ЧМК, с. 7; П-1986.

«Як на півдні темніло грозою!...». Дж.: П-ЧМК, с. 9; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 61.

«Спало все. І місяць десь погас...». Дж.: П-ЧМК, с. 10; П-1986.

«На вечірніх вулицях і майданах...». Дж.: П-ЧМК, с. 11. Публікується вперше.

«Як радісно поглянути з вікна...». Дж.: П-ЧМК, с. 14. Публікується вперше.

«Хтось був вночі в дворі і коло саду...». Дж.: П-ЧМК, с. 19; П-1986.

«Хто мені повість, у які безодні...». Дж.: П-ЧМК, с. 20; Дніпро. — 1985. — № 9. — С. 53.

«Ніде днів розширяться...». Дж.: П-ЧМК, с. 22; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 61.

«По цій землі ступав Богдан великий...». Дж.: П-ЧМК, с. 24; П-1986 (репродукція автографа останньої строфи на вклейці); Березіль. — 1996. — № 7/8. — С. 9.

У П-ЧМК аркуш із закінченням вірша відсутній. Натомість є запис Андрія Чернишова: «С. 25 цього зошита дочка Мирослава надіслала як зразок почерка батька вчителів Шпиківської школи». Мається на увазі вчитель середньої школи у с. Шпиків Вінницької області Сергій Никифорович Безверхній (?–1992). Керуючи літературно-краєзнавчим гуртком у школі, Безверхній збирав матеріали про життя і творчість Свідзінського, листувався з донькою поета. Подарований нею автограф розшукав Василь Яременко, який у П-1986 подав його як ілюстрацію, а через 10 років уперше опублікував повний текст вірша.

«Я знов твій гість...». Дж.: П-ЧМК, с. 26; П-1986.

Вірш виразно перегукується з поезією Александра Пушкіна «Вновь я посетил...» (1835), яку В. Свідзінський переклав, очевидно, попереднього, 1937 року (див. т. 2 нашого видання).

«Гарячий день. Дрімає Чигирин...». Дж.: ЛЖ. — 1940. — № 3. — С. 93. У П-ЧМК цей вірш є у Змісті, проте с. 19, на якій його було записано, відсутня в зошиті.

«О, коли б дощ пішов вночі...». Дж.: П-ХЛМ, № 97 (автограф на останній сторінці). Публікується вперше. Це одна з поезій, внесених автором, відповідно до Змісту, у П-ЧМК (мав бути на с. 34), але нині відсутніх у цьому зошиті.

«Над городом ніч і сон...». Дж.: П-ЧМК, с. 43; Прапор. — 1985. — № 10. — С. 178.

«Уже ночі повні спокою...». Дж.: П-ЧМК, с. 47; Дніпро. — 1985. — № 9. — С. 54.

«Над рікою Дінцем...». Дж.: П-ЧМК, с. 49; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 61; М-1975. Увесь вірш і особливо його закінчення містять виразні ремінісценції зі «Слова о полку Ігоревім», над перекладом якого поет працював попереднього, 1938 року.

У Гадячі влітку 1939 року відпочивала Марія Пилинська з матір'ю і маленьким сином. Невдовзі, як пише у своїх спогадах Анатолій Бугаєвський (ХЛМ. — РП-953/2), до них приєднався В. Свідзінський з донькою, найнявши кімнату на тій же вулиці.

«Коли пізній бродяга-трамвай...». Дж.: П-ЧМК, с. 51–53; П-1986.

*Вернивода — вир, місце у річці, морі з круговим рухом води, що утворюється дією протилежних течій.

Облада — маєток, нерухоме майно.

«У рідній моїй стороні...». Дж.: П-ЧМК, с. 54; П-1986.

Варіант П-ЧМК:

¹⁸ На бідній одкраїні міста;

Веретище — руб'я, рам'я, лахміття; тут у переносному значенні: бідне веретище міста — бідняцький квартал.

«Коли весь двір пірнав у тінь...». Дж.: П-ЧМК, с. 56; Наша культура. — Варшава, 1982. — № 4 (283). — С. 8.

«Північний вітер грає на дуду...». Дж.: П-ЧМК, с. 57; П-1986.

«Коли, заглянувши в курінь...». Дж.: П-ЧМК, с. 58; Дніпро. — 1985. — № 9. — С. 54; Прапор. — 1985. — № 10. — С. 178.

«Я став край берега...». Дж.: П-ЧМК, с. 59; Дніпро. — 1985. — № 9. — С. 54; Прапор. — 1985. — № 10. — С. 178.

Сарай. Дж.: П-ЧМК, с. 60; П-1986.

«Довіку б тут...». Дж.: П-ЧМК, с. 62; Наша культура. — Варшава, 1982. — № 4 (283). — С. 9.

Вірш містить ремінісценції з поезії Міхаїла Лермонтова «Выхожу один я на дорогу...».

«Як інколи сумую самотою...». Дж.: П-ЧМК, с. 63; Прапор. — 1968. — № 1. — С. 62.

Варіанти П-ЧМК:

⁴ Що я ні в струнах, ні в гобоя

¹⁵ В іржавім ретязі давноминулих днів.

Ці варіанти дописано олівцем без закреслення первісних, які збережено в нашому тексті.

Село *Банне* поблизу Святогорська, де написано вірш, — місце відпочинку родини Марії Пилинської та її другого чоловіка, Анатолія Бугаєвського, коли він, знову мобілізований до Червоної армії, перебував у літніх військових таборах у Святогорську.

«У завулку вузькому...». Дж.: П-ЧМК, с. 64; Поезія-68. — Вип. 2. — С. 71.

Дочка Білітіді. Дж.: П-ЧМК, с. 65; П-1986.

Вірш нав'язно популярною в передреволюційні роки збіркою поезій у прозі французького письменника П'єра Люїса (1870—1925) «Les Chansons de Bilitis» («Пісні Білітіс»; 1894). Імовірно, Свідзінський був знайомий не лише з французьким оригіналом або російським перекладом, але також і з українським виданням: Пісні Білітіді / Пер. С. Смеречинського. — Вінниця, 1927.

«Як білий дух, метався сніг...». Дж.: П-ЧМК, с. 66; Наша культура (Варшава). — 1982. — № 4 (283). — С. 9.

У рукописі над віршем ліворуч напис друкованими літерами: «!!! (— Останній вірш —)».

«Умер годинник токотливий...». Дж.: П-ЧМК, с. 70; Дніпро. — 1985. — № 9. — С. 54; Прапор. — 1985. — № 10. — С. 178.

«Умруть і небо, і земля...». Дж.: П-ЧМК, с.71; П-1986.

«Уже зорялося...». Дж.: П-ЧМК, с. 72 (нижній край, де могла бути дата, відірваний); Березіль. — 1996. — № 7/8. — С. 11.

«Який в тебе плащ химерний!..». Дж.: ХЛМ, РП-2759. Публікується вперше.

«На три зорі у чисте поле...». Дж.: ХЛМ, РП-2760 (окремий аркуш, з одного боку чернетка вірша, на звороті — чистовий варіант). Публікується вперше.

Казочка. Дж.: ХЛМ, РП-2759 (на звороті аркуша з віршем «Який в тебе плащ химерний!..»). Публікується вперше.

ПОЕМИ

Сум-озеро. Дж.: Наш шлях: Літ.-наук. додаток до газети «Наш шлях». — Кам'янець, 1920. — 18 квіт. — № 7. — С. 1.

Нігди — ніколи.

Узір — візерунок.

Прозирало — дзеркало.

Скривало — покривало.

Стася. Дж.: ЧМК. — А-7777 (чистовий автограф, разом із поемою «Суд»); П-1986.

Хопта — трава, бур'ян.

Щавій — щавель, багаторічна рослина родини гречкових.

Чорноклен — дерево або кущ родини кленових, *Acer tataricum*.

Милиння — брудна мильна вода.

Напруго — пружно, стрімко.

Обридне (листя) — поріділе.

Заскліти (скліти) — братися тонкою кригою.

Суд. Дж.: ЧМК. — А-7777; ХЛМ. — НДФ-8926 (авторизований машинопис).

Над поемою Свідзінський працював 1937 року; автор не робив жодних спроб надрукувати її. Олекса Веретенченко у статті «Спалений поет» (Наші дні. — Львів, 1943. — Ч. 11. — С. 9) цитує з пам'яті чотиривірш — початок II частини поеми, з варіантом рядка 3 («Холодне проміння освітлює став») і зазначає: «Це із поеми, яка не збереглася». Очевидно, тоді він вважав, що вивезений ним із Харкова машинопис — це все, що вціліло зі спадщини поета.

Публікацію скороченого тексту поеми (без розділів III та IV) здійснив Андрій Чернишов (Україна. — 1988. — № 45. — С. 9—11); розділ IV під заголовком «Із поеми „Суд“» опублікував Василь Яременко у П-1986; розділи III і IV — він же: Березіль. — 1996. — № 7/8. — С. 11—12. Повний текст поеми друкується вперше.

Штурпак — нижня частина стовбура чи стебла рослини, залишена в землі після збору врожаю.

Кагла — отвір у димоході, який затуляють для збереження тепла.

Вереття — груба тканина з валу; ряднина.

Бідити — бідувати.

Брумчати — жибоніти, дзюркотіти.

[Горіло Загір'я]. Дж.: ХЛМ, РП-2758 (рукопис в окремому зошиті, без назви і без закінчення). За назву твору порядником узято перший рядок розділу XI.

«Загір'я» містить цілком очевидну ремінісценцію «Загірньої комуни» М. Хвицького. Як і поема «Суд», це спроба Свідзінського в жанрі «нового» епосу. Рукопис засвідчує тривалу і явно незакінчену роботу автора над твором; зокрема, заміну початкового імені вчительки-татарки Зара на Саїт здійснено не до кінця: у розділі XVI вона знову Зара; натомість ім'я її доньки послідовно змінено з первісного Заїра на Магір з відповідними змінами тексту для узгодження ритму.

КАЗКИ

Нанана Боссле. Зулуська казка. Дж.: Піонерія. — 1940. — № 1. — С. 27—28; П-1940.

Щохотя — що заманеться, що завгодно.

Сонцева помста. (Східна легенда). Дж.: М-1975. У цьому виданні у статті Олекси Веретенченка і примітках Богдана Кравцева зазначено, що машинопис поеми призначався для радіопередачі, яка не відбулася; цей машинопис не включено до пагінації «рукопису Веретенченка». Заслуговує на увагу така деталь: «Написане машинкою прізвище автора В. Свідзінський виправлено рукою на В. Свідзінський» (с. 194). Джерела «екзотичних» сюжетів цієї і попередньої казки не встановлено. Т. Масенко у «Романі пам'яті» (К.: Рад. письменник, 1970. — С. 119) відзначив особливий інтерес Свідзінського до незвичайних сюжетів.

Борвій — великий вітер; буря, ураган.

Омахи — спалахи, язика полум'я.

Сопілка. Дж.: ЛЖ. — 1939. — № 4. — С. 62–64; П-1940.

Хорошень — красень.

Чечик — чечітка, невеличкий співучий птах родини в'юркових.

Ковтюшок — жмут збитого волосся чи шерсти; у переносному значенні — щось щільно стулене, зібгане.

Чудесна тростка. Дж.: ХЛМ, НДФ-8901(авторизований машинопис); Піонерія. — 1940. — № 3. — С. 5–7; П-1940.

Шеберхнути — шелеснути.

Жежко — гаряче, жарко.

Каня — хижий птах родини яструбових, польовий шуліка.

Чубунитись — пишатися, величатися.

Госпою — господине, пані (пестливе, улесливе).

Двірок — палац.

Земля саморосла — незаймана, необроблена.

Плохута — несміливої вдачі.

Не доки — не завжди, не постійно.

Кий. Дж.: ЛЖ. — 1939. — № 4. — С. 60–62.

ЖАРТИ. ЕКСПРОМТИ

«**Десять пробило часов и редакция враз оживилась...**». Дж.: Ігор Бондар-Терещенко. Невідомий Свідзінський // Кур'єр Кривбасу. — 2000. — № 127. — С. 130. Місце перебування автографа, з якого здійснена ця публікація, невідоме.

«**За зворушливу цілушку...**». Дж.: ХЛМ. — РП-2532 (машинопис). Публікується вперше.

Павлушку-душку — мається на увазі, як це підтверджує й епіграма «По какой такой причине...», Павло Тичина. Епізод із «цілушкою», яку поет хотів зберегти для Олени Чілінгарової, але непомітно для себе з'їв, описано в листі Свідзінського до Марії Пилинської 1935 р. (див. т. 2 нашого видання).

«**Бога Леночки Амура...**». Дж.: ХЛМ. — РП-2532 (машинопис). Публікується вперше.

Леночка — Олена Чілінгарова.

Мура — домашнє ім'я сестри Олени Чілінгарової Марії Михайлівни Пилинської (1898–1976), згодом відомої перекладачки, лексикографа. 1913 р. закінчила Кам'янець-Подільську жіночу гімназію, 1917 р. — Київську учительську семінарію ім. К. Д. Ушинського. Вчителювала, завідувала дитбудинком № 2 у Кам'янці. У жовтні 1923 р. разом зі своїм першим чоловіком І. Дніпровським переїхала до Харкова. Переклала українською мовою окремі твори М. Горького, Дмитрія Фурманова, Ільї Ільфа та Євгенія Петрова, Юрія Лібедінського, Бориса Горбатова та інших російських письменників. Спільно з Іваном Вирганом уклала «Російсько-український фразеологічний словник».

На початку 1935 року Пилинська перебувала в лікарні.

«**Я суворий, Цампа хмура...**». Дж.: ХЛМ. — РП-2532 (машинопис); РП-2523 (автограф). Публікується вперше.

Варіант РП-2523:

¹ Я поважний, Цампа хмура

Цампа — сетер, собака Пилинської.

«По какой такой причине...». Дж.: ХЛМ. — РП-2532 (машинопис).
Публікується вперше.

Арфолом — Кириленко, Варфоломій Гаврилович (псевдонім В. Арфолом; 1893–1965) — поет, драматург, перекладач. Закінчив Криворізьку вчительську семінарію, був редактором газети «Вісті» у Кривому Розі. У 1921–1923 рр. навчався у Кам'янець-Подільському ІНО; тут редагував журнал «Буяння», згодом був літературним редактором газети «Червона правда». Автор поетичних збірок «Хмиз» (1920) і «Відгуки квилінь» (1921), новели «Остання ніч» (1922), п'єси «Так було» (1925). Спільно з І. Дніпровським належав до кам'янецької філії «Гарту». У Харкові працював разом з Оленою Чілінгаровою в редакції журналу ЦК КП(б)У «Агітатор для села» (виходив до 1934 р.). Перекладав з російської твори Аркадія Гайдара, Валентина Катаєва, Алексея Новікова-Прібова. 1942 р. його вивезли на примусові роботи до Німеччини; 1949 р. емігрував до Канади, де жив і друкувався під ім'ям Павло Степ. На еміграції окремим виданням вийшла його віршована казка «Брат» (1960). Див.: В. Мацько. Степ, Павло // Українська журналістика в іменах. — Л., 2000. — Вип. 7. — С. 321.

«Немало есть счастливых в жизни сей...». Дж.: ХЛМ. — РП-2524 (автограф). Публікується вперше.

Всеволод Якович Дашкевич (1907–1988), якому присвячений цей жарт у формі сонета, — етнограф, згодом член-кореспондент Академії наук (1945), в останні роки життя працював літературним редактором у «Віснику Академії наук УРСР». Дашкевич був сином перекладачки Любові Ященко й онуком Андрія Воронця; з усіма трьома поколіннями цієї родини Свідзінського єднали приятні стосунки, випробувані в роки життя у Кам'янці. Про дружні взаємини і захоплення Свідзінського Дашкевичем оповідає Василь Мисик у «Згадці про В. Свідзінського», написаній на прохання Андрія Чернишова (з'явиться друком у щорічнику «Відкритий архів», який готується у видавництві «Критика»).

«Девять пуговичек в ряд...». Дж.: ХЛМ. — РП-2521. Публікується вперше. Жарт, очевидно, присвячений Вірі Дражевській (див. коментар до вірша «Звеліла собі віддати...»).

Інші редакції

«Синій, з золотими смужками...». Дж.: М-ЧМК, с. 38–39.

Mortalia. V. Дж.: М-НБУВ, арк. 56 зв.—57. Ще два варіанти є в М-ЧМК (с. 140–141, [147-148]); вони відбивають попередні етапи роботи над твором.

Пам'яті З. С—ської. V. Дж.: М-НБУВ, арк. 72 зв.

«На землі бузок цвіте ...». Дж.: М-1975. Див. коментар до поезії «Спогад».

«— Невже ми вийшли з п'єтми книжок?» Дж.: М-1975. Див. коментар до поезії «— Невже ми не вийдем з мороку книг?»

«Колько дзвонить зима». Дж.: М-1975. Див. коментар до поезії «Смутно дзвонить зима...».

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТВОРІВ

«А сині ж метелики, сині...».....	90
«А смутно ж тут ходити...».....	253
«Аби заснув, приходиш крадькома...».....	243
«Аби стемніла літня ніч...» (Сарай).....	342
Балади (цикл).....	223
«Безпечно ми в саду при місяці співаєм...».....	140
Безпритульний («Спахнули міські вогні...»)	129
«Береза пройшла крізь зорю...».....	201
Березень («Знайшов собі протряхле місце...»)	152
«Бистрий день упав за гай далекий...».....	141
«Біла пушинка пливе над сіножаттю...».....	106
«Блукаю вдень то в луках, то в гаю...».....	293
«Бога Леночки Амура...».....	431
«Був я в південній землі...».....	102
«Буває, в час самотніх дум...».....	20
Були квітами («Я став біля пагорка...»)	176
«В безмежності часу ми прийдемо знов...» (Воріття)	48
«В колі світла електричного...».....	255
«В моїй уяві образ твій...».....	67
«В полум'ї був спервовіку...».....	108
«В руці ледь-ледь колишеться удильно...».....	278
«В самоті лежу я...».....	145
«В синій пустині...» (Зима, III).....	53
«В текучім блиску стигне жито...».....	146
«В часи давноминулі...».....	45
«Вернули з поля голуби...» (Вечірні тріолети, I)	70
«Верхи тополь склонились...».....	57
«Весна. Розкрились небеса...».....	30
«Весняна розо, любиш ти...».....	66
«Весняний ранок на землі...» (Ранок).....	41
«Весь день у мене легкий морок...».....	272
Вечірні тріолети (цикл).....	70
«Вже ані словом, ні співом...».....	204
«Вже з дерева життя мойого...».....	27

«Вже хутко день...».....	7
«Взимі, на світанні...».....	219
«Вибігає на море човен...».....	181
«Вийду я, сяду на камені...».....	304
«Вийду, гляну на гай...».....	251
«Вино зорі і лід вікна...».....	175
«Висхли, висхли ранні роси...».....	28
«Відійшла ти з померхлого світу...».....	73
«Відколи сховав я мертву голубку...» (Mortalia, V).....	236
«Відколи сховав я мертву голубку...» (Mortalia, V. Інші редакції).....	438
«Війнули зорі холодом...».....	58
«Вільготна темрява на полі...».....	84
Вітер («Тече берізка...»).....	51
«Віють — не віють...».....	85
«Вона прийшла. Іде лісами...».....	36
Воріття («В безмежності часу ми прийдемо знов...»).....	48
«Впали чорні лебеді...».....	80
«Вранці іній як сніг...».....	120
«Встану рано, зйду...» (Балади, I).....	223
«Гарячий день, дримає Чигирин...».....	330
«Глибокий сніг заліг степи...» (На заході).....	50
«Голубими очима...».....	117
Гори («Так близько мій край заповітний...»).....	44
[Горіло Загір'я].....	380
«Густіє морок. Крізь вікно одчинене...».....	312
«Давніх літ сон солодкий...».....	76
«Давно, давно тебе я жду...».....	297
«Де не глянь, борозенки твої...».....	158
«Де не йшов я, одне й те саме...».....	310
«Де улицю укрили...» (Зрада, III).....	187
«Девять пробило часов и редакция враз оживилась...».....	429
«Девять пуговичек в ряд...».....	435
«Деся з'єдналися тисячі сонців...».....	87
«— Деся ти з чарами став до бою...» (Зрада, VII).....	191
Дитинство («Рушив вітер ясеніві віти...»).....	69
«Діл зникав у темряві вечірній...».....	115
«Дні мигтіли, як при сонці дощ...».....	167
«До нашого саду...».....	119
До школи («Пласкотіле, темне...»).....	169
«Довіку б тут...».....	344
«Довірливих надій в юнацтві серце повне...» (Щастя).....	22
«Долом тінь у саду...».....	134

Дочка Білітіді («Мати любила мене, та коли її зрадив коханий...»)	347
Дощ («Набігають бистрі хмари...»)	38
«Дубовий ліс в сумній покорі...»	54
Душа поета («Шукає чуда в звуках, у світлі...»)	254
«Єдина, безліччю свідомостей...»	74
Жовтень («О воїн осені, о жовтень вихровий...»)	289
«За гаєм, гаєм...» (Зима, I)	52
«За зворушливу цілушку...»	430
«Забувши давнє, Тясмин тихо спить...»	290
«Зав'язують, затагають...»	305
«Загубився в небі слід весни...»	94
«Загудів трамвай — і зник поволі...»	271
Заклинання («Притулила брови до вікна...»)	144
«Закріпилась в небі блискуча лялечка...»	264
«Запало сонце в далекі землі...»	72
«Запах меду і дим гіркий...»	205
«Збирає ранок...»	107
«Звеліла собі віддати...»	301
«Зевс, покохавши Європу...»	155
Зелені свята («Зелені свята, весняні свята...»)	9
«Зелені свята, весняні свята...» (Зелені свята)	9
«З-за похилої стодоли...» (Негода)	285
«З-за тонкого золота зорі...»	79
Зима (цикл)	52
«Знайшов собі протряхле місце...» (Березень)	152
«Знову в душі моїй знайомий сум замрів...»	298
Зозуля («— Із-за зорі, вогонь-гори...»)	177
Зрада (цикл)	184
«І ароматно вечір віє...»	81
«І вітер, і блискіт на сході...»	61
«І довго шукав я живущої води...» (Пам'яті З. С—ської, III)	239
«І сонце, і сад...» (Мати)	246
«І ти ж колись як сонце був...»	75
«І цей листочок...»	83
«І час далекий, і земля далека...»	292
«Іде хлопчик по місті...»	202
«Ідуть верхи дерев...» (Сонце)	150
«Із мурованого покою...»	302
«Із огневого джерела...»	82
«Із-за жовтого клена...»	197
«— Із-за зорі, вогонь-гори...» (Зозуля)	177
«Їду-поїду на бистрім коні...» (Зрада, I)	184

Казочка («Щось я таке забув...»)	354
Капля («Ой у полі, полі...»)	10
Кий	420
«Ключами кличуть журавлі...»	172
«Коли весь двір пірнав у тінь...»	338
«Коли дні сіріли мертво...»	266
«Коли жовтий вечір марнів...»	168
«Коли над вільхами засвітиться...» (Балади, II)	224
«Коли пізній бродяга-трамвай...»	335
«Коли ти була зо мною...» (Пам'яті З. С—ської, II)	238
«Коли я був у цій країні?»	93
«Коли, заглянувши в курінь...»	340
«Колько дзвонить зима...»	444
«Кошаво гримлять трамваї...»	211
«Крізь темні віти черешень...» (Вечірні тріолети, II)	70
«Круг мене знов давно забутий світ...»	277
«Куди пливем? Чого ці води...»	65
«Лагідно шумлять айланти...»	306
«Ледве позначені сонця сліди...»	171
«Лежать руїною палати гордовиті...» (На руїні)	19
«Листок на холод скаржитесь листку...»	295
Листя	123
«Лице люстра мертвіє в тіні...»	250
«Луска морозу срібнить вікно...»	196
«Люблю. Покинуто, самотно...»	37
Мати («І сонце, і сад...»)	246
«Мати любила мене, та коли її зрадив коханий...» (Дочка Білітіді)	347
«Маятник натомився...»	215
«Мені снилось...»	131
«Мені ти милий з давніх літ...»	8
«Ми в ніч ввійшли. Зоря погасла нам...»	78
«Ми збирали яр-цвіт берегами...» (Mortalia, I)	231
«Ми уже зближались додому...»	252
«Мільйони кружечків піни...» (На Дністрі)	42
«Місяць морхлий, увесь...»	244
«Моя дорога в край незнаний...»	35
«Моя кімната темна, як колодязь...»	280
«Моя радість самотня й загублена...»	230
«На берегах ночі дико, пусто...»	256
«На вечірніх вулицях і майданах...»	321
«На виході із саду...»	195
На Дністрі («Мільйони кружечків піни...»)	42

На заліску («На тихім заліску — там день пливе, як сон...»)	18
«На західних полях у намерку...» (Зрада, II)	186
На заході («Глибокий сніг заліг степи...»)	50
«На землі бузок цвіте»	441
«На незайманому полі...»	105
«На осіннім озері...»	166
На руїні («Лежать руїною палати гордовиті...»)	19
«На снозах літа високих...»	161
«На тихім заліску — там день пливе, як сон...» (На заліску)	18
«На три зорі у чисте поле...»	353
«Набігають бистрі хмари...» (Дош)	38
«Наболіли деревам за довгий день...»	261
«Над городом ніч і сон...»	332
«Над джерелом, край теплої долини...»	56
«Над медовим ручаєм...»	212
«Над парканáми жовті віти...»	71
«Над рікою Дінцем...»	334
«Над Чорним морем, на Пазур-горі...»	267
«Надщерблений місяць...»	284
«Назбираю цвіту по залісках...»	136
«Наклав на лук очеретину...»	153
Нанана Боселе. Зулуська казка	401
«Наривається хмара...»	173
«Настане день мій сумний...»	109
«Натрусилось по дворах соломи...»	207
«Не буяли віхоли по лугах...»	308
«Не в бога смерти і рабства...»	89
«Не ввій, вітре буйнесенький...»	15
«Не дивися в юний зір таємний...»	124
«Не метає огнів блискавиця...»	59
«Не мов нічого, кохана...»	64
«Не мріє іволга співати...»	228
«Не прийшла ти. Один без тебе...»	300
«Невже ми вийшли з п'ятьми книжок?»	442
«— Невже ми не вийдем з мороку книг?»	270
Негода («З-за похилої стодоли...»)	285
«Нежданий сніг упав на брость зелену...»	24
«Незмінно жду прибою в час вечірній...»	311
«Нема тебе на землі!..» (Mortalia, II)	232
«Немало єсть щастливцев в жизни сей...»	434
«Нерозвійно нагусла над мокрим вікном...»	199
«Нищитель рабства, темряви гонитель...»	286

«Ні, сонце, більше не приходь...».....	206
«Ніде дневі розширяться...».....	326
«Ніч вереснева холодна...».....	86
«Ніч голубая...».....	103
«О Боже, не дай загубити ключі...».....	49
«О воїн осені, о жовтень вихровий...» (Жовтень).....	289
«О, коли б дощ пішов вночі...».....	331
«Обновляється древо мислі моєї...».....	257
Огонь («Поклав на стіни крила нашорошені...»).....	214
«Одинока хата при долині...».....	63
«Одна Марійка, друга Стефця звалась...».....	110
«Одривалися тумани...».....	121
«Одступається небо...».....	179
«Ой красно ти, яблунько...».....	12
«Ой ліщино густолиста...» (Пісенька).....	299
«Ой навіщо ви з'єднались...».....	101
«Ой спалахне день по дні...».....	88
«Ой у полі, полі...» (Каплиця).....	10
«Ой упало сонце в яблуневий сад...».....	68
«Осіпні хмари!...».....	317
«Оточили небо...».....	165
«Охайно позамітано двори...».....	294
«Падає місто в імлісте море...» (Балади, IV).....	227
Пам'яті З. С—ської (цикл).....	237
Передмова до казки («Пухнаті лапки, віяла, колосся...»).....	287
«Північний вітер грає на дуду...».....	339
«Під вікном моїм жовтий буркун...» (Зрада, IX).....	193
«Під голубою водою...».....	111
«Під роздумою погас пожар...».....	104
«Пізно вночі вертаю додому...».....	275
Пісенька («Ой ліщино густолиста...»).....	299
«Пласкотіле, темне...» (До школи).....	
«Пливають мої дні...».....	92
«По какой такой причине...».....	433
«По лісі шум, розливний шум...».....	40
«По улоговинах покосів...».....	216
«По цій землі ступав Богдан великий...».....	327
Поїзд («Як палине, гукне покрай лісу...»).....	137
«Поклав на стіни крила нашорошені...» (Огонь).....	214
«Полям ідуть — і повільна хода їм...».....	229
«Померхли огні золоті...».....	113
«Понад озером одиноко...».....	315

«Попродав чорний вугіль, чорний сам...» (Угляр).....	138
«Поривалась підлетіти вгору...»	122
«Потопало сонце за житами...»	43
«Потьмилася небесна синьота!..»	291
«Прийшло до моря три дівчини...».....	248
«Прийшов до саду, де був хлопчиком...».....	80
Приплив («Тихо плине місяць повний...»)	26
«Притулила брови до вікна...» (Заклинання).....	144
«Прозорий січень небо розтворив...»	313
«...Прощай, мій хлопчику!..»	47
«Пух золотої верби...»	133
«Пухнаті лапки, віяла, колосся...» (Передмова до казки).....	287
«Рано прокинувся, на світлий полудень...»	174
Ранок («Весняний ранок на землі...»).....	41
«Різьбою пагілок нових...»	222
«Роздумно, важко ступали коні...» (Mortalia, III).....	234
«Розхиляю колосся, іду...»	149
«Розцвіли сніги...» (Зима, II)	52
«Ростуть дерева на козиних ніжках...»	273
«Рушив вітер ясеніві віти...» (Дитинство).....	69
«Сад не сад — одне деревце...»	157
Сарай («Аби стемніла літня ніч...»)	342
«Світлий день — уста медяні...»	112
«Сизий голубе вечора...».....	198
«Синій, з золотими смужками...»	436
«Синій, з смужками золотими...»	162
«Сіверкий, похмурий день...»	99
«Сірий дощик зранку брів...»	281
«Сіє сад, від наморозі білий...».....	31
«Смутно дзвонить зима...».....	268
«— Смутно і нудно...»	142
«Снився білий рукав...»	116
Сонце («Ідуть верхи дерев...»).....	150
Сонцева помста (Східна легенда)	405
Сопілка	408
«Спало все. І місяць десь погас»	320
«Спи. Засни...»	210
Спогад («На землі настає літо...»)	259
«Стара, старенька...» (Темна).....	29
«Старезний сад стоїть, бувало...».....	288
Стася.....	360
«Страшно, кажу я, на думку...»	159

Суд.....	364
Сум-озеро	357
«Сьогодні вдень позаздрив...»	276
«Так близько мій край заповітний...» (Гори)	44
«Так сумно тут здавалось самотою...»	21
«Так щоночі: проквіляє дико...» (Хуртовина)	148
«Так я між вами живу...»	128
«Така мальована хата...»	182
«Такі ночі, так сяють дні...»	262
«Там, на рідній межі...»	97
Темна («Стара, старенька...»)	29
«Темними ріками...» (Балади, III)	225
«Темну осінню фіалку...»	127
«Теперішне! Мов хатка картяна...»	318
«Тече берізка...» (Вітер)	51
«Ти в сонних покоях міщанки...»	258
«Ти велетнем по високості...»	170
«Ти ляж та й засни собі, тату...» (Зрада, V)	189
«Ти наче протавка тепер...»	221
«Ти прийшов, як часто, грубий, п'яний...»	282
«Ти увійшла нечутно, як русалка...» (Mortalia, IV)	235
«Ти хотіла подивитися на зорю...»	220
«Ти, місяцю-молодику...»	100
«Ти, уст моїх слово вірне...»	265
«Тихо плине місяць повний...» (Приплив)	26
«Ті хмаринки, що гаснуть там...»	217
«Тільки в вечірньому мороці...»	183
«Тінь на пісок набережний упала...» (Пам'яті З. С—ської, IV)	241
«Туман, туман і холод...»	209
«Тут день — неначе сон прозорий...»	39
«Туча з райдугою і громом...»	208
«У завулку вузькому...»	346
«У рідній моїй стороні...»	337
«У саду мого дитинства...»	139
«У степу, по дощі...»	132
«У тьмі, як море, сад шумів...»	34
«Увечері прийду до хати...» (Пам'яті З. С—ської, I)	237
Угляр («Попродав чорний вугіль, чорний сам...»)	138
«Ударив дощ, заколихав...»	283
«Уже вечір, вечірній вітер...» (Зрада, VIII)	192
«Уже вистигає каміння...»	309
«Уже десь вийшла на возлісся...»	156

«Уже зорялося...»	351
«Уже ночі повні спокою...»	333
«Уже понурі оболочи...»	151
«Уже так тихо в дворі...»	194
«Уже туркавки в лісі смутніше гудуть...» (Пам'яті З. С—ської, V)	242
«Уже туркавки в лісі сумніше гудуть...» (Пам'яті З. С—ської, V. Інші редакції)	440
«Узимі маленького дому...»	178
«Умер годинник токотливий...»	349
«Умруть і небо, і земля...»	350
«Урожай був шумкий, високий...»	135
«Усе в далечінь я дивлюся...»	33
«Утомлений, склотившись на горби...»	154
«Хліб, запашне молоко...»	245
«Ходім туди, у ліс, на гору!»	32
«Холод іде, залізо несе ...»	274
«Холодна тиша. Місяць надламаний...»	213
«Хто мені повість, у які безодні...»	325
«Хтось був вночі в дворі і коло саду...»	324
Хуртовина («Так щоночі: проквіляє дико...»)	148
«Цілий день палючий вітер...»	25
«Червоний, жовтий і зелений блиск...»	314
«Чи ти чуєш, нечуй-вітре...» (Зрада, VI)	190
«Чорним вихором — ночі...»	126
Чудесна тростка	413
«Широка вулиця, зелена краєм...»	95
«Шукає чуда в звуках, у світлі...» (Душа поета)	254
«Щастя («Довірливих надій в юнацтві серце повне...»)	22
«Ще осінь, племениста квітка...»	143
«Що дивного, що вулиця пуста...»	316
«Щось я таке забув...» (Казочка)	354
«Я буду шукати тиші...»	260
«Я вгорі, над лісом...»	55
«Я знов твій гість...»	328
«Я іду здовж ручаю...» (Зрада, IV)	188
«Я пам'ятаю по дощі...»	147
«Я сидів край дороги...»	200
«Я став біля пагорка...» (Були квітами)	176
«Я став край берега. Мій човен...»	341
«Я суворий, Цампа хмура...»	432
«Я хотів би бути кленом молодим...»	125
«Як білий дух, метався сніг...»	348

«Як білий привид, знялися гори...»	118
«Як важко дихає ся ніч!»	23
«Як гомонять сади нагірні!»	279
«Як дощу мигтіння прозоре...»	114
«Як інколи сумую самотою...»	345
«Як любив я з дитячих літ...»	203
«Як ми вийшли...»	218
«Як м'яко вечір тіні стеле!»	62
«Як на півдні темніло грозою!»	319
«Як налине, гукне покрай лісу...» (Поїзд)	137
«Як повно кругом...»	91
«Як радісно поглянути з вікна...»	323
«Як тебе утомить місто...»	17
«Як темно стало. Десь сонце скрилось...»	60
«Як тихо тут: земля і сонце!»	160
«Як тіні ночі...»	164
«Як хочеться покинути себе...»	247
«Який в тебе плащ химерний!»	352
Mortalia (цикл)	231

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

- Володимир Свідзінський — випускник Київського комерційного інституту. Фотографія Г. Вассермана, Могилів-Подільський, бл. 1912. ЧМК. (Фронтиспіс).
- Батьки поета Євтим Овксентійович та Наталя Прохорівна Свідзінські. 1883. ЧМК.
- Володимир, Георгій та Вадим Свідзінські. Бл. 1890. ЧМК.
- Наталя Прохорівна Свідзінська з донькою Оленою. Фотографія А. Янгеля. 1910 р. ЧМК.
- Село Маянів Тиврівського району Вінницької області. Місце, на якому стояли церква і хата священика, де народився Володимир Свідзінський. Фотографія Володимира Очеретного. 2004.
- Олена Свідзінська, сестра поета. 1919. ЧМК.
- Річка Південний Буг біля Тиврова. Фото Володимира Очеретного. 2004.
- Будинок, у якому містилося Тиврівське духовне училище. Фото Володимира Очеретного. 2004.
- Подільська духовна семінарія. Фотографія початку ХХ ст. Репр. за вид.: Олександр Завальнюк, Олександр Комарницький. Кам'янець-Подільський: Історико-популярний нарис. — Кам'янець-Подільський, 2001.
- Володимир Свідзінський — студент Київського комерційного інституту. 1907. Державний архів м. Києва.
- Зінаїда Йосипівна Сулковська, майбутня дружина поета. Фотографія П. К. Остроумова. Москва, 1911. ХЛМ.
- Родини Свідзінських і Сулковських. Лежать: Віра Йосипівна Сулковська, Вадим Євтимійович Свідзінський, Анастасія Євстрафіївна Свідзінська (уродж. Сільнічей), його дружина; сидять, 1-й ряд: Анастасія Яківна Сулковська (уродж. Зубрицька), дружина о. Ісаї, Володимир Євтимійович Свідзінський; 2-й ряд: невідома, Юліта Прохорівна Сулковська (уродж. Стопакевич), Олена Євтиміївна Свідзінська, Наталя Прохорівна Свідзінська (уродж. Стопакевич), Павло Євтимійович Свідзінський; стоять: о. Ісая Якович Сулковський, двоє невідомих. Кам'янець-Подільський, 1911. Родинний архів Анатолія Свідзінського.
- Володимир та Зінаїда Свідзінські з невстановленою особою. Початок 1920-х років. ХЛМ.

- Тріумфальна брама у Кам'янець-Подільському. Автолітографія Володимира Гагенмейстера. Репр. за вид.: Пам'ятки України: історія та культура. — 2000. — Ч. 3/4. Володимир Свідзінський з донькою Миролавою. Середина 20-х років. ЧМК.
- Вид Кам'янець-Подільського. Літографія Володимира Гагенмейстера. Репр. за вид.: Пам'ятки України: історія та культура. — 2000. — Ч. 3/4.
- Олена Пилинська — гімназистка. ХЛМ.
- Сестри Пилинські — Олена і Марія. Середина 1920-х років. ХЛМ.
- Сидять (зліва направо): Майк Йогансен, Дмитрій Петровський, Павло Тичина, Марія Гонта, Володимир Сосюра. Стоять: І. Дніпровський, Петро Панч, Олександр Копиленко, Аркадій Любченко. Харків, 1925. Приватний архів Ірини Шарафутдінової (Київ).
- Обкладинки прижиттєвих видань поезій Володимира Свідзінського: «Ліричні поезії» (1922), «Вересень» (1927), «Поезії» (1940).
- Наталя Прохорівна Свідзінська. Середина 1930-х років. ХЛМ.
- Поезія «Холодна тиша, місяцю надламаний...». 1932. Автограф кінця 1930-х років. ІР НБУВ.
- Павло Свідзінський. Кінець 1910-х—початок 1920-х років (?). ХЛМ.
- Олег Свідзінський. 1937 р. Фотографія зі слідчої справи. Державний архів Вінницької області.
- І. Дніпровський з дружиною Марією Пилинською. Початок 1930-х років. ХЛМ.
- І. Дніпровський, Марія Пилинська і Варфоломій Кириленко. Початок 1930-х років. ХЛМ.
- Володимир Свідзінський. Маріуполь, жовтень 1936 року. ЧМК.
- Володимир Свідзінський, Олена Чілінгарова, невстановлена особа, харківський знайомий Пилинських Никифороук. Кінець 1930-х років. ХЛМ.
- Олена Чілінгарова. Кінець 1930-х років. ХЛМ.
- Будинок по вулиці Лютівській у Харкові, де Володимир Свідзінський у 1930-х роках винаймав кімнату. Фото 1975 року. ХЛМ.
- Микола Бажан. 1930-ті роки. ВР ІЛ.
- Юрій Яновський. Фото Євгена Ряпасова. Вересень 1949 року. ВР ІЛ.
- Андрій Чернишов і Василь Мисик. Харків, 1979. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.

ЗМІСТ

ЛІРИКА

ЛІРИЧНІ ПОЕЗІЇ

«Вже хутко день...»	7
«Мені ти милий з давніх літ...»	8
Зелені свята	9
Каплиця	10
«Ой красно ти, яблунько...»	12
«Не вий, вітре буйнесенький...»	15
«Як тебе утомить місто...»	17
На заліску.....	18
На руїні	19
«Буває, в час самотніх дум...»	20
«Так сумно тут здавалось самотою...»	21
Щастя	22
«Як важко дихає ся ніч!..»	23
«Нежданий сніг упав на брость зелену...»	24
«Цілий день палючий вітер...»	25
Приплив	26
«Вже з дерева життя мого...»	27
«Висхли, висхли ранні роси...»	28
Темна	29
«Весна. Розкрились небеса...»	30
«Сіє сад, від наморозі білий...»	31
«Ходім туди, у ліс, на гору!..»	32
«Усе в далечінь я дивлюся...»	33
«У тьмі, як море, сад шумів...»	34
«Моя дорога в край незнаний...»	35
«Вона прийшла. Іде лісами...»	36
«Люблю. Покинуто, самотно...»	37
Дощ	38
«Тут день — неначе сон прозорий...»	39
«По лісі шум, розливний шум...»	40
Ранок.....	41
На Дністрі	42
«Потопало сонце за житами...»	43
Гори	44

«В часи давноминулі...»	45
«...Прощай, мій хлопчику!...»	47
Воріття	48
«О Боже, не дай загубити ключі...»	49
На заході	50
Вітер	51

Зима

I. «За гаєм, гаєм...»	52
II. «Розцвіли сніги...»	52
III «В синій пустині...»	53
«Дубовий ліс в сумній покорі...»	54
«Я вгорі, над лісом...»	55

ВЕРЕСЕНЬ

«Над джерелом, край теплої долини...»	56
«Верхи тополь склонились...»	57
«Війнули зорі холодом...»	58
«Не метає огнів блискавиця...»	59
«Як темно стало. Десь сонце скрилось...»	60
«І вітер, і блискіт на сході...»	61
«Як м'яко вечір тіні стелі!...»	62
«Одинока хата при долині...»	63
«Не мов нічого, кохана...»	64
«Куди пливем? Чого ці води...»	65
«Весняна розо, любиш ти...»	66
«В моїй уяві образ твій...»	67
«Ой упало сонце в яблуневий сад...»	68
Дитинство	69

Вечірні тріолети

I. «Вернули з поля голуби...»	70
II. «Крізь темні віти черешень...»	70
«Над парканами жовті віти...»	71
«Запало сонце в далекі землі...»	72
«Відійшла ти з померхлого світу...»	73
«Єдина, безлічно свідомостей...»	74
«І ти ж колись як сонце був...»	75
«Давніх літ сон солодкий...»	76
«Ми в ніч ввійшли. Зоря погасла нам...»	78

«З-за тонкого золота зорі...»	79
«Впали чорні лебеді...»	80
«І ароматно вечір віє...»	81
«Із огневого джерела...»	82
«І цей листочок...»	83
«Вільготна темрява на полі...»	84
«Віють — не віють...»	85
«Ніч вереснева холодна...»	86
«Десь з'єдналися тисячі сонців...»	87
«Ой спалахне день по дні...»	88
«Не в бога смерти і рабства...»	89
«А сині ж метелики, сині...»	90
«Як повно кругом...»	91
«Пливуть мої дні...»	92
«Коли я був у цій країні?...»	93
«Загубився в небі слід весни...»	94
«Широка вулиця, зелена краєм...»	95
«Там, на рідній межі...»	97
«Сіверкий, похмурий день...»	99
«Ти, місяцю-молодику...»	100
«Ой навіщо ви з'єднались...»	101
«Був я в південній землі...»	102
«Ніч голубая...»	103
«Під роздумою погас пожар...»	104
«На незайманому полі...»	105
«Біла пушинка пливе над сіножаттю...»	106
«Збирає ранок...»	107
«В полум'ї був спервовіку...»	108
«Настане день мій сумний...»	109
«Одна Марійка, друга Стефця звалась...»	110
«Під голубою водою...»	111
«Світлий день — уста медяні...»	112
«Померхли огні золоті...»	113
«Як дощу мигтіння прозоре...»	114
«Діл зникав у темряві вечірній...»	115
«Снився білий рукав...»	116
«Голубими очима...»	117
«Як білий привид, знялися гори...»	118
«До нашого саду...»	119
«Вранці іній як сніг...»	120
«Одривалися тумани...»	121
«Поривалась підлетіти вгору...»	122

Листя	123
«Не дивися в юний зір таємний...»	124
«Я хотів би бути кленом молодим...»	125
«Чорним вихорем — ночі...»	126

МЕДОБІР

«Темну осінню фіалку...»	127
«Так я між вами живу...»	128
Безпритульний.....	129
«Мені снилось...»	131
«У степу, по дощі...»	132
«Пух золотої верби...»	133
«Долом тінь у саду...»	134
«Урожай був шумкий, високий...»	135
«Назбираю цвіту по залісках...»	136
Поїзд	137
Угляр.....	138
«У саду мого дитинства...»	139
«Безпечно ми в саду при місяці співаєм...»	140
«Бистрий день упав за гай далекий...»	141
«— Смутно і нудно...»	142
«Ще осінь, пломениста квітка...»	143
Заклинання.....	144
«В самоті лежу я...»	145
«В текучім блиску стигне жито...»	146
«Я пам'ятаю по дощі...»	147
Хуртовина	148
«Розхилию колосся, іду...»	149
Сонце	150
«Уже понурі оболочи...».....	151
Березень	152
«Наклав на лук очеретину...».....	153
«Утомлений, склонившись на горби...»	154
«Зевс, покохавши Європу...».....	155
«Уже десь вийшла на возлісся...».....	156
«Сад не сад — одне деревце...»	157
«Де не глянь, борозенки твої...»	158
«Страшно, кажу я, на думку...»	159
«Як тихо тут: земля і сонце!».....	160
«На снозах літа високих...»	161
«Синій, з смужками золотими...»	162
«Як тіні ночі...»	164

«Оточили небо...»	165
«На осіннім озері...»	166
«Дні мигтіли, як при сонці дощ...»	167
«Коли жовтий вечір марнів...»	168
До школи	169
«Ти велетнем по високості...»	170
«Ледве позначені сонця сліди...»	171
«Ключами кличуть журавлі...»	172
«Наривається хмара...»	173
«Рано прокинувся, на світлий полудень...»	174
«Вино зорі і лід вікна...»	175
Були квітами	176
Зозуля	177
«Узими маленького дому...»	178
«Одступається небо...»	179
«Прийшов до саду, де був хлопчиком...»	180
«Вибігає на море човен...»	181
«Така мальована хата...»	182
«Тільки в вечірньому мороці...»	183

Зрада

I. «Їду-поїду на бистрім коні...»	184
II. «На західних полях у намерку...»	186
III. «Де улицю укрили...»	187
IV. «Я іду здовж ручаю...»	188
V. «Ти ляж та й засни собі, тату...»	189
VI. «Чи ти чуєш, нечуй-вітре...»	190
VII. « — Десь ти з чарами став до бою...»	191
VIII. «Уже вечір, вечірній вітер...»	192
IX. «Під вікном моїм жовтий буркун...»	193
«Уже так тихо в дворі...»	194
«На виході із саду...»	195
«Луска морозу срібнить вікно...»	196
«Із-за жовтого клена...»	197
«Сизий голубе вечора...»	198
«Нерозвійно нагусла над мокрим вікном...»	199
«Я сидів край дороги...»	200
«Береза пройшла крізь зорю...»	201
«Іде хлопчик по місті...»	202
«Як любив я з дитячих літ...»	203
«Вже ані словом, ні співом...»	204

«Запах меду і дим гіркий...»	205
«Ні, сонце, більше не приходи...»	206
«Натрусилось по дворах соломи...»	207
«Туча з райдугою і громом...»	208
«Туман, туман і холод...»	209
«Спи. Засни...»	210
«Кошаво гримлять трамваї...»	211
«Над медовим ручаєм...»	212
«Холодна тиша. Місяцю надламаний...»	213
Огонь	214
«Маятник натовмився...»	215
«По улоговинах покосів...»	216
«Ті хмаринки, що гаснуть там...»	217
«Як ми вийшли...»	218
«Взими, на світанні...»	219
«Ти хотіла подивитися на зорю...»	220
«Ти наче протавка тепер...»	221
«Різьбою пагілок нових...»	222

Балади

I. «Встану рано, зйду...»	223
II. «Коли над вільхами засвітиться...»	224
III. «Темними ріками...»	225
IV. «Падає місто в імлісте море...»	227
«Не мріє іволга співати...»	228
«Полею ідуть — і повільна хода їм...»	229
«Моя радість самотня й загублена...»	230

Mortalia

I. «Ми збирали яр-цвіт берегами...»	231
II. «Нема тебе на землі!...»	232
III. «Роздумно, важко ступали коні...»	234
IV. «Ти увійшла нечутно, як русалка...»	235
V. «Відколи сховав я мертву голубку...»	236

Пам'яті З. С—Ської

I. «Увечері прийду до хати...»	237
II. «Коли ти була зо мною...»	238
III. «І довго шукав я живучої води...»	239
IV. «Тінь на пісок набережний упала...»	241
V. «Уже туркавки в лісі смутніше гудуть...»	242

«Аби заснув, приходиш крадькома...»	243
«Місяць морхлий, увесь...»	244
«Хліб, запашне молоко...»	245
Мати	246
«Як хочеться покинути себе...»	247
«Прийшло до моря три дівчини...»	248
«Лице люстра мертвіє в тіні...»	250
«Вийду, гляну на гай...»	251
«Ми уже зближалися додому...»	252
«А смутно ж тут ходити...»	253
Душа поета	254
«В колі світла електричного...»	255
«На берегах ночі дико, пусто...»	256
«Обновляється древо мислі моєї...»	257
«Ти в сонних покоях міщанки...»	258
Спогад	259
«Я буду шукати тиші...»	260
«Наболіли деревам за довгий день...»	261
«Такі ночі, так сяють дні...»	262
«Закріпилась в небі блискуча лялечка...»	264
«Ти, уст моїх слово вірне...»	265
«Коли дні сіріли мертво...»	266
«Над Чорним морем, на Пазур-горі...»	267
«Смутно дзвонить зима...»	268
«— Невже ми не вийдем з мороку книг?»	270
«Загудів трамвай — і зник поволі...»	271
«Весь день у мене легкий морок...»	272
«Ростуть дерева на козиних ніжках...»	273
«Холод іде, залізо несе...»	274
«Пізно вночі вертаю додому...»	275
«Сьогодні вдень позаздрив...»	276
«Круг мене знов давно забутий світ...»	277
«В руці ледь-ледь колишеться удильно...»	278
«Як гомонять сади нагірні!»	279
«Моя кімната темна, як колодязь...»	280
«Сірий дощик зранку брів...»	281
«Ти прийшов, як часто, грубий, п'яний...»	282
«Ударив дощ, заколихав...»	283
«Надщерблений місяць...»	284

ЗІ ЗБІРКИ «ПОЕЗІЇ»

Негода	285
«Нищитель рабства, темряви гонитель...»	286
Передмова до казки	287
«Старезний сад стоїть, бувало...»	288
Жовтень	289
«Забувши давне, Тясмин тихо спить...»	290
«Потьмилася небесна синьота!..»	291
«І час далекий, і земля далека...»	292
«Блукаю вдень то в луках, то в гаю...»	293
«Охайно позамітано двори...»	294
«Листок на холод скаржитися листку...»	295

ПОЗА ЗБІРКАМИ

«Давно, давно тебе я жду...»	297
«Знову в душі моїй знайомий сум замрів...»	298
Пісенька	299
«Не прийшла ти. Один без тебе...»	300
«Звеліла собі віддати...»	301
«Із мурованого покою...»	302
«Вийду я, сяду на камені...»	304
«Зав'язують, затагають...»	305
«Лагідно шумлять айланті...»	306
«Не буяли віхоли по лугах...»	308
«Уже вистигає каміння...»	309
«Де не йшов я, одне й те саме...»	310
«Незмінно жду прибою в час вечірній...»	311
«Густіє морок. Крізь вікно одчинене...»	312
«Прозорий січень небо розтворив...»	313
«Червоний, жовтий і зелений блиск...»	314
«Понад озером одиноко...»	315
«Що дивного, що вулиця пуста...»	316
«Осінні хмари!...»	317
«Теперішнє! Мов хатка картяна...»	318
«Як на півдні темніло грозою!...»	319
«Спало все. І місяць десь погас...»	320
«На вечірніх вулицях і майданах...»	321
«Як радісно поглянути з вікна...»	323
«Хтось був вночі в дворі і коло саду...»	324
«Хто мені повість, у які безодні...»	325
«Ніде дневі розширяться...»	326

«По цій землі ступав Богдан великий...»	327
«Я знов твій гість...»	328
«Гарячий день, дрімає Чигирин...»	330
«О, коли б дощ пішов вночі...»	331
«Над городом ніч і сон...»	332
«Уже ночі повні спокою...»	333
«Над рікою Дінцем...»	334
«Коли пізній бродяга-трамвай...»	335
«У рідній моїй стороні...»	337
«Коли весь двір пірнав у тінь...»	338
«Північний вітер грає на дуду...»	339
«Коли, заглянувши в курінь...»	340
«Я став край берега. Мій човен...»	341
Сарай.....	342
«Довіку б туг...»	344
«Як інколи сумую самотою...»	345
«У завулку вузькому...»	346
Дочка Білітіді	347
«Як білий дух, метався сніг...»	348
«Умер годинник токотливий...»	349
«Умруть і небо, і земля...»	350
«Уже зорялося...»	351
«Який в тебе плащ химерний!...»	352
«На три зорі у чисте поле...»	353
Казочка	354

ПОЕМИ

Сум-озеро.....	357
Стася	360
Суд.....	364
[Горіло Загір'я].....	380

КАЗКИ

Нанана Боселе. <i>Зулуська казка</i>	401
Сонцева помста. (<i>Східна легенда</i>).....	405
Сопілка	408
Чудесна тростка	413
Кий.....	420

ЖАРТИ. ЕКСПРОМТИ

«Девять пробило часов и редакция враз оживилась...»	429
«За зворушливу цілушку ...»	430
«Бога Леночки Амура...»	431
«Я суворий, Цампа хмура...»	432
«По какой такой причине...»	433
«Немало есть счастливых в жизни сей...»	434
«Девять пуговичек в ряд...»	435

ІНШІ РЕДАКЦІЇ

«Синій, з золотими смужками...»	436
Mortalia. V.....	438
Пам'яті З. С—ської. V	440
На землі бузок цвіте	441
«— Невже ми вийшли з п'ятьми книжок?»	442
«Колько дзвонить зима...»	444

ДОДАТКИ

<i>Елеонора Соловей</i> . «Роботи і дні» поета	447
Коментарі	517
Алфавітний покажчик творів	561
Список ілюстрацій	571

Наукове видання

ВОЛОДИМИР СВІДЗІНСЬКИЙ

ТВОРИ У ДВОХ ТОМАХ

ТОМ ПЕРШИЙ.

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

Видання підготувала *Елеонора Соловей*

Редактор Антон Смоляр

Художник Гліб Нечаєв

Технічний редактор Майя Притикіна

Коректори Ірина Гонсалес, Тетяна Янковенко

Оригінал-макет Володимира Романишина

Підписано до друку 6.08.2004. Формат 70х100/16 зменшений.

Умовн. друк. арк. 43,8. Умовн. фарбо-відб. 44,22.

Обл.-вид. арк. 24,1. Зам. 4—1567.

СП «Часопис „Критика”», 01001 Київ-1, а/с 255.

Свідоцтво про реєстрацію КВ 2690 від 21.04.97.

Надруковано у ЗАТ «ВІПОЛ».

03151 Київ-151, вул. Волинська, 60.

- С 24** **Свідзінський В. Є.**
Твори: У 2 т. / Вид. підготувала Елеонора Соловей. — К.: Критика, 2004. — (Відкритий архів).
Т. 1. Поетичні твори. — 584 с.; іл.

ISBN 966-7679-51-9

ISBN 966-7679-52-7 (том 1)

Найповніше на сьогодні видання творчої спадщини класика української літератури ХХ ст. Володимира Свідзінського (1885–1941) вміщує його ліричні поезії, поеми, казки, жарти та експромти, поетичні переклади, статті та листи. Частина художніх творів, перекладів та епістолярію митця друкується вперше. Важливими компонентами зібрання творів є ґрунтовна стаття Елеонори Соловей про життя і творчість Володимира Свідзінського та докладні коментарі, які містять цінні матеріали для глибокого розуміння текстів письменника і їхніх літературних та позалітературних контекстів.

КРИТИКА